VJERA U BOGA
I SELJAČKA SLOGA

REPUBLIKA
SVEMU SVIETU DIKA

BOŽIĆNICA

HRV. REPUBLIKANSKI SELJAČKI

KALENDAR

ZA PROSTU GODINU

1923.

SASTAVIO I UREDIO:

STJEPAN RADIĆ
PREDSJEDNIK HRSS.

U ZAGREBU 1922.

IZDALA RADIĆEVA SLAVENSKA KNJIŽARA
JURIŠIĆEVA UL. 1.

Prosta godina 1923.

Godina 1923. jest **prosta** godina. — Kršćani računaju svoju gradjansku godinu na osnovu tropske godine, koja broji 365 dana 5 sati 48 minuta i 46 sekunda.

I. Četiri godišnje dobe.

Proljeće počimlje ove godine po zagrebačkom vremenu: 21. ožujka u 4 sata pos. podne. Toga dana je noć jednako duga kao i dan.

Ljeto počimlje: 22. lipnja u 12 sati o podne. Ovo je najdulji dan u godini, a noć najkraća.

Jesen počimlje: 24. rujna u 3 sata u jutro. Noć i dan jednako su dugi.

Zima počimlje: 22. prosinca u 10 sati na večer. Ovo je najdulja noć, a najkraći dan u godini.

II. Pomične svetkovine.

Za katolike.

Sedamdesetnica 11. veljače. — 2. Pepelnica 14. veljače. — 3. Uskrs 1. ožujka. — 4. Prosni dani 7., 8. i 9. svibnja. — 5. Duhovi 20. svibnja. — 6. Tijelovo 13. svibnja. — 7. Svetkovina Presv. Srca Isusova 23. lipnja. — 8. Prva nedjelja adventa 2. prosinca.

III. Kvaterni postovi.

Proljetni 21., 23. i 24. veljače; ljetni 23., 25. i 26. svibnja; jesenski 19., 21. i 23. rujna; zimski 19., 21. i 23. prosinca.

IV. Pomrčine 1923. po zagrebačkom vremenu.

Vrijeme navedeno po srednjo-evropskom vremenu.

Godine 1923. bit će 2 pomrčine Sunca i 2 pomrčine Mjeseca. U našim krajevima vidjet će se samo pomrčina Mjeseca od 3. ožujka.

I. djelomična pomrčina Mjeseca, dne 3. ožujka, 1923. Početak u 3 s. 27.8 m. Sredina pomrčine u 4 s. 31.8 m. Svršetak u 5. s. 35.8 m.

Početak pomrčine vidi se u zapadnoj Aziji, Europi, Africi, Atlantskom Oceanu, Južnoj Americi, Sjevernoj Americi (izuzevši sjeverozapadni vršak), istočnom dielu Pacif. Oceana.

Konac se vidi u Evropi, Africi (izuzevši istočni dio), Antlanskom Oceanu, Južnoj i Sjevernoj Americi i u istočnom dijelu Pacif Oceana.

II. Prstenasta pomrčina Sunca, dne 17. ožujka, 1923. Pomrčina počinje u Južnoj Americi, vidi se u juž. dielu Atlanskog Oceana i u juž. polovici Afrike. Kod nas se ne vidi.

Početak pomrčine u 10 s. 50.4 m., svršetak u 16 s. 38.9 m.

III. Djelomična pomrčina mjeseca, dne 26. kolovoza 1923. Pomrčina se vidi u najvećem dijelu Sjeverne i Južne Amerike, Australije, Azije te u Pacif. Oceanu.

Kod nas se ne vidi.

Početak pomrčine u 10 s. 51.8 m. Sredina pomrčine 39.5 m. Svršetak u 12 s. 27.3 m.

IV. Podpuna pomrčina Sunca, dne 10./11. rujna 1923. Pomrčina počinje u iztočnoj Aziji, vidi se u Sjev. Americi i u sjeverozapad. dielu Južne Amerike. Kod nas se ne vidi.

Početak pomrčine u obće 10. rujna u 19. s. 14.3 m. Početak centralne pomrčine 10. sept. u 20 s. 16.9 m. Svršetak centralne pomrčine 10. sept. u 22 s. 17.4 m. Svršetak pomrčine uopće u 11. sept. u 0 s. 19.9 m.

V. Veliki blagdani i norme.

Glazba i plesanje zabranjeno je zadnja tri dana Velikoga tjedna, na prvi dan Uzkrsa i Duhova, na Tielovo, Badnjak i Božić.

Norme: Uzkrs, Duhovi, Tielovo, Božić.

VI. Koji su zapoviedani blagdani?

Po novom su crkvenom zakoniku samo ovo zapoviedani blagdani: sve nedjelje, Božić, Nova Godina, Bogojavljenje, Spasovo, Tielovo, Petrovo, Velika Gospa, Svi Sveti i Bezgrješno Začeće (koji se moraju svetkovati). Svi ostali blagdani, koji su prije bili zapoviedani (drugi dan Božića, drugi dan Uzkrsa, drugi dan Duhova, Sviećnica, Blagoviest i M. Gospa), sad se ne moraju svetkovati, pa ne grieši onaj, tko u te dane radi i ne ide k svetoj misi. Još je po novom crkvenom zakoniku naredjeno, da nema ni posta ni nemrsa na one postne i nemrsne dane, na koje padne Nova Godina, Bogojavljenje, Petrovo, Velika Gospa, Svi Sveti i Božić.

Domovini.

Domovino draga, sladka naša mati,
Sav svoj rad i znanje teb' ću žrtvovati,
Do zadnjega daha, sve ću upriet sile
Za budućnost tvoju, svoje majke mile.
U tebi mi sinu svjetla tračak prvi,
Tada mi ti reče: Diete moje krvi,
A ja ti se kunem sred najboljeg doba;
Za tebe ću živjet i radit do groba.
Mi i djedi naši život žrtvovasmo
I cijelim svietom kosti posijasmo,
Doprinjesmo mnoge za te žrtve krvne,
Mislismo iz krvi sloboda da prhne.
Sada istom, nakon strašnog svjetskog klanja,
Glas slobode svietom kada svud odzvanja,
Nama novo robstvo hoće da se sprema,
Vele: Za Hrvatsku još slobode nema.
Borismo se za te poput ljutih lava,
Sad primamo primjer od pčele i mrava:
Radit ćemo čvrsto al' u smjeru drugom,
Svaki svojim znanjem, perom, al' i plugom.
Sada usred strašnog svjetskoga meteža
K slogi zovem braću svakoga staleža
Na rad domovinski, sa prosvjetnim radom,
Da se selo složi što čvršće sa gradom.
S prosvjetom i slogom sve se postić može,
Još kad se u radu svi staleži slože
I da republiku sebi uredimo
U čovječjoj pravdi, miru da živimo.
Pokažimo jasno pred cijelim svetom;
Da idemo k cilju čovječanskom svetom;
U tome nas ne će nika spriečit sila,
Bila uviek sretna, domovino mila!

U Kobašu (kod Broda na Savi), mjeseca ožujka 1922.

Ivan Klarić, seljak.

SIEČANJ - JANUAR

ima 31 dan

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Pon.	1	**Novo Ljeto** (Is. obr.)	19	Bon. muč.	7·39	16·28
Utor.	2	Makarije	20	Ignacije	7·39	16·29
Srij.	3	Genoveva ●	21	Julijana m.	7·39	16·30
Četv.	4	Tito b.	22	Anastazija	7·38	16·31
Pet.	5	Telesfor	23	10 muč.	7·38	16·32
Sub.	6	**Bogoj.** (Tri mudraca)	24	Evgenija	7·38	16·33
Ned.	7	Lucijan m.	**25**	**Božić** (R. I.)	7·38	16·34
Pon.	8	Severin o.	**26**	**S. pr. Bog.**	7·38	16·35
Utor.	9	Marcelin b.	**27**	**Stevan**	7·38	16·36
Srij.	10	Pavao pust. ☾	28	20.000 muč.	7·38	16·37
Četv	11	Higin	29	14.000 dece	7·37	16·39
Pet.	12	Ernest op.	30	Anisija m.	7·37	16·40
Sub.	13	Feliks	31	Melanija	7·36	16·41
Ned.	**14**	Hilarij	1	**Nova god.**	7·36	16·42
Pon.	15	Mavro	2	Silvestar m.	7·35	16·44
Utor.	16	Marcel	3	Malahija	7·35	16·45
Srij.	17	Antun pust. ○	4	Zbor 70. ap.	7·34	16·46
Četv.	18	Sv. obitelj	5	Krstov dan	7·34	16·47
Pet.	19	Priska m.	6	**Bogojavlj.**	7·33	16·49
Sub.	20	Fabij. i Sebast.	7	**Zbor Iv. Kr.**	7·32	16·50
Ned.	**21**	Agneta dj. m.	8	Georgij	7·31	16·51
Pon.	22	Vinc. i Anast.	9	M. Polijevkt	7·30	16·53
Utor.	23	Zar. B. D. M.	10	Grigorije	7·30	16·54
Srij.	24	Timotej b.	11	Teodosije	7·29	16·56
Četv.	25	Obr. sv. Pavla ☽	12	Tatijana	7·28	16·57
Pet.	26	Polikarpo	13	Jermilo	7·27	16·58
Sub.	27	Ivan Zlatousti	**14**	**Sv. Sava I.**	7·26	17·00
Ned.	**28**	Margareta	**15**	Pavao Tiv.	7·25	17·01
Pon.	29	Franjo Sal.	16	Č. Ver. a. P.	7·24	17·03
Utor.	30	Martina dj.	17	Antonije V.	7·23	17·04
Srij.	31	Petar Nol.	18	Atan. i Kiril	7·22	17·05

Mijene mjeseca:
● Uštap 3. o. mj. u 3 sata 33·4 m. ○ Mlađ 17. o. mj. u 3 sata 41·0 m.
☾ Trećak 10. o. mj. u 1 sat 54·5 m. ☽ Prvak 25. o. mj. u 4 sata 59·3 m.

SAJMOVI: 2. Bjelovar; — 4. Velika Gorica; — 7. Ivanec (kod Varaždina), Jaska i Ivanić-Kloštar; — 17. Jamnica i Požega; — 19. Lasovac; — 20. Križevci i Osijek; — 21. Zlatar; 25. Peteranec; — 28. Orahovica (marvinski). U Popovači obdržaje se sajam svake prve subote u mjesecu sa robom i blagom.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

VELJAČA - FEBRUAR

ima 28 dana

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Četv.	1	Ignacije	19	Makarije	7·21	17·07
Pet.	**2**	**Sviećnica** (Marinje)	20	Jeftimije	7·19	17·08
Sub.	3	Blaž, biskup	21	Maksim isp.	7·18	17·09
Ned.	**4**	Andrija	**22**	Timotej	7·17	17·11
Pon.	5	Agata	23	Kliment	7·24	17·03
Utor.	6	Doroteja	24	Ksenija	7·23	17·04
Srij.	7	Romualdo	25	Grigorije B.	7·22	17·05
Četv.	8	Ivan Mat.	26	Ksenofont	7·21	17·07
Pet.	9	Apolonija	27	Pr. moć. I Zl.	7·19	17·08
Sub.	10	Skolastika	28	Efrem sirski	7·18	17·09
Ned.	**11**	Ukaz Gospe L.	**29**	Pokl. mesne	7·17	17·12
Pon.	12	Eulogija	30	V. Tri Jer.	7·06	17·23
Utor.	13	Fuska	31	Lir. i Ivan	7·05	17·24
Srij.	14	Pepelnica	1	Trifun	7·04	17·25
Četv.	15	Faustin	**2**	**Sreten.**	7·02	17·27
Pet.	16	Julijana	3	Sim. i Ana	7·00	17·28
Sub.	17	Konstantin	4	Izidor	6·59	17·30
Ned.	**18**	Simeon	**5**	Pokl. bele	6·58	17·31
Pon.	19	Konrad	6	Vukolije	6·56	17·32
Utor.	20	Euherij	7	Partenije	6·55	17·34
Srij.	21	Eleonora	8	Teodor	6·53	17·35
Četv.	22	Stol sv. Pet.	9	Nićifor m.	6·51	17·37
Pet.	23	Petar Damj.	10	Haralampij	6·49	17·38
Sub.	24	Matija Ap.	11	Gjorgje K.	6·49	17·40
Ned.	**25**	Valburga	**12**	Melentije	6·46	17·41
Pon.	26	Aleksandar	13	Martin m.	6·44	17·42
Utor.	27	Leandar	14	Aksentije	6·43	17·44
Srij.	28	Roman	15	Onisim	6·41	17·45

Mijene mjeseca: Uštap 1. o. mj. u 16 sati 53·2 m. Mlađ 15. o. mj. u 20 sati 7·2 m. Trećak 8. o. mj. u 10 sati 15·9 m. Prvak 24. o. mj. u 1 sat 6·2 m.

SAJMOVI: 2. Orahovica (Slavonija); — 3. Ivanić-Kloštar, Koprivnica i (svaki treći ponedjeljak) Krapina; — 5. Bjelovar i Velika Gorica; — 8. Sisak; — 14. Ivanec (kod Varaždina), Samobor, Novigrad (bjelovar. županija), Orubica, Kašina; — 24. Brod (varažd. županija), Ljubeščica, Rasinja, Zemun; — 25. Kupinec; — 28. Veliko Trgovište.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

OŽUJAK - MART

ima 31 dan

Dani		Za katolike		Za pravoslavne	Sunce izlazi	Sunce zalazi
Četv.	1	Albin	16	Pamfilij	6·39	17·47
Pet.	2	Simplicij	17	Teodor m.	6·38	17·48
Sub.	3	Kunigunda ●	18	Leo p.	6·36	17·49
Ned.	**4**	Kazimir	**19**	Arhipa	6·34	17·51
Pon.	5	Eusebije	20	Leon	6·32	17·52
Utor.	6	Fridolin	21	Timotej	6·31	17·53
Srij.	7	Toma Akv.	22	Mavrikije	6·29	17·54
Četv.	8	Ivan od B.	23	Polikarp	6·27	17·55
Pet.	9	Franciska ◐	24	N. g. Iv. Kr.	6·25	17·57
Sub.	10	40 mučenika	25	Tarasije	6·23	17·58
Ned.	**11**	Heraklije	**26**	Porfir b. Zad.	6·21	17·59
Pon.	12	Grgur Veliki	27	Prokopije	6·20	18·01
Utor.	13	Nićefor	28	Basilij	6·18	18·02
Srij.	14	Matilda	1	Evdokija	6·16	18·03
Četv.	15	Longin, Zakarija	2	Teodot	6·14	18·05
Pet.	16	Heriberto	3	Evtropije	6·12	18·06
Sub.	17	Gertruda ⓜ	4	Gerasim	6·10	18·08
Ned.	**18**	7 Žal. Bl. Dj. M.	**5**	Kon. Zaduš.	6·08	18·09
Pon.	19	Sv. Josip	6	42 m. u Am.	6·07	18·10
Utor.	20	Niketa	7	Vasilije	6·05	18·11
Srij.	21	Benedikto	8	Teofil	6·03	18·12
Četv.	22	Oktavijan	9	40 muč.	6·01	18·14
Pet.	23	Oton	10	Kondrat	5·59	18·16
Sub.	24	Gabrijel arh. ◑	11	Sofronij	5·57	18·17
Ned.	**25**	**Blagov. Cvjetna N.**	**12**	Teofan	5·56	18·18
Pon.	26	Emanuel	13	Nićifor	5·54	18·19
Utor.	27	Rupert	14	Benedikt	5·54	18·20
Srij.	28	Guntram	15	Agapije	5 50	18·21
Četv.	29	Vel. Četvrtak	16	Savin	5·48	18·23
Pet.	30	Vel. Petak	17	Aleksije	5·46	18·24
Sub.	31	Vel. Subota	18	Kiril	5·44	18 25

Mijene mjeseca:
● Uštap 3. o. mj. u 4 s. 23·6 m. ⓜ Mlađ 17. o. mj. u 13 s. 51·3 m.
◐ Trećak 9. o. mj. u 19 s. 31·0 m. ◑ Prvak 25. o. mj. u 17 s. 41·5 m.

SAJMOVI: 5. Bjelovar; — 11. i 12. Nuštar (s marvom i robom); — 12. Ivanić-grad (i svaki 6-ti ponedjeljak po rmkt. Uskrsu), Pregrada, Gjurgjevac (bjelov. žup.), Magjarevo i Lukač; — 19. Grubišnopolje, Krapina, Samobor, Lasinja i Lipovljani; — 21. Brod (varažd. žup.) i Kloštar (kraj Gjurgjevca); — 22. Bednja; — 28. Koprivnica, Lepoglava.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

TRAVANJ - APRIL

ima 30 dana

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Ned.	**1**	**Uskrs**	**19**	Cveti	5·42	18·27
Pon.	2	**Uskrsni ponedelj.**	20	Jovan	5·40	18·28
Utor.	3	Rikardo b.	21	Jakov	5·38	18·29
Srij.	4	Izidor b.	22	Vasilije m.	5·37	18·30
Četv.	5	Vinko Fer.	23	Nikon	5·35	18·32
Pet.	6	Celestin	24	**Vel. Petak**	5·33	18·33
Sub.	7	Herman	25	**Blagovjest**	5·32	18·34
Ned.	**8**	Alberto b.	**26**	**Uskrs**	5·30	18·36
Pon.	9	Prohor	**27**	**Usk. pon.**	5·27	18·37
Utor.	10	Ezekijel	**28**	**Usk. utor.**	5·25	18·38
Srij.	11	Leon p.	29	Marko b.	5·24	18·39
Četv.	12	Julij p.	30	Iv. Ljestv.	5·22	18·41
Pet.	13	Hermina	31	Ipatije čud.	5·20	18·42
Sub.	14	Tiburije	1	Ipatije muč.	5·19	18·43
Ned.	**15**	Anastazija	2	Tito čud.	5·17	18·44
Pon.	16	Tiburije	3	Niketa M.	5·15	18·45
Utor.	17	Rudolf	4	Đurađ M.	5·14	18·47
Srij.	18	Apolonije m.	5	Teodor	5·12	18·48
Četv.	19	Krescencija m.	6	Evtihij	5·10	18·50
Pet.	20	Agneta M. P.	7	Grigorij	5·08	18·51
Sub.	21	Anselmo b.	8	Irodij	5·07	18·52
Ned.	**22**	Soter i Kaj	9	Eupsihije	5·05	18·53
Pon.	23	Adalberto	10	Terent. m.	5·03	18·54
Utor.	24	Juraj muč.	11	Antipije	5·02	18·56
Srij.	25	Marko ev.	12	Vasilije	5·00	18·57
Četv.	26	Klet i Marcel	13	Artemon	4·58	18·58
Pet.	27	Petar Kan.	14	Martin p.	4·57	18·59
Sub.	28	Pavao od K.	15	Aristarh	4·55	19·01
Ned.	**29**	Petar m.	**16**	Agapije	4·53	19·02
Pon.	30	Katarina	17	Simeon	4·52	19·03

Mijene mjeseca:
Uštap **1.** ov. mj. u **14** sati 9·8 minuta. Mlad **16.** ov. mj. u **7** sati 28·4 minuta
Trećak 8. ov. mj. u 6 sati 22·5 minute. Prvak 24. ov. mj. u 6 sati 20.3 minuta
Uštap 30. ov. mj. u 22 sata 30·3 minuta.

SAJMOVI: 2. Klenovnik, Zbegovača i Bjelovar; — 3. Bednja; — 11. Veliko Trgovište; — 15. Ludbreg; — 16. Niemci; — 20. Kapela (bjelov. županija); — 21. Mače; 23. Plavšinec (bjelov. žup.) i Stubica gornja; — 24. Ivanić-grad, Varaždin, Osijek, Gjurgjevac, Zrinj, Čaglić, Drnje, Ilok i Krapinske Toplice; — 25. Desinić, Oborovo, Gerovo, Brdovac; — 26. Zagreb i Veliko Trgovište; — 27. Pregrada i Zlatar.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

SVIBANJ - MAJ

ima 31 dan

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Utor.	1	Filip i Jakob	18	Ivan pr.	4·51	19·04
Srij.	2	Atanasije Vel.	19	Pafnucije	4·49	19·06
Četv.	3	Našašće Sv. Križa	20	Teodor	4·47	19·07
Pet.	4	Florijan m.	21	Januarij	4·46	19·08
Sub.	5	Pijo V. Papa	22	Teod. S.	4·45	19·10
Ned.	**6**	Ivan pred vrat. G.	**23**	**Gjurgj. dan**	4·43	19·11
Pon.	7	Stanislav b. ☾	24	Muč. Sava	4·42	19·12
Utor.	8	Miholjice	25	Marko ev.	4·41	19·13
Srij.	9	Grgur Naz.	26	Vasilije b. m.	4·39	19·14
Čet.	**10**	**Spasovo**	27	Simeon	4·38	19·15
Pet.	11	Franjo Hijer.	28	Jason i Sos	4·37	19·16
Sub.	12	Servacije	29	Mč. Kizički	4·36	19·18
Ned.	**13**	Bonifacije m.	**30**	Ap. Jakov	4·34	19·19
Pon.	14	Pankracije m.	1	Jeremija	4·33	19·20
Utor.	15	Sofija ⊕	2	Pren. m. An.	4·32	19·21
Srij.	16	Ivan Nep.	3	M. Timotej	4·31	19·23
Četv.	17	Paskal isp.	**4**	**Spasovdan**	4·29	19·24
Pet.	18	Venancije	5	Irena	4·28	19·25
Sub.	19	Celestin	6	Jovan mnstr.	4·27	19·26
Ned.	**20**	**Duhovi** (Trojaki)	**7**	Akapije m.	4·26	19·27
Pon.	**21**	**Duh. ponedjeljak**	8	Jovan Bog.	4·25	19·28
Utor	22	Julijana	9	Pr. Isaija	4·24	19·29
Srij.	23	Desiderije ☽	10	Simon Zilot	4·24	19·30
Četv.	24	Ivana ud.	**11**	**Ćiril i Met.**	4·23	19·31
Pet.	25	Urbanije	12	Epiframije	4·22	19·32
Sub.	26	Filip	13	Gligerije	4·21	19·33
Ned.	**27**	**Sv. Trojstvo**	**14**	**Duhovi**	4·21	19·34
Pon.	28	Vilelmo b.	**15**	**Duh. pon.**	4·20	19·35
Utor.	29	Maksimilijan b.	**16**	**Duh. utor.**	4·19	19·36
Srij.	30	Ferdinando ●	17	Andronik	4·18	19·37
Čet.	**31**	**Tielovo** (Brašančev.)	18	Teodor	4·17	19·38

Mijene mjeseca: ☾ Trećak 7. o. mj. u 19 s. 18·2 m. ☽ Prvak 23. o. mj. u 15 s. 25·0 m.
⊕ Mlađ 15. o. mj. u 23 s. 38·4 m. ● Uštap 30. o. mj. u 6 s. 7·2 m.

SAJMOVI: 1. Ivanec (kod Varaždina), Velika Gorica, Djakovo, Kamenica (kod Lepoglave), Luka, Vukovar, Ludbreg, Garčin, Novi Vinodol; — 3. Križevci, Orahovica; — 4. Koprivnica, Ludina, Petrijanec, Sisak, Vrbovac, Krapje; — 5. Krapina; — 7. Bjelovar; — 8. Karlovac, Topolovac (bjelov. žup.), Pregrada; — 9. Ludina (marvinski); — 10. Plešci, Pokupsko, Gaj, Špišić-Bukovica; — 11. Bjelovar; — 13. Stubica gornja (subota pred Sofijom); 15. Ivanić-grad (bjelovar. županija), Pitomača, Podgorač; — 16. Sv. Ivan Žabno, Petrijanec, Gerovo, Gibarac, Glina, Vinkovci, Budinšćina; — 17. Stupnik; — 21. Zabok; — 22. Samobor, Luka (kotar Klanjec); 25. Brod (varaždin. županija), Ivanec (kod Varaždina); 30. Ferdinandovac; — 31. Maruševci.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

LIPANJ - JUNI

ima 30 dana

Dani		Za katolike		Za pravoslavne	Sunce izlazi	Sunce zalazi
Pet.	1	Pamfil	19	Patrikije	4·17	19·39
Sub.	2	Erazmo bl.	20	Talalej m.	4·16	19·40
Ned.	**3**	Klotilda	**21**	Konstantin	4·16	19·41
Pon.	4	Kvirin	22	Vasilije m.	4·15	19·41
Utor.	5	Bonifacije	23	Mihajlo ep.	4·15	19·42
Srij.	6	Norberto b. ©	24	Simeon	4·14	19·43
Četv.	7	Robert op.	25	N. gl. sv. Iv.	4·14	19·44
Pet.	8	Medardo b.	26	Karpo	4·14	19·44
Sub.	9	Primo i Felicijan	27	Terapont	4·14	19·45
Ned.	**10**	Margita Škot.	**28**	Nikita	4·13	19·45
Pon.	11	Barn. apost.	29	Teodor m.	4·13	19·46
Utor.	12	Ivan Fak.	30	Izakije	4·13	19·47
Srij.	13	Ante Padovanski pr.	31	Jeremija	4·12	19·47
Četv.	14	Vasilije vel. ●	1	Justin m.	4·12	19·48
Pet.	15	Vito	2	Nikifor	4·12	19·48
Sub	16	Franjo Regis	3	Lukijan	4·12	19·49
Ned.	**17**	Rajner, Adolf	**4**	Mitrofan b.	4·12	19·49
Pon.	18	Marko i Marcel	5	Dorotej	4·12	19·49
Utor.	19	Juliana Fal.	6	Hilarijon	4·13	19·50
Srij.	20	Silverije	7	Teodot	4·13	19·50
Četv.	21	Alojzije Gonzaga ☽	8	Teod. Str.	4·13	19·50
Pet.	22	Pavlin b.	9	Kiril Arh.	4·13	19·50
Sub.	23	Srce Isusovo	10	Timotej m.	4·13	19·51
Ned.	**24**	Rođ. Ivana Krst.	**11**	Barnaba	4·13	19·51
Pon.	25	Prosper b.	12	Ned. Onuf.	4·13	19·51
Utor.	26	Ivan i Pavao m.	13	Akvilina	4·13	19·51
Srij.	27	Ladislav kr.	14	Elisej pr.	4·14	19·51
Četv.	28	Leon II. p. ●	15	**Vidov dan**	4·14	19·51
Pet.	**29**	**Petar i Pavao** ap.	16	Tihon	4·15	19·51
Sub.	30	Spomen sv. Pavla	17	Manuil	4·15	19·51

Mijene mjeseca:
© Trećak 6. o. mj. u 10 s. 19·1 m. ☽ Prvak 21. c. mj. u 21. s. 45·9 m.
● Mlađ 14. o. mj. u 13 s. 42·1 m. ● Uštap 28. o. mj. u 14 s. 4·2 m.

SAJMOVI: **2.** Gjulaves (kot. Daruvar), Budinšćina; — **4.** Bjelovar, Dubravica (Lužaki), Velika Gorica, Nuštar (četvrtak i petak pred Duhovima marvinski; na prvi dan Duhova robeni sajam); **10.** Stubica gornja; — 11. Brezovica; — 13. Klenovnik (i na ljetnu kvaternu nedjelju); — 15. Karlovac, Vrbovac; — 16. Desinić; — 18. Stenjevac; — 19. Kašina; — 21. Zlatar; — 23. Petrinja; — 24. Varaždin, Valpovo, Sarvaš, Rieka; — **26.** Gerovo, Velika Gorica; — **27.** Dugoselo, Krapina, Križevac; — **29.** Bribir, Dubica; — **30.** Ivanić-grad.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

SRPANJ - JULI

ima 31 dan

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Ned.	**1**	Teobaldo	**18**	Leontije	4·16	19·51
Pon.	2	Pohod B. D. M.	19	Juda brat g.	4·17	19·50
Utor.	3	Eulogije m.	20	Metodije	4·17	19·50
Srij.	4	Berta C.	21	Julijan	4·18	19·50
Četv.	5	Ćiril i Metod.	22	Eusebije	4·19	19·50
Pet.	6	Izaija pr. ☾	23	Agripina	4·19	19·49
Sub.	7	Vilibaldo b.	**24**	**Rođ. sv. Iv.**	4·19	19·49
Ned.	**8**	Elizabeta ud.	**25**	Sofronije	4·20	19·48
Pon.	9	Brcko b.	26	David	4·21	19·48
Utor.	10	Amalija dj.	27	Samson	4·22	19·47
Srij.	11	Pijo p. I.	28	Kiril i Ivan	4·23	19·47
Četv.	12	Mohor	29	**Petar i Pav.**	4·24	19·46
Pet.	13	Margareta	30	Zb. 12 apost.	4·25	19·46
Sub.	14	Bonaventura ◎	1	Kuzm. i Dam.	4·25	19·45
Ned.	**15**	Henrik car	**2**	Halj. pr. Bog.	4·26	19·45
Pon.	16	Gospa od Karm.	3	Jakint muč.	4·34	19·44
Utor.	17	Aleksije isp.	4	Andrija Jer.	4·35	19·43
Srij.	18	Kamilo isp.	5	Kiril i Met.	4·36	19·43
Četv.	19	Vinko Paulski	6	Atanasije	4·37	19·42
Pet.	20	Ilija pr.	7	Toma	4·38	19·41
Sub.	21	Danijel pr. ☽	8	Prokop. vim.	4·39	19·40
Ned.	**22**	Marija Magd.	**19**	Pankratije	4·40	19·39
Pon.	23	Apolinar b.	10	Antonij	4·34	19·38
Utor.	24	Kristina dj. m.	11	Euf. i Olga	4·35	19·37
Srij.	25	Jakob ap.	12	Proklo	4·36	19·36
Četv.	26	Ana m. B. D. M.	13	Zb. arh. Gab.	4·37	19·35
Pet.	27	Pantaleon m. ●	14	Akila	4·38	19·34
Sub.	28	Nazar., Viktor	15	Vladimir v.	4·39	19·33
Ned.	**29**	Marta dj.	**16**	Antinogen	4·40	19·33
Pon.	30	Abdon i Senon	17	Mar.na	4·42	19·30
Utor.	31	Ignacij Lojola	18	Emilijan	4·43	19·29

Mijene mjeseca:
☾ Trećak 6. o. mj. u 2 s. 56·4 m. ☽ Prvak 21. o. mj. u 2 s. 31.9 m.
◎ Mlađ 14. o. mj. u 1 s. 44·8 m. ● Uštap 27. o. mj. u 23 s. 32·6 m.

SAJMOVI: **2.** Koprivnica; — **3.** Bjelovar; — **5.** Ludina (marv.); **6.** Jasenovac, Sv. Ivan Žabno; — **9.** Stubica gornja (i drugu subotu po Petru i Pavlu); — **12.** Ivanić-grad; — **13.** Zagreb, Bakar; — **15.** Sisak; — **18.** Križevci, Čučerje; — **20.** Osijek, Veliko Trgovište; — **21.** Ivanec (kod Varaždina), Velika Gorica; — **22.** Luka (kot. Klanjec, žup. varažd.); — **23.** i **24.** Nuštar marveni, a **26.** sa robom; — **25.** Karlovac, Varaždin; — **26.** Dugoselo, Dubrava (varažd. žup.); — **27.** Djjakovo; — **28.** Samobor; — **31.** Pregrada.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

KOLOVOZ - AUGUST

ima 31 dan

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Srij.	1	Petar u okovima	19	Makrina	4·44	19·30
Četv	2	Alfonso L. Porc.	**20**	**Ilijin dan**	4·45	19·29
Pet.	3	Augustin b. zagreb.	21	Simeon	4·46	19·28
Sub.	4	Dominik isp. ☾	22	Marija Mgd.	4·47	19·27
Ned.	**5**	Snježna Gospa	**23**	Trofim i Teof.	4·48	19·25
Pon.	6	Preobraž. Krist.	24	Hristina	4·50	19·21
Utor.	7	Kajetan isp.	25	Ana	4·51	19·20
Srij.	8	Cirjak	26	Paraskeva	4·52	19·18
Četv.	9	Roman m.	27	Panteljja	4·53	19·17
Pet.	10	Lovrinac	28	Prohor	4·55	19·15
Sub.	11	Suzana	29	Kalinik	4·56	19·14
Ned.	**12**	Klara op. ●	**30**	Sila i Silvan	4·57	19·12
Pon.	13	Ivan Berkm.	31	Jevdokim	4·58	19·12
Utor.	14	Eusebije	1	Pr. sv. Kr.	4·59	19·10
Srij.	**15**	**Velika Gospa**	2	Pr. m. s. St.	5·00	19·08
Četv.	16	Joakim, Rok	3	Isak	5·01	19·06
Pet.	17	Hijacint pr.	4	7 ml. ef.	5·02	19·05
Sub.	18	Jelena	5	Evsigenij	5·03	19·03
Ned.	**19**	Ljudevit ☽	**6**	**Preobraž.**	5·05	19·01
Pon.	20	Stjepan kralj	7	Damentija	5·06	18·59
Utor.	21	Ivana Francis.	8	Emilijan	5·08	18·58
Srij.	22	Simforijan	9	Matej	5·09	18·56
Četv.	23	Filip Bon.	10	Lavrencije	5·10	18·54
Pet.	24	Bartol ap.	11	Evplo	5·11	18·53
Sub.	25	Ludovik	12	Fot. m.	5·12	18·51
Ned.	**26**	Pelagija ○	**13**	Maksim	5·13	18·49
Pon.	27	Josip Kal.	14	Mihelj	5·15	18·47
Utor.	28	Augustin	**15**	**Usp. Bog.**	5·16	18·46
Srij.	29	Glav. Iv. Krst.	16	Diomid m.	5·17	18·44
Četv.	30	Ruža Lim.	17	Miron m.	5·18	18·42
Pet.	31	Rajmundo	18	Flor. i Lavro	5·19	18·41

Mijene mjeseca:
☾ Trećak 4. o. mj. u 20 sati 22·3 m. ☽ Prvak 19. o mj. u 7 sati 6·9 m.
● Mlađ 12 o. mj. u 12 sati 16·6 m. ○ Uštap 26. o. mj. u 1 sati 29·4 m.

SAJMOVI: **2.** Križevci, Virovitica i Mitrovica; — **3.** Lužine (marv.); — **5.** Jamnica; — **6.** Bjelovar; — **6.** Brezovica; — **10.** Velika Gorica, Samobor, Petrinja i Gjurgjevac; — **11.** Zlatar; — **12.** Sisak; — **14.** Jablanac; — **15.** Jasenovac, Rieka; — **16.** Dubrava (varaž. žup.), Ivanić-Kloštar, Tuhelj; — **21.** Zagreb; **24.** Hrastovica, Tovarnik, Kašina; — **29.** Ivanić-grad, Županja.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak f.l.

RUJAN - SEPTEMBAR

ima 30 dana

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Sub.	1	Egidij op.	19	Andrej Str.	5·20	18·39
Ned.	**2**	Zenon m.	**20**	Samuilo	5·22	18·37
Pon.	3	Mansvet ☾	21	Tadej	5·23	18·35
Utor.	4	Rozalija	22	Agatonik	5·24	18·33
Srij.	5	Viktorin b. M.	23	Luc. m.	-5·25	13·31
Četv.	6	Zaharija p.	24	Evtihij m.	5·27	18·29
Pet.	7	Regina	25	Bartol. ap.	5·28	18·28
Sub.	8	Rođ. Mar. (M. Gospa)	26	Andrijan m.	5·29	18·26
Ned.	**9**	Petar K.	**27**	Pimen vel.	5·30	18·24
Pon.	10	Nikola Tol. Ⓣ	28	Prv. Moje	5·32	18·22
Utor.	11	Hijacinta	**29**	**Usj. Iv. Kr.**	5·33	18·20
Srij.	12	Ime Marijino	30	Aleksandar	5·34	18·18
Četv.	13	Amat bl.	31	Pol. poj. B.	5·35	18·16
Pet.	14	Uzv. sv. Križa	1	Simeon	5·36	18·15
Sub.	15	Žalosna Gospa	2	Mamant	5·37	18·13
Ned.	**16**	Ljudmila	**3**	Antin	5·39	18·11
Pon.	17	Rane sv. Fr. ☽	4	Vavila ep.	5·40	18·09
Utor.	18	Toma vil.	5	Zaharije	5·41	18·07
Srij.	19	Januarij	6	Evdokije	5·42	18·05
Četv.	20	Eustahije	7	Soson	5·43	18·03
Pet.	21	Matej ap.	**8**	**Rođ. Bogor.**	5·45	18·01
Sub.	22	Mauricij	9	Joak. i Ana	5·46	17·59
Ned.	**23**	Tekla ud.	**10**	Minodora	5·47	17·58
Pon.	24	Gerardo b.	11	Teodora	5·48	17·56
Utor.	25	Kleofa m. ●	12	Avtonom	5·49	17·54
Srij.	26	Ciprijan	13	Kornel	5·50	17 52
Četv.	27	Kuzma i Damjan	**14**	**Krstov dan**	4·52	17·50
Pet.	28	Većeslav Kr.	15	Nikita	5·53	17·48
Sub.	29	Mihael arh. (Miholje)	16	Eufemija	5·54	17·46
Ned.	**30**	Jeronim isp.	**17**	Sofija	5·55	17·44

Mijene mjeseca:

☾ Trećak 3. o. mj. u 13 sati 47·3 m. ☽ Prvak 17. o. mj. u 13 sati 4·0 m.

Ⓣ Mlađ 10. o. mj. u 21 sati 52·6 m. ● Uštap 25. o. mj. u 2 sata 15·8 m.

SAJMOVI: **3.** Bjelovar; — **4.** Dugoselo, Ludina (marv.), Velika Gorica; — **8.** Jasenovac; — **9.** Stupnik, Jaska; — **9.—11.** Ogulin; — **10.** Krapina, Čučerje; — **14.** Križevac; — **16.** Sisak; — **20.** Glina, Grahovica; — **21.** Velika Gorica, Virovitica; — **28.** Gjulaves; — **29.** Karlovac, Ludina (proštenje), Uljanik; — **30.** Špišić-Bukovica.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

LISTOPAD - OKTOBAR

ima 31 dan

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Pon.	1	Remigij	18	Evmenija	5·57	17·42
Utor.	2	Andjeli čuvari	19	Trofim	5·58	17·40
Srij.	3	Kandid m. ☾	20	Evstatije	5·59	17·39
Četv.	4	Franjo Asiški	21	Kondrat	6·00	17·37
Pet.	5	Placid m.	22	Foka	6·02	17·35
Sub.	6	Bruno isp.	23	Zač. Iv. Krst.	6·03	17·33
Ned.	**7**	Muč. Justina	**24**	Tekla	6·04	17·31
Pon.	8	Brigita ud.	25	Evfronos.	6·05	17·29
Utor.	9	Dionisije	26	Sp. Iv. ap.	6·07	17·27
Srij.	10	Franjo Borgia ●	27	Kalistrat	6·08	17·26
Četv.	11	Nikasije b.	28	Hariton	6·09	17·24
Pet.	12	Maksimilijan b.	29	Kirjak	6·11	17·22
Sub.	13	Eduardo kr.	30	Grigorije	6·12	17·21
Ned.	**14**	Kalist. p. m.	1	Pokr. Bogor.	6·13	17·19
Pon.	15	Terezija dj.	2	Kiprijan	6·14	17·17
Utor.	16	Hedviga ☽	3	Dionisije	6·16	17·16
Srij.	17	Sv. Margareta Al.	4	Jeretej	6·17	17·14
Četv.	18	Luka ev.	5	Hristina m.	6·18	17·12
Pet.	19	Petar Alk.	6	Toma	6·20	17·10
Sub.	20	Vendel. pr. Iren. dj. ●	7	Sergije	6·21	17·09
Ned.	**21**	Uršula dj. m.	8	Pelagija	6·22	17·07
Pon.	22	Kordula dj.	9	Jakov ap.	6·24	17·05
Utor.	23	Ivan Kapistr.	10	Evlampije	6·25	17·04
Srij.	24	Rafael Ark. ●	11	Filip	6·26	17·02
Četv.	25	Hrisanto i Darija	12	Prov i Tarah	6·28	17·00
Pet.	26	Demetrij m.	13	Karpo	6·29	16·58
Sub.	27	Sabina	**14**	**Paraskeva**	6·31	16·57
Ned.	**28**	Simon i Juda	**15**	Evtimije	6·32	16·56
Pon.	29	Narcis b.	16	Leontin	6·33	16·54
Utor.	30	Marcel m.	17	Osija	6·34	16·53
Srij.	31	Vuk. b.	18	Luka	6·36	16·51

Mijene mjeseca:
☾ Trećak 3. o. mj. u 6 sati 29·2 m. ☽ Prvak 16. o. mj. u 21 sat 53·6 m.
● Mlađ 10. o. mj. u 7 sati 5·5 m. ● Uštap 24. o. mj. u 19 sati 26·2 m.

SAJMOVI: **1.** Bjelovar; — **4.** Ivanić-grad; — **6.—8.** Otočac; — **15.** Lepoglava, Velika Gorica i Požega; — **16.** Tuhelj; — **17.** Pregrada; — **18.** Križevci; — **20.** Bjelovar; — **23.** Ilok; — **26.** Javoranj; — **27.** Ivanić-Kloštar; — **28.** Koprivnica, Zagreb

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

STUDENI - NOVEMBAR

ima 30 dana

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Čet.	**1**	**Svi Sveti** (Sesv.) ☾	19	Joil	6·37	16·50
Pet.	2	Dušni dan	20	**Artemije**	6·38	16·48
Sub.	3	Humberto b.	21	Ilarijon	6·40	16·47
Ned.	**4**	Karlo Borom.	**22**	Avrikije b.	6·41	16·45
Pon.	5	Emerik isp.	23	Jakov	6·43	16·44
Utor.	6	Leonardo op.	24	Areta	6·44	16·43
Srij.	7	Engelberto op.	25	Markijan	6·46	16·41
Četv.	8	Gotfrid b. ⊕	**26**	**Dimitrije**	6·47	16·40
Pet.	9	Teodor m.	27	Nestor	6·49	16·39
Sub.	10	Andrija Avel.	28	Arsen I ap.	6·50	16·37
Ned.	**11**	Martin b.	**29**	Avramije	6·51	16·36
Pon.	12	Martin p. m.	30	Stv. M. K. s.	6·53	16·35
Utor.	13	Stanislav Kostka	31	Stahij	6·54	16·34
Srij.	14	Josafat	1	Kuzma	6·55	16·33
Četv.	15	Leopold ☽	2	Akindil	6·56	16·32
Pet.	16	Edmundo	3	Akeps	6·58	16·31
Sub.	17	Grgur čudotv.	4	Joanikije	7·00	16·30
Ned.	**18**	Roman	**5**	Galaktijon	7·01	16·29
Pon.	19	Elisabeta	6	Pavao patr.	7·02	16·28
Utor.	20	Feliks Val.	7	Jeroni 33 m.	7·04	16·27
Srij.	21	Prikaz B. D. M.	8	**Sab. arh. M.**	7·05	16·27
Četv.	22	Cecilija dj. m.	9	Onisifor	7·06	16·26
Pet.	23	Klement p. ●	10	Erast	7·07	16·25
Sub.	24	Ivan od Kr.	11	Mino	7·09	16·24
Ned.	**25**	Katarina dj. m.	**12**	Jovan Mil.	7·10	16·24
Pon.	26	Konrad b.	13	Jovan Z.	7·11	16·23
Utor.	27	Virgil	14	Filip	7·12	16·22
Srij.	28	Sosten	15	Gurije	7·14	16·22
Četv.	29	Saturnin m.	16	Matej ap.	7·15	16·21
Pet.	30	Andrija ap.	17	Grigorije	7·16	16·21

Mijene mjeseca: ☾ Trećak 1. o. mj. u 21 sat 48·9 m. ☽ Prvak 15. o. m. u 10 sati 41·1 m.
⊕ Mlađ 8. o. mj. u 16 sati 27·0 m. ● Uštap 23. o. mj. u 13 sati 57·9 m.

SAJMOVI: **1.** Bakar; — **2.** Sesvete; — **5.** Bjelovar, Velika Gorica, Varaždin; — **6.** Ivanić-grad; — **10.** Stubica gornja; — **11.** Podsused, Krapina, Križevac (dan pred Martinjem); — **13.** Božjakovina; — **15.** Vukovar, Zdenci Veliki (bjelov. žup.); — **19.** Sisak, Gjurgjevac; — **25.** Ilok; — **28.** Marija Bistrica; — **30.** Bakar, Ljubeščica.

Dan	Dnevnik	Primitak		Izdatak	
		K	fil.	K	fi.

PROSINAC - DECEMBAR

ima 31 dan

Dani		Za katolike	Za pravoslavne		Sunce izlazi	Sunce zalazi
Sub.	1	Eligij b.	18	Platon	7·17	16·20
Ned.	**2**	Bibijana dj.	**19**	Avdija	7·18	16·20
Pon.	3	Franjo Ksav.	20	Grigorije	7·19	16·20
Utor.	4	Barbara dj. m.	**21**	**Uvod. Bog.**	7·21	16·19
Srij.	5	Sava op.	22	Filimon	7·22	16·19
Četv.	6	Nikola b.	23	Amfilohij	7·23	16·19
Pet.	7	Ambrozije	24	Katarina	7·24	16·19
Sub.	8	**Bezgr. zač. Mar.**	25	Kliment	7·25	16·19
Ned.	**9**	Leokadija	**26**	Alimpije	7·26	16·18
Pon.	10	Prenos kuće L.	27	Jovan Per.	7·27	16·18
Utor.	11	Damas p.	28	Stevan Novi	7·28	16·18
Srij.	12	Maksencije	29	Paramon	7·29	19·18
Četv.	13	Lucija dj. m.	30	Andrija	7·30	16·18
Pet.	14	Spiridion	1	Naum	7·30	16·18
Sub.	15	Irenej b.	2	Uroš C. srp.	7·31	16·19
Ned.	**16**	Adelhajda	**3**	Sofronije	7·31	16·19
Pon.	17	Lazar b.	4	Barbara	7·32	16·20
Utor.	18	Oček. por. B. D. M.	5	Sava	7·33	16·20
Srij.	19	Vladimir	**6**	**Nikola**	7·33	16·20
Četv.	20	Amon m.	7	Ambrozije	7·34	16·21
Pet.	21	T o m a ap.	8	Patapije	7·35	16·21
Sub.	22	Zemon m.	9	**Začeće Bog.**	7·35	16·22
Ned.	**23**	Viktorija dj. m.	**10**	Jov. desp.	7·36	16·22
Pon.	24	Božićno navečerje	11	Danilo stal.	7·36	16·22
Utor.	**25**	**Božić** (Rodj. Isusovo)	12	Spiridion	7·37	16·23
Srij.	**26**	**Stjepan prvi m.**	13	Evstratij	7·37	16·24
Četv.	27	Ivan ap.	14	Levkije	7·38	16·25
Pet.	28	Nevina (drobna) djeca	15	Eleoterije	7·38	16·26
Sub.	29	Toma b.	16	Agej	7·38	16·26
Ned.	**30**	David kr.	**17**	Daniel pr.	7·38	16·27
Pon.	31	Silvestar p. (St. lieto)	18	Sebastijan	7·38	16·28

Mijene mjeseca:

Trećak 1. ov. mj. u 11 sati 9·2 minuta. — Prvak 15. ov. mj. u 3 sata 37·9 minuta.
Mlad 8. ov. mj. u 2 sata 30·4 minuta. — Uštap 23. ov. mj. u 8 sati 33·0 minute.
Trećak 30. ov. mj. u 22 sata 1·1 minuta.

SAJMOVI: **3.** Bjelovar; — **4.** Brdovac, Dugoselo, Prugovec; — **5.** Zlatar; — **6.** Dubrava (varažd. žup.), Krapina; — **7.** Koprivnica, Jaska; — **8.** Lipovljani; — **9.** Zagreb; — **13.** Zemun; — **14.** Velika Gorica; — **18.** u ponedjeljak pred Božićem u Križevcih; — **21.** Ivanićgrad, Karlovac, Petrinja, Požega, Samobor, Tomašica, Gjurgjevac.

Dan	Dnevnik	Primitak K	Primitak fil.	Izdatak K	Izdatak fil.

Gospodarski poslovi kroz cielu godinu.

U mjesecu siečnju (januaru).

Na domu, dvorištu i oko blaga. Pregrči žito i kukuruz. Tamani miševe. Pregledavaj sprave i alate, te popravi, gdje je što prebito. Sve, što je ostalo od prošloga mjeseca nesvršeno, svršavaj čim prije. — Na liepom danu pusti stoku, neka se sunča i proigra, **a za to vrijeme prozrači staju.** Čisti i timari stoku što bolje, jer kad već zakržljavi, ne ćeš je moći popraviti. Steri što obilnije, da ti stoka uviek u suhom leži. **Ne napajaj blaga studenom vodom. Svinjac drži toplo, jer se ovoga mjeseca krmače prase.** Skupljaj marljivo gnoj. **Kokošinjak dobro očisti i pobijeli (okreči). Sve drvene dielove u njem premaži karbolnom kiselinom.** Pazi, da je kokošima uviek dosta toplo i da imaju u blizini uviek dovoljno **pieska.** Hrani perad dobro.

U podrumu. Za liepa vremena drži podrum otvoren. Obriši burad suhom krpom, da ne pljesnivi. Ako je podrum vlažan, sumpori ga češće. Premaži obruče na buradi, da ne hrdjaju. **Vina marljivo dolievaj.** Peci rakiju od tropa (koma).

Na njivi, livadi i pašnjacima. Dovrši vozitbu gnoja (djubra). Propusti vodu iz jaraka da ne leži na usjevu. Ovoga mjeseca se već može po livadama posijati umjetno djubre (gnoj). Razgrni mravinjake i krtinjake. Po mokrom vremenu ne idi na livade.

U vrtu i voćnjaku. Pregledaj mlade usjeve, jesu li dobro pokriveni i pokrij, što treba pokriti. Obreži ribizl. Koncem siečnja posij u sanduke papriku, peršun, celer i rani kelj. Sve lišće, što je ostalo na drveću, poskidaj i spali. Suhe grane i suvišne letorasti odstrani.

U vinogradu. Pripremi i podoštri kolje. Dovrši rigolanje i kopanje jama. Djubri vinograd.

U pčelinjaku. Čuvaj pčele od svakog uznemiravanja i lupe. Pazi da pčelama ne dosadjuju miševi i puzavci. Zakloni košnice od jake svjetlosti i topline, da pčele ne izlete prerano. Ako nemaju hrane, hrani ih medom ili rastopljenim šećerom.

U siečnju zima nemilice bije
I blago onom, kog u domu grije
I topla peć i sloga, ljubav vjerna,
To sreća ti je prava, neizmjerna.

U mjesecu veljači (februaru).

Na domu dvorištu i oko stoke. Prevrće se žito i čisti se sjeme za proljetnu sjetvu. Bira se krumpir za sadjenje. Popravljaju se i naručuju se gospodarske sprave i strojevi. Bredju stoku valja dobro hraniti i njegovati te čistiti staje. **Za liepa vremena istjeruje se stoka na zrak i kretanje.** Vozno blago valja prije rada hraniti jačom hranom. Perad valja držati u toplom prostoru, da kokoši bolje nose.

Na njivi, livadi i pašnjacima. Čiste se odvodne brazde, da voda može lakše otjecati. Izvozi se djubre (gnoj), koje se mora odmah razbacati i zaorati, ako je zemlja već dovoljno suha. **Ozime usjeve treba povaljati,** da se pokida kora i uništi mahovina. Nejednako zemljište na livadi treba uravnjavati. Mravinjake i krtnjake razgrtati na livadama i pašnjacima. Živice (žive ograde) okresati.

U voćnjaku. Nastavlja se obrezivanje voćaka, struganje stare i obamrle kore i mahovine. Dovršuje se djubrenje voćaka. Još se mogu sjeći i nabavljati grančice za ciepljenje (kalamljenje). Ako je vrieme povoljno, počinje se sadjenje voćaka i obrezivanje mladih voćaka. Kopaju se jame za sadjenje. Oko voćaka se okopava zemlja, da mraz uništi štetnike. Uništuju se gniezda štetnika.

U vrtu. U vrtu počinje kopanje i iznošenje gnoja. Sadi se bieli i cveni luk (lučice), sije se grašak, šalata, peršun, mrkva, celer, špinat i rani krumpir.

U vinogradu. Dovršuje se iznošenje gnoja i djubrenje, a isto se tako dovršuje šiljenje i zamakanje (impregniranje) kolja. Pripremaju se ključići američke loze i utrapljuju u piesak u podrumu. Priredjuju se plemke naše domaće loze za ciepljenje. Počinje rezanje loze, ako je povoljno vrieme.

U pčelinjaku. Treba čuvati košnice od buba i miševa, a nečist iz košnica odstranjivati, te slabe rojeve hraniti i brinuti se za nove košnice i pribor za rojenje. Oko pčela neka još vlada mir.

Tko brzo ore, brzo drlja, »vlači«,
Tog ne će minut ni kruh, ni kolači.
Tko dobre stroje k dobru metne blagu,
Taj radnu svoju potrostruči snagu.

U mjesecu ožujku (martu).

Na domu, dvorištu i oko stoke. Puštaj u svoj stan što više svježega zraka, osobito, kada sunce sija. **Čuvaj djecu od prehlade, jer je ožujak vrlo nezdrav mjesec.** Što vriedi za ljudske stanove, vriedi i za staje. Zrači ih, kreči i čisti.

Po liepome vremenu puštaj stoku što više na polje, u ogradu ili obor. Čuvaj ju od prehlade, jer se stoka ovoga mjeseca počinje linjati (baca dlaku), pa je u to vrieme ona najosjetljivija. Za vrieme mienjanja dlake hrani stoku izdašnije, jer i za stvaranje dlake treba isto tako više hrane kao i za stvaranje mesa i masti.

Pazi na red u hambaru (žitnici), pregledaj kukuruz u kukuruzani (na tavanu u košu), prema potrebi pregrći svu hranu. Sjeme za sjetvu treba da je do početka ovoga mjeseca sve uredjeno. Od svakoga sjemena metni po stotinu zrna na toplo mjesto u rastilo i samo **od onoga sjemena sij na njivi, koje je u rastilu dobro klijalo.**

Na njivi, livadi i pašnjaku. Na njivi je prvi posao, da se sve zimsko oranje podrlja. Što nisi prije zime preorao, ori s proljeća, čim ranije, a bolje je nešto pliće, nego preduboko. Čim si zemlju za sjetvu spremio, počni sa sjetvom zobi, jaroga ječma, jare pšenice, graška, grahorice i boba. Svi ovi usjevi bolje uspjevaju, **čim se ranije posiju.** Kada si ove usjeve posijao, brini se, kako ćeš spremiti zemlju za sjetvu repe, krumpira i kukuruza. Pri tom neka ti ne bude važnija stvar plug, **nego drljača.** S proljeća treba što manje orati, a što više drljati, jer je **oranje jesenja radnja, a drljanje proljetna.** Više vriedi, ako njivu u jesen valjano preoreš i s proljeća dobro podrljaš, **nego da ju s proljeća djubriš i oreš.** I zimski se usjevi moraju s proljeća njegovati. Čim prestanu mrazovi, valja sve zimske usjeve povaljati, a kada stanu rasti, dobro ih je prieći drljačom. Drljača će mnogo korova utamaniti, a zemlju obraditi slično kao da si usjev okopao. Na livadama i pašnjacima poravnjaju se krtičnjaci, zatim se drlja **oštrom** drljačom. Tamani se korov. Ovoga se mjeseca može još po livadama sijati umjetno djubre (gnoj) i to čim ranije, tim bolje. Stoka se ovoga mjeseca još ne smije puštati na pašu, jer bi ugazila mladu travu. Travama godi, kad na početku svoga razvitka imaju mira.

U vinogradu. Ovoga se mjeseca dovršuje rezanje loze. Udara se kolje i vežu lucnjevi. Gdje je prošle godine harao crni rak, tamo treba nakon rezanja sve bolestne trsove poprskati sa 35—40% raztopinom zelene galice, a odrezane mladice s mjesta spaliti, da se unište trutovi crnoga raka. Tlo, koje je u jeseni i zimi izrigolano, može se sada izkolčiti, a ako nije premokro i hladno (tlo), može se početi sadnjom loze. Loza se povaljuje (zeleni ciepovi i divlja loza u matičnjaku), ako to već nije u jesen učinjeno. Kada su sve te radnje gotove, valja vinograd po prvi put okopati. Počinje izkopavanje i cijepljenje korenjaka.

Svud se radi, negdje se i pjeva,
Negdje vince, sunce svud ogrieva,
Djevojke i momci ti se žure,
Čilo rade ne brojeći ure.

U mjesecu travnju (aprilu).

Na domu, dvorištu i oko blaga. Popravi sgrade i gradi nove, koje trebaš. Svoj stan čisti i zrači, čistoća je pol zdravlja. Ako još nisi okrečio staju, učini to čim prije. U hambaru pregrči hranu.

Stoku dobro hrani i pazi, da joj prelaz sa suhe na zelenu krmu ne naškodi; iz početka miešaj zelenu krmu sa slamom ili sienom. Mladju stoku izpuštaj u tor. Čuvaj stoku, a naročito ovce od mokre paše. Mužka grla, koja nijesu za razplod, uškopi. Hrani pčele, ako nemaju hrane, dok ne bude paše za njih.

U voćnjaku. Voćke se okopavaju. Dovršuje se sadjenje i ciepljenje. Po slabijima se stablima prave zarezi da ojačaju. Ti se zarezi prave oštrim nožem, od krošnje do koriena i to: 1—2—3—4, već prema debljini stabla. Tamane se razni štetnici i njihova gniezda, krvava uš i drugo.

U vinogradu. Dovršava se kolenje i vezanje lucnjeva, te prvo kopanje. Loza se ciepi (kalami) na suho iz ruke i sadi u lozni cjepiljnjak (školu), ili se ciepi u samom vinogradu. Priredjuje se na raznima mjestima u vinogradu razne tvari (materijal), koje će se paliti u slučaju mraza, da sav vinograd za vrieme izlaza sunca bude pokriven gustim dimom. Loza se sadi u vinograd.

Na njivi, livadi i pašnjaku. Sadi se krumpir; a nastavlja sjetva jarina, konoplje i lana. Sije se kravska i šećerna repa, kukuruz, pasulj (grah) i bundeve, zatim lucerna i muvar. Sadi se zelje. Plieve se ozimi usjevi. Tamani hrčkove i poljske miševe. Livade se počinju natapati.

U podrumu (pivnici). Dopunjaj i čisti burad; zrači pivnice. Pregledaj vina, da ne mienjaju boju. Pretači i bistri vina.

Oko svilenih buba. Dud počinje listati. Sjeme svilenih buba iznesi iz hladovine na suho toplo mjesto (25—25° C) da se razvije. Gusjenice se prvi put presvlače, ponekoć i po drugi put.

Već su njive svuda uzorane,
Malo još i bit će zasijane,
Zemljica se travicom zeleni,
Mlado lišće cjelovom rumeni.

U mjesecu svibnju (maju).

Na domu, dvorištu i oko blaga. Ovo je najljepši **i najzdraviji** mjesec u godini, sbog toga treba, da se svatko čim više zadržava na svježem zraku. Po liepome vremenu neka su kuće, staje i sve prostorije, u kojima se stanuje, ili u kojima stoka živi, **otvorene,** da se što bolje prozrače. Kreči kuću i staju. Početkom ovoga mjeseca puštaj stoku na pašu, ili počinji hranjenjem zelenom krmom u staji. Pazi, da stoku, naročito na početku, ne prehraniš djetelinom, jer će se lako naduti. Ako se koji komad i uz svu opreznost nadme, načini kao ruka debelo uže od slame, namaži ga kolomazom ili uljem, pa zauzdaj njime marvinče. Osim toga zagasi malo kreča, pusti da se staloži, pa od one bistre krečne vode uspi naduvenom marvinčetu oko dvie litre u usta. Ovo će u većini slučajeva pomoći. Čim si sa poljskim radnjama gotov, očisti i namaži sve sprave i orudje i ostavi ih na suhom mjestu. Pazi, ako je štogod na njima pokidano, da za vremena popraviš.

U Vinogradu. Vinogradi se čuvaju od mraza palenjem takvoga materijala, koji pravi jak dim. Vinograd se po drugi put okopava **(prije cvatnje** mora biti okopan). Sumpori se po drugi put i to čim su se grozdići **zametnuli** (cieli se trs posumpori) i prvi puta se prska (škropi) protiv peronospore (1 kg. modre galice na 100 litara vode). Mladje se veže, suvišno (jalovo) odstranjuje, zeleno se ciepi. Tamani se vinova pipa, koja zavrće lišće (pravi cigare) i time škodi trsu (čokotu).

U voćnjaku. Tamane se razne gusjenice, koje se sada u velikom broju pojavljuju. Okopavaju se voćke. Ako još nije dovršena sadnja i ciepljenje voćaka, tada se to mora bezuvjetno čim prije obaviti.

Na njivi, livadi i pašnjaku. Ovoga mjeseca plieve se usjevi od korova. Ne puštaj, da ti korov na njivi sazrije, jer ćeš poslije sve više muke imati. Tko još nije gotov sa sjetvom kukuruza, konoplje, muvara, neka se ovim poslom požuri, da ne bude prekasno.

Ovoga mjeseca počinje kopanje repe, kukuruza i ostalih usjeva. **Znaj, da je motika pol kiše.**

Ako nemaš drugoga posla, izvažaj na njivu stajsko djubre (gnoj) na gomilu, i to na ono mjesto, gdje misliš iduće godine da djubriš. Gomilu djubreta pokrij zemljom, da ti djubre izparivanjem ne gubi snage.

U vrtu se siju dinje, krastavci i pasulj, razsadjuje se rani kupus, kelj, paprika i koleraba. Na livadama i djetelištima tamani se ovoga mjeseca korov, a pod kraj mjeseca može se već, ako su prilike povoljne, početi kositi. Sieno od mlade trave mnogo je bolje, nego sieno prezrelo, od stare trave.

Sve je polje cviećem urešeno,
Cielo selo kišom umiveno,
Mraza nema, djeca idu bosa
Slušajući slavulja ili kosa.

U mjesecu lipnju (junu).

Na domu, dvorištu i oko stoke. Spremaj se za žetvu i vršitbu. Izpravljaj i nasipaj puteve; čisti grabe i kopaj nove, gdje su potrebne; a pazi, da se djeca ne najedu zelenog voća, jer će dobiti groznicu. Kreči i čisti stanove, staje i hambar.

Ako u žitnjaku imaš žižka, iznesi iz njega sve žito na polje, pa ga dobro izrešetaj i žižak potamani; izčisti sve pukotine, pa ih onda dobro krečom oliepi.

U voćnjaku. Nastavlja se tamanjenje raznih škodljivaca. Kod mladih voćaka odstrane se preguste i suvišne mladice iz mlade krošnje, te se na taj način mogu preostale grane bolje razviti. Voćke se okopavaju. Opaze li se crne mrlje (fusicladium) na lišću, tada treba prskati 1 posto rastopinom modre galice i kreča (vapna).

Na polju, livadi i pašnjaku. Na polju se okopava kukuruz, krumpir, repa i ostale okopavine. Kosi se djetelina i grahorica. Pri tom valja paziti, da li ima viline kose (šuge), te nju najprije potamaniti. Koncem ovoga mjeseca počinje žetva ječma i raži.

Ovoga se mjeseca kose livade. Ne puštaj, da trave prezrele, već kosi onda livadu, **kada je većina trava u cvietu.** Ne propuštaj liepe dane, jer ako naidje kišovito vrieme, može radi jednoga izgubljenoga dana sve sieno da ti propadne. Oko siena valja brzo raditi.

Na pašnjacima ne daj da stoka svugdje širom pase, jer se na taj način ugazi mnogo trave. Ako je paša slaba, prihranjuj stoku Gnoj od blaga razbaci po pašnjaku, a ne ostavljaj ga onako, kako je iza stoke ostao. Tamani korov.

U vinogradu. Početkom ovoga mjeseca počinje loza cvasti. Prije toga **mora se drugi put** sumporiti grožđje. Sve važne poslove valja u vinogradu **prije cvatnje** posvršavati, kako bi loza za vrijeme cvatnje bila u miru. Dovršuje se zeleno ciepljenje. Tamani se grozdov moljac, koji se za sada u cvietu prvi put pojavljuje.

U pivnici (podrumu). Dopunjavaj i čisti bačve. **Zatvaraj** prozore, da se drži stalna toplota. Pregledaj obruče na bačvama.

U pčelinjaku. U lipnju je najjače rojenje. Pčele obično sabiru med. Med se već može vrcati centrifugom i prazno saće opet namjestiti, da pčele dalje med prave. Vještačko rojenje.

Kod svilenih buba. Nabavi pribor za upredjanje. Učahuravanje. Skidanje i odmotavanje čahurica .

Oj vi sgodni plugovi-kopači,
I vi sgodni, fini ogrtači,
Što su tjedan ogrtale žene,
U dva dana takav plug okrene!

U mjesecu srpnju (julu).

Na domu, dvorištu i oko stoke. Uredi odmah gumno, hambareve i žitnjake. Spremi sve, što je potrebno za žetvu. Hrani se dobro, jer te čeka naporan rad. Kupaj se često i peri tielo, **čist čovjek je lakši i lakše snosi napore.**

Stoku drži čisto, pa i nju kupaj, ako imaš za to sgodno mjesto. Štedi stoku i ne goni je po prejakoj žegi; pazi da uviek ima svježe vode.

U voćnjaku. Voćke se marljivo okopavaju i zalievaju, ako je suša. Dobro je vodi primiešati malo gnojnice, nešto tomasovog brašna, drvenoga pepela ili vapna (kreča). Time se plod bolje razvija. Nastavlja se tamanjenje gusjenica, listne i krvave uši i dr. Podupri grane na voćkama, koje su prerodile.

Na njivi, livadi i pašnjaku. Ovoga je mjeseca žetva u punom jeku. Žanje se pšenica, raž, ječam, i na posljedku zob. Pusti žito da **sazrije, ali ne puštaj da prezrije,** jer se prezrelo žito osipa. Radi brzo i dobro.

Čim si krstine pokupio, poori strnište, **ali čisto.** Ne čekaj da ti se njiva osuši, jer čim kasnije oreš, teže će biti i posao je od manje vriednosti i koristi.

Žuri s vršitbom, jer je žitak u žitnjaku na najsigurnijem mjestu.

Tko još nije livadu pokosio, to je loš gospodar. Pusti pokošene livade ovoga mjeseca na miru, da otava raste.

U vinogradu. Odmah poslie cvatnje vinograd se po treći put sumpori, i to **samo grozdovi.** Škropi se protiv peronospore. Prikraćuje se (zalama) mladje nad kolcem i mladice na lucnjevima, kako bi se groždje bolje i potpunije razvilo. U drugoj se polovini ovoga mjeseca vinograd **po treći put okopava.** Sada se drugi put (druga generacija) pojavljuje moljac groždja, koji napada jagode, te ove ostanu tvrde i kisele; sbog toga treba uništiti leptira i gusjenice njegove.

U pčelinjaku. Rojenje treba prekinuti uništavanjem matičnjaka. Slabe rojeve sdružuj. Počinje ubijanje trutova, ako su slabi izgledi za sabiranje meda. Prenašaj košnice na mjesta, gdje će pčele imati bolju pašu. Ako je jaka žega, pokrij košniçe hasurama. Iz jakih košnica istresaj med.

Kosilice, Bog vas je poslao,
Težku žetvu silno olakšao.
Još nas, Bože, pravicom nagradi,
Nek je zemlja onom, tko ju radi.

U mjesecu kolovozu (augustu).

Na domu, dvorištu i oko kuće. Dovrši vršitbu, spremi žitak **na suho mjesto,** pregrći **ga** često, rešetaj i redi, pazi da ti se žitak ne upljesnivi. Ako su ciene povoljne, i ako ti je potreban novac, prodaj jedan dio žitka.

Stoku hrani uredno, jer sa početkom oranja počinje opet težak posao za nju, a samo snažnom stokom moći ćeš posao dobro svršiti.

U voćnjaku. Ovoga se mjeseca okuliraju voćke na spavajuće oko. Bere se rano voće; pazi, da ti voće, koje kaniš prodati, ne prezri, a nemoj ga ni zelenoga nositi na trg. Tamani štetnike. Ako je potrebno, zalijevaju se voćke u jutro i na večer.

Na njivi, livadi i pašnjaku. Čim si žito sa njive odvezao, poori njivu. Čim prije ovo uradiš, tim bolje. Ori plitko, tek da strnjiku zaoreš, a poslie toga **podrljaj,** da zemlja bude sitna. Ovoga je mjeseca dobro, ako se izvozi djubre, koje valja odmah razastriet i **plitko zaorati.**

U kolovozu se kosi muhar, čupa konoplja.

Na livadama se kosi koncem ovoga mjeseca otava.

U vinogradu. Nastavlja se tamanjenje grozdenog moljca. Škropi se, ako je nužno, po četvrti put protiv peronospore i sumpori — ako je potrebno — protiv oidiuma. Prikraćuju se mladice, ako su opet porasle. Ima li zrelog stolnog grožđja, valja ga nositi na prodaju, jer mu je u to vrieme najbolja ciena.

U pivnici. Pazi da bude uviek **hladovina; prozore otvaraj noću.** Pazi, da su bačve (burad) dobro dolivene i zatvorene, jer se mlada (nova) vina sada najviše kvare i dobivaju neprijatan ukus, ciknu itd. Pazi da burad ne curi.

U pčelinjaku. Ubijanje trutova. Vadjenje meda iz slabih košnica, koje ne mogu prezimiti; iztjeraj iz takovih košnica pčele i sdruži ih s jakim košnicama.

Al' su krasni mladi nam voćari
Kad se za njih brinu gospodari!
U njima je sada ko u raju,
Još u vjernom, sladkom zagrljaju!

U mjesecu rujnu (septembru).

Na domu, dvorištu i oko stoke. Pregledaj sve po kući i popravi, što treba da se prije zime popravi. Ne čekaj s ovim poslom kasnu jesen, jer ćeš ono, što kasno popravljaš, morati na proljeće opet popravljati. Popravi i očisti ovoga mjeseca koševe i tavane za kukuruz. Spremi sjeme za jesenju sjetvu, pšenicu i raž **operi prije** sjetve u 1 po sto raztopini modre galice, da uništiš sniet.

U voćnjaku. Dovršuje se okuliranje na spavaće oko. Bere se zrelo voće. Kuha se pekmez. Suši se voće. Pravi se jabučno vino. Odstranjuje se rafija (liko) kod onih okulanta, gdje već zarezuje u koru.

Na njivi, livadi i pašnjaku. Tko još nije svoja strništa uzorao, neka to svakako još ovoga mjeseca dovrši. Glavni je posao ovoga mjeseca izvažanje gnoja. Znaj, da je sada lakše nadjubriti dvie njive, nego u zimi jednu.

Ovoga se mjeseca vadi šećerna repa; počinje berba kukuruza osobito ranijih vrsti. Beri po liepom i suhom vremenu, a pobrini se, da odmah bude i kukuruzovina posječena. Odaberi zelenjake i pljesnive klipove prije, nego što kukuruz spremiš.

Koncem ovoga mjeseca počinje jesenja sjetva. Sij samo dobro i zdravo sjeme, a što radiš, uradi valjano, jer znaj »k a k v a s j e t v a, t a k v a ž et v a«.

U vinogradu. Vinograde valja čuvati, jer grožđje počinje dozrievati. Prodaje se stolno grožđje. Oko 25. o. mj. počinje berba ranijih vrsta grožđja: plemenka biela i crvena, portugizac, bieli burgundac, silvanac, crni burgundac.

U pivnici. Pregledaj i čisti burad, te ako je potrebno, kadi sumporom. Popravi i zapari sudove i sprave potrebne za berbu grožđja. Spremi pribor za vrienje (vranj za vrienje). Pazi, da bačve i kace, zbog nagomilane ugljene kiseline, ne popucaju. U podrumu, gdje mošt vri, treba da je temperatura 16—18° Celsija. Kada prodje prvo burno vrienje dopunjavaj burad. Kom (trop) u crnom vinu pomiešaj češće da ne cikne.

U pčelinjaku. Čuvaj košnice od neprijatelja, naročito od osa, i sbog toga suzi lieta. Sa sdruživanjem treba požuriti.

Mala Gospo, radost djevojačka,
Miholj-dane, radosti momačka!
Vi gorice, što žarite lice
I jabuke iz dragine ruke!

U mjesecu listopadu (oktobru).

Na domu, dvorištu i oko stoke. Sve, što ti na kući, staji i na kojoj drugoj sgradi ne valja, okrpi i popravi, da ne dočekaš sa neopravljenom zgradom zimu. Sve sgrade okreči i za zimovanje udesi.

Pregledaj žitak u hambaru. Ako za jesenju sjetvu nisi još sve sjeme uredio, učini to čim prije, jer je već skrajnje vrieme. Goni stoku još na pašu, na kukuruzištu i njivi naći će dosta hrane. Vozno blago hrani dobro, da ti može dobro raditi.

U voćnjaku. Bere se voće i bere se za zimu. Pravi se jabučno vino. Suši se voće. Koncem ovoga mjeseca mogu se voćke presadjivati. Lišće, koje bi još bilo na voćki, mora se prije, nego što se voćka izkopa, otrgati. Okopavaju se voćke, omotavaju kukuruzovinom ili prućem radi zeceva; struže se stara, obamrla kora s debla, te se debla obiele vapnom 'krećom).

Na njivi, livadi i pašnjaku. Dovrši branje kukuruza i skloni čim prije kukuruzovinu. Ako još nisi posijao raž i ječam zimac, učini to čim prije, jer kasna sjetva ne valja. Za sjetvu pšenice najbolje je vrieme ovoga mjeseca, jer je pšenica u listopadu najsigurnija. Čim svršiš sjetvu, odmah ori za proljetne usjeve, jer je jesenje oranje najbolje.

U vinogradu. Dovršuje se berba. Beru se kasnije vrsti grožđja, kao: graševina, ivankovka, slankamenka, traminac, moslavac. Iza berbe djubri se vinograd. Povaljuju se zeleni ciepovi.

U pivnici. Nastavlja se i dovršuje rad iz prošloga mjeseca. Brižljivo nadgledaj sudove, u kojima vri mošt ili šira. Po svršenom vrienju dolazi otakanje crnoga vina. Dopunjavaj burad, kad se dovrši burno vrienje. U podrume ulazi pažljivo sbog opasnosti od ugljenog dioksida (dvokisa). Popravi kotlove i spremi sudove za pečenje koma (tropa).

U pčelinjaku. Premaži košnice, koje zimuju na polju. Pokrivaj i čuvaj ih od vlage, zime i svih ostalih škodljivih utjecaja.

Sijalice u tri, četir reda,
Sada bez vas sijati se ne da.
Težke brane, dobro okovane,
Bez vas nema priroda, ni hrane.

U mjesecu studenomu (novembru).

Na domu, dvorištu i oko stoke. Provjetravaj stanove i hambare, a ne zaboravi ni na kukuruz. Privažaj drva za zimu. Sadi živu ogradu. Uredjuj puteve i čisti jarke. Vozi djubre iz staje, da u njoj bude čist zrak i umjerena toplina.

Ako nisi još jesenju sjetvu svršio, morao si barem sjeme spremiti i urediti.

Ne napajaj stoku suviše hladnom vodom. Prodaj onu stoku, koju ne ćeš moći prehraniti, jer znaj, da svakim danom, što je u jesen hraniš, gubiš dan hrane na proljeće, kad je krma najskuplja.

U voćnjaku. Nastavlja se čišćenje voćaka i bieljenje vapnom (krečom). Presadjuju se voćke, okopavaju i djubre. Omotavaju se voćke kukuruzovinom ili povrćem, da ih zecevi ne oglodju. Tamani miševe.

Na livadi, njivi i pašnjaku. Kada repu povadiš iz zemlje i dobro spremiš, odmah izračunaj, koliko sada u svem imaš krme za stoku.

Jesenju sjetvu svrši čim prije, jer kasno posijan usjev ne ukorjeni se dobro, te se slabo razvija, slab dočeka proljeće i onda izgubi najbolje vrieme, dok se ne oporavi.

Ori duboko za proljetne usjeve. Jesenje oranje polak djubrenja!

Slabu livadu treba nadjubriti tomasovom drozgom i kalijevom soli.

U vinogradu. Dovršuje se rezanje i ogrtanje loze. Izvozi se gnoj (djubre) i gnoji se. Riljaj (rigolaj) za nove sadove.

U pivnici. Dopunjavaj postepeno sudove od crnog i bielog vina. Burad marljivo dolijevaj i čisti. Nova vina dovršuju tiho vrienje, toplota treba da je 14—15° Cels. Pretači staro vino.

U pčelinjaku. Čuvaj košnice od vlage i studeni. Sužavaj lieta. Slabe košnice prihranjuj.

Oj seljače, kod pluga junače,
Sad se vidi, tko s' rada ne stidi:
Ima kruha, a ima i ruha
I za goste i težake proste.

U mjesecu prosincu (decembru).

Na domu, dvorištu i oko stoke. Počinju zimske kućne radnje. Predivo se prede. Pletu se košare. Na kraju ovoga mjeseca složi račun o prihodu i razhodu tvoje privrede. Račun ne vara, po njem ćeš najbolje moći procieniti, kako si radio i koliko si privredio. Odmah složi i proračun za iduću godinu.

Sjeci trsku po ritovima i drvo u šumi. Spremi strojeve i orudje da ti ne hrdja i ne trune. Zatvori trapove, da se hrana u njima ne smrzne. Prvrći žito i kukuruz.

Perad dobro hrani, da više jaja nosi. Naročito pazi na hranjenje i timarenje stoke. Čisti jasle i kopanje, iz kojih hraniš i napajaš stoku. Za liepog vremena izpuštaj stoku, a ujedno tada prozrači staje, očisti ih bacaj djubre (gnoj) na djubrište. Ne napajaj stoku studenom vodom, jer joj to može škoditi.

U voćnjaku. Dovršuj radnje, koje si počeo u studenom. Sabiraj gusjenična gniezda i odmah ih spaljuj. Čuvaj voćke od zečeva, miševa i drugih štetnika.

U vinogradu. Nastavlja se rigolanje za nove nasade i djubrenje. Povaljuje se, ako to vrieme dopušta. Priredjuje se kolje za buduću godinu.

U pivnici. Brižljivo dolievaj i čisti burad. **Novo se vino pretače prvi put.** Prije pretakanja **zakadi** podrum **sumporom,** pa onda ga prozrači. Pazi da u pivnici ne bude prehladno.

U pčelinjaku. Čuvaj košnice od miševa i kukaca (buba) i kloni se svakog uznemirivanja pčela. Slabe košnice prihranjuj samo u tople dane.

Oj Božiću, dječje ti veselje,
Novo ljeto, slušaj naše želje:
Republike neka sunce sine,
Ratovanje za uviek ugine!

Sunce Slobode.

Ej liepo li iza gorâ
Rajno sunce grane,
Tracim svojim liepo li nam
Na sva sela pane!
Ej sunašce Slobodice,
Kad ćeš ograniti,
Dom seljački, rod hrvatski
Za viek ogrliti?

Grgo Petković, seljak.

Što je meni najmilije.

Ti bi dušo, rada znati,
Što je meni najmilije;
Pa ću tebi sad kazati,
Za čim moje srce bije.

Draga si mi, dušo, draga,
Da ne možeš draža biti,
A naš Ante, kako drag je —
To ne možeš ni pojmiti...

Dragi su mi roditelji,
Brat mileni i sestrica;
Roditelji ko moj život,
Brat i sestra ko — dušica.

Al poslušaj, dušo draga,
Što ti moja duša kaže:
Nad dom i rod, vjeru moju —
Ništa meni nije draže!

To najprvo u svom srdcu
I najdraže ja imadem;
To najviše umom svojim
Ja cieniti, štovat znadem.

Grgo Petković, seljak (Budak kod Benkovaca, Dalmacija).

Posveta barjaka mjestne organizacije HRSS u Zrinjskom Topolovcu (Kapela-Bjelovar) 15. lipnja 1922. — (U sredini su seljački zastupnici: Čizmeković, Lovreković, Crljenjak.)

Pjesma iz Hercegovine

o gospodskoj nepravdi i o seljačkoj čovječanskoj slozi.

Vidi brate, kako je seljaku,
težki jadi stigli ga u mraku.
Ta je tama našega neznanja,
koja dodje usred biela dana.
Ta je tama naše poniženje,
jer se seljak ni nad kog ne penje.
Sva gospoda nad nama ti vlada,
na seljaku velika nepravda.
Fratri su nas, braćo, ponizili,
pod gospodske noge oborili,
i silnike na nas navalili:
zato biedan seljak uviek cvili.
Bog će sada da pomože nama
iz gospodskog iztrgnut se jarma.
Bog je mio, nami će pomoći
i mi ćemo do svog prava doći.
Uzvišene Bog će poniziti,
nas sužanjstva težkog izbaviti,
u koje nas gospoda baciše,
strah i trepet na nas navališe.
Vid, seljače, žalostna ti majka,
i tvoja je sreća naopaka.
Težki jaram na vratu je tvome,
gospar niesi ti u trudu svome.
Gospoda ti trudom gospodare,
sebi grabe, tebi samo kvare.
Fratri nama sreću obećaše,
što j' najljepše, sve nam oduzeše.
To je braćo, njino obećanje,
seljačko to naše je neznanje,
da nas mogu lakše prevariti,
nepravednoj sili pokoriti,
da nam sila može otimati,
otimati, pa drugijem dati,
da nas drugi sa kundakom tuku
i sve trude naše da odvuku,
da se goste gospodaležaci,
da gladuju seljaci težaci.
Dok gospoda za nos nas vodaju,
krvcu našu oni izpijaju;
dok seljaci nisu bili borci,
gospodske su sile bili tvorci.
Nismo mogli prava da stečemo,
dokle sebi mi ne vjerujemo.
Svi seljaci dajmo se složimo
i vodimo jedan mi drugoga.
To je mnienje sad razuma moga,
sa gospodom da mi neidemo,
kod gospode časti ne gledajmo.
Vi gospodske laži ne slušajte,
svi seljaci se u slogu dajte.
Od gospode kojigod patite,
ne slušajte vi gospodske svite.
Fratri su nas uviek prevarili,
dok seljaci neuki smo bili.
Paklom oni nas uvieke plaše,
niš ne rade, a sve uzmu naše.
Pojedoše, što najljepše biše,
mnoge majke u crno zaviše,
jer im sinke u rat opremiše,
prot Srbiji ratovat poslaše.
Otci, majke, s glada umirali
gospoda im kravu otimali;
fratri s glada umirali nisu,
težak mrije, a oni u bisu.
Svu slobodu nama oduzeše,
na mozak nam okove nabiše,
da nam ne bi znanje proklijalo,
i gospodsko prvenstvo propalo.
Slobodnu nam misao ubili,
tri su brata vjerom zavadili:
pravoslavne, muslim, katolike,
sve na jade naše prevelike.
Još nas u rat oni posadiše,

tko pogine, u raj otpremiše.
Fratri u raj hodit htili nisu,
seljak gine, a oni u bisu.
Kad bi oni do neba držali,
prvi oni tamo bi hitali,
Prvenstvo bi tamo preuzeli,
mi seljaci ne bi napred smjeli —
da i tamo nama gospodare,
al za nebo oni ti ne mare,
na zemlji nam prvenstvo ne dadu,
već nas svakom prepuštaju jadu.
Svu slobodu oni uživaju,
a nas biedne tminom zavijaju.
Sebi seljak kad slobodu traži,
sve on fratre prot sebe razdraži;
o slobodi oni čuti ne će,
misle oni da je seljak smeće.
Još rekoše naši svećenici:
svi seljaci budite vojnici
Bog je reka caru, da ratuje,
voše griehe da vam okajuje.
Mili Bože s nebeskih visina,
vidiš, Bože, da nije istina.
Bog je reka, ne čini drugome,
što ne želiš ti sebi samome.
Još je reko, ne ubij čovika,
jer je čovjek samo božja slika.
Kada hromi, braćo, prohodamo,
pa i gluhi kada pročujemo,
još i sliepi kada progledamo,
pijavice sa nas ukinemo,
dušom, tielom budmo gospodari,
da gospoda više nam ne kvari;
dušom, tielom sami upravljajmo,
nikom tiela ni duše ne dajmo,
a najmanje nesretnim fratrima;
ovo nek je sad na znanje svima.
Mi si znamo sobom upravljati,
našeg truda gospodar postati.
Mi zovemo poštenu gospodu,
da pristupe seljačkom narodu.
Mi znademo pravedno raditi,
zapovjedi božje izvršiti,
i gospodi ko sebi diliti;
svim na zemlji pravedno će biti.
Jedan drugog nećemo tlačiti,
u slobodi svi ćemo živiti.
Mi ne ćemo sile ni na koga,
svak nek prizna Boga jedinoga.
Republika, na nju ti je vika,
carevina, to j' fratarska dika,
koja traži na silu vojnika,
i razstavlja mile od dragije,
da nas uviek ljuta bieda bije.
Republika, to je naša dika,
koja ne će na silu vojnika,
niti bratac brata da bijemo,
već u slogi bratski da živimo.
Vjersku mržnju dajmo ukinuti,
k čovječnosti jedan drugog puti.
Tudje poštuj, a svojim se diči,
k tudjem trudu ti se ne primiči.
Mi seljaci pravedni smo borci,
svak nek znade da smo mirotvorci.
Republika neka nama sviti,
dušmanina vrag će ti odniti.
Sav će narod oči otvoriti,
Od toga će svima bolje biti.
Mirnim putem pravo si tražimo,
i Radića za uvjek slavimo.
Jednim glasom kada zaorimo,
svi seljaci glasove mu dajmo;
u gospodi vjeru ne držite,
jer nas oni svojom laži mite.
Prodjite se, gospodo, seljaka,
nema više seljaka bedaka;
mi, gospodo, bez vas svi možemo
da živimo, da vas ne tražimo,
a vi bez nas živit ne morete,
naše žulje samo vi jedete.
Treba pravo da nam vi priznate,
da se s nama ljudski izravnate.
Nemojte se na to oslanjati,
da će ovo vječno potrajati,
naše trude da vi drugom date,
da nas drugi sa kundakom mlate.
Promislite, narod toga ne će,
Sav se narod od vas već okreće.
Vi ste sada svi se poholili,
rat nemili nami navistili,
titrate se vi sa našom dušom,
izmučeno prezirete tielo.
Poglaviti sjeli nam na glavu,
da nikada ne stečemo pravu.
Svećenici, što biste radili,
kad nas ne bi djavlom poplašili?

tad bi zemlju i oni rovali,
ne bi lance robske nam kovali,
svojim znojem svi bi se hranili,
a ne bi nas kundakom davili.
Vidi, brate, djavo ih pomaže,
djavlom plaše, od nas uviek traže.
Njima sreća u vražijem rogu,
bez njeg oni živjeti ne mogu.
Popa seljak vjerovati ne će,
samo Bog je milostivo biće.
Oni Boga glupo nam tumače,
carski jaram na ledja navlače.
Vidite li, bijedni seljaci,
kad vidiše naši svećenici,
da je seljak »pučku« ostavio,
i oružje ratno zamrzio,
oholo nas staše proklinjati,
da smo Boga stali ostavljati!
Braćo moja i družino draga,
ovo oni igraju se vraga:
biedni narod da i dalje strada,
da nam sila i nepravda vlada.
Nije l' ovo najveća uvreda,
da nas gone ko krdo goveda?
Vjerujemo Boga pravednoga,
koji kaže, nediraj tudjega,
priznaj sebe kao i drugoga,
služi sebi, ne služi drugoga.
Svi smo ljudi pod Bogom jednaki,
ovo seljak neka znade svaki.
Mir, poštenje, k tomu želja-živa,
Republika na tom se osniva.

Izpjevao seljak **republikanac,**
koji ne će na gospodski lanac.

Teror (strahovlada) i zgarišta po Crnoj Gori.

Za beogradske dnevne novine »Balkan«. napisao njegov posebni izvjestitelj Pantelija **Jovović.** Tiskano u broju 228. ove godine (1922) na prvoj stranici i na prvom mjestu.

P o d g o r i c a, 14. avgusta, (kolovoza). — Moj uvaženi šef gospodin Svetolik Savić, glavni urednik »Balkana«, dao mi je nalog, pri mom polazku za Crnu goru, da poimenično iznesem, tko je sve progonjen i komu su popaljene kuće u Crnoj Gori. Čestiti gospodin Savić valjda je onda pretpostavljao, da je broj takvih relativno malen, ali se na žalost i sramotu našu prevario u svojim očekivanjima i to gorko prevario. E moj uvaženi šefe, kad bih ja imao mogućnosti, da točno i u svem izvršim Vaš nalog, onda bih trebao da ostanem u ovoj zemlji **najmanje godinu dana,** pa tek jedva da utvrdim, šta je sve učinjeno od 1919. godine pa do danas, a to je, kao što i sami znate, nemoguće. Pa ipak ja ću se postarati, da Vam makar i približno iznesem tužnu sliku Crne Gore.

Crna Gora, moj gospodine Saviću, **pretvorila se u garišta i prah** i pepeo. Srce bi Vam svislo od boli, kada bi došli ovamo, da vidite, šta je sve učinjeno. Ne postoji u Crnoj Gori **ni pet po sto domova, koji nisu opljačkani ili popaljeni.** Sve opštine, svi srezovi (kotari) i svi okruzi (županije) podjednako su uništeni. Nikakve razlike u tom ne možete opaziti izmedju Bjelopavlića i Rovaca, Zete i Crmnice, Kuča i Drobnjaka i t. d. **Sve je propalo i sve je izgubljeno nepovratno.** Nekoliko strašnih primjera u potvrdu ovoga ovdje iznosim.

Godine 1919. i 1920. bio je komandant okružne komande u Kolašinu g. major Raka Radović (Užičanin). Odmah po dolazku,

kada se je uvjerio o nevinosti onih, koje su oblasti otjerale u šumu, urekao je sastanak s nekim komitama i jednomu od njih dao pušku i revolver s ovim rječima: »Ovo ti oružje dajem kao poštenomu državljaninu, da se njim boriš protiv onih, koji su te u šumu otjerali«. Te rječi dobroga majora prijatno su iznenadile sve ostale komite, koji se od toga dana stadoše na njegovu rječ u masama predavati. Takav patriotski rad majora Radovića nije išao u račun onima, koji su htjeli da ugrabe nešto, te smicalicama i intrigama uspješe, da ga premjeste iz Kolašina u Sarajevo.

A sad evo drugi primjer: Vido Pavićević važio je kao najbolji junak u poslednje vrjeme u Crnoj Gori, tako, da mu je Pećanac jednom prilikom rekao: »Ja sam samo vojvoda, a ti si junak«. Pavićević poslje ponovne (naše) okupacije dolazi u sukob sa žandarmerijskom komandom i na njene pozive se ne odazivlje. Demokrati mu nude, da se stavi na čelo fašističke rulje, koja se je krila pod lažnim imenom nacionalističke omladine i da preuzme vodstvo mjesnoga pododbora demokratske stranke u općini pavkovićskoj (srez danilovgradski). On tu ponudu prima pod uvjetom, da s tom omladinom brani **interese slabog i nejakog seljaka.** Demokrati pristaju i naredjuju seljacima, da se u svem pokoravaju njegovim naredbama. Komanda doznaje za taj slučaj i u proljeće ove godine šalje vojsku na račun gladnoga i napaćenoga naroda ove opštine, koja je tamo ostala **tri mjeseca** dok je i posljednjega kilograma brašna trajalo kod seljaka.

Treći primjer: U Rovcima (okrugu kolašinskom) **spaljene su skoro sve kuće.** Medju ostalima zapalili su kuću i jednomu starcu, čiji je jedinac sin poginuo na Glasincu braneći svoju domovinu. Starca su vješali i **stavljali mu mačku u gaće,** samo da im kaže gdje su komite. U istom ovom mjestu **spalili su kuće pojedinih udovica,** čiji su muževi poginuli u borbi za oslobodjenje Srpstva. **Male djevojčice vješali** su, **da im kažu, gdje je novac.**

U Piperima **spalili su kuću nevine djece** pok. Nikole Vučinića nekoliko mjeseci poslje njegove smrti. Vučinić je bio savjestan službenik i dobar čovjek. Fašistička banda ušla je kaljavih nogu u kuću ove siročadi i pošto je sav namještaj uništila, zatražila je šunke i vina od majke ove djece. Nesrećna žena nije imala, da im da to, što su tražili. Da bi joj se osvetili, **oni su stavili ugarak u kuću** i pobjegli. Sirota majka sa nejakom djecom jedva se je spasila biegom i poslie pol sata gledala je sgarište i pepeo na mjestu, gdje joj je prije pol sata bila kuća s namještajem (s pokućtvom).

U pojedinim mjestima fašistička rulja je tražila od pojedinih **udovica** po 20 kg. kruha i toliko mesa, a kada ove sirote, u čijim kućama nije bilo ni jednog kilograma kruha, nisu imale odkud da im dadu, oni su pokupili sve stvari od njih i prodali ih.

Dešavalo se na primjer, da u čitavom selu nema ni jednog komada sitne ili krupne stoke osim jedne koze. Od mlieka te koze po nekoliko familija je održavalo jadni svoj život. Fašistička banda dodje jednoga kobnoga dana u selo i tim sirotnim familijama oduzme i tu jednu kozu!

Tko će sve redati te strahovite primjere, uvaženi moj šefe! Njih nije dvadeset, pedeset ili sto, **već na hiljade!** I još se vi tamo u Beogradu čudite nezadovoljstvu u Crnoj Gori, a ja se čudim ovolikom strpljenju narodnom. No sudeći po svima znacima čaša strpljenja vri i počinje kipiti. Ovamo je revolucija neizbježiva, ako se što prije ne izadje želji ovoga naroda u susret. Moj slučaj to najbolje dokazuje. Poslie zasjedničkoga i drzkoga napadaja na mene mobilizirano je cielo gradjanstvo. Oko 500 gradjana ne spava, već mi čuvaju stan i stražare po cielu noć po ulicama. Jedna puška da pukne, na stotine mrtvih bilo bi u Podgorici.

Fašističke bande u Crnoj Gori su neznatne. One ne predstavljaju ni 2% **ali one su moćne** jer ih štiti policija. Medju fašistima je **najviše činovnika** i to onih, koji **pljačkaju i kradu** i koji bi željeli da se ovo stanje još održi.

Pantelija Jovović.

Dr. Ante Starčević.

Od godine 1886. čitajući male novine »Prijatelj Naroda«, palo mi na um, kako je još onda onako malen list bio pun borbe i grmljavine Ante Starčevića u saboru. Zato mogu čitateljima Božićnice opisati političkа djela dr. Ante Starčevića, a oprostite, ja nisam školovani čovjek da bi znao tog velikana učeno opisati, nego onako, kako se sjećam još od prije trideset, četrdeset i više godina.

Evo mili moji to će biti ovako:

Dne 28. veljače 1896 umro je u Zagrebu nezaboravni kremen Hrvat i rodoljub dr. Ante Starčević, osnivač i vodja one političke stranke u Hrvatskoj, koja se zove što po njegovu imenu Starčevićeva stranka, što opet po svom programu hrvatska stranka prava.

Osoba i ime Starčević bilo je za mnogu mladu gospodu častno i čarobno, da su se za njim rado povodili u politici. Ante Starčević imao je osobito dvie velike želje u svojem političkom djelovanju, kako se to sjećam iz njegove grmljavine u saboru. Prvo, on je želio i radio da bude Hrvatska **cjelokupna, sama svoja;** drugo, da nema s drugim narodima u bivšoj Austro-Ugarskoj carevini **nikakvoga saveza** a niti zajednice do jedino osobe kraljeve, s kojim će Hrvati svoje državne poslove razpravljati. Za te dvie svoje miljenice želje živio je i radio dr. Ante Starčević pisao je liepe članke, kojih se i danas sjećam, i to najviše za gospodu. Napisao je i nešto knjižica političke sadržine. Izgovorio je mnogo govora u saboru. U tim svim govorima vikao je i grmio: Hrvatska cjelokupna, ujedinjena i sama svoja **nikomu podredjena.** Eto vidite, to je bila njegova politika, **koja se ne smije zaboraviti.** Istina, da se borio, radio i grmio, ali nije mogao ništa izvojevati, pošto je Kuen zakvačio 70 kotara, a Starčević bio u manjini, te mu nije uspjelo, za što se borio.

Dvoje se osobito mora pohvaliti u dr. Ante Starčevića: što je bio **stalan** u svom političkom mišljenju; drugo **što je bio s malim zadovoljan,** te nije hlepio ni za velikom službom, ni za kakvim bogatstvom.

Vidite, to je bila prava naša poštena hrvatska duša, a nije bio ono, što je od njega hotio učiniti Dr. Josip Frank sa svojom madjaronskom politikom.

Što mi je došlo na misao,
To sam evo napisao.
Dokle bude božjih dana,
Sjećajmo se velikana.
Seljak liepo mu nabraja:
Bog mu dao duši raja,
Našem Anti, nekad borcu,
Politike one tvorcu,
U kojoj je vječni plamen,
Koja ruši robstva kamen.

U **Jakopovcu**, (Kapela-Bjelovar),

Miloš Frankol,
seljak, 77 godišnji starac.

Branimo hrvatski seljački dom.

Do nebesa nek' se ori
Sad seljački gromki glas,
Neka čuju oni gori,
Čovječanstvu gdje je spas.
Sada seljak svoj na svom
Prosvjetom će branit dom;
Hrvat nek' je vazda svoj
Čovječanski bijuć boj.

Čujte, puci širom svieta,
Nasilnici, čujte sad,
Čujte, sluge pakla kleta,
Što seljaci hoće sad:
Hoće svoji bit na svom,
Hrvatski da brane dom,
Nek je seljak vazda svoj —
Čovječanski bijuć boj.

Stieg seljačtva duša čista,
U njem rudi sreća, spas,
Već sloboda zlatna blista,
Zato seljak diže glas,
Zato radi snagom svom,
Slobodan da mu je dom,
Kao Hrvat da je svoj —
Čovječanski bijuć boj.

Političke munje kriese,
Udarac je njihov jak,
Zemaljski se stožer trese,
Stoji složno sad seljak,
Čvrsto stoji slogom svom,
Da hrvatski brani dom,
Hrvat da je sada svoj —
Čovječanski bijuć boj.

Bože živi naše vođe,
Blagoslovi njihov rad,
Neka sila jednom prodje,
Mi smo složni uz nje sad.
Vjerni jesmo radu svom,
Da spasimo mili dom,
Da već Hrvat bude svoj —
Za čovječnost bijuć boj.

Izpjevano mjeseca lipnja 1921, za oriovačku skupštinu H.R.S.S., dozvoljenu po kotarskoj oblasti za 13. lipnja i u zadnji čas zabranjenu po fermanu Pribićevićevu.

U Kobašu (kraj Broda)

Ivan Klarić, seljak.

Stjepan Radić,
predsjednik HRSS i HB.

Temeljni nauk ili program hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS)

kako je razpravljen na četvrtoj sjednici hrvatske seljačke republikanske zastupničke većine banske Hrvatske dne 5. i 6. ožujka 1921., prihvačen na petoj sjednici iste republikanske zastupničke većine dne 9. travnja 1921., a proglašen na sjednici dne 26. lipnja 1921. u glavnom gradu Zagrebu.

Obćeniti dio:
Temelji seljačke mirotvorne republike.

I. GLAVNA OBILJEŽJA MIROTVORNE SELJAČKE REPUBLIKE.

1. Podpunost i neprekidnost narodnoga vrhovničtva (suverenosti). Republika.

Narodno vrhovničtvo je **podpuno** i djeluje **neprekidno**, te. ga narod izvršuje plebiscitom obzirom na pitanja teritorijalna i ustavna, a pravom inicijative i referendumom u pitanjima zakonodavstva.

Iz te podpunosti i neprekidnosti narodnoga vrhovničtva sliedi podpuno i neograničeno pravo narodnoga samoodredjenja i u cielom unutrašnjem državnom uredjenju.

2. VLADA SELJAČKE VEĆINE.

Prema ustaljenomu načelu ustavne demokracije odlučuje u **svim** državnim poslovima na svеobćim političkim izborima izabrana zastupnička većina.

U Hrvatskoj seljačtvo kao preogromna većina svega naroda ima,

na to odlučivanje neosporivo pravo, čim je na sveobćim izborima tu većinu u istinu i dobilo.

3. MIROTVORNOST I NEUTRALNOST.

Poslie svjetskoga rata za svaki je mali narod pitanje njegova obstanka, da mu se uz pravo samoodredjenja prizna podpuna neutralnost u svakom medjunarodnom sukobu. U seljačkom narodu napose velika stajaća vojska ruši temelje morala (poštenja), privrede, kulture i slobode.

Zato je hrvatska seljačka politika mirotvorna i neutralna, te ne će velike **stajaće** vojske, ali se **svi** državljani imadu prema posebnom obrambenom zakonu osposobiti za **obranu doma i domovine.**

Najnuždnija vojnička naobrazba uviek se spaja s obćom naobrazbom, s posebnom privrednom poukom i s obćom radnom dužnošću.

Za unutrašnju sigurnost zakonom se uredjuje posebno narodno redarstvo.

4. OSIGURANJE ČOVJEČANSKIH PRAVA BEZ OBZIRA NA DRŽAVLJANSTVO.

Mirotvorna seljačka republikanska politika osigurava **svakomu čovjeku,** koji u Hrvatskoj stalno ili prolazno boravi, na temelju čovječnosti ova prava:

a) Osobnu sigurnost i nepovredivost.

Čovječja ličnost je nepovrediva. Nitko ne može biti zatvoren, ni u obće lišen osobne slobode bez pismenoga, sudbenoga, zakonom obrazloženoga naloga. Taj nalog mora biti pročitan i uručen dotičniku kod samoga uapšenja.

Sigurnostni organi imadu pravo jedino kod umorstva, razbojstva, paleža, provale u tudji dom ili stan i kradje **na činu uhvaćenoga krivc[a] odmah uapsiti** uz dužnost, d[a] uapšenika **odmah predadu sudu.**

Ako sud u jednom ili drugo[m] slučaju u roku od 24 sata iza uap[šenja] ne odredi iztražni zatvo[r,] uapšenik je slobodan.

Iztražni zatvor ne može traja[ti] ni u jednom slučaju dulje od mje[sec] dana.

U slučaju, da sudbeni organi n[e] izvršuju ovih dviju odredaba, ima[] de uapšenik pravo, da se sa[m] udalji, a nitko ga ne smije u to[m] priečiti.

Tkogod se ogrieši o te odredb[e,] a naročito sigurnostni i sudbe[ni] organi, **osobno su odgovorni za[] konu, te se ne mogu opravdati vi[] šim nalogom.**

Iztraženik, kojega sud rieši, im[a] pravo na zakonom odredjenu od[] štetu.

Svaku povredu osobne sigur[] nosti i nepovredivosti imade prav[o] **svaki** odrasli čovjek sudbeno pro[] goniti.

b) Čovječnu kaznu, ako što skriv[i.]

Smrtna se kazna dokida.

Zatvor mora biti spojen s ra[] dom, koji kod osudjenika ne mor[a] biti u skladu s njegovim zanima[] njem, dok kod iztraženika mor[a] biti. Trajanje, vrst i prisilnost rad[a] ima se urediti posebnim zakonom[.]

Tjelesnih kazna nema. Svak[o] tjelesno zlostavljanje iztraženik[a] ili osudjenika kazni se, ako u to[m] nije teže kažnjivo djelo, najman[je] bezodvlačnim odpustom iz služb[e.]

c) Slobodu kretanja.

Svaki odrasli čovjek, ide ku[da] hoće, i stanuje, gdje hoće unut[ar] državnog teritorija, te nitko n[e] može biti niti interniran, niti kon[] finiran, niti izagnan ni iz jedn[e] obćine, ni iz države.

Niti strani državljanin ne može biti izručen radi djela, koja se u njegovoj državi smatraju političkim zločinima.

d) Nepovredivost doma (stana).

Dom (stan) je nepovrediv. Samo sud može pismenim, na zakonu osnovanim nalogom, u nečijem domu (stanu) odrediti kućnu premetačinu, **a tu treba da izvrši sudac.** Sigurnostni organi smiju u dom (stan) samo onda, ako su od ukućana u pomoć pozvani.

Za vršenje ovih odredaba odgovorni su i sudbeni i sigurnostni organi **osobno zakonu.**

K domu (stanu) spada dvorište sa svim gospodarskim sgradama (s nuzgrednim stanbenim prostorijama.)

e) Osiguranje listovne tajne i poštanske dostave.

Država jamči svakomu za sve poštanske pošiljke, a napose za dostavu listova i novina.

Ovo jamstvo daje posebni zakon, koji ujedno osigurava i nepovredivost tajne u dopisivanju, brzojavljanju i u telefonskim razgovorima.

5. SLOBODNI SELJAČKI DOM.

Seljačka država je organična zajednica **slobodnih i uredjenih domova.**

Za svestrani napredak seljačkoga doma stvara se posebni zakon o seljačkom nasljednom pravu i gospodarskoj slobodi u duhu staroga običajnoga zadružnoga prava, a u skladu s današnjim mišljenjem i potrebama seljačkoga naroda; isto tako zakon, kojim se seljački dom izuzima od prisilne ovrhe, te zakon o kućnom redu i posluhu, kojim se ujedno uredjuje slobodno osnivanje novih kućnih zadruga.

6. UREDJENA OBITELJ.

Obitelj je prvi faktor poštenoga odgoja privrede i kulture.

Posebnim se zakonom uredjuje odgojna, privredna i kulturna zadaća obitelji.

7. PODPUNA RAVNOPRAVNOST ŽENE.

Mužkarci i žene imadu u svem posvema jednaka prava.

II. NAČELA ZA ORGANIZACIJU MIROTVORNE SELJAČKE REPUBLIKE.

1. SELJAČKA REPUBLIKA JE MORALNA ZAJEDNICA MISAONIH BIĆA.

a) Sloboda sastajanja.

Sastajanje kao najprirodnija ljudska potreba posvema je slobodno.

Nijedna oblast ne može ni u jednom slučaju ni iz kojega razloga **zabraniti** nijednoga sastanka i nijedne skupštine.

Za sastanke i skupštine u privatnim sgradama ili na privatnom zemljištu daje dozvolu **vlastnik** (gospodar).

Na uobičajenim javnim mjestima skupštinu prijavljuje koji god sazivač nadležnoj sigurnostnoj oblasti najkasnije prije početka skupštine ili ustmeno, ili pismenom obaviešću, koja se može i na uredska vrata priliepiti.

U javnim sgradama, uobičajenim ili sgodnim za skupštine, kao što su javne škole, viećnice itd., drže politička družtva ili stranke onim redom skupštine, kako se prijaviše, inače jednako kao i na javnim mjestima.

Sloboda govora na skupštinama imade se zajamčiti zakonom o slobodi sastajanja prema načelu, da

je svako smetanje govora i reda na skupštinama povreda najprirodnijega prava, bez kojega nema nikakova napredka, te se imade kazniti naročitom kaznom.

b) Sloboda štampe.

Štampa kao glavno sredstvo širenja ljudskih misli i čovječjega znanja podpuno je slobodna.

Cenzura se ne može nikako odrediti, a ni jedan se list ne može ni u kojem slučaju obustaviti.

Političke listove mogu izdavati samo politička družtva ili stranke, a svi politički članci i bilježke i svi sastavci, gdje se netko poimence spominje, **moraju biti podpisani punim imenom uz točnu adresu.**

Isto tako moraju biti podpisani **svi letaci bez obzira na sadržaj.**

Za izdavanje novina nije potrebna oblastna dozvola.

Za sastavak uviek odgovara pisac; jedino, ako je odsutan u inozemstvu, odgovara kod političkih listova **predsjednik** dotičnoga političkoga družtva, odnosno stranke.

Za uvrede poštenja počinjene tiskopisom ima se posebnim zakonom uvesti najkraći postupak.

c) Sloboda udruživanja.

Nijedno družtvo, koje javno radi i u kojem vrše članovi kontrolu nad upravom i imovinom, ne treba za svoj osnutak i rad oblastne dozvole.

Političke stranke, koje su se javno konstituirale na temelju odredjenoga programa, javna su družtva i redoviti organi političkoga života.

Članstvo tajnih družtava kazni se po zakonu.

d) Odgovornost za djela javnih službenika.

Svaki narodni službenik ima pravo samo na **posluh** svojim nalozima, kad ih izdaje u granicama zakona. Za neposluh zakonitim nalozima, odnosno za nezakoniti nalog odgovara se **neposredno pred redovitim sudom** po obćem kaznenom zakonu.

Za štete, koje učine pojedincima službenici bilo državni bilo autonomni, odgovaraju i država i dotično autonomno tielo (obćina, županija) oštećenicima pred redovitim sudom.

2. SELJAČKA REPUBLIKA JE ORGANIZACIJA PRIVREDE.

a) Sveobća dužnost rada i svačije pravo na ljudski život.

Privrede nema bez rada. **Narodne** privrede nema bez **sveobćega rada.** Najočitiji je zahtjev pravičnosti, da **svakomu pripadaju plodovi njegova rada.**

Rekvizicije nema ni u jednom slučaju, a izvlastba na obću korist ima se urediti zakonom.

Država kao privredna zajednica stvara posebni zakon o sveobćoj radnoj dužnosti i posebni zakon o sveobćoj ratarskoj praksi, te zakon o svačijem pravu na ljudski život.

Seljačka većina naroda radi na svom slobodnom domu.

Životni interesi te većine neodjelivi su od životnih interesa svih ostalih privrednih staleža.

Seljačka država osigurava pravilno poslovanje svim granama privrede, a naročito osigurava industrijalnu produkciju, te uredjuje sve to **zakonom o radničkom pravu, kojim se uvažava čitav radnički medjunarodni pokret.**

Nitko nije dužan nikomu ništa bezplatno raditi. Prestaju svi prisilni podvozi i prisilni težaci.

Pravo štrajka uredjuje se posebnim zakonom.

b) Temelj privredi. Agrarna reforma. Sloboda zanimanja.

Temelj je privredi **seljačko gospodarstvo.**

Šume iz državnoga, crkvenoga i privatnoga veleposjedničkoga vlastničtva prelaze u **vlastničtvo naroda** prema posebnom zakonu tako, da se pašom i gradjevnim drvom udovolji potrebi **svih seljačkih domova, a ogrievom potrebi svih državljana,** koliko je to moguće. U istom duhu ima se promieniti zakon o imovnim obćinama i zemljištnim zajednicama.

Svi veleposjedi, bez obzira na šume, **i državni i crkveni i privatni, načelno se ukidaju.** Nijedan posjed ne smije biti veći od najvećega seljačkoga posjeda u istoj županiji. Iznimnke od toga s obzirom na gospodarsko školstvo, na zadružno (kooperativno) napredno gospodarstvo i na agrarnu industriju odredjuje posebni zakon. Isto se tako posebnim zakonom o domaćem preseljivanju imade urediti gospodarstvo na sveukupnom onom zemljištu, koje se dobije ukinućem veleposjeda za seljačko preseljivanje. **Taj isti zakon odlučuje o neobradjenom zemljištu i o seljačkim domovima bez djece.**

Posebnim se zakonom ima urediti način, kako oni seljaci, koji su **poljski radnici** i takovi neseljaci, koji su udovoljili zakonu o sveobćoj ratarskoj praksi, mogu doći do svoga doma.

Od svih veleposjeda imade se narodu (zemljištnim zajednicama, kućnim zadrugama i samovlastnicima) prije svega povratiti sve ono, što mu je oduzeto **nepravdom ili netočnom provedbom segregacija.** Kod toga se uvažuju stečena prava svih gospodara, koliko nisu u opreci s ovim načelima.

Kod odštete za zemlju glavna je stvar pitanje, kako je dotični veleposjed stečen. Odšteta se ima urediti posebnim zakonom.

Svatko se slobodno bavi svakim zanimanjem, naročito svakim obrtom, kakav zna i koliko ga zna. Za zanimanje, koje se tiče čovječjega života i zdravlja, ili je inače osobito važno za narod, odredjuje se zakonom i osposobljenje i nadzor nad njim.

Sva je trgovina posve slobodna, ali prometne pogodnosti imadu samo **zadruge** proizvoditelja i trošitelja.

Carine načelno nema. Zakonom se uvodi samo carina na predmete razkoši (luksus), a na drugu robu tek onda, kad na to sili trgovačka politika koje druge države.

e) Novčarstvo i vjeresija.

Sveukupno novčarstvo mora uvećavati i usavršivati proizvodnju, napose ratarsku.

Novac kao sredstvo za izmjenu dobara i za naplatu izdaje republika, koja ujedno jamči za njegovu vriednost.

Posebnim zakonom omogućuje se i unapredjuje **osobna seljačka** vjeresija, te kooperativno (zadružno) prikupljanje seljačke prištednje za potrebe seljačkoga naroda kao i **nadzor nad poslovanjem svih novčanih zavoda.**

Pravilan razvoj sveukupnoga narodnoga gospodarstva uvjetovan je pravilnim uredjenjem obćinskih, županijskih i državnih financija. Glavna načela o uredjenju tih financija odredjuje ustav.

d) Sveobće osiguranje.

Da nitko **bez svoje krivnje** ne ostane bez sredstava za život

uvodi se zakonom **sveobće osiguranje** za slučaj privredne nesposobnosti, napose starosti.

Da nikoga ne stigne **nesakrivljena** šteta u imovini, jednakim se načinom uvodi **osiguranje sveukupne imovine** za slučaj elementarnih nesgoda (požara, poplave, tuče i potresa), te pošasti (zaraznih bolesti) kod blaga.

3. REPUBLIKA JE ORGANIZACIJA KULTURE.

a) Vjera.

Vjera je temelj moralnoj kulturi. Vjera u obće, a kršćanski nauk napose je temelj poštenoga odgoja.

Kršćanske crkve i sve javne vjerske zajednice posvema su slobodne u naučanju i izpoviedanju vjere, u izvršivanju svih vjerskih obreda i u vjerskom saobraćaju sa svojim istovjernicima i svojim vjerskim poglavarima takodjer izvan granica republike.

b) Pravosudje.

Odieljenost sudstva od zakonodavstva i od vlade, i sudačka nezavisnost zajamčuje se posebnim zakonom o autonomiji sudaca.

Nema vojnih ni nikakovih drugih iznimnih sudova, a ni posebnoga policajnoga ni upravnoga sudovanja.

Sudi se redovno u **središtu gospodarske obćine,** dotično prema potrebi **na licu mjesta.**

Postupak je barem kod prvoga (najnižega) suda **javan i ustmen.** Posebnim se zakonima uredjuje brzina sudbenoga postupka.

Narod sudjeluje kod sudovanja po prisežnicima i porotnicima prema posebnim zakonima.

U svim zločinima i prestupcima sudi porota ili sbor prisežnika.

Imenici porotnika imaju biti sastavljeni tako, da **većinu porotnika** sačinjavaju **seljački gospodari** iz područja toga sudbenoga stola, ili dotičnoga kotarskoga suda.

Sudovi prosudjuju ustavnost zakona i zakonitost naredaba, te odlučuju u sporovima o kompetenciji izmedju narodne vlade i autonomnih oblasti, te u sporu pojedinih državljana bilo s vladom, bilo s autonomnim oblastima.

c) Prosvjeta.

Školska i izvanškolska narodna prosvjeta obćenita je stvar **svega naroda,** te ciela republika ne samo što vodi glavnu brigu za narodnu prosvjetu, nego u potrebi nosi za nju i trošak.

Osnovna (prva ili pučka) škola imade **seljačko obilježje** i prva joj je svrha, da se postigne **podpuna i trajna pismenost u narodu.**

1. Škola za pismenost.

Gospodarska obćina osniva u **svakom** selu (zaselku, mjestu) javnu, obće pristupnu školu za pismenost djece i odraslih s bezplatnim učilima za djecu, a sve troškove za to uz gospodarsku obćinu nosi i županija i ciela republika, prema posebnom zakonu o narodnoj pismenosti.

2. Obća narodna škola.

Obća narodna (pučka) škola ima **po selima i po gradovima** seljačko privredno i kulturno obilježje.

3. Priučavanje sve mladeži radu, učenju ruskoga i njemačkoga jezika.

Poslie svršene obće narodne škole **sva ženska i mužka mladež** priučava se najmanje **dvie godine** praktičnoj privredi svake vrsti,

već prema shodnosti ili mogućnosti, ali svagdje s obće prosvjetnom poukom i s praktičnim učenjem ruskoga i njemačkoga jezika.

4. Narodna škola za obću naobrazbu.

Ukidaju se sve današnje tako zvane srednje škole (gimnazije, realke, liceji), a mjesto njih se osnivaju narodne škole za obću naobrazbu, koje traju najdulje četiri godine, koje mogu polaziti i odrasli, a s kojima je uviek spojeno i priučavanje praktičnom radu bilo tečajem školske godine, bilo kroz produžene praznike, te u kojima nema ni današnjih ocjena, ni današnjih svjedočaba, a na kojima se uči englezki.

Tko ne svrši pripravnih godišta za rad, ne može polaziti narodnu školu za obću naobrazbu.

5. Strukovne škole.

Uz narodnu školu za obću naobrazbu postoji čitav niz posebnih strukovnih škola (gospodarskih, obrtnih i trgovačkih), koje se polaze istodobno, a imadu obće obrazovne tečajeve, te usavršavaju u ruskom i njemačkom jeziku.

Iz narodne škole za obću naobrazbu prelazi se u strukovne škole za inteligenciju kao: gospodarske, sudačke, učiteljske, veterinarske, ljekarničke, graditeljske, mjerničke. Ove škole traju najdulje tri godine.

Današnje sveučilište kao tobožnja visoka škola ukida se i pretvara u čitav niz znanstvenih zavoda. Zadržaju se fakulteti liečnički i tehnički, a osniva se profesorski za profesore škola za obću naobrazbu i strukovnih škola za inteligenciju.

Predavanja na profesorskom fakultetu pristupna su svakomu, a na sveučilištne znanstvene zavode može se upisati svatko, tko na prijamnom izpitu dokaže spremu za razumievanje predavanja.

6. Izvan školske prosvjetne uredbe. — Privatne škole.

Organizacija izvanškolskih prosvjetnih uredaba uredjuje se posebnim zakonom. Svatko ima pravo u duhu ustava i u granicama školskoga zakona osnivati svakovrstne škole i otvarati razne tečajeve, te u njima poučavati.

d) Zdravstvo.

Državljani su izvor sve snage i vriednosti države. Zdravstvo se uredjuje posebnim zakonom **jednakom brigom za sela i za gradove** tako, da i najsiromašnijima bude omogućena liečnička pomoć i liekovi.

Posebni dio:

Organizacija mirotvorne seljačke republike.

I. IZVRŠIVANJE NARODNE SUVERENOSTI.

Narod temeljem svoga podpunoga neprekidnoga suvereniteta stvara sveukupnu organizaciju narodne privrede i prosvjete, odredjuje sva domovinska prava i dužnosti i brine se za njihovo izvršivanje ili neposredno sam, ili posredno po izabranim zastupnicima, dotično po imenovanim narodnim službenicima.

1. DIREKTNO IZVRŠIVANJE NARODNE SUVERENOSTI.

Narodnom poviešću stvorene domovinske ili državne granice može jedino sam narod promieniti plebiscitom na peticiju većine odraslih državljana (izbornika) koje pogranične županije.

Peticijom, od 100.000 vlastoručnih podpisa može narod zahtievati plebiscit (sveobće pučko glasovanje). 1. Za saziv i razpust ustavotvornog sabora; 2. Razpust redovitoga sabora prije nego mine zakonsko razdoblje; 3. Odstup predsjednika ili podpredsjednika republike.

Peticijom od 30.000 vlastoručnih podpisa odraslih državljana (izbornika) može se predložiti novi zakon, te promjena ili ukinuće staroga zakona (zakonodavna inicijativa.)

Isto takovom peticijom može narod tražiti plebiscit za sankciju svakoga zakona u roku od 2 mjeseca poslie njegova prihvata u saboru (referendum)

Zakoni, koji se tiču životnih potreba naroda — naime sklapanje saveza s kojom drugom državom, sklapanje zajmova izvan državnih granica, zakoni o preuredjenju zemljištnih vlastničkih, te nasljednih odnošaja (agrarna reforma) — ne mogu imati zakonske moći bez ovoga referenduma. Podpise na peticiju primaju i sav posao kod plebiscita i referenduma obavljaju sudovi prema posebnomu zakonu.

2. IZVRŠIVANJE NARODNE SUVERENOSTI PO IZABRANIM ZASTUPNICIMA.

a) Narodni ustavotvorni sabor. Narodni zakonodavni sabor.

Narodni ustavotvorni sabor bira se na isti način kao sabor redoviti, samo za pojedini mandat treba polovica manje izbornika. Sastaje se 14 dana iza izbora. Suveren je i sam se razpušta.

Tri mjeseca poslie njegova sastanka može narod peticijom od 100.000 vlastoručnih podpisa upravljenom na predsjednika republike tražiti plebiscit o razpustu ustavotvornog sabora.

Sve zakone stvar narodni zakonodavni sabor, koji se bira na 4 godine po sveobćem izbornom pravu bez razlike spola od navršene 18. godine bez ikakovoga drugoga ograničenja.

Izbor je uviek prve nedjelje u rujnu (septembru), ako se sabor redovito bira; ako je razpušten, devetu nedjeju iza razpusta.

Broj zastupnika nije stalan, nego ovisi o tom, **koliko izbornika u istinu glasuje.**

Na svakih 6.000 **predanih** glasova dolazi jedan zastupnik.

Kandidati se postavljaju prema stranačkim kandidatskim listinama za cielu državu u pojedinim kotarima, gdje se glasuje istodobno i za pojedine kandidate i za stranku. Ako kandidat dobije u tom kotaru 6.000 glasova, odmah je izabran. Višak od toga, a i manji broj glasova računa se njegovoj stranci u korist.

Prema sveukupnom broju glasova, koje je stranka tako dobila, odbivši glasove odmah izabranih zastupnika, dodieljuje se stranci pripadajući broj mandata po visini broja glasova predanih za pojedine kandidate.

Na konačni nadpolovični ostatak pripada svakoj stranci po jedan mandat.

Svi izbornici imadu jednako aktivno i pasivno izborno pravo.

Glasuje se po obćinama. — Izbore vode sudovi uz zakonom uredjeno sudjelovanje stranaka, a izbore ovjerovljuje (verificira) stol sedmorice.

Sabor redovito zasjeda od 15. listopada do 15. ožujka bez prekida na radne dane.

U izvanredno se vrieme sastaje sabor, ako to traži jedna petina zastupnika, ili ako se sastaje poslie razpusta, ili na narodnu peticiju sa zakonskom inicijativom, ili ako se radi o povredi imuniteta, ili kad treba izabrati predsjedničkoga zamjenika.

Kod svakoga saborskoga viećanja mora biti prisutna barem trećina članova, kod glasanja barem polovica.

Narodni zastupnici, t. j. članovi ustavotvornoga ili zakonodavnoga sabora, osim obćenite osobne nepovredivosti, koju imadu kao ljudi, uživaju, dok su zastupnici, bez obzira, da li zasjeda sabor ili ne zasjeda, a i to tako i poslie razpusta sabora, dok ne minu izbori, **posvemašnju nekažnjivost za sve ono, što govore i pišu u saboru ili izvan njega.** Za ovo govorenje ili pisanje ne može zastupnik biti nikada pozvan na odgovornost.

Ako je zastupnik uhvaćen na činu kod zločina, kod kojih prestaje osobna nepovredivost, ima o tom **odmah** biti obaviešten saborski predsjednik, koji, zasjeda li sabor, sazivlje još isti dan, a ne zasieda li, u roku od tri dana saborski imunitetni odbor, koji samo sa dvie trećine svih prisutnih članova može zaključiti, da se proti tomu zastupniku povede postupak. Tu odluku ima plenum sabora u roku od 3 dana, ako zasjeda, ako ne zasjeda, u roku od 8 dana potvrditi. Ne preduzme li se sve ovo ovako, zastupnik je slobodan i ima se pravo sam udaljiti iz pritvora, a nitko ga pod osobnom odgovornošću zakona nema pravo u tom spriečiti. Za sva stala eventualno počinjena djela može narodnog zastupnika izručiti samo sabor, ako to imunitetni odbor predloži sa dvie trećine glasova.

Imunitet počinje od časa, čim kotarski odnosno glavni izborni odbor ustanovi, da na dotičnoga kandidata odpada potreban broj glasova, a prestaje, kad je glavni izborni odbor konačno ustanovio broj novoizabranih zastupnika.

Budući da je pasivno izborno pravo izražaj aktivnoga prava svih izbornika, te prema tomu čin narodnoga suvereniteta, to s časom, kad imunitet počinje, prestaje svako, pa i pravomoćnom osudom nastalo ograničenje osobne slobode.

b) Županijska skupština.

Županijsku skupštinu sačinjava jednaki broj izaslanika svih udruženih gospodarskih obćina. Ove izaslanike bira obćinska skupština svih odraslih obćinara na 4 godine istim izbornim činom, kojim se biraju obćinski viećnici.

Županijska se skupština obnavlja svake godine polovicom.

Ona stvara pravilnike u okviru svoje autonomije.

Županijske poslove vodi županijski upravni odbor sa svojim predsjednikom, koji ima naslov župana, prema utvrdjenim načelima napredsnoga zadrugarstva.

Taj odbor s predsjednikom bira županijska skupština.

c) Obćinska skupština. Obćinsko vieće.

Obćinsku skupštinu sačinjavaju svi odrasli neporočni obćinari, a sastaje se, razpravlja i posluje

prema utvrdjenim načelima naprednoga zadrugarstva. Ona bira obćinsko vieće, kojemu se predsjednik zove načelnik, te u okviru svoje autonomije stvara pravilnike.

II. UNUTRAŠNJE UREDJENJE SELJAČKE REPUBLIKE.

1. IZVRŠIVANJE NARODNE SAMOVLADE (SELFGOVERNMENT).

Sveukupna dosadašnja politička uprava se ukida, te prestaje teritorijalno razdieljenje na političke upravne obćine, političke kotare i političke županije.

Mjesto političko-policajne uprave uvodi se **uprava gospodarska, prosvjetna i zdravstvena**.

a) Seljački dom ili seljačka domaja.

Temeljna jedinica ove uprave je seljački dom ili seljačka domaja, t. j. svako seljačko gospodarstvo kao glavna privredna i prosvjetna jedinica, ako taj dom ima glavno narodno obilježje, to jest ak je on ujedno obitelj (porodica, familija.).

Ovo narodno obilježje tim je jače, što je brojnija koja seljačka obitelj, te se svakomu predstavniku (predstavnici) seljačke obitelji, dotično seljačkoga doma, u zakonu o gospodarskim obćinama ima dati toliki broj glasova na obćinskoj skupštini, **koliko je u obitelji duša.**

Pravni položaj obitelji gradskih, napose radničkih i svih obitelji bez doma ima se urediti posebnim zakonom.

b) Gospodarska obćina.

Prva teritorijalna jedinica svoj toj upravi jest gospodarska obćina, koju redovito sačinjava svako selo za sebe, a gdje to narod želi ili potreba zahtieva, više manjih sela ili zaselaka, načelno u obsegu jedne zemljištne zajednice ili jedne porezne obćine.

Autonomija gospodarskih obćina uredjuje se posebnim zakonom prema načelima sveobćega, a napose seljačkoga naprednoga zadrugarstva.

Obseg ili djelokrug obćinske autonomije isti je kao i autonomije županijske, te je ograničen samo faktičnom mogućnošću izvršivanja.

Gospodarska obćina kao član županije izvršuje sve one poslove, na koje se dobrovoljno obvezala, te je samo u tom svojstvu organ županije.

Za pokriće troškova svoga djelokruga imade obćina svoje posve samostalne financije tako, da od predmeta, koje ne oporezuje država (primjerice za sadjenje duhana i pečenje rakije) ubire daću, ako to odredi obćinsko vieće.

c) Županija.

Slobodnim udruživanjem gospodarskih obćina nastaju županije, koje su šire područje i ujedno viši stupanj privredne, prosvjetne i zdravstvene organizacije i koje djeluju prema posebnomu zakonu o županijama.

Tim zakonom se uredjuje način, kojim se gospodarske obćine udružuju u stalna županijska područja. Sve gospodarske obćine u granicama današnjih političkih kotara udružuju se odmah u privremene županije, a njihove poslove vodi stručno osoblje današnjih županijskih i kotarskih oblasti.

Posebni zakon o županijskoj samovladi uredjuje županiju tako,

da za direktnu državnu djelatnost preostaju poslovi narodnih financija i narodne obrane te sudstvo, za koje postoji posebno uredjenje, zatim školstvo počevši od narodnih škola za obću naobrazbu, a od zdravstva, privrede i obćila svi poslovi, koji se po svojoj biti tiču ciele domovine, ili koji se izvršuju obzirom na medjunarodne ugovore i obveze.

Svi ostali poslovi spadaju u djelokrug županije.

Narodna vlada ne može učiniti županiju svojim organom u nijednom području svog djelovanja, ali može županiji dodieliti posebne vladine stručne službenike za izvršivanje poslova direktne državne djelatnosti.

Za sveukupno poslovanje u svom djelokrugu ima županija svoje posebne financije.

I gospodarska obćina i županija imadu autonomiju ili selfgovernment u podpunom smislu tih rieči, koje znače, da gospodarska obćina i županija u okviru zakona mogu stvarati svoje pravilnike s valjanošću zakona, i da same sobom vladaju, t. j. da u svom zakonskom djelokrugu posluju bez ikakve smetnje od strane predsjednika republike, dotično narodne vlade.

Ali se posebnim zakonom uredjuje financijalna pomoć ciele republike siromašnim obćinama i županijama za sve one potrebe, koje su u obćem narodnom interesu.

Obćinske pravilnike stvara obćinska, a županijske županijska skupština. Ovi se pravilnici šalju narodnoj vladi samo zato, da vidi, nije li obćina ili županija prekoračila zakon o svojoj autonomiji. Ako narodna vlada misli, da je pravilnikom prekoračen zakon, šalje ga odmah stolu sedmorice, koji stvar ima riešiti najdulje u roku od mjesec dana. Inače vlada vraća pravilnik obćini, ili županiji s jedinom opazkom, da je pregledan.

Ni u jednom slučaju ne može pravilnik ostati kod vlade dulje od mjesec dana.

d) Uredjenje gradske autonomije.

Ukida se naziv kr. slobodni gradovi.

Gospodarske obćine ne mogu se više u buduće pridruživati gradskim obćinama, a bivše seoske upravne obćine i pojedine pretežno seljačke gradske porezne obćine mogu se prema zakonu o gospodarskim obćinama od gradova odciepiti i pridružiti gospodarskim županijama.

Posebnim zakonom o autonomiji gradskih obćina imade se aunomija gradova razviti do istoga stepena kao i autonomija gospodarskih županija i to tako, da u gradovima radničtvo, obrtničtvo i ostalo privredno gradjanstvo na temelju sveobćega, tajnoga i jednakoga prava glasa bez razlike spola u istinu vodi sve gradske poslove.

2. IZVRŠIVANJE NARODNE SUVERENOSTI PO NARODNOJ VLADI.

Domovinske poslove vodi predsjednik republike s narodnom vladom.

a) Glavni domovinski poslovi jesu:

1. Izvršivanje čovječanske pravice (Ministarstvo pravde),
2. Narodna privreda,
3. Narodna prosvjeta,
4. Briga za narodno zdravlje,
5. Obrana doma i domovine,
6. Stalna veza s ostalim narodima i državama,

7. Podmirivanje troškova za sve te poslove. (Državne financije).

Svaku skupinu ovih domovinskih poslova vodi ministar, **koji mora biti strukovnjak**, koji može, a ne mora biti član sabora, **i koji radi uz pomoć drugih strukovnjaka** (ministarskih zamjenika), za posebne odjele u svakom ministarstvu.

Strukovnjacima za privredne poslove smatraju se i seljački gospodari.

Strukovnjaci ministarskih odjela zovu se ministarski zamjenici, te uz vodstvo dotičnoga ministra rade i pod nadzorom posebnih saborskih povjerenika — zastupnika.

Nadzor saborskih povjerenika i služba ministarskih zamjenika uredjuje se posebnim zakonom o ustrojstvu vlade.

b) Predsjednik republike.

Prvu glavnu brigu za domovinske poslove vodi predsjednik republike. Bira se plebiscitom na 4 godine prve nedjelje u svibnju (maju) i preuzima svoje poslove prvoga srpnja (jula) iste godine.

Kandidatom predsjedničkim može biti svatko, tko i zastupnikom, ako ga predloži 60.000 izbornika, ili parlamentarna stranka, koja je dobila toliki broj glasova kod posljednjih izbora.

Istim izbornim činom biraju se i dva podpredsjednika.

Za slučaj predsjednikove smrti, dobrovoljnoga odstupa, odsutnosti ili nesposobnosti, zamjenjuje ga prvi podpredsjednik do povratka, dotično do konca predsjedničke periode, a njega u tim istim spomenutim slučajevima drugi podpredsjednik. Predsjednikom i podpredsjednicima izabrani su oni kandidati, koji dobiju najveći broj glasova.

Predsjednik ne može biti istovremeno narodni zastupnik, a ni podpredsjednici, ni predsjednički zamjenik ne izvršuju svog mandata, dok vrše predsjedničke poslove.

Predsjednik je predstavnik republike i glava narodnoj vladi, koju sam imenuje i sam odpušta, a sastavlja ju **izmedju zastupnika ili nezastupnika.**

Narodna vlada vodi sve poslove pod političkom odgovornošću predsjednikovom.

Predsjednik je politički odgovoran samo narodu.

Narod peticijom od 100.000 vlastoručnih podpisa, sabranih u roku od mjesec dana, ili sabor zaključkom s dvie trećine od svijuh zastupnika, može tražiti, da **predsjednik odstupi.**

Četvrte nedjelje poslie toga, što je stol sedmorice ustanovio, da je peticija dovoljno podpisana, dotično, 4 nedjelje poslie saborskoga zaključka o odstupu predsjednika, imade se obaviti plebiscit prema formuli: Predsjednik N. N. ima odstupiti ili Predsjednik N. N. nema odstupiti.

Ako plebiscit odluči za odstup, ukida se tim izbor obaju podpredsjednika, te sabor, ako je na okupu, bira predsjedničkoga zamjenika odmah s jednostavnom većinom najkasnije u roku od 24 sata, a ako ne zasjeda, u roku od 8 dana.

Četvrte nedjelje poslie izbora predsjedničkoga zamjenika bira se sveobćim izborima novi predsjednik; ako od dana izbora zamjenika do prve nedjelje u svibnju nema više od šest mjeseci, to ovaj posebni predsjednički izbor odpada, ali novi redovito izabrani predsjednik preuzima predsjedničke poslove odmah, čim stol sedmorice proglasi, da je izabran. Isto tako odmah preuzima svoje poslove i predsjednik izbran u izvanredno vrieme.

Posebnim se zakonom uredjuje izbor predsjednika, preuzimanje predsjedničkih poslova i svaka promjena u predsjedničtvu republike.

c) Veza s ostalim narodima i državama.

Seljačka republika ne vodi tajne diplomacije i ne priznaje tajnih medjunarodnih ugovora.

Seljačka republika živi je organ velike čovječanske zajednice, koja se polagano, ali sigurno pretvara u veliku svjetsku saveznu republiku.

Ministarstvo za vezu s ostalim narodima i državama nema takozvanih diplomatskih zastupnika.

Seljačka republika kao organizacija i posebne seljačke i obće ljudske privrede i kulture ima u drugim državama, gdjegod to potreba zahtieva, samo svoje privredne i kulturne zastupnike (konzule). Ovi se zastupnici poglavito brinu za život, zdravlje i napredak državljana republike u inozemstvu.

d) Obrana i sigurnost doma i domovine.

Militarističke vojne dužnosti u seljačkoj republici nema. Mjesto militarističke vojne dužnosti uvodi se obrana doma i domovine kao **jedan dio sveobće narodne radne dužnosti,** i to ovako: svatko, tko živi na teritoriju republike, dužan je za republiku odraditi 6 mjeseci na način, kako to odredi zakon o sveobćoj narodnoj radnoj dužnosti. Najveći dio ovoga vremena, i to najmanje četiri mjeseca imade svatko obavljati obće koristne poslove, kao što su cestogradnje, vodogradnje, melioracije ili popravljanje tla i u obće javne radnje tako, da se **što veći dio državnoga proračuna može podmiriti ovim radom.**

Manji dio vremena, i to najviše dva mjeseca, ima se upotrebiti na tjelesno vježbanje u obće, a na pripravu za obranu doma i domovine napose. Ako je za koju vrst ove pripreme potrebno više vremena, mogu se prema potrebi izabrati najvještiji ljudi, koji će se makar i punih šest mjeseci u toj struci usavršavati.

Sveobća narodna radna dužnost za žene može se uvesti samo plebiscitom, koji se ima obaviti, čim to peticijom zatraži 30.000 odraslih stanovnika republike, ali se i onda ima taj rad obavljati blizu doma i na takav način, da kod toga ne strada žensko poštenje i zdravlje.

Dužnost braniti dom i domovinu prestaje u seljačkoj republici samo smrću.

S obranom doma i domovine spojeno je i narodno redarstvo ili sigurnostna straža. Posebnim zakonom ima se urediti priprava za zapovjednike narodne straže i središta pojedinih domobranskih kotara. Ovi domobranski kotari pokrivaju se sa sudbenim i poreznim kotarima.

e) Podmirivanje troškova za sve domovinske poslove (državne financije).

Kao glavni državni izravni porez posebnim se zakonom uvodi progresivna dohodarina. Visinu dohodarine ustanovljuje svake godi-

ne sabor kod razprave o proračunu prema poreznoj snazi porezovnika i to progresivno t. j. tako, da se od sve to većega dohodka plaća sve to viši postotak poreza.

Na dohodak, za koji se posebnim zakonom odredi, da je čovjeku bezuvjetno potreban za njegov ljudski život, ne može se ustanoviti dohodarina viša od jednoga postotka.

Na dohodarinu ne može biti nikakvoga nameta (prireza).

Državni porez može uvesti samo narodni (državni) sabor, a porez (namet) obćinski i županijski samo obćinska i županijska skupština.

Nitko ne može biti oslobodjen od plaćanja poreza.

Na najniže životne potrebštine, naime na kruh i brašno, na sol, na mlieko i na petrolej ne može se ustanoviti nikakov porez i nikakva druga daća.

Iz državne, županijske ili obćinske blagajne ne smije se ništa izdati, što nije odredjeno državnim, županijskim ili obćinskim proračunom.

Narodni sabor razpravlja i prihvaća svake godine državni proračun, koji vriedi za jednu kalendarsku godinu.

Zajedno s proračunom ima narodna vlada podnieti saboru zaključne račune prošle godine.

Sabor ne može pojedinih predloženih proračunskih stavaka u izdatcima državnoga proračuna povisiti, **ali ih može sniziti ili jednostavno brisati.**

O upotrebi eventualnih prištednja odlučuje samo sabor.

Državni, županijski i obćinski proračun imade se uviek razpraviti i odobriti **unapried.** Ako državni županijski ili obćinski proračun nije odobren, to za dotičnu godinu, dok ne bude toga odobrenja nitko nije dužan plaćati dotičnoga državnoga, županijskoga ili obćinskoga poreza, te se svaki službeni poziv ili čak utjerivanje ovakovih nedozvoljenih poreza kazni kao zloporaba uredovne vlast.

Izključivo pravo prodavati stanovite predmete za potrošnju, t. j. pravo monopola može imati ili izvršivati samo republika.

Sve državne račune pregledava državno računovodstvo, koje se uredjuje posebnim zakonom.

Posebnim se zakonom ima zajamčiti nezavisnost i strukovna sprema svih službenika državnoga računovodstva i urediti njihova odgovornost pred stolom sedmorice.

Državno računovodstvo pregledava, izpravlja i likvidira prema posebnim zakonskim propisima državne, županijske i obćinske račune; pazi, da se ne prekorači nijedan izdatak ustanovljen državnim proračunom, a upozoruje na eventualna prekoračenja kod županijskoga i obćinskoga proračuna, te zaključuje državne račune.

Državno računovodstvo podnaša godišnji državni obračun sa svojim posve slobodnim primjetbama narodnomu saboru po predsjedniku republike na ponovno izpitivanje i odobrenje, i to tako, da obračun za prijašnju godinu narodna vlada uzmogne dostaviti saboru zajedno s predloženim proračunom za buduću godinu.

Za ubiranje državnih poreza osnivaju se porezni uredi republike za porezne kotare, koji su ujedno kotari sudbeni i domobranski; manji su od današnjih političkih kotara, a veći od današnjih upravnih obćina tako, da svaki porezni ured može lako ubrati porez po svim gospodarskim obćinama svoga područja.

III. IZVRŠIVANJE PRAVDE.

Sudi se u ime pravice i zakona.

Sudovi se osnivaju i ukidaju samo zakonom.

Sudci su neodvisni, te ne mogu, osim uslied pravomoćne disciplinarne presude, biti protiv svoje volje ni premješteni, ni umirovljeni prije navršene 65. godine, a ni svrgnuti.

S navršenom 65. godinom **mora se** svaki sudac umiroviti.

Sudce prvoga stupnja namješta vrhovno sudište, razpisavši natječaj na svako pojedino izpražnjeno sudačko mjesto. Medju više natjecatelja imade prednost onaj, koji je prije položio sudački izpit.

Prizivna sudišta i vrhovno sudište popunjuje se samo prebiranjem (opcijom) iz redova sudaca i odvjetnika.

Prve sudce sviju stupnjeva imenuje predsjednik republike.

Sudci nisu po plaći razdieljeni u razrede, a plaća im se povećava u stalnim vremenskim razmacima nakon stanovitoga broja službenih godina, odredjenoga zakonom.

Stotina neporučnih odraslih državljana (državljanki), svojih gospodara, koji su navršili 30 godina, može pismeno, s vlastoručnim podpisima zatražiti kod stola sedmorice **proti svakomu sudcu disciplinarni postupak,** koji se imade odmah započeti i u roku od mjesec dana završiti, i to uviek presudom koja se ima izreći uz sudjelovanje porote.

Prvi najniži sudovi dobivaju posebnim zakonom svoje područje, koje se zove sudbeni kotar, a koji se pokriva s poreznim i domobranskim kotarom.

Dodatak programu HRSS

odobren jednoglasno na zastupničkoj sjednici HRSS dotično HB (hrvatskoga bloka) dne 13. kolovoza (augusta) 1922., a tiskan prvi put u zagrebačkom »Hrvatu« od 29. srpnja 1922. i u »Slobodnom Domu« od 30. srpnja br. 31. pod naslovom: Četiri pitanja i četiri odgovora. — Ova je pitanja predsjedniku HRSS stavio jedan beogradski dopisnik (Bralović) dviju velikih svjetskih novina (»Daily News« London i »New-York Tribune«.)

I.

Na koji način bi se mogao omogućiti dolazak predstavnika hrvatskoga naroda u beogradski parlamenat, t. j. pod kojim uslovima bi Vi sa Vašim drugovima došli u Beograd?

Evo na to posvema jasnoga odgovora:

1. **Priznanje hrvatske države** na neprepornom hrvatskom političkom teritoriju Hrvatske-Slavonije Dalmacije, sada naravski i s Medjumurjem, s Kastavštinom (u Istri kraj Rieke) i s otokom Krkom tako, da ova **suverena Hrvatska** može **pridržati** svoju **podpunu** unutrašnju samostalnost i da svojoj konfederativnoj zajednici sa Srbijom ne treba prepustiti ništa drugo, nego ono, što **slobodnom** odlukom svoga hrvatskoga narodnoga predstavničtva u **svom hrvatskom državnom parlamentu** prizna kao zajedničke poslove za **medjunarodnu** zajednicu sa Srbijom.

Ne može dakle poslie ovoga strahovitoga izkustva ovih malo ne četiriju godina, t. j. poslie sve

one felonije (prevare), svih vjerolomstva, svih nasilja, svih nečovječtva, svih bezzakonja, svega onoga uništavanja hrvatske privrede i hrvatske kulture — a sve to u ime samovoljno dekretiranoga jedinstva izmišljenoga »troimenoga naroda« proti tisućljetnoj neprekidnoj hrvatskoj političkoj i narodnoj poviesti i sviesti i proti onomu sjajnomu hrvatskomu seljačkomu republikanskomu plebiscitu od 28. studena (novembra) 1920., — ne može, velim, bit' ni govora o tom, da u Beograd dodje **cielo** hrvatsko narodno zastupstvo, nego se razumno može raspravljati samo o tom, da na temelju poštenoga i pravednoga sporazuma **u obliku saveznoga ugovora, koji bi stajao pod zaštitom Lige Naroda, da na** takovom temelju dodje u Beograd **izaslanstvo hrvatskoga državnoga sabora,** da postignuti sporazum u Beogradu i formalno utvrdi i da eventualno sudjeluje i u zajedničkom zakonodavnom radu, s obzirom na zajedničke poslove, kod kojih bi eksekutiva za Hrvatsku naravski imala biti u **svim** poslovima prepuštena Hrvatskoj.

Iz ovoga logički sliedi, da Hrvatska i Srbija mogu — a ja velim i moraju — imati zajedničku **obranu,** ali zato ne moraju — a poslie spomenutoga strašnoga izkustva niti ne mogu — imati zajedničke **vojske,** već zato, što ovakva — tobože zajednička, a za pravo srpska vojska, kakva je danas — sama sebe paralizuje, ili čini nemoćnom, a onda i zato, što hrvatski narod u **svom pacifizmu** i u **svojoj apsolutnoj neutralnosti** može doduše za obranu svoje domovine Hrvatske, a tim i za obranu svoje **ugovorene** zajednice sa Srbijom- učiniti prava čudesa, ali ne može i neće učiniti ništa, što bi samo i izgledalo kao imperijalizam proti kojemu god od naših susjeda. Naš hrvatski pacifizam nije naime defetizam (kukavština), nego je podpuna negacija (rušenje) prusko-austrijskoga — a danas srpskoga militarizma, no ujedno i snažna afirmacija (potvrda) neslomive volje i nepromjenljive odluke jednoga u istinu suverenoga naroda, da najprije svoju domovinu, t. j. svu svoju kulturu i privredu, a onda i svoju državu, t. j. svoj republikanski ustav brani proti svakomu vanjskomu neprijatelju svom svojom moralnom i materijalnom snagom. Zato nacrt našega republikanskoga ustava za obranu domovine odredjuje ovo: »Dužnost **braniti** domovinu prestaje samo smrću«, a posebnim jednim — u potankosti izradjenim nacrtom ta je obrana, s obzirom na svekolko ratno izkustvo, i u praksi već provedena tako da se ni jedan inojezični susjed ne može Hrvatskoj kao neprijatelj pravo ni približiti. Zato su, primjerice, bezuspješni svi pokušaji madjarskih Karlista, da u svoje kolo povuku barem hrvatsko Medjumurje i hrvatsku Podravinu.

Tu nama Hrvatima mnogo pomaže uz naš vanredno povoljni zemljopisni položaj i ta neoboriva historijska činjenica, da Gornje Hrvatske — od Drave do Jadranskoga mora — nije nikada silom zauzeo ni mogao zauzeti ni Franak ni Niemac, ni Madjar ni Mletčanin, pa ni isti Osmanlija, koji si je podvrgao gotovo čitav Balkan i malo ne cielo Podunavlje zajedno s Beogradom i s Budimom.

Samo se po sebi razumije i to, da podpuna unutrašnja samostalnost sadržaje **i posve slobodne hrvatske financije.**

Ovakvom konfederacijom — i samo njom — može iz nova započeti zbližavanje izmedju Hrvatske i Srbije, izmedju hrvatskoga i srbskoga naroda, te se prirodnim razvojem stvari ovom konferedacijom može s vremenom doći i do federacije, u kojoj će **medjunarodno** državno jedinstvo biti podpuno, kako je to u američkoj Uniji i u Švicarskoj, a kako se evo razvija u Njemačkoj i u Rusiji. Svaki drugi put — napose ovaj primitivni (nerazviti, nesposobni) narodoždērski centralizam — nas Hrvate do duše izvrgava težkim kušnjama, ali Vas, Srbe, vodi u sigurnu propast, t. j. najprije u moralnu, a onda u faktičnu izolaciju (osamljenost) od svih susjeda, a tim i od svega prosviećenoga svieta.

2. **Bosna-Hrcegovina,** koja imade većinu katoličkoga i muslimanskoga pučanstva i koja ni po svojoj poviesti, ni po svom zemljopisnom položaju, ni po rezulatu posljednjih parlamentarnih izbora 28. studena 1920. (kad su od 63 zastupnika izabrana 24 muslimana — od kojih se osim trojice svi priznaju Hrvatima —, 10 katoličkih Hrvata, 12 radikalnih Srba, 12 Srba zemljoradnika, 3 komunista i 2 Srbina demokrata) ne mogu biti smatrane srbskim zemljama (premda je njihovo tobože čisto srbstvo bilo glavnim povodom, ako i ne glavnim uzrokom svjetskomu ratu), nego se moraju smatrati onim, što i jesu: za posebnu moralnu, gospodarsku i političku cjelinu, u kojoj su i Hrvati i Srbi od prilike jednako odlučni, te se hrvatsko-srbski sporazum ima u Bosni postići medjunarodnim putem — posredovanjem Lige Naroda uz naročito priznanje **prava samoodredjenja Bosni i Hercegovini.**

3. **Bačka i Baranja,** koja se danas s Banatom nerazumno i nelogički nazivlju Vojvodinom, (nerazumno: jer to nikad nije bila nikakova vojvodina, a nelogično: jer vojvodina — koliko je postojala — bila je djelo carske bečke vojničke politike, koju Beograd tobože ne će u ničem da sliedi), u kojoj su Srbi prema Hrvatima u posve neznatnoj manjini, — ne smiju se upravljati kao čisto srbske zemlje, nego tu — na osnovu sporazuma izmedju Hrvatske i Srbije — treba provesti plebiscit pod zaštitom Lige Naroda, a na pitanje: Srbija-Beograd ,ili Hrvatska-Zagreb.

4. Svekolikomu nehrvatskomu pučanstvu na teritoriju konfederirane države hrvatske, isto tako svekolikomu nesrbskomu pučanstvu na teritoriju konfederirane države srbske, tj. svim slavenskim i **neslavenskim** narodnim manjinama valja priznati i osigurati pod**punu vjersku i narodno-prosvjetnu slobodu.**

5. Prije samih pregovora valja učiniti kraj barem svim onim divljačkim nasiljima, što ih beogradski vlastodržci čine u Hrvatskoj (Hrvatskoj-Slavoniji-Dalmaciji) po neodgovornoj svojoj žandarmeriji i po posebnim svojim plaćenicima, koji — stojeći pod posebom policajnom i vojnom zaštitom — mogu i ustmeno i pismeno pozivati na umorstvo hrvatskih političkih prvaka i na pokolj Hrvata u obće, te bi već od davna bilo došlo i do gradjanskoga (domaćega) rata izmedju Hrvata i Srba, da su ovi plaćenici iole brojniji, a da hrvatski narod sa svojom seljačkom republikanskom većinom i sa svojim političkim vodstvom u Hrvatskom Bloku nije i u praksi pacifističan tako, da svaki gradjanski rat još oštrije osudjuje, nego li redoviti rat izmedju organizovanih vojska, shvaćajući svu dubinu već stare

rimske rečenice: bellum civile omnium pessimum, domaći je rat najgori od sviju ratova.

II.

Kakvo je Vaše mišljenje o budućim odnosima izmedju naše države i Bugarske?

Ovakova »naša država«, kakva je danas, ne može prama ni jednomu susjedu — dakle ni prema Bugarskoj — biti iskreno miroljubiva, budući da je ovaj današnji režim zapravo u neprekidnom ratu ne samo s čitavim narodom hrvatskim, nego i s velikom većinom ostaloga pučanstva izvan Hrvatske, a na priznatom teritoriju Srba, Hrvata i Slovenaca. Bugarskoj je do duše na čelu iskreni prijatelj Srba i po svom dalekovidnom shvaćanju zapravo jedan jugoslavenski državnik, Aleksander Stambolijski, koji bi — znam to posve stalno — odmah pristupio konfederaciji Hrvatske sa Srbijom, te bismo tako imali u istinu **podpunu** Jugoslaviju prema prvobitnomu **evropskomu** shvaćanju najdalekovidnijih Bugara, Srba, Hrvata i Slovenaca, od kojih ni jedan nikada nije bio za ovakovo primitivno niveliranje (rušenje), što ga provodi centralistički režim gospode Pašića i Pribićevića, a kamo li bi bio za ovakva zvjerstva proti vlastitomu narodu, što ih taj barbarski režim provodi u Macedoniji, u Crnoj Gori, u Herceg-Bosni, pa i u Hrvatskoj.

Prema tomu, ovakova »naša država« ne samo da nije nikakvo riešenje istočnoga pitanja na Balkanu, ne go je to pogoršan**je i otrovanje toga pitanja,** što se najbolje vidi u današnoj napetosti prama Bugarskoj, koja bi u drugim prilikama — tj., da su u Bugarskoj na vladi bugarski Pašići i Pribićevići — bila već dovela do ponovnoga mrcvarenja izmedju Bugara i Srba, a tim i do balkanskoga, a valjda i do ponovnoga evropskoga rata.

III.

Kakvim se rezultatima nadate na budućim izborima?

Hrvatska republikanska seljačka stranka dobila je na izborima dne 28. studenoga (novembra) 1920. od 440 tisuća predanih glasova 230.660. Ostale stranke i grupe, koje se danas u Hrvatskom Bloku kupe oko HRSS, dobile su oko 60 tisuća glasova.

Prije onih izbora imala je HRSS manje od 1000 organizacija, s pol milijuna članova (mužkih i ženskih); sada HRSS ima blizu 3000 organizacija s blizu 1 i pol milijuna članova. Prema tomu, kod budućih izbora dobiti će HRSS preko devet desetina svih hrvatskih glasova i svih hrvatskih zastupnika. Za nju će glasovati i ogromna većina izbornika Čeha i Slovaka i gotovo svi izbornici Niemci i Madjari. Ima već i čitavih **pravoslavnih srpskih** sela, koja su u organizaciji HRSS, a po pravom unutrašnjem uvjerenju srbskoga seljačtva u Hrvatskoj ovo je seljačtvo Srbe-demokrate (Pribićevića) ostavilo sa svim, Srbe-radikale (Pašića) ostavlja sada, te dielom postaje politički pasivno, dielom prelazi medju srbske zemljoradnike, a djelomice i u HRSS.

Ovako je u užoj Hrvatskoj (Hrvatskoj-Slavoniji). U dalmatinskoj Hrvatskoj — na području nekadašnje tisućljetne republike dubrovačke — gdje Srba gotovo ni nema — svi su Hrvati seljaci za HRSS, a gotovo sva hrvatska inteligencija za Hrvatski Blok. Ovo isto vriedi i za Dalmaciju od Neretve do Splita, pa onda za Dalmaciju izmedju Zadra i Like. Hrvati-seljaci svuda su tu ostavili i klerikalce, koje vodi **Slovenac** Dr. Korošec i zemljoradnike, koje vodi **Srbin** Avramović. Ostavili su ih prvo zato, što su Hrvati, drugo zato, što su republikanci. Tu ćemo mi Hrvati dobiti sve mandate osim jednoga, koji će pripasti srpskoj manjini. U dalmaciji naime ima preko 82 po sto Hrvata, 16 po sto Srba, a izpod 2 po sto Talijana. Sada, kad je Zadar iz Dalmacije izlučen, nema Talijana ni 1 posto.

U Bosni oko 70 po sto muslimana glasovat će za HRSS, ili kako oni sami kažu — za Radićevu kutiju. Oko 25 po sto ih je za hrvatski Blok, a najviše pet po sto — i to samo pod silu, tj. iz straha — za Pašićeve plaćenike.

Katolički Hrvati u Hercegovini — od Neretve prema Dalmaciji — su svi za HRSS, osim nekoliko fratara-klerikalaca, koji su posvema ostali bez pristaša. U Bosni je seljačtvo za HRSS, gradjanstvo i školana gospoda za HB. I tako ćemo mi Hrvati i u Bosni dobiti znatnu većinu i glasova i zastupnika, osobito ako beogradska vlada bude glasove kupovala, i ako kod izbora stane upotrebljavati silu.

U Bačkoj hrvatsko seljačtvo sve je više uz HRSS, a hrvatska inteligencija uz HB. Klerikalci će i tu sasvim pasti glavno zato, što ih vodi takav čovjek (Dr. Korošec), koji neprestano šuruje s Pašićem i Pribićevićem.

Slovenija, Crna Gora i Macedonija, Banat, pa i sama Srbija posvema će se oteti demokratima (Pribićeviću), a i radikalima (Pašiću), podju li radikali u izbore zajedno s demokratima.

Da su izbori bili proljetos, radikalsko - demokratska koalicija ostala bi u glavnom u svom posjedu. Odgode li se izbori čak do proljeća 1923., ili možda još i na kasnije, mi ćemo Hrvati izaći iz njih upravo triumfalno, a i sve ostale **opozicionalne** stranke i grupe (osim klerikalaca) tako će ojačati, da će medju njima biti moguća zajednička suradnja, te pošteni sporazum, **uz poštivanje prava samoodredjenja naroda hrvatskoga i svega onoga, što iz toga sliedi,** t. j. priznanje hrvatske narodne individualnosti i hrvatske državne suverenosti.

IV.

Da li je moguće riešiti hrvatsko pitanje kompromisom (sporazumom) izmedju Vas i današnjih vlastodržaca?

To je absolutno nemoguće, jer ti vlastodržci ne samo da ne misle pametno, **nego ne misle ni pošteno;** i ne samo da rade nasilno, nego rade upravo zločinački i to baš najviše proti narodu srbskomu, koji je od svih slavenskih naroda danas najnesretniji zato, jer u času, kad je srbski narod stajao na vrhuncu svoje slave, uz priznanje i udivljenje velikih zapadnih demokracija, a kad je hrvatski sabor dne **29. listopada (oktobra) 1918.,** proglasivši podpunu državnu nezavisnost Hrvatske od bivše Austro-Ugarske ujedno jednodušno izjavio svoju pripravnost, da **slobodnim sporazumom** osnuje zajedničku državu sa Srbijom i s Crnom Gorom — već u tom času počeše Pribićević i Pašić proti svim svojim pismenim i ustmenim obvezama raditi na tom, — i prevarom i silom, i lažima i novcem — da Hrvatsku obezglave, i da hrvatski narod degradiraju najprije na puko pleme

nekakvoga troimenoga naroda, a onda na prosti materijal za topove u pogoršanom izdanju odvratnoga militarizma pruskoga.

U Zagrebu dne 26. srpnja (jula) 1922.

Stjepan Radić,
predsjednik HRSS i HB.

Politike nema bez filozofije, a filozof je svaki čovjek.

(Jedan govor pok. Dr. Ante Radića 1902.—1904. na jednom pripravnom sastanku za osnutak hrvatske seljačke stranke, kako ga je zabilježio sam Dr. Ante Radić. — Govor nije nigdje do sada ni tiskan, ni spomenut.)

Reći ću nešto u obće **o novim mislima,** koje treba da pokrenu čovječanstvo, »družtvo« (državu), narod na drugu stazu.

Prvo, što treba iztaknuti, jest ovo: **Zdrava** nova misao, koja hoće da skrene ljude na druge staze, ne smije biti nikakovo **proročanstvo,** već treba da se **posve naravski razvije,** da nastane iz **sličnih** misli, koje su prije nje ljude ravnale. Zato nitko neka ne misli, da su nekakovo odkriće, nekakovo proročanstvo ove misli o tobož »prostom« narodu i o »gospodi«, koje misli **mi** (osnivači seljačke stranke), hoćemo da postavimo za osnov našemu radu. Ja ću ovo svoje mnienje razjasniti »klasičnim«, t. j. dobro poznatim primjerom. **Isus je poveo čovječanstvo na drugu stazu, a sam je pozivao za svjedoke stare proroke svoga naroda.** Od njega treba da se uče svi reformatori, svi obnovitelji, svi učitelji, svi političari.

Ali pamtimo dobro ovo: **I ako je Isus zvao za svjedoke stare proroke, — sljedbenici tih istih starih proroka ubili su ga, na križ razapeli.**

Ovo sam spomenuo s toga, što mi treba da budemo spremni na sve, a svakako na to, da će nas proglasiti fantastima (ludjacima), — premda su s nama svi stari proroci čovječanstva.

Mora dakle da ipak ima nešto **vrlo važna** u našim mislima, što nas dieli od onih, koji će biti protiv nas. Što je to, to ćemo vidjeti, ako u kratko razgledamo, kako se razvijala **misao o narodu.**

No prije nego što kažem o tom svoje mišljenje, treba da rečem jednu obćenitu o tom, da politike nema bez filozofije.

Ovo je sastanak **politički,** i ja sam, eto nakanio filozofirati, mudrovati. Znamo vrlo dobro, da politika, kako smo je mi navikli gledati, ne trpi mudrovanja, filozofije. Zašto? Zato, jer filozofija traži razloge, dokaze. **A mi smo naučni gledati gospodsku politiku, kojoj su jedini razlozi — prosto kazano — trbuh, a dokazi — bajunete.** Eto, vidite, zašto naša politika ne trpi filozofije, zašto se ja izpričavam radi toga, što sam nakanio, da našemu radu nadjem osnove u **vječnim zakonima čovječje duše i života.** I za to odmah velim: Ne bojmo se filozofije u politici, jer ne bojati se u politici filozofije, to znači ne bojati se u politici razloga, dokaza, — i to takih razloga i dokaza, koji nalaze odziva u duši i srcu čovječjem.

Što je **Plato,** (najveći grčki, a dugo vremena i ljudski filozof) rekao, da bi svaki kralj morao biti filozof, a svaki filozof kralj — to vriedi i danas ne samo za kralja, nego i za političara: **Političar treba da bude filozof, umnik!**

No nemojmo kod toga misliti na nerazumljivo književnu i učenjačku filozofiju. To nije nipošto **jedina** filozofija. Baš naprotiv: Pravih filozofa ima i u najneukijim slojevima naroda, a ta je filozofija, naravski takova, kakovo je i znanje i životno izkustvo tih slojeva.

Glavno je pri tom ovo: **Čovjek postaje »filozof«, čim prestane misliti samo na se i o sebi,** pa se stane ogledati oko sebe na druge ljude, na sviet. A znate, da nas nijednoga nema, koji bi vidio **čitav** sviet. Možda je upravo zato zemlja okrugla, da joj nikako ne možemo viditi kraja. Ali to svi dobro znamo, da po čitavom tom svietu vidi čovjek **ljude, njihove boli i muke.** I ako ove **tudje** boli nadju u srcu čovječjem odjeka, ako im stane tražiti uzroke — dakako prema svomu znanju — eto vam filozofa. Ponavljam: **takovih** je filozofa pun sviet, pun ih je naš narod, svuda ćemo ih naći, gdje nadjemo **ljude.**

Biti dakle u politici filozof, ne znači drugo, nego biti čovjek, mislim čovjek uman, pošten, dobar.

A sad da se vratimo k početku.

Rekao sam na početku, da svaka **zdrava** misao, koja hoće da čovječanstvo ili narod povede na drugu stazu, treba da se **naravski razvije iz predjašnjih misli.** Da vidimo dakle, kako danas stoji ovo mišljenje o »narodu«, puku.

Tri su danas vrsti političkih stranaka, koje ili nose ime narodno ili kako drugačije apeluju na velike mase. Jedno su »**narodne**« stranke, drugo su »**pučke**«, onda »**demokratske**«, pa »**socijalističke**« **stranke.** Da vidimo u kratko, kako su se ove stranke razvijale.

1. Tako zvane »**Narodne**« stranke:

Te stranke živu još samo u Habsburžkoj monarhiji. (Govoreno negdje 1902.—1904.). To će nam biti odmah jasno, ako podsjetimo na to, kako su ove stranke postale. Ime »**narodne**« stranke sadržaje u sebi nastojanje, da se **čitav** jedan narod oslobodi od premoći i sile drugoga, **tudjega** naroda, drugim riečima, ovo ime znači **državnu** nezavisnost, **oslobodjenje od tudje vlasti.** Rieč »**narod**« ovdje znači »**politički narod**«, za koji se traži u prvom redu narodni jezik, teritorij i posebna vlada.

Što dakle to znači »**politički narod**«?

Bilo bi vrlo dobro, posebice kod nas, potanko razpraviti to pitanje. No ja se u to ne ću upuštati na široko. Ja velim samo, da je naziv »**politički narod**« ime, koje, i ako je nastalo u borbi protiv nasilja, i samo označuje novo nasilje. Evo, zašto.

Oni, koji govore o političkom narodu, misle — i to posve pravo — da politički narod znači **sveukupno pučanstvo** suverene države; znači, da to pučanstvo samo odlučuje o svojoj sudbini. Izticanje toga naziva kao »**politički narod**« znači, da vlada od podjarmljene rase ima stvarati gospodujući narod. Tako se je u istinu događalo u Habsburškoj monarhiji: Podjarmljene rase u toj monarhiji vlade su silile, da osjećaju, da su jedno, da su **politički** narod,

da bi mogle i htjele biti jedna država, služiti i pokoravati se **samo jednoj vladi.**

Naziv »politički narod«, imao je dakle smisla, dok su narodi bili bezsvjestne rase i mase. Tu se eto vidi, da je ovaj naziv nastao u nastojanju vlada, da sve različne rase pretvore, pretope u jedan narod, koji su radi te svoje politike i nazvali političkim, državnim ili gospodujućim narodom.

I neke su »narodne« stranke postigle barem glavno, za čim su išle: došle su na vladu. Tako je n. pr. došla na vladu hrvatska narodna stranka, nazvana madjaronskom, došla je na vladu i madjarska narodna stranka. Hrvatskoj narodnoj stranci bilo je udovoljeno onim paragrafom nagodbe, u kojem se kaže, da su **Hrvati posebni politički narod,** a madjarska narodna stranka postigla je, da su se medju Madjare, u madjarski politički narod računali pred Austrijom i u ostaloj Evropi takodjer Hrvati, pa tu vidimo da može biti političkih naroda višega i nižega »ranga«. Madjari su bili **pravi politički narod,** to jest **i u praksi** suverena, samostalna država, dok je Hrvatskoj priznato samo **pravo** na samostalnu državu.

No što još vidimo kod toga hrvatskoga političkoga naroda? Svi se još dobro sjećamo interpelacije u hrvatskom saboru: Zašto se je kralj Franjo Josip na svom odlasku iz Zagreba (1895.) zahvalio **samo hrvatskomu narodu,** a nije se zahvalio i narodu **srbskomu.** Odgovoreno je, zato, što u Hrvatskoj i Slavoniji ima samo **jedan** politički narod, i to hrvatski. Ne ću sad spominjati, što se sve radi u Ugarskoj na osnovu toga, što su tamo politički narod **samo Madjari.** Spomenut ću samo još to, da se srbski narod u Hrvatskoj i Slavoniji i danas ljuto tuži na banovanje narodnoga bana Mažuranića upravo zato, što je ban Mažuranić — inače kao književnik najveći prijatelj Srba — kao političar, kao ban strogo provodio zakon o **hrvatskom** političkom narodu. —

Kako se drže te stranke prema onomu narodu, čijim se imenom kite, - ja o tom ne ću sada govoriti. Dosta je kazati, da je n. pr. današnja **hrvatska** narodna stranka, i vlada njezina, upravo tako daleko narodu hrvatskomu, kako mu je bila daleko budi koja tudjinska vlada. Ali imamo i takve »narodne« stranke, koje su nikle iz »načela narodnosti« iliti iz principa.

Što je taj »narodni princip«? Nemam kada, da potanko historijski razložim, kako se je taj princip radjao. Toliko samo spominjem, da nije nastao na jedan put niti u najnovije vrieme, kako njeki misle, tek iza ratova za slobodu protiv Napoleona. Ovo vriedi tek možda za Niemce, i to ne podpuno. U nas Hrvata je n. pr. ideja o posebnom **hrvatskom** narodnom svietu stara do 300 godina.

Znademo, kako je obnovljena književnost ili renesansa t. j. književnost na **narodnom** a ne na **tudjem** mrtvom il živom jeziku povukla za sobom sve, što je bilo kulturno u Evropi, a mi smo **Hrvati već onda počeli zamišljati** čak posebni »slovinski« (slavenski) sviet«. Dosta je spomenuti Gundulića, Palmotića, Barakovića. A poznato je i to dobro, da su se naši drugi ili **ilirski** »preporoditelji« (jer prvi su u narodnom smislu stariji barem za 200 godina), — da su se ti naši **drugi** preporoditelji dobrano zagrijavali idejama **stare hrvatske** književnosti, dubrovačke i dalmatinske, jer je prvo — i upravo za onda sjajno — izdanje Gundulićeva Osmana izašlo u **Zagrebu 1845!**

Od velike je vriednosti, da se izpitaju motivi ili razlozi, koji su vodili dalmatinske naše književ- »slovinskoga« svieta. Zato ću se u kratko i toga dotaknuti.

Glavni kulturni izvor narodnom principu jest u izučavanju klasičnoga drevnoga svieta grčkoga i rimskoga. Nove, tobože barbarske evropske narode zadivila je veličina i slava rimskoga carstva, osobito poslije, kad su ga stali upoznavati iz knjiga. A mnogo je toga i ostalo od rimskoga carstva: latinski jezik, rimsko pravo, a do nedavna i naslov **rimskoga** cara. Nije dakle baš nikakvo čudo, što su Germani (Niemci) stoljeća i stoljeća išli za tim, da preuzmu baštinu rimskoga carstva u samoj Italiji. Manji narodi, koji nisu mogli misliti na to, da obnove staro rimsko carstvo, sanjali su samo o tom, da budu ravni, ili što bliže u slavi rimskom carstvu. Naš je Kačić na pr. narodni pjesnik, a sjetimo se, kako on hoće da izjednači »slovinski« sviet s rimskim. Zato se prihvatio tobožnje oporuke Aleksandra Velikoga (Macedonca). I naši ilirski preporoditelji ovu su ideju dobrim dielom prihvatili. Znamo na pr., da je Demetrova drama »Teuta« (ilirska kraljica) napisana s istom svrhom, s kojom su Gundulić i Kačić proglasili Aleksandra Velikoga »Slovinom«, Slavenom.

Svi ovi, koji su kod nas zamišljali **narodni** sviet, i htjeli ga staviti o bok rimskomu, pomišljali su, istina, na **mnoštvo** rase »slovinske«, ali im je glavno bilo **država,** i to država **velika, jaka,** slavna — riečju država kao rimska, ili kao maćedonska Aleksandrova.

Je li po tom čudo, što se je ova borba za **narodno** pravo s vremenom prometnula u borbu za **državno** pravo i mjesto da se ide za **čovječanskom pravicom** počela se tražiti samo **sila i slava,** koje nema i ne može biti bez **krivice i robstva?**

Nije se to odmah dogodilo. Naši preporoditelji, Ilirci, tridesetih godina (1830.) imadu još na oku svekolike južne Slavene **iz raznih država** i ne misle na nikakovu **državu** osim na državu **Hrvatsku.** Kasnije se sve više gubi misao za **narodno** pravo, dok se napokon nije sva borba privezala za **teritorij** (zemljište) Hrvatske i Slavonije s političkim narodom hrvatskim.

Spomenuo sam već nešto o tom, kako se Srbi u Hrvatskoj (Hrv.-Slav.) ne zadovoljavaju tim, što su samo Hrvati politički narod. Vrlo je zanimljivo pogledati, što se iz ovoga državnoga prava i političkoga naroda dalje razvilo **baš s obzirom na Srbe** u Hrvatskoj i Slavoniji.

Nekima se valjda činilo glupošću dieliti narode na »političke« i »nepolitičke«, pa ne htijući tako proglasiti Srbâ »nepolitičkim« narodom, zaključiše jedni jednostavno, da Srbâ ni nema, već da su to Hrvati, a drugi dopuštaju, da Srbi ostanu Srbi, ali da budu »hrvatski državljani«.

Srbima nije pravo ni jedno ni drugo, već hoće da i oni budu politički narod, pa da imaju na pr. i svoju zastavu.

Što se iz svega ovoga vidi? Vidi se, da se je prva narodna misao

naših preporoditelja izrodila. A zašto se je izrodila? Zato, što su nasljednici naših preporoditelja pustili s vida seljački narod, domovinu, pa poletili **za državom — bez naroda.** Ili zar to nije država bez naroda, kad hoćeš, da netko (Srbin) bude **protiv svoje volje** hrvatski državljanin?

A kako se moglo dogoditi, da su nasljednici naših preporoditelja izgubili s vida seljački narod? Kako su mogli doći do toga, da im je narod u obće bio samo etiketa, samo cimer? — Tomu je uzrok to, što su uzgojeni **u tudjoj misli, u tudjoj kulturi,** što su sebi za uzor uzeli **tudju državnu slavu i veličinu.** Ja zaista ne vidim drugoga uzroka onoj ludoj ideji o veličini, o slavnoj prošlosti, koja nas vodi do fanatizma. Kako smo maleni, a htjeli bismo biti veliki, jaki, slavni, — i to svaki bi htio biti, a kako ipak nije sliep, da ne vidi svoje slabosti: **hoće naša gospoda biti velika** na račun drugih. Nije li to **tudji** uzor?

Gospoda su politički bolestna, jer su bolestna kulturno. Na svakom koraku, u školi i u javnom životu, čujemo vječnu pjesmu, kako smo zaostali »za drugim velikim narodima«. Čim to radja? Tim, da oni, kojih se te rieči primaju, a koji imadu njekakih ideala, — dati hoće, da dostignu, da budu **veliki.** Odtuda gospodsko **ludovanje o veličini.** Čim se nešto liepa u nas pokaže, već gospoda viču: Tim bi se mogli ponositi i veći, i veliki narodi. — Druga gospoda, koja imadu manje snage i volje, da budu nešto, — ta jednostavno prelaze onamo, gdje je tobožnja veličina, **gdje je sila. Odtuda nastaju gospoda renegati,** odmetnici, janjičari, madjaroni.

Gospoda dakle ni ne misle upoznati taj narod, na kom grade svoju veličinu. Uče prošlost **jednoga diela** naroda, pokazuju nam povelje, a ne otvaraju pogleda u **današnji život naroda.** Tu je u tom kulturnom robstvu uzrok, što je zdrava narodna misao naših preporoditelja obamrla. Mi treba da ju uskrisimo, **i za to** osnivamo hrvatsku **seljačku** stranku.

Dodatak urednika Božićnice. Kad samo ovaj članak (dotično govor) dobro pročitamo i dobro prosudimo, onda će nam biti odmah posve jasna ova prevažna stvar:

Za što su gotovo **sva** srbska gospoda, a napose Pribićevići (Svetozar, Milan i Adam, jer Valerijan, najstariji od braće Pribićevića, ne znači duševno ništa) složna u tom, da je prvo i glavno stvoriti **jaku** državu i zašto ta srbska gospoda tu »jaku« državu stvaraju divljačtvom (batinama) i silom? — Zato jer njima je **narod grubo sredstvo, sliepo orudje,** koje **mora državi služiti,** a nije im narod takodjer **najviša duhovna sila,** koja ima **državi gospodariti.**

Ona **hrvatska gospoda,** koja jednako, ili slično misle sa srbskom gospodom, i pristaju uz tu silu; to su batinaši, — popovci i tribunaši.

Tri seljačke pjesme budnice.

Izpjevao u svom zadnjem zatvoru Stjepan Radić, predsjednik HRSS.

1. Još Hrvatska nije pala...

Još Hrvatska nije pala,
Dok je seljak živ,
Sada istom bude cvala,
Kad ustaje div:
Gle, već evo glavu diže
Seljak gorostas,
Daleko mu ruka siže,
A još dalje glas:
Hura svuda ori,
Seljak se za pravo bori,
Hura svuda ori,
Sad seljačtvo govori.

Seljak slaže slogu svetu,
Sveti joj je cilj:
Rušit silu, laž prokletu
Sad i sveudilj;
Puška obraz ljudski kalja,
Top je robstva znak,
Plug i knjiga to ti valja,
Po tom si junak.
Hura svuda ori,
Seljak pravi život tvori,
Hura svuda ori,
Sada narod govori.

Čujte gospodo hrvatska,
Čujte gradjani,
Radnička ti vojsko bratska
Zvana »crveni«:
Seljak zemlju preorava,
Hrani cieli sviet,
Ne date li njegovih prava,
Sam će ih uzet.
Hura svuda ori,
Seljak se za pravo bori,
Hura svuda ori,
Sad seljačtvo govori.

2. Mi smo ti, seljačkoga —

Mi smo ti, seljačkoga
Djeca koljena,
Tamo još od onoga
Rajskog vremena.
A na svietu važnijeg
Nema rada od našeg,
Nema ti bez orača
Kruha, kolača.

Naši tvrdi žuljevi
Hrane cieli sviet,
Naši bujni usjevi
Najljepši su cviet.
Mi seljaci dajemo
Svakom', čim ustanemo.
Da li itko išta nam?
Bog jedini sam.

Za to složno u kolo
Sloge seljačke,
Ne u klubko oholo
Sile gospodske.
Svoju zemlju orimo,
Nasilje oborimo,
Pred Bogom se prignimo,
Narod dignimo!

3. Pune čaše, bistre glave —

Pune čaše, bistre glave,
Zdravice sad čujte prave:
Živio u pravu svom
Slobodni seljački dom!

I u domu majka stara,
Koja djeci raj otvara,
Koja nosi blagoslov
Pod seljački svaki krov.

Živila i sva družina
I kad nema rujna vina,
Ne znala za svadju, grieh,
Već za ljubav, radost, smieh.

Gospodara Bog poživi,
Koji nevina ne krivi
I ne sudi pravedna,
A pouči svim, što zna.

Bog mu dao dar najveći
Sve u horu baš doseći,
Veselje provoditi,
Duši tim ne škoditi.

Još će milost Bog mu dati
Porod mnogi dočekati,
Da mu djeca, unučad
Budu radost, a ne jad.

Sad za djevojačke vience
I za njihove mladence,
Za sav trudni ženski rod
I za srca sladki plod

Još nek prate naše želje
Susjede i prijatelje,
Cieli rod i kumove
I poštene ljude sve.

I za školane Hrvate,
Da k seljačtvu se obrate,
Njegvo pravo priznaju,
Nikad ga ne izdaju.

Bože živi sve Slavene,
Da iz svoje uspomene
Brišu svakoj mržnji trag,
Brat da bratu bude drag;

Da Slavenstvo sad seljaka
Prizna i još učenjaka,
Da uzvisi pero, plug
I da sljubi sjever, jug.

Bože daj, da čovječanstvo
Spozna svoje dostojanstvo,
Da ukine ratni pir
I uvede vječni mir.

Hrvatska seljanka — republikanka.

Ja sam kćerka hrvatskog seljaka,
Umom bistra, vjerom božjom jaka,
Da podnosim, što se snosit mora,
Ma stigla me nevolja još gora,
Moja duša popustiti ne će,
Dok slobode ne procvate cvieće.

Ja sam kćerka hrvatskog seljaka,
Umom bistra, slogom našom jaka,
Da žrtvujem svoje slabe sile,
A na oltar mile domovine. —
Uztreba li život za nju dati,
Bit ću tamo, gdje i svi Hrvati.

Ja sam kćerka hrvatskog seljaka,
Umom bistra, republikom jaka,
Iz grudi mi plamen sveti bije,
To je ljubav, koja dušu grije.
Glas mi ori iznad Zagreb grada:
Republika sva je naša nada.

Ja sam kćerka hrvatskog seljaka,
Umom bistra, a poštenjem jaka,
Da prkosim ma i samom vragu,
Jer seljačku zdravu imam snagu.
U toj borbi uzmaknula ne bi,
Sve za ljubav, domovino tebi!

Ja sam kćerka hrvatskog seljaka,
Umom bistra, na svom domu jaka,
S Velebita i sljemenskih gora
Glas mi ori sve do sinjeg mora,
Zemlju ori, krivicu obori
I seljačku republiku stvori!

Ja sam kćerka hrvatskog seljaka,
Umom bistra, na svom domu jaka,
Biti mora, što sav narod želi,
Kad se miru, pravici veseli;
Kad seljačku gradi republiku,
Čovječanstvu i hrvatstvu diku.

Anka Poljak-ova Jurina.

Kata Turković, Marinoselo, župa Gaj, kot. Pakrac.

Pozdrav Stjepanu Radiću

našemu seljačkomu učitelju i branitelju.

Zdravo da si učitelju mili,
Koji jesi proti svakoj sili,
Koji hoćeš da raztrgaš lance,
Što nam nove kuju neprestance.

Oj Radiću, desno krilo naše,
Batinaši tvoju glavu šćaše.
Ti se nisi ni tog uplašio,
Već si za nas dalje se borio.

Oj Radiću, plemenita duša,
Bog ubio, tko tebe ne sluša;
Trnje krčiš, a ružice sadiš,
Našoj djeci bolju sreću gradiš.

Zdrava budi tvoja mudra glava,
Koja stvara nama zlatna prava;
Tvoja mudrost topove obara,
Sieče lance, slobodu otvara.

Zdravo da si, oj sokole sivi,
Kavez su ti bili napravili,
Da ne letiš oko svojih ptića,
Da ptičice nemaju vodića.

Zdrav nam bio mučeniče mili,
Nasilnici su te okružili
I bacili u pretežke uze
Nemareći za seljačke suze.

Tvoja djeca bez tatice svoga —
To vapije do dragoga Boga;
Seljak će to dobro zapamtiti,
Svojoj djeci u srce saditi.

Batinaši opaka vam duša,
Pravednosti koja ništ ne sluša,
Ništa nije stalo vam do toga;
Al' vas ruši sad seljačka sloga.

Zdrav nam budi ti golube bieli,
Svibanj ruža da te razveseli!
Živio nam premili vodiću
Bog bud' stobom Stjepane Radiću.

U Velikom Grdjevcu, kotar Grubišno polje, u županiji bjelovarsko-križevačkoj, dne 15. svibnja 1920.

Marica Lovrenčević,
hrvatska seljakinja.

Pjesma budnica

hrvatskim seljačkim republikankama.

Hrvatice, sestre mile,
Kud moj siže glas,
Radimo prot' svake sile,
Za seljački spas.

Da nam kašnje naša djeca
Ne proklinju grob,
Seljak više da ne jeca
Kao tužni rob.

Hrabrimo sad svoje muže
Svi da prime to,
Nek se nikad ne potuže,
Da je žena zlo.

Nebojmo se ništa sada,
Naš je temelj jak,
Sad pred plugom puška pada,
Seljak je junak.

Mi smo žene predobile
Za seljačtvo rat,
Za to ćemo, sestre mile,
Mir uredit znat.

Hranile smo, uzdržale
Starce, djecu, dom,
K tomu još na frontu slale —
Svaka mužu svom.

Hranile smo i gospodu
I gospodski grad,
Čekale od njih slobodu,
Nagradu za rad.

Sad sa svojim muževima,
Dižemo svoj glas:
Dolje s gradskim puževima,
Od njih nejde spas.

Spas smo sebi, sestre mile,
Sada same mi;
Za to smo se udružile
Kao muževi.

Ratom smo i mi seljanke
Zadobile vid,
Sve smo sad republikanke
Stalne kao hrid.

Božjom rosom, našom mukom
Zemlja daje kruh,
Našom slogom i poukom
Diže nam se duh,

Da budemo domovini
Dika, ponos, štit,
Vjerne kćeri, vierni sini,
Narod uzorit.

Sad vam šaljem pristašice,
Molbu srca svog,
Da smo vjerne čuvarice,
Doma seljačkog.

Gdjegod dom seljački stoji,
Nek se ori glas:
Republiku seljak kroji,
Mir je njegov spas.

U **Preložčici** kraj Siska, dne 6. svibnja 1920.

Katica Drnić, seljakinja.

Dolje, dolje batinaši!

Sa iztoka sunce sieva,
Seljak gromko pjesmu pjeva:
Samo napred, složno naši,
Dolje, dolje batinaši!

Vjerni domu, vjerni radu,
Selu dika, pomoć gradu,
Strah i trepet svakom paši —
Dolje, dolje batinaši!

Sokolu se svatko divi,
Radića nam Bog poživi,
Da mu usp'je, šta se maši —
Dolje, dolje batinaši!

Seljak mirno trpi, šuti,
Ali pogled njegov ljuti
Nasiličku rulju plaši —
Dolje, dolje batinaši!

Te batine, ti zatvori,
U seljaku sve to gori,
Žeže, pali, al ne straši —
Dolje, dolje batinaši!

Sini sunce sa iztoka,
Utri suzu s našeg oka,
Nasilnike sve razpraši —
Dolje, dolje batinaši!

Izpjevao u Sisku, na dan nezaboravne sisačke i galdovačke skupštine dne 21. ožujka 1920.

Ivan Petrunić, seljak iz Sunje.

Glas iz duše hrvatske seljakinje.

Ajd' na okup svi seljaci žurno,
Da nas vrieme ne treteče burno.
Skupljajmo se ko pčele u roju,
Da nas bude što u većem broju.

Braćo mila seljačkoga roda,
Birajmo si, dok nam je sloboda,
Jer je došlo ono vrieme slavno,
Za kojim smo čeznuli odavno,
Da si sada sami odlučimo,
U buduće sretno do živimo.

Sad nam eto ono sunce sije,
Koje nikad još do sada nije.
Zato, braćo, ne spavajmo sadi,
Sad je vrieme, da se oštro radi!

Latimo se posla, braćo, čujte,
Koji ne zna, toga upućujte:
Glas da dade on za svoju diku,
Za seljačku pravu republiku,
Za seljačku stranku i prvake,
Božjom vjerom, našom slogom jake!

Braći mila, ne časimo časa,
Mi ne dajmo batinašu glasa.
Taj smo jaram dosta izkusili,
Težke patnje pod njim prepatili,
Ne dajmo ni pop da nas ulovi:
Jaram davi, bio star il novi.

Poslušajmo miloga vodića
Blag-pokojnog Antuna Radića,
Jer on nam je ono janje drago,
Što pokloni nam toliko blago.

Mi to blago sad posjedujemo,
Po njem ćemo da napredujemo.
Ako i jest Ante mrtav tielom,
On će živjet za uvieke djelom.

Ante nije nas zaboravio,
On nam svoga brata ostavio:
Svoga brata, Stjepana Radića,
Hrvatskoga pravog' sokolića.

Oj Radiću, ti seljački sine,
Progonjen si rad mnoge istine,
Za nas trpiš ti velike muke
Od nepravde i nasilne ruke.
Al' i opet ti se tog ne bojiš,
Jer seljačtva ti većinu brojiš.
Pomoć božja, sloga nas seljaka,
To ti vriedi milijun momaka.

Oj Radiću, krilo sokolovo,
Ti probijaš čelik i olovo,
Sablja ti je pero umočeno,
Živio nam, premili sine
Hrvatske nam majke Domovine!

U **Buševcu** (kod Velike Gorice)
o Jurjevu 1920.

Barica pl. Janković,
hrvatska seljakinja.

Vila Zagorka i Matija Gubec.

Progovara Zagorkinja vila:
»Nisam, braćo, ja kod dvora bila,
Već sam bila daleko od dvora
Blizu onog Jadranskog mora,
Kad se ono slučaj dogodio,
Mato Gubec kad je poginuo
Od gospodske silovite ruke
Podnoseći strahovite muke.
Mučiše ga od jutra do mraka,
A od mraka do bieloga danka.

Podnio je muke naopake
Sve trpeći boli svakojake.
Na žarki ga priestol posadiše,
Žarku krunu na glavu staviše.
Vrućim klieštma meso mu trgahu,
Seljačkim ga kraljem nazivahu.
Za tim nove izmisliše muke:
Svezaše mu i noge i ruke
Četirima konjma za repove,
Da raznesu živa na vjetrove.

To se sbilo usred Zagreb grada,
Na Markovu trgu, gdje je vlada,
Sve pod vlašću biskupa i bana,
Draškovićem grofom nazivana.
Tad sam čula plač i vapaj raje,
Al ne vidjeh, da se biskup kaje,
Tada gledah, kako pati raja,
Al ne vidjeh tomu nigdje kraja.
Cvili raja i prolieva suze,
Što joj sila takovog vodju uze.
Te uzdiše za svojim prvakom,
Za Matijom, umnim poštenjakom.
O, naš Gubče ,naš proljetni cvietu,
Baš nam malo proživje na svietu,
Sila te je gospodska ubila,
Sve nas tužne u crno zavila.
Nakon tri sto i toliko ljeta,
A po Kristu dvadesetog vieka,

Na dvadesetosmog studenoga
Devetnaeststodvadesetog goda,
Progovara duh Matije Gubca
Iz nebeskog presvietloga dvora,
A na usta hrvatskih seljaka,
Da Hrvatska slobodna bit mora.
Ne plač više, sirotinjo rajo,
I tebe je sunce ogrijalo,
Žarko sunce samoodredjenja,
Štono vriedi za ljudska stvorenja.
Radi rajo i danju i noći,
Ja ću molit od Boga pomoći,
Da blagoslov dade odozgora:
Republika naša biti mora.

Dragutin Kovačević,
seljak, narodni zastupnik.

Vodji hrvatskog seljačkog naroda.

Svečana tišina... Glasa čuti nije.
Mirno teče Sava — pokraj Trebarjeva,
A sa neba vedro toplo sunce grije,
Svu prirodu božju i sav sviet ogrieva,
Svim jednako pruža svoju toplu zraku,
Kako velikašu — tako siromaku.

U seocu tihom pred pedeset ljeta
Uz sjaj zlatnog sunca sa vedrine plave,
U prirodi, gdjeno cvao cviet do cvieta,
Uz slavuja pjesmu i uz romon Save
Rodio se Radić na veliko djelo —
Da pravicu brani, preporodi selo.

Bilo je to doba prezira i ruga —
Na seljački puk se gledalo s visine,
Seljak da je gažen i pokoran sluga
Onih, što se koče s blještave vanjštine,

Ma im unutrašnjost često bez vrlina,
U mozgovim magla, u srdcu praznina...

I ovi su vodu zamutili čistu,
Na seljački puk su podignuli hajku,
Pljunuli mu često u obraz ko Kristu —
Zaboraviv otca i rodjenu majku;
Zaboraviv selo tihano i malo —
Na grudima toplim što ih odgrijalo...

Al on se nije snevjerio selu,
Niti svojoj majci, koljevci, ni braći,
Našao je u njem ko u bistrom vrelu
Istine i Pravde napitak najjači;
Od onda i danas povija mu rane
I sprema mu bolje, slobodnije dane...

Zato jedan duh je i s dola i s briega
Zabrujao širom otačbine ciele,

Zar je čudo, što narod se oko
Njega
Sgrnuo ko vjerne, uz maticu pčele?
Nek se kupi, sgrče, tko će oko
koga,
Hrvatski će narod oko vodje
svoga...
I proći će vrieme... minut će bez
traga —
I grobove naše zarasti će trava,
Al će ostat djeca i unučad draga,
Domovinom dalje romonit će
Sava —
I pričat će rodu o velikom sinu,
Koj' seljački narod diže u visinu.

U Vidrenjaku (Moslavina), dne 1. lipnja 1921.

Mijo Stuparić, seljak.

Molitva seljaka — republikanca.

Pomozi nam, vječni Bože,
Od propasti čuvaj nas.
Seljačke se molbe množe
Republika nam je spas.

Moćnom rukom vodi, brani
Republike naše brod,
Da slobode s-anu dani
Za seljački cieli rod.

Na hrvatsko vedro čelo
Neka Tvoj ne padne gniev,
Blagoslovi naše selo,
Seljački da ori piev.

Već se vedri sa svih strana,
Republike to je sjaj,
Sviće zora novog dana,
Novu sreću Bože daj!

Blagoslovi našeg vodju
I seljački svaki dom,
Silnici da k vragu podju,
Nek je Bog s Republikom!

Izpjevao republikanski seljak
Vinko Dretvić,
iz Gradišta u Slavon. Hrvatskoj.

Tebe, Bože, hvalimo!

Tebe, Bože, hvalimo,
Pravednoga Otca svog,
Kao tamjan palimo
Ljubav srca zahvalnog:
Republiku nama daj,
I učini sili kraj!

Čovjeka si stvorio,
Zemlju da obradjuje,
Zavist si oborio,
Ljubav da prevladjuje.
Daj usliši majčin plač
I obori pušku, mač!

Sjajnih zviezda milijun
Svemoći je Tvoje znak,
Žive vjere uviek pun
Hrvatski je seljak jak
Svaku silu slomiti,
Pravicu udomiti.

Gradovi već davno svi
Služe zlatnom teletu,
Gruboj sili robovi,
Gaze vjeru, istinu.
Samo još seljački rod
Čuva vjere dar i plod.

Tebe, Bože, hvalimo,
Svemožnoga Stvorca svog,
Kao tamjan palimo,
Ljubav srca zahvalnog:
Republiku nama daj,
I učini sili kraj!

Stj. Radić,
predsjednik HRSS.

Sila propada — Pravednost sve nadvlada.

Kroz Hrvatsku Sokol proletio,
Nad Zagrebom krila raširio,
Bieli Zagreb njeg je prigrlio
I tamo si gniezdo sastavio.

Kad je kobac gniezdo ugledao
Crnim okom mjeriti ga stao.
Tad pomisli, kako bi sokola
Iztjerao iz gniezda njegova.

Ovo djelo za rukom mu podje,
U tavnicu sivi sokol dodje,
Dvi godine u tavnici sjedi
U nevolji, u tugi i biedi.

Nitko ne zna, što sokola jedi,
Sam Bog s neba, koj u njego gledi.
Tada već je dodijalo Bogu,
Pa otvori tavnicu ubogu.

Zora rudi, dvajstosmi osviće,
Nad Hrvatskom sivi sokol kliče,
Kliče sokol i pogleda gori,
Vedro nebo sad mi odgovori.

Vedro nebo odgovori njemu:
Dvajstosmi će odlučit o svemu.
I odluči dan slobode, mira,
Sokola ti sve seljačtvo bira.

Zdravo da si, hrvatski narode,
Ti dočeka sjaja i slobode,
Dan slobode dvajstosmi ti sinu,
Siv se sokol pod nebesa vinu.

Od veselja krila raširio,
Oko sebe Hrvate skupio,
Crnog kobca strava uhvatila,
Ko da su mu izgorila krila.

Sivi sokol gniezda razširio,
Sokoliće sebi pokupio,
Sivi sokol Stjepan Radić slavni,
Sokolići — kandidati zvani.

Sokolići, sokola slušajte
I nauku njegovu primajte,
Sjetite se našeg robovanja,
Batinaškog težkog silovanja.

Madjari nas težko progoniše,
Ali Pribac deset puta više.
Madjarska je bila silovita,
Ali nije tako strahovita.

Kad pomislim na sve naše jade,
Što to sada od naroda rade,
Srce moje duboko uzdiše,
A ni pero ne će već da piše.

Zato svaki neka dobro znade,
Da se silom vladati ne dade,
Da još nitko nikada na svietu,
Nije mogo sjest na bajonetu.

Zato naši sivi sokolovi,
Nek ostanu čvrsti ko borovi,
U Beograd treba poruku slati,
Republiku da hoće Hrvati.

Od Zagreba do Zemuna grada
Republika neka nama vlada,
Slože li i Srbi republiku,
Bit će jedna drugoj na vidiku.

Ti ne pitaj, što ćemo početi,
Kad već sunce republike svieti.
Radić stoji kao tvrdi čelik,
Pobi silu, on je umnik velik.

Vidi Pribac svoju svu nesreću,
I u propast juri sve to veću,
Zubma škripi, idu po njeg vrazi,
Jerbo Hrvat ne da da se gazi.

U Slatiniku, kod Broda na Savi, dne 21. siečnja godine 1921.

Emilija Budak,
Hrvatica republikanka.

Za neumorni izborni rad.

Zapjevaše prvi pietli,
Od iztoka malo svietli,
Opaža se, bit će zora,
Ustanimo, sad je hora!

Oj seljače, ustaj sad,
Na izborni hajde rad,
Sad je važan za te čas,
Da ti radiš sam za spas.

Najpre umij svoje čelo,
Pa uredi svoje selo,
Složi njega u prosvjeti,
Čvrsto treba sad početi.

Koji ima dar govora,
I u drugo selo mora,
Gdje su ljudi još u tmini,
Na rad zvati k otačbini.

Razbijajmo laži tmine,
Širom mile domovine.
Radmo brzo, radmo složno,
Gdje je kome samo možno.

Svaki čovjek mora znati,
Što su laži — demokrati,
Protivnici to su naši,
Zovemo ih batinaši.

A popovi kaptolaši
Govore nam, da su naši,
I pod krinkom svete vjere
Seljaka će da odere.

A baš to su ti hijene,
Koji rade za ordene,
Sve za časti i za vlasti...
Al' nek, — sad će i to pasti.

Dosta j' bilo batinjanja
I nevina zatvaranja
Naše stranke predsjednika,
Seljačkoga mučenika.

Znate, braćo, naša dika,
Seljačka je republika.
Sad je došlo jednom vrieme,
Da skinemo težko breme.

Al' bez puške, a i mača
Složimo se svi kô braća,
Kliknimo iz grla tanka:
Živila seljačka stranka!

U Kobašu (Brod na Savi).

Ivan Klarić,
seljak,

Svjetski rat — seljačko sveučilište.

Gledao sam burno Sinje more,
Gdje se vali s valovima bore,
Al napokon stišali se vali,
Što Evropu svu su uzdrmali.

Narodima krvca dodijala,
Te bi već i zemlja proplakala;
Svaki dan je na hiljade palo,
Zdravih nas je najmanje ostalo.

Za nesretnog onog svjetskog rata
Propalo je mnogo i Hrvata,
Plač se čuje, ali srca nema
U gospode čovječnost gdje driema.

Za pripomoć ne će ni da čuju,
Siročadi već se podsmjehuju
Ali krivac njihovoj nesreći
Božjoj kazni ne može uteći.

Al su ratni zajam mogli dati,
Neka samo sirotinja pati,
Nek što dulje klanje to potraje,
Siročadi više nek ostaje.

Od topova i od strojne puške
Ginule su same glave mužke,
A od glada starci, žene, djeca,
Bolno srce još mi sada jeca.

Mi robovi, najgore od svega,
Što se nikom opisati ne da,
Dva mjeseca putovati pješke,
A bez jela — bjahu muke teške.

Albanije i tog zimskog doba
Sjećat ću se do hladnoga groba,
Gdje se braća već nepoznavahu,
Ni za kuću svoju već ne znahu.

Sve od glada, teškog putovanja,
I od strašnog zasjedničkog klanja,
Hoće li se koji vratit kada,
Doniet radost svojim iznenada?

Zla onoga zaboravit ne ću,
Dok mi smrtnu ne ugastu svieću,
Četir ljeta, koje sam služio,
A pet ratnih, što sam ih sužnjio.

U Srbiji godinicu bio,
Svakojake muke prepatio
I tu sam vam više naučio,
Nego sve škole da sam izvršio.

Na otoku Sardinia bio,
Šest mjeseci mnogo naučio,
Talijane tu sam upoznao,
Prije za njih ništa nisam znao.

Prijateljski postupahu s nama,
Tu ni traga ne bje batinama,
Očite nas smrti izbaviše —
Pero moje istinu vam piše.

U Francezkoj republiki osta,
Tri godine i pol, to je dosta,
Premnogo sam tamo prepatio,
Jedva živ se domu povratio.

Neka bude milom Bogu hvala,
Što me živa gleda kuća mala.

Ja dovrših tim sveučilište,
Hrvatskoj se vratih na ognjište. —

Željan znati, kako se tu bavi,
Je li se još ko i prije gnjavi,
Kada vidjeh, gospoda su ista,
Misao mi jasno tad zablista:

Misao o borbi sve bez krvi,
Da se sila slogom našom smrvi,
Sve seljačke da se dignu glave,
Jer tko leži, njega lahko dave.

Još iz moga seljačkoga srca
Kao iskra jedna misao vrca:
Odvažan i složan narod cieli,
Neka Mira digne barjak bieli.

Dani idu, godina prolazi,
K cilju svome narod već dolazi,
Staro, mlado, sve je puno sviesti,
Nitko lažju ne da se zavesti.

Tvrdi čelik braća su seljaci,
Jasne misli kao sunca traci,
Kao što je mirno Sinje more,
Takvim mirom seljaci se bore.

Plovi ladja nesmetano kraju,
Svi mornari za cilj njezin znaju,
I još malo — gle — već eno stiže,
Plovi ladja, cilju je sve bliže.

Na palubi naš kapetan stoji,
Koji umom iste zviezde broji,
Koji duhom sve Hrvate spaja,
Vodeći ih do hrvatskog raja.

Izpjevao **Tomo Lepušić,** seljak,
dne 9. svibnja god. 1921.

U Čučerju kod Zagreba.

Hrvatski seljak — republikanac.

— Hrvatski seljak republikanac
Braćo draga, čitajte što pišem,
Da svi znate, za čime uzdišem,
Samo pravda, duh republikanski.
To nas uči sam nauk kršćanski.

Od radosti kuca srce moje,
Kad u Domu čitam pismo koje
Od našega milog mučenika,
Naše stranke umnog predsjednika.

Svaki mora da prizna pravicu,
Koju čita na njegovom licu,
Za pravicu ne će da popusti,
Za krivicu nemaš novac dosti.

Pretrpio već je dosta jada,
Sve od kada nepravednost vlada;
A zbog čega, seljačka mi braćo
Nego za što je to narod shvaćo.

Sve se mienja, sve se i razvija,
I duh njegov, al se ne savija.
K jednom cilju ravno vazda kroči,
Za to u njeg upiremo oči.

Šestnaest ljeta isti nauk daje,
Dokle durgim već spomen nestaje,
Što su bili prije Kuenovci,
Batinaši to su sada lovci.

Već je više i careva palo,
I za njima nepravde nestalo,
Jer vladali na silu su ljutu,
Pravednom se uklanjahu putu.

U Hrvatskoj našoj miloj zemlji
Sve će biti po narodnoj želji,
Jerbo narod hoće samo pravo,
Što mu kaže um i srce zdravo.

Republika za nas bit će dika,
To su rekla braća svekolika
U Zagrebu na osmog prosinca,
A kod kuće, starci, žene, djeca.

Republika — riеč nam je to sveta,
Svaka sila za nas je prokleta.
Živjet znači — republiku htjeti,
Biti bez nje — to ti je umrieti.

Bože mili, u pomoć nam budi,
Da se svaki seljak brat probudi,
Što još sjedi podrieman u kutu,
Da po našem zakorači putu.

Braćo draga na noge ustajte,
Republici temelj udarajte,
Temelj jaki plugom, a i knjigom
I za ljudski život skupnom brigom.

Svi u kolu složno zapjevajmo,
Iz sveg grla svoga glasa dajmo:
Bože živi, za čime čeznemo
Da svoj naum k cilju dovedemo.

Živila nam naša republika,
U njoj živjet slast je prevelika,
Za nju radit — sada je zaprieka,
Al' sigurna pobjeda nas čeka.

Izpjevao **Tomo Lepušić.**
Seljak u Čučerju kraj Zagreba.

(Dne 20. ožujka 1921.)

Mirotvorna seljačka republika.

I.

Oj, Radiću, brate moj,
U Beograd ić nemoj,
Već pošalji one ljude,
Što po tvojoj misli sude.
Ako dodje baš potreba,
Da Beograd tebe treba,
Ne straši se i ne stidi,
Već upravno tamo idi,
Pa pokaži na vidiku,
Tvoju zrelu politiku,
Neka vide centralisti,
Što sve hoće pacifisti.

II.

Centralisti govore,
Da razpišu izbore,
Ne bil' došli do većine.
Baš do dvie trećine,
Da preuzmu cielu vladu
U samome Beogradu.
Dok si ovo stvaraju,
Sami razgovaraju.
Ali narod govori:
Ako budu izbori,
Svi će ići glasati,
Nitko ne će ostati,
Za Radića dat će glas,
Tamo vide bolji spas.

III.

Ima sada i gospode,
Što Stipinu stranku vode,
Jerbo vide, da je ništa
Držat stranku centralista.
Jer je sad i njima dika
Seljačka nam republika.

IV.

Nješto novo još se sprema
O sudbini našeg Srema,
Od Londonskog ugovora,
Da Srbiji pripast mora.
Al i Sremu je spasenje
Sveto samoodredjenje
Što ga Vilson ostavi
Na plebiscit postavi.

V.

Kažu, bit će bajuneta,
Al' to nama ništa ne smeta,
Jer je tajno pravo glasa.
Tu za silu nema spasa,
Jer se seljak ne boji,
Na programu svom stoji.
Svuda se organizira,
Danju, noću nema mira.
Pa sva braća sada vele,
Da se tomu još vesele,
Da već jednom bude kraj —
Čemu — svaki dobro znaj.

VI.

A što vele Germani
I još s njima Madjari,
Da im tražiš pravo glasa,
Eto s tobom i njim spasa,
Svi će tebi glase dat,
Kao svomu bratu brat,
Da sad budu gospodari
Seljaci, ne zulumčari,
U seljačkoj državi,
Koja pravo obnovi.

VII.

Za sad mislim, da je dosta
Od pastira mene prosta.
Gospodska je ona stara:
Ti s' glupane za svinjara.
Moje zvanje dost je lošo.
Ipak je »Dom« do me došo.
Kad bi svaki spram svog zvanja
Ovoliko imo znanja,
Cvala bi nam naša dika
Mirotvorska politika
I seljačka republika.

U Račinovcima u Sriemu, izpod Vinkovaca (blizu Mitrovice), dne 11. siečnja 1921.

Račinovačko pastirče.

Čuvajmo se narodnih zlotvora i izdajica.

Svoj našoj braći seljacima i pristašama HRSS. stavljam do znanja ovaj slučaj, koji se s menom sbiva, da svi znadu, kako se treba u buduće čuvati svih naših žuljoždera, **kako drzkih batinaša, isto tako i podmuklih popovaca,** koji su pravi batinaški šegrti. Mislim, da su svagdje ovi politički nitkovi u najvećoj slogi i sporazumu, gdje treba udariti na kojega Radićevca, pa da imadu više uspjeha, oni se hvataju i grubih i prostačkih laži. Sa mnom se je naime sbilo ovo: Dne 12. veljače ove godine došao sam u gostionu popovca Ivana Žnidarca na Vinagori, kot. Pregrada, gdje sam našao tri sobe dubkom pune, jer su bili u istoj gostioni svatovi. Dodjem u sobu,

te pozdravim sve prisutne, a u prvom redu Alojza Bosnara, predsjednika mjest. org. HRSS. u Vinagori, koji je bio mladencima kum. Na to me družtvo uzme k sebi za stol, gdje smo se zabavljali do 11 sati u noći. Ja vina platio nisam ni za filir, jer je vina i onako bilo previše, a mene ljudi, osobito Vinagorčani, vole, te sam se morao s njima zabavljati bez svakog mog troška. Najednom dodje k meni gostioničar Ivan Žnidarec, te me upita: No, kako ti republikanac, gdje ti je republika?

Na to mu ja odgovorim (jer ga dobro poznam, kakav je): Ja ne mogu, da se sada s tobom razgovaram, jer se pri vinu ne razpravljaju ovako važne stvari, već ćemo se razgovarati drugi puta. Na ove moje rieči se isti gostioničar popovac bliže primaknuo k našemu stolu, te smo se ipak počeli po malo pravdati. Ali se je od mene više pravdao s njim spomenuti Alojz Bosnar, predsjednik organ. H. R. S. S. u Vinagori.

Za malo vremena glasba zasvira, a naš ti popovac gostioničar uhvati Bosnara izpod pazuha i oni počeše plesati, a s tim se i politika svršila.

Odoh i ja sa još dvojicom mojih prijatelja kući. Ali stvar tim nije bila svršena, već ti dodjoše **dne 9. srpnja k meni oružnici** sa našim poznatim občinskim komesarom *Firštom,* te me u noći probude i odtjeraju najprije k svomu zlatnomu teletu, Govediću, koji ih je liepo podvorio dobrom kapljicom rakije. Čim se malo sa sakijom ogrijaše svoje žilice, dignu se i ajde idemo u Pregradu. Komesar Firšt, čim je vidio, da sam u šakama oružnika, zadovoljan je otišao kući, misleći sam u sebi: Čekaj, čekaj, ne ćeš danas na Vinagorsku slavu, već ćeš u buharu.

Dodjosmo u Pregradu, i ja odmah upitam gosp. predstojnika **Jakšića:** Molim, gospodine predstojniče, zašto sam ja uapšen i dopraćen u Pregradu? Na to mi g. predstojnik odgovori ovako:

Proti vam je podnešena prijava, da ste prihvatili kumstvo, koje je vama ponudila Vinagorska organizacija, koja daje blagoslivljati svoju zastavu, i da ste kupili novac, koji se ima upotrebiti za troškove kod toga čina. A opet ste obtuženi po Ivanu Žnidarcu, gostioničaru u Vinagori, da ste u njegovoj gostioni dne 12. veljače t. g. uvriedili Njegovo Veličanstvo kralja Aleksandra. Obtuženi ste opet, da ste odgovarali vojne obvezanike od vojne dužnosti, govoreć im, da danas obstoji republika, a ne kraljevstvo.

Ja sam gosp. predstojniku na sve to odgovorio ovako:

Što se tiče vinagorske slave, to je istina, da sam poduzimao korake za nju, ali kupiti novaca nije mi bilo nuždno, jer su ljudi sami svojevoljno nosili novac predsjedniku mjestne organizacije HRSS., koji je za istu svotu kupio i barjak i pokrio troškove.

Kralja uvriedio nisam, te molim, da mi pokažete svjedoke, koji će obtužbu posvjedočiti. Za ovo, što ja velim, imam i svjedoka, koji mogu posvjedočiti, da su sve prijave lažne, te da ja u ničem krivac nisam.

Gospodin predstojnik videći, kako stvar stoji, pustio me je na slobodu, ali stvar još svršena nije.

Zato, draga braćo diljem hrvatske domovine, imajte oprez pred ovakovima, kakav je naš popovac Žnidarec, koji krivo obtužuje ljude, a samo zato, **što je on samac pučkaš u svoj našoj okolici,** te da više i jače naškodi našim republikancima, složio se je sa batinašima, a složio bi se kao popovac i sa samim vragom.

Svi su vam oni danas jednaki, a pred izbore biti će svega i svašta, samo da nas mogu zajedničkom silom malo skomešati. Zato oni dobro paze na najmanju našu neslogu. Mi bi mogli u Humu na Sutli sami izpisati jednu »crnu knjigu« najvećih grozota, ali to ćemo za sada pustiti na stranu, te ćemo se prihvatiti našega narodnoga seljačkoga političkoga rada, sve na bies i propast naših malih i velikih vukodlaka. Zato radimo na slogi i ljubavi, sve za naš seljački, čovječanski i hrvatski program. Naši protivnici poznaju našu sviest, za to će oni upotrebiti i novac, da kupuju duše, samo da se barem ma gdje koji održi na svojoj griešnoj stolici. Zato se oni vesele američkim pozajmljenim dolarima. Zato nudjaju jedan drugomu milijune, samo da si takovom kupljenom fukarom osiguraju ma kakav položaj. Kakovi su oni u Beogradu, takovi su i ovi njihovi po selima. Svi znadu jednu lekciju iz grudi Svetozarovih. Oni su samo onako pro forma i demokrate i radikali i pučkaši, ali su uistinu najgori neprijatelji naši, svi skupa u jednoj vučjoj koži, koji zajednički iz nje suktaju na naš pošteni seljački narod.

Stiščimo zato redove, zavirimo više puta u izborne listine, da nam se koji glas ne osklizne, i budimo pripravni u svaki čas dati svoj glas za republiku.

Kad oni budu vidjeli, da se s nama ni na silu, ni na prevaru ne može, ili će k nama, ili će se uvući kao parcovi. Oni će već i sada govoriti, da su i oni za republiku, ali mi ih dobro poznamo. Mi poznamo samo **naše stare i javne republikance,** a tko hoće s nama, neka dodje k nama, jer mi k njima ne ćemo i ne možemo.

Oni će jednom dobiti u Beogradu nogomet, a u Zemunu koljenom u trbuh i evo ih medju savskim plivačima. Toga se oni i nadaju, pak će se s toga i laskati, ali će im biti bez uspjeha. Čuvajmo ih se svagdje, jer danas je dosta jedna lažljiva rieč, da si uvriedio kralja, i evo te u bajboku. Tako bi oni mogli sve vidjenije seljake strpati na lažljivi način u zatvore, a kod izbora bi oni zajašili ostali narod. Zato je najbolje, **da ne idemo u nijednu popovsku ili batinašku gostionu,** već ajdmo u selo medju narod, pak se porazgovorimo, kako ćemo na izborima. Tako ćemo se pripraviti i ne ćemo se iznenaditi, kad nam se javi, da su izbori tu.

A vama, draga braćo Vinagorčani, savjetujem, **da se čuvate gostione Ivana Žnidarca,** neka pije sam u svojoj gostioni. **Nije vriedan, da mu i za filir u kuću zaviriš.** K njemu će valjda doći razni Korošci, Šimraki i Barići, mi se držimo mudre rieči: Svoj k svomu, kad imaš komu. **Provedimo to svuda bez iznimke.** Na rad, seljačka braćo! Ludost je, sramota i šteta pomagati narodne zlotvore i izdajice.

Hum na Sutli, dne 6. VIII. 1922.

Stjepan Krivec,
seljak, povjerenik H. R. S. S. u Prišlin-Breznu.

Radiću.

Oj, Radiću! O, Ti dični sine
Hrvatske nam mile domovine!
Ti izvrši to veliko djelo,
Komu si se stavio na čelo.
Ti ne kloni duhom niti radom,
Nemoj braće iznenadit jadom.
Ostan' vjeran ko što si i bio,
Narod će Te spominjati cio.
Tvoje ime umrijeti ne će,
Dok šareno bude cvalo cvieće,
Doklen bude Jadranskoga mora,
Velebitskih i Dinarskih gora.
Doklen bude Velebitskih stiena,
Slavit će se Tvoja uspomena.
Tavnice Te ustrašile nisu,
Jer si dušom u nebeskom visu,
Dušmanska Te mržnja ne obori,
Jer se s Tobom cieli narod bori.
Ufamo se u Boga, pa u Te,
Da nam prave Ti otvaraš pute.
Pa stojimo, Radiću, uz Tebe,
Jer nas milo kupiš oko sebe.
Kada li će oni dani doći,
Da možemo na izbore poći
I primiti kuglicu gumenu,
A u svoju desnicu rumenu,
Staviti je tamo, gdje je spada,
Nek hrvatski svijet već ne strada,
Neka nikne pravda posijana,
Koju siješ, Radiću, odavna —
I boriš se narodu za prava,
Što ne može nego tvoja glava.
Vjerni vodjo, koji hoćeš pravo,
Bog Ti dao, te nam bio zdravo,
Ja Ti ovo par redaka slažem,
Božićnici pjesmicu prilažem
Sve od braće iz kršne mi Like,
A pristaša dične Republike!

I. Jelić, seljak,
Lovinac (Lika).

Pjesma Hrvata iz Amerike.

I. Pribićevićeva agrarna reforma.

Na slobodnoj strani Oceana
Evo nas već i godine dana;
A nas ima do pet sto hiljada
Nas Hrvata, što sve skupa spada,
Što pratimo narodne novine
I čekamo glase iz daljine,
Iz daljine svoje domovine,
Kada ćemo da čujemo novo,
Hrvat da j' republiku osnovo,
Da j' bacio baš svačiji jaram
I da jeste posto samostalan,
Da se onda od te prave slave
I nam pozna, koje smo države,
Da kažemo Američkom rodu
Da smo i mi uzeli slobodu,
Da imamo svoju republiku
Još seljačku, na radost i diku,
Da i kod nas sloboda je sada
Da batina i kundak ne vlada,
Da se svakom po pravici dieli,
Ne gleda se u kojoj si vjeri;
Ne ko danas agrarne reforme
Koja hoće seljake pokorne,
Koja samo svojoj strani dieli,
Samo dobrom mitu se veseli.
Sirotice neka dalje cvile,
Il nek idu, gdje s' batine dile.
Zato naša srca težko plaču,
Svi smo kivni proti tom haraču;
Osobito, kad se sastanemo,
Razgovarat o tome stanemo,
Tad nam kažu pravoslavna braća,
Kako njima piše njihov ćaća,
Da j' sinove na grunat poslao,
Pribićević što je darovao,
Slavoniju i u Sriem naš rodni,
A Hrvati nisu za to sgodni,
Vi budite još i dalje jadni
Na ral zemlje deset duša radni'.
Tako Ti je u našem Zagorju,
Dalmatinskom kamenom Podgorju,
U Hrvatskom tužnome Primorju
I kod naše kamenite Like.
O, reformo, evo tebi slike,
Svojim daješ sve štogod je bolje,
Ne mareći za naše nevolje.
A ja pitam: Je l' nepravda ova
Niknula iz krvi rad Kosova?
Sad po malo s ovim završujem,
Na žandare još se osvrnjujem.

II. Žandari.

Vi žandari, seljački sinovi
Ne budite baš tako surovi,
Vršte službu, ali kako spada,
Od nepravde narod da ne strada;
Jer stoljeća nisu ovo peta,
Veće jesu prešla dvadeseta.
Svaki narod oda sna se budi,
Za slobodom i za pravdom žudi
Jer sloboda danas pobjedjuje,
Ništa moćno ustavit je nije,
Svi zatvori i batine tužne
U sviet šalju samo glase ružne.
Stog čovječno vazda postupajte,
Pošteno si ime ne kaljajte,
Kao što se to kod nekih sbiva
Te ih svjetska štampa opisiva,
Pa se čita kod slobodnih klupa,
Kako žandar s narodom postupa.
Zato, braćo, službu izvršujte,
Ali i glas svoje duše čujte!
I ovoga bilo b' za sada dosta
Jer se bojim, da mi drugo osta.

III. Činovnici i izbori.

Drugo ti je opet tužna slika
Postupanje nekih činovnika
Kod obćine, a i kod kotara.
Ta to im je ona riečca stara:
Ej, ti vole, skini kapu dole,
Skini kapu na koljena klekni,
Što si došo, onda istom rekni.
Ako si ih štogod zamolio,
Za litricu nisi poklonio,
Za te odmah otvaraju vrata,
A ti tužan traži advokata.
On ti kaže: Sutra dodji bolje,
Ondje niesu danas dobre volje.
Tako ti je jadnim seljacima,
Koji hranu davaju baš svima.
Zato pazi, brate, kod izbora,
Ne uzimaj gospodskih primjera,
Da za litru svoje glase daješ
I za novac u lancim' ostaješ.
Vino, novac, to dugo ne traja,
A ti osta i nadalje raja.
Nemoj nikad s izbora izostat,
Jer ćeš tako sam svoj zlotvor postat,
Jerbo kasnije ti ćeš žalovati,
Ne ćeš smjeti medju ljude stati,
Za što nisi kod izbora bio,
Pravednosti glase povisio.
A pravednost, to već diete znade,
Za braniča Radića imade
I ostalu svu seljačku stranku,
Koja sve nas vodi k boljem danku.
Ovu pjesmu sada završavam
Radniku, seljaku pozdrav davam.
Tako isto poštenoj gospodi,
Koja narod k Republiki vodi.
Kod Spokane, Wash., U S. of Amerika.

Sastavio: **Ivica Jurković,**
Hrvat republikanac,
Iz kršne Like.

Mi hrvatski seljaci nismo smalaksali.

Uztrajna borba hrvatskoga naroda porazila je one plitke beogradske tirančiće, te ne znadu pravo, da li su popareni, ili opečeni. U tom biesu rade kao da su pomahnitali sa svojim naredbama i njihovim paragrafima. Mi se tomu ne čudimo, nego se čudimo tomu, da ta razvikana gospoda kroz četiri godine ništa ne naučiše, već kao veliki političari držahu, da će proći volja hrvatskoga seljaka za njegovom slobodom, te da će seljak t. j. narod prepustiti sve volji beogradskoga tiranstva.

Hrvatska je kroz ove četiri godine muka i patnja štetovala moralno i materijalno, ali se na njezi-

nom licu ne vidi **ni straha ni očaja,** već vedra čela pobjedonosno i prezirno za silnike koraca u bolju budućnost, sve preko naperenih beogradskih bodova. Bez bojazni stupa hrvatski seljak a pomažu već i njegova gospoda, k ljepšem stvaranju svoje domovine, te prezire i osudjuju one, koji mu tu njegovu volju i njegovo pravo spriečavaju.

Beograd zna dobro za uztrajnost i hrabrost hrvatskoga naroda te vidi, da proti Hrvatu praćati se, znači posjeći stablo na sebe; jer baš je Hrvat zvan, da jednoga dana svečano zakopa centralizam i sav taj divljački režim, te tako i **srbskomu** seljaku pomogne do pravice i do slobode.

Medju tolikim nepravdama, patnjama i raznim sramotama, koje nanaša taj jadni sistem narodu hrvatskomu, ima i jedna nepravda, koja osobito zadire u srce i dušu hrvatskomu narodu, a to je zločinačko nastojanje, koje silom bajuneta hoće **izčupati tomu narodu iz njegova srca čovječansku misao** istine, pravde, sloge i ljubavi, izčupati mu čovječanski osjećaj iz srca njegova, izčupati mu sviest seljačku, kako da si unapredi **svoj dom i svoje selo,** i kako da se preporodi ljubljena mu domovina. I time se želi iz Beograda upropastiti tisućgodišnje ime i kultura hrvatskoga naroda.

Razbiješnjeni beogradski vlastodržci u svojoj mahnitosti već ne znaju, kako da što prije unište ono, što si je hrvatski narod stvarao niz stoljeća, — ali su srećom u tom slaba uspjeha. Prezirna ravnodušnost i neslomiva promišljenost hrvatskoga naroda tako probija beogradsku oholost kao sunce maglu, a nije ni čudo, jer istina i pravda uviek pobjedjuju, i ta struja osvojila je srca hrvatskoga naroda, što zna Pašić i Pribićević, te je tako jaka, da se ne može ni obustaviti, a kamo li uništiti. Batinaško rovarenje proti hrvatskomu narodu, napose proti HRSS ne nosi ploda, kojem su se nadali, već kako vide, izkopaše grob sami sebi.

Tisuć nepravda odbija se o klisuru hrvatskoga naroda; tisuće izvora toplih suza probija i ključa, te **pere oskvrnjene svetinje naroda hrvatskoga,** a onaj gorostas, Hrvat-seljak, neustrašivo i pobjedonosno stoji na braniku doma i domovine svoje. **Seljak je nepomičan, čvrst i neustrašiv.**

Zato prelazi hrvatski narod preko tih tiranskih nepravda ravnodušno, kao da ih ne opaža; on preko njih u svom veličanstvenom dostojanstvu pobjedonosno prelazi kao Mojsije kroz Crveno more, jer za hrvatski narod Beograd nema sredstva, kojim bi upokorio predsjedničtvo HRSS, kao vodstvo Hrvata, ili da to vodstvo skrene na stranputicu, da ono samo izkopa grob budućnosti naroda svojega.

Navale popovske i demokratske stranke odbijaju se poput razbješnjeloga vala morskoga o hrid hrvatske seljačke stalnosti. Podlost i kukavština, osobito popovske stranke; njihovo izdajstvo i grieh daleko siže kao mora, no i to će odpuhnuti vjetar narodne osude na budućim izborima.

Mi tu gospodu poznamo kao bogove proždrljivosti — Baale — i kao Kajfe; dok Kajfe — Bauer i Jeglić — i drugi naši svećenici — **služe velikomu Baalu u Beogradu,** dotle su medju nama seljacima pravi svećenici Boga istinoga, koji će srušiti proždrljive utrobe njihove.

Ponositost Hrvata ruši njihovu nadutost, a njihova oholost skrhat će im vratove.

Mi seljaci u ničem ne dvojimo o tom, jer mi tako ravnodušno ni ne obzirajuć se na Vaše naredbe, **prelazimo u novo** doba mira, koje iza ove bure dolazi. Mi se u to nadamo, u to čvrsto vjerujemo, a Vi, gospodo protunarodna, probajte još jedan put, možda uspijete,, ali se vrlo bojim, da ćete se opet razprsnuti, da će sva Vaša umjetnost promašiti i da ćete se za uviek naći na smetištu narodnoga prezira i u jami narodne osude.

*

Za sve, što Hrvati proživiše, zahvaljuju Bogu i Vama. Bogu zato, jer je bio tako blag, da nam nije dao nasjesti, a Vama zato, jer ste nam još **od prije poznati,** a sada nam pokazaste svu **umjetničku vještinu u svom divljačtvu.**

Hrvatski seljaci ne malakšu, jer su sviestni svoje uztrajnosti. To je netko krivo izviestio demokratske nadrinarodnjake i radikalske zanešenjake, da su Hrvati klonuli, kako mi pripovieda poznati batinaš; nego je baš protivno: Mi seljaci odlučno zahtjevamo, da naše narodno predstavničtvo, to jest naša republikanska većina, dotično hrvatski blok odmah pozove tu klerikalnu stranku **iz Beograda,** jer su sigurno uvidjeli, da za njihovu volju ne će HRSS odnosno hrvatski blok poći u Beograd. Ne pokore li se popovci **volji naroda,** koji ih je birao i od kojega žive, znati će im narod izreći dostojni sud.

Zato, hrvatski narode, ne dvoji, ne sumnjaj, budi stanac kamen, o koji udaraju valovi nepravde, ali i o koji se odbijaju. Vjeruj, da ti rani nemaju ni te sile, ni te moći, kojom bi uništili tvoju postojanost, tvoju ljubav pram domovini i prema republici.

Ne plaši se črčkanja popovskih novina, **koje udaraju baš po onom, što bi svećenici morali najviše podržavati u narodu, da ne propadne ono, što je od vieka hrvatsko,** to jest naša kršćanska kultura i istinska, unutrašnja, a ne možda samo izvanjska, farizejska vjera. Pokaži, da ti je drago živjeti **za domovinu;** pokaži, da joj želiš mnogo sreće, mira, sloge, ljubavi i slobode, a najviše, da bude sama svoja, da bude u istinu slobodna i samostalna.

A vi zlatne majke Hrvatice, svietite i gojite luč ljubavi u srcima Vaše drage dječice, da budu najprije pravi ljudi, onda Hrvati vjerom i djelom, dušom i tielom; za tim radnici, seljaci, obrtnici itd.

A ti, uzdanice naroda svojega, ti hrvatska **seljačka** omladino, nastoj, da u svem slijediš stope djedova svojih, a nada sve stope milog nam vodje Stjepana Radića, gdje se radi za spas domovine naše, za čast i slavu vjere i roda našega.

Tebi, ljubljeni vodjo naš, ne mogu izreći hvale za tvoj veliki rad, **već** ti priznajem, da je hrvatski narod stavio u tebe sve povjerenje svoje, a u srcima svojim stavio ti je dostojni spomenik ljubavi i priznanja.

Napokon vi svećenici, razmislite, zar nisu za vas strašne one rieči Kristove **o sablazni,** kad se o vama sablažnjava **toliki narod,** koji je ljubio nada sve svoju katoličku vjeru? Mi Vas sada sve osudjujemo, jer vidimo danas, da Vam

je **crkva samo sredstvo,** a ne svrha. Mi Vas žalimo, ali ipak, ako se pokajete, praštamo vam i čekamo Vas razkriljenih ruku kao stari otac razkajanoga sina svojega. **Mi kao narod** možemo Vama reći, da ste sinovi naši i možemo Vas pozvati, da se pokajete. To je naša rieč, a budućnost će dcnieti osudu. Mi hoćemo, da vidimo, koliko još imadete ljubavi prama svom narodu, prama svojoj domovini i prama ugledu svete viere katoličke.

Ne ću dalje o tom. Svaki svećenik i sam zna, vidi i osjeća, da je danas **prezren, da mu je uzkraćena ljubav naroda, uzkraćeno poštovanje prama njegovoj časti i dostojanstvu,** a sve to za to, jer se baš popovci najponiznije klanjaju beogradskoj **sili** i jer baš vi popovi i popovci neprestano pišete, da će hrvatski seljak klonuti i smalaksati, **vi dakle čekate svoj život i svoju sreću od smrti naroda svoga!** Nije li to strašno, nije li to opako? Za to vam dovikujemo: Ne idite s nepravdom proti svomu **pravednomu narodu.**

Liepo veli narodna: »komu služiš, taj će te i platiti«; ili: »kakova služba, takova i plaća«.

Da li ste Vi sigurni, da će Vam Beograd platiti bez naroda i proti narodu hrvatskomu? Ako i jeste, zar se ne stidite takve Judine plaće?

Zato Vam velimo: Povratite ugled crkvi katoličkoj; pokažite, da ste sinovi hrvatskoga naroda; odbacite ugodnosti i prigrlite zajedno s nama **križ patnja** k spasu vjere i domovine naše. **Križ** nam neka bude nada, vjera i spasenje. Mi seljaci niesmo smalaksali, mi ćemo ostati vjerni svojoj vjeri i domovini, dok ne iznesemo konačnu pobjedu. A vi?

Odra kraj Zagreba 1. kolovoza 1922.

A. Vučić Pavlov,
predsjednik organizacije HRSS. i »Seljačke Sloge«.

Stara gospodska djeca, dangube i nasilnici.

Motrim li posljednje dogadjaje, što no se sbivaju u našoj politici, pa uzmem li ozbiljno da važem osobe, koje već četvrtu godinu muće ovaj izpaćeni hrvatski seljački narod, ne mogu na ino, no da im dadem gornji naslov. Ma da je za nama povjest čovječanstva od njekoliko tisuća godina; ma da je za nama i zadnji svjetski rat, u kojem sudjelovahu milijuni ljudi. Kad čovjek sve ovo vidi, što danas **njekolicina gospode radi sa milijunima naroda,** izgleda, da je ta gospodska manjina, zapravo **njekolicina** sa svojom politikom stavila na kocku i narodnu slobodu. Jošte danas imade gospode, kojima glave imadu već odavno siede kose, ili ćelavu glavu i dvadesetak godina deranja školskih klupa, a da ipak niesu kroz sve to vrieme svoga vieka **ništa duboka ni osjetili, niti naučili!**

Uzmite bilo kojega političara, koji je u protuseljačkom taboru i vidjet ćete, da su svi slični jedan drugomu, kraće rečeno, **svi su iz jednoga kalupa vražjega, samo u raznim oblicima!**

Kod sviju naime vlada mišljenje, da je dosta da se nešto gospode sastane na mali dogovor, da se pogode i **»masa« će sliediti i odobriti!**

Stara gospodska politika, po kojoj **narodi vječno ratovahu, a gospoda vječno plandovahu.** Ove gospodske dangube žele se i danas održati na vlasti unatoč jasne volje i oštrih prosvjeda tisuće i **milijuna** naroda. Njima je to »masa« koja i nije za drugačiji režim, to je glavna osnovna misao svih tih gospodskih vukova, lisica i nosoroga. Uzmite samo na primjer srbskoga prvaka **Stojana Protića** i njegovo mišljenje za zadnjega njegova pohoda u Zagreb polovicom 1922. Zar u njegovim riečima: — Gospodo, držim, da **za mene imadete nješto drugo:** (a ne ono što javno pišete) — zar u tim riečima ne nalazite potvrdu onog, što velim? Zar to ne znači — pogadjati se, a da **»masa«** kod toga **baš nikako** ne sudjeluje, nego prelazi iz ruke u ruku kao mrtva stvar?! Zar to nije ona glupa, naduta i nečovječna gospodska politika, da su jedino oni »gore« **sve** — a **»masa«** ništa? Uzmite **Pašića ili Pribićevića.** Nisu li i to učenici te iste stare gospodske škole, u kojoj se uči: Vladaj i uživaj, a masu drži u strahu i u neznanju? Zar ta gospoda u svome radu ne stavljaju uviek sve na kocku?

Uzmite zadnji čin **srbskih republikanaca,** to jest njihov tobožnji »apel na hrvatske republikance«. Zar taj apel ne pokazuje da ta gospoda na vodstvu srbske republikanske stranke drže, da Radić vodi »sam« hrvatsku politiku **bez znanja** izbornika, i bez odobrenja njihova? Zar tim apelom ne pokazuju, ma i prikriveno, ali za poznavaoca očito, da je njima stalo do toga — da privuku sebi »masu«, koja tobože sliepo sliedi drugog? Uzmite napokon i **»srbski zemljoradnički pokret u Hrvatskoj«.** Zar tu ne vidimo, da ta gospoda ne računaju sa **milijun i pol organiziranih** pristaša HRSS. — drugačije, — nego da je to bezuvjetna masa — koju će oni odvući **sa par skupštinskih govora na svoju stranu?**

Svi ti Protići, Pašići, Pribićevići i ostala svojta tog kruga stare gospodske škole, svi ti ne vide, da gospodska politika ne ima nakon rata u seljačkom narodu odziva, što više, da se seljački narod nad takvom politikom gnjuša **i da joj ne će nikad više robovati.**

Sva ta gospoda ne vide, ili ne priznavaju toga, da i batina i zatvor i progon štampe moradoše uzmaknuti pred novom seljačkom mišlju, pred čovječanskim seljačkim pokretom. Ne vide niti toga, da niti sva gospodska **vladina** obećanja nisu uzdrmala taj seljački narod, za koji bi se oni htjeli pogadjati za stolom kao za kakovu stoku, i nad kojim i danas vrše sva moguća bezakonja.

Svega toga ta stara gospodska politička djeca — da blago kažemo — ne vide.

A ne vide zato toga — jer **njihovo je gospodsko mišljenje predpotopno;** oni žive još uviek u toj smiešnoj i bolestnoj nadi, da će »masa« ipak jednoga dana popustiti i sama sebe njima predati. Jednoga će dana, misle oni, Radić ostati bez povjerenja narodnoga, a narod će — sad to više ne će biti masa — biti opet uz njih. Kao da tu Radić imade glavnu i zadnju rieč i kao da se tu radi samo o Radiću, i kao da Radić ne služi narodu, nego narod Radiću. Kako je to smiešno i glupo i naduto!

Ta gospodska misao i nada znači podpunu nesposobnost tih »kruševačkih lavova«, (Protić je iz

Kruševca) tih siedih brada, tih Tisinih lakaja i sve ostale stare gospodske poslaničke djece, danguba i nasilnika. Samo se naduvajte gospodo batinaši, radikali, popovci, tribunaši itd.!

Blizu je dan, kada će vam ta »masa« ponovno i za vazda pokazati, da je ona narod, a vi da ste smeće, koje spada u jamu narodne osude. Nije daleko dan, kada ćete **svi** vi uvidjeti, da napose hrvatski **seljački** narod ne drži u svom žepu, ili u svojoj ruci niti isti Radić, ni itko drugi ni u Hrvatskoj ni izvan nje, nego da je narod sam gospodar, t. j. da je on odlučujući faktor, danas **pod vodstvom** Stjepana Radića, zato jerbo narod sudi i vidi, da Radić baš ono govori i čini, što narod želi, hoće i zahtieva.

Lutajte samo, gospodo, po svim stranputicama laži i nasilja. Ovo vaše lutanje po Hrvatskoj, gdje ste našli sviest i organizovanost hrvatskoga seljačkoga naroda, kakvoj se niste nadali, to lutanje i nasilje nosi vam sigurnu političku smrt. Samo dalje tako! Spremajte samo i svoga »trojanskoga konja« — nove svoje laži i obećanja — ali znajte, da će taj vaš konj naći zatvorena sva seljačka vrata, a vaše rieči sva seljačka srca. Stara gospodska politika umire, a s njom i zadnji njeni sljedbenici, to je očito za svakoga, tko nije sliep. Pa ako vi u Beogradu to još uviek ne vidite, tim gore za vas.

U ostalom, vi stara gospodska politička djeco, kušajte samo još jednom obećanjima, prevarom, lažima, grožnjama, zatvorima i progonima — kušajte svim **dosadanjim** »metodama«. Samo dalje, vi stari **politički mališi,** magarci i krvnici!

Čim dalje odete u svojoj gluposti i nasilnosti, tim ćete prije a i dublje pasti u onu strahovitu jamu **seljačke** narodne osude, iz koje nikad više ne ćete na polje. Kušajte, gospodo, pa ćete se doskora o tom uvjeriti.

Martinska ves (Sisak).

Mato Jagatić,
seljak i narodni zastupnik.

Prvi i glavni osnivač češke seljačke stranke.

Danas imadu Česi jaku seljačku stranku, koja se zove republikanska stranka češko-slovačkoga seljačtva. Prije toga se kroz 15 godina zvala češka agrarna stranka, a još prije toga kroz punih deset godina bila je češka seljačka stranka samo jedan dio gospodske, t. zv. mladočeške stranke. To je najveća njezina pogreška i kao njezin istočni grijeh. U to doba nosila je ime udruženje čeških poljodjelaca. Ali več davno prije toga pojavio se u Češkoj čovjek, koji je jasno shvatio prvo, da seljačka stranka mora biti posve samostalna, a nipošto prikrpina kakve gospodske stranke; drugo, da se mora zvati baš seljačka stranka; treće, da ima okupiti sveukupno seljačtvo i to najprije seljačku sirotinju tako, da u gospodskim strankama u obće ne bude slobodnoga seljačtva, nego možda samo koji pojedini odvisni seljak.

Taj dalekovidni Čeh rodio se u južnoj Češkoj nedaleko grada Tabora u selu Padaržovu, dakle u kraju, odkuda potječe najveći češki mučenik **Hus,** koji je za svoje

uvjerenje bio živ spaljen, (godine 1415.); najveći češki vojskovodja **Žižka,** koji je sa svojom **seljačkom** vojskom mnogo puta porazio i tudjinsku Njemačku i nadutu domaću plemenitašku gospodu, te napokon **Helčicki,** najveći češki seljački učitelj i književnik.

Taj Čeh, prvi osnivač seljačke stranke zvao se je Alfons Šćasni (Šťastny), što češki znači sretnik. Šćasni je doduše polazio i sveučilište i visoku tehničku školu u Pragu, ali je doskora sve to ostavio, te se primio samo pluga i pera. Plugom si je osigurao podpunu slobodu, a perom je najprije sastavio seljački program, zatim seljačko pravo, a onda je izdavao list »Seljačke novine«. Već god. 1888. sazvao je u grad Pisek u južnoj Češkoj prvu političku **seljačku** skupštinu. U svibnju 1889. osnovao je u Pragu političko družtvo pod imenom »**Seljački** savez za kraljevinu Češku. (Selska jednota pro království České.« Na jesen iste godine izdao je **prvi broj** svojih »Seljačkih novina«, koje je sve do svoje smrti **1913.** ne samo uredjivao nego i gotovo sasvim izpunjavao.

U doba, kad je počeo javno djelovati, bila je u Češkoj najmoćnija t. zv. staročeška stranka, koja se službeno zvala jednostavno narodnom strankom. Godine 1891. tu je stranku gotovo savim na bilištu pobiedila t. zv. mladočeška stranka, koja se službeno zvala narodna slobodoumna stranka. Obadvie te stranke bile su i po svom vodstvu i po svojim prvacima i po svojoj organizaciji i po svom radu i mišljenju čisto gradske ili gospodske stranke, ali su radi poštenja i naobrazbe svojih osnivača i vodja i radi težkoga položaja češkoga naroda pod bečkom njemačkom centralističkom vladom ove stranke smatrale naročito češko selo za svoj neprieporni posjed, te je to za njih bilo pravo izdajstvo i samo pomisliti, da bi seljačtvo moglo, ili čak moralo imati samo svoju stranku, koju bi seljaci sami ili s nešto gospode osnovali, vodili i organizirali.

Zato su i staročeške i mladočeške novine složno i kao za okladu pisale, da je Šćasni ludjak, zločinac, izdajica.

Šćasni je naime najprije neustrašivo i neopozivo izjavio, da samo **zakržljali** seljački mozak i samo **kukavna** seljačka duša može pristajati uz gospodsku politiku i uz gospodske stranke. Šćasni je mudro i dalekovidno razlučio u gospodskoj politici gospodsku nadutost, sebičnost i silovitost od onoga zajedničkoga temelja narodnosti i državnosti, koji tobože gospoda jedina brane, te je zgodno upozorivao, da su baš gospoda i češku narodnost i češku državu izdala, a češko seljačtvo da je to oboje sačuvalo.

I staročesi i mladočesi silno se poplašiše ovakvoga pisanja, te proglasiše porugljivo Šćasnoga seljačkim prorokom, što je i tadašnje nesviestno seljačtvo brže bolje prihvatilo. Ali Šćasni nije popuštao, nego je neprestano i sve to uspješnije dokazivao, da su sa seljačkoga stanovišta i staročesi i mladačesi jednaki, da su jedni i drugi seljačtvu kao tudjinci i neprijatelji; da će seljačtvo tako dugo ostati **gospodska metla,** doklegod se bude kupilo u te gospodske stranke, mjesto da si osnuje i razvija **svoju seljačku** stranku.

To je gospodske stranke tako uplašilo, da si je svaka našla po

jednoga uglednoga **seljaka**, koji je takodjer počeo osnivati **seljačku** stranku, ali prvo ne pod čistim seljačkim imenom, a drugo, ne kao posve samostalnu stranku, nego samo kao prikrpinu staročeha ili mladočeha.

Za staročehe je radio **seljak Prokupek** od grada Kolina u iztočnoj Češkoj, a za mladočehe je korteširao seljak **Kubr** iz okolice Zlatnoga Praga. Kubr je bio tako smion i siguran, jerbo je za njim stajala pobjedonosna mladočeška stranka, da je 1896. pozvao i Šćasnoga, da stupi u njegovo »Udruženje čeških poljodjelaca« (Sdružení českych zemědělců). Dobio je odgovor, kakav je i zaslužio. Ali u ime narodne sloge uz gospodske bubnjeve i talambase **ostavili** su seljaci Šćasnoga i pristali uz Kubra, kojemu se pridružio i Prokůpek.

Šćasni ipak nije popustio, te je za desetak godina i sam Kubr proglasio, da seljačtvo ne može napredovati pod vodstvom gospodske stranke, te je osnovao samostalnu češku agrarnu stranku, kojoj je za temelj uzeo seljački program i seljačko pravo onako, kako je to izradio i naučao Šćasni.

Zato je sasvim naravski, da ovakvomu čovjeku baš njegovo selo i njegova okolica sprema ovih dana podići spomenik, njegov kip u naravnoj veličini, što ga izradjuje češki kipar Dušek. Spomenik prikazuje Šćasnoga kao seljaka, gdje sije.

To je bila sretna misao, jer Šćasni je cielim svojim životom, a ne samo svojim pisanjem sijao na daleko i široko poštenje i odvažnost, trieznost i umjerenost, a nada sve seljačku slogu i seljačku stalnost.

U Češkoj i po selima ima udobnih gostionica s vrlo dobrim pivom. To je razlogom, da se češki politički i kulturni život i na selu razvija gotovo samo u gostionama.

Šćasni je bio tomu nepomirljivi protivnik. Da ne mora ići u gostionicu, nosio je sobom uviek jelo od kuće, pa i onda, kad je išao u Prag.

Medju Česima prije rata bile su dvie vrlo ružne mane: rado su se klanjali i Habsburgovcima i papi, premda su bili u duši svi Česi upravo nepomirljivi i proti carskomu Beču i proti papinskomu Rimu. Šćasni, kao prava seljačka korenika i kao posve slobodan i pošten čovjek i tu je postupao neustrašivo, ali bez škandala. Nije naime sudjelovao kod nikakve carske proslave, a ni kao narodni zastupnik nije ustao, a kamo li da bi klicao caru i kralju, kako je to u stanovitim sgodama činio cieli češki sabor.

Baš kad je stupio u muževnu dobu proglašena je u Rimu 1869. dogma, t. j. nepromienljivi članak vjere, da je papa, kad sa svoje stolice proglašuje koju vjersku istinu, nepogriješiv. Toj dogmi prigovorio je naš biskup Strossmayer na samom crkvenom saboru svih biskupa u Rimu, ali bez uspjeha, a prigovorio joj je javno i Šćasni. Radi toga je na koncu izstupio iz katoličke crkve, ali nije ostavio kršćanske vjere, a pogotovo nije postao bezbožac. Češki popovi su dakako Šćasnoga nazivali bezbožcem, dok se nije dogodio ovaj slučaj: U gradu Taboru bila je posveta velike palače za visoku gospodarsku školu, koju je posvećivao sam budjejovički biskup Ržiha. Kad je posveta bila gotova, gurali su se učestnici, da biskupu

poljube ruku ili prsten na ruci. U to biskup opazi, gdje po strani stoji Šćasni, tada već narodni zastupnik. Biskup ostavi sve svoje poklonike, pobrza k Šćasnomu, stisne mu srdačno desnicu, započme živi razgovor s njim i reče: »Ja ću doskora k vama na potvrdu i nadam se, da ću biti prijazno dočekan.« Šćasni na to odgovori: Ja sam doduše, g. biskupe, obćinski načelnik, ali to od mene ne ovisi. To si moraju uzeti na brigu samo vjernici vaše crkve. To je njihova stvar, a ja im ne ću ničim pomoći, ali im u tom ne ću takodjer ničim smetati. Biskup na to sav zadovoljan kaže: »Hvala vam, g. zastupniče! Bog vam naplatio!«

Prisutni svećenici, koji su sto i sto puta na skupštinama govorili narodu, da je Šćasni bezvjerac i bezbožac, videći i slušajući to, najprije su se začudili, a onda i zastidili.

Danas češka seljačka stranka nema ovakvih ljudi, koji bi, kao i naš Lakuš osjećali i znali, da je Bog nad nama, da je vjera u nama, da je crkva u narodu, a nevaljani popovi — izvan naroda.

Stjepan Radić.

Stara pravica, nova sloboda i pravi čovječji život.

Temeljna oznaka hrvatskoga seljačkoga pokreta, kao i svih seljačkih pokreta u sva vremena, jest težnja za pravednim uredjenjem države i čitavoga ljudskoga družtva, za socijalnom pravicom, za čovječnošću.

Kada se vjekovima gomilala nepravda za nepravdom; kada je kmet kroz stoljeća stenjao pod bičem vlastele bez ikakvoga prava i gotovo bez svakoga obilježja čovjeka, izjednačen teglećoj marvi, koju gospodar može prodati, ili njom inače po miloj volji postupati i razpolagati; te kada taj često vrlo okrutni vlastelin mogaše po volji razpolagati ne samo svojim podanikom i njegovim životom već i njegov— ženom i djecom; pa kada je španovu batinu zamienila pandurska i žandarski kundak; kad je mjesto grofa došao bilježnik, pristav, predstojnik; kad je seljački narod vidio, da sada mjesto da radi za **jednoga** nametnika i badavadžiju, da sada mora na svojim ledjima nositi cielu četu sebičnjaka — onda se u seljaku malo po malo rodila, razvila i učvrstila jasna spoznanja, da je to sve nepravedno i neodrživo i da to sve treba promieniti, popraviti, preurediti tako, da jedan put i seljak živi kao pravi i potpuni čovjek.

Ta težnja za pravednim uredjenjem države i čovječjega života na zemlji i ovo duboko uvjerenje, da gospodska nepravda i sila ne može uviek trajati, nego da tomu nepravednome izrabljivanju mora doći kraj i konac; **ta nepokolebiva seljačka vjera u staru pravicu** i u novu slobodu, nikada nije umrla u duši potlačenoga naroda, koji je samo čekao sgodan čas, da na ovaj ili na onaj način pokaže svoje nezadovoljstvo. U takovim se vremenima neobičnom brzinom širi ne samo spoznaja o nepravednosti nasil-

ničkoga i izrabljivačkoga uredjenja, nego i spoznaja vlastite snage, kojom će se to nepravedno uredjenje oboriti i stvoriti novi red, bolji i pravedniji za sve ljude, za sve staleže i za sve narode.

Demokratsko načelo, da u državi mora vladati i upravljati **većina,** ovo načelo nije zapravo **prije** rata bilo niti iz daleka u **praksi** provedeno nigdje na svietu, a najmanje kod nas i oko nas.

Morao je doći svjetski rat, da se ta većina osvjedoči, da je samo puka gospodska igračka i da vidi, da se ne može vladati niti bez nje, a kamo li protiv njezine volje. Ali i u tom strašnom svjetskom pokolju prošle su gotovo četiri godine, dok je radni narod došao do te spoznaje, da je on **izvor svake vlasti i da nitko drugi** baš nitko, nema ni prava, a niti te moći, da vlada nad narodom.

Prvi je bio ruski vojnik, koji je to shvatio, bacio pušku i zagrmio odlučno i glasno, da ga je cijeli svijet čuo, **da više ne će ubijati svoju braću, ljude, radni narod drugoga plemena** vjere i jezika samo zato, što su ga kao i njega, na to natjerali **tlačitelji njegovi.** Taj nevidjeni primjer našao je brzoga odziva na svim ostalim ratištima, a prvi medju svima bio je **seljak hrvatski.**

Upoznavši u svjetskom ratu svu svoju snagu i duševnu i tjelesnu i gospodarsku; osjetivši, da je on pravi i jedini suveren (gospodar) u domovini i u državi— hrvatski seljak nije više ni na časak napuštao misao, da je došlo vrieme, da je sada napokon došao onaj dugo očekivani čas, kada se do temelja ruši sva stara gospodska sila i krivica; kada sva »posvećena« prava gube svaku vriednost; kad napokon volja svega naroda postaje zakon i za gospodu. Hrvatsko je seljačtvo odmah shvatilo taj novi duh, shvatilo je, da je došao čas obračuna ne samo sa starim robovanjem **tudjinu,** već da je za uviek došao konac i robovanju **bankama, advokatima,** predstojnicima i žandarima i da će sada doći do priznanja i do potpune vlasti **sav** narod, dakle i onaj stalež, koji **sve** drži trudom svojih ruku, svojim marom i **svojim poštenjem.**

Kada je u seljačtvu dozrela ta spoznaja, ta misao, pripravljena dugim predratnim radom osnivača seljačke stranke — nije čudo, što se tako brzo i za protivnike i nepoznavaoce tako neočekivano našao u tom kolu **sav hrvatski seljački narod.** Misao, naime, da je došao čas oslobodjenja, išla je kao objava od sela do sela, od kuće do kuće, od ustiju do ustiju, dok se nije slila u ogromnu jednu volju, u nepokolebivu odluku cieloga naroda, provesti, oživotvoriti i staro seljačko pravo i novu republikansku slobodu, a tim postaviti temelj pravomu čovječjemu životu.

I da nije bilo iznenadne i neočekivane zaprieke sa strane beogradskih vlastodržaca — hrvatski bi seljak danas bio svom dušom za neobičnim u poviesti svieta poslom; **uredjivao bi si domovinu prema svomu seljačkomu shvaćanju,** t. j. prema onoj veličanstvenoj stoljećima sazrievanoj i dozreloj misli o pravici, gdje je naprosto nemoguće da robuje **čovjek čovjeku,** gdje je **svatko svoj na svom** i gdje onaj, **tko stvara svu vriednost,** imao pravo, da tom vriednošću gospodari, upravlja. I kad je hrvatski seljak mislio, da će se svom dušom latiti uredjenja svoje

domovine prema tomu svomu shvaćanju, osjeti iznenada, da se pred njim pojave novi, neočekivani protivnik, koji ne samo da mu ne da provesti stvorenu odluku, već mu nameće novo robstvo, nesnosnije od sviju dosadanjih.

Naravno da ništa nije naravnije, nego silna ogorčenost na ovoga novoga protivnika, kao i nastojanje, da se hrvatski narod toga protivnika što prije rieši.

Tu se ima u prvom redu tražiti razlog silnomu odporu, što ga je pokazao hrvatski seljak prema Beogradu, a ne u nekakvoj tobožnjoj mržnji prema srbskomu narodu, ili u nekakvoj želji za separatizmom iz prkosa.

Kada je hrvatski seljak vidio, da u cielom svietu ipak pobjedjuje i demokratizam i narodno samoodredjenje i kada je vidio, da, pobiedi li to načelo i kod nas, nema više zaprieke, da se oživotvori tisućljetni seljački san o **boljem i pravednijem životu,** shvatio je tim i veliku rusku revoluciju, spoznao je svoju vrhovnu ili suverenu vlast, spoznao je, da on, narod može razpolagati sam sa sobom bez ičijega uplitanja. I onda je odpor hrvatskoga seljačtva postao obćenit i nesavladiv.

Naša hrvatska borba za bolji i pravedniji život na zemlji otežčala se dakle tim, što je beogradskim vlastodržcima uspjelo, bar prividno prikazati tu borbu **kao borbu izmedju hrvatskoga i srbskoga naroda.** Ali uza svu žestinu te borbe, hrvatski seljak ipak niti na čas ne zaboravlja, da se borba vodi **samo proti nasilničkoj beogradskoj vladi,** koja **u jednakom robstvu drži i srbski seljački narod** zavaravajući ga praznim i neiskrenim riečima o jugoslavenstvu i do puštajući, da Srbi **kao Srbi** imadu i u službi i izvan službe svakojake prednosti i povlastice pred Hrvatima i nad njima. Sveobća jednodušnost svega naroda hrvatskoga radja takovu slogu, protiv koje su nemoćne sve laži i nasilja nemoralnoga i glupoga sistema, a očita pravičnost hrvatskih zahtieva jača sve one naše ljude, koji moraju trpjeti za svoje uvjerenje, da trpe za pravednu stvar; napokon nepokolebiva vjera u pobjedu te pravedne stvari stvara onu divnu i nepokolebivu uztrajnost, koja će napokon svladati sve zaprieke i pobiediti mnogo prije i podpunije, nego se to na prvi mah čini.

I baš u toj nepokolebivosti prvi je zalog naše pobjede. Zato su uzaludne nade svih naših protivnika, da će seljačtvo klonuti i popustiti. Te nade njihove svjedoče samo o tom, kako su oni površno i plitko shvatili seljački pokret u Hrvatskoj, te nemaju ni pojma o tom, da je to **dio svjetskoga seljačkoga pokreta.** Vlastodržci dapače ne vide, da se **isto takav** seljački pokret po malo, ali uztrajno radja **i u Srbiji.**

Ta i srbski je seljak **prošao strašnu školu svjetskoga rata.** I on je osjetio, da je došlo vrieme, kada se skidaju svi gospodski jarmovi, pa makar gladko bili namazani gospodskim lažima; da treba uništiti **svako** robstvo, makar ono dolazilo i u sladkoj piluli »srbskoga patriotizma«. On, srbski seljak, danas osjeća, a pomalo sve jasnije i vidi, da sva ta gospoda, koja njemu pripoviedaju o silnom patriotizmu, a ne puštaju vlasti iz svojih ruku, nego samo objema rukama grabe i razsiplju, grabe, gdje mogu

i pune sami sebi žepove na najsramotniji način, da sva ta gospoda imadu najmanje prave ljubavi za svoj narod, te da je krajnje vrieme, da ih **i srbski seljak** sbaci s vlasti i da putem zakonite demokracije sam uzme vlast u svoje ruke.

Pa kada to dodje, a taj čas je za stalno bliži, nego što to vlastodržci i pomišljaju; kada i kod srbskoga seljaka podje od usta do usta glas o seljačkom pravu i o republici —; kada se u svima kolibama i selima Srbije, kao sada u Hrvatskoj, bude sve glasnije i glasnije govorilo, da je sada napokon došlo vrieme, da se sbaci **svaki** jaram i uništi za uviek **svaka** nepravda, da se sruši vlast nametnika, koji ne radeći ništa, hoće ne samo da žive u lasti i slasti, nego da jedini kao neka viša sila upravljaju mukom i trudom radnoga naroda; onda će se vidjeti, da ova borba hrvatskoga seljaka ne samo nije **nikada** bila protiv srbskoga seljaka, nego da je naprotiv uviek bila borba **i za njegovo oslobodjenje.** I onda će se lako i brzo riešiti sva sporna pitanja izmedju Hrvata i Srba na sreću i zadovoljstvo naroda hrvatskoga i naroda srbskoga, a uz odobravanja svega prosviećenoga svieta.

Stj. Kranjčević,
učitelj, član glav. odbora HRSS.

Za hrvatsku slogu na čovječanskom i socijalnom temelju.

Svakomu djetetu dragi su roditelji, mladiću ljuba, zrelu čovjeku žena i obitelj. Svakomu je čovjeku sveta njegova vjera i drag život i imetak. Sviestnim ljudima napose je mila i draga sloboda, a za pravo i pravicu daje pravi čovjek i glavu svoju. No gle, ni roda, ni prijatelja, ni reda, ni zakona, ni pravice i slobode nema i ne može biti **bez doma.**

Tu je najprije mali dom svakoga od nas, dom, oko kojega u Zagorju nema često ni pol rali zemlje, oko kojega je u primorju sam goli kamen, a kojemu u Posavini vazda prieti proždrljiva poplava. No ipak je svagdje i svuda našem čovjeku dom tako drag, da se od njega razstaje, kao da ide u smrt.

Tisuće i tisuće malih ovih pojedinih dragih domova veliki je naš zajednički djedovski hrvatski dom — naša predraga i sveta domovina Hrvatska. Taj je dom kroz stoljeća trebalo braniti od osmanske oružane sile a za tim ga je valjalo oteti njemačkoj, magjarskoj i talijanskoj političkoj grabežljivosti, a danas ga moramo oslobadjati od sile i nepravde vlastodržaca beogradskih.

A tko će ga obraniti? Odgovaram: Već ga je obranio složan hrvatski seljački narod. A tko je nas sve složio, i što će tu slogu održati, pitate i, ako spadate medju gospodu, sumnjivo kimate glavom. Kao da tu treba istom pitati, kao da mi Hrvati nismo bili već toliko puta složni kao jedan čovjek od prosjaka do bogataša, od nepismena pastira do učenjaka svjetskoga glasa.

U stoljetnoj borbi s osmanskim otimačima i napadačima bili smo **mi Hrvati** vazda tako složni, da naši seljaci, tada kmetovi, ni pod kr-

volokom Tahijem nisu ni **pomislili** na to, da se »odmetnu u Turke«, nego su i **s opakom svojom vlastelom** branili zajedničku svetinju, kršćansku vjeru. I ta sviest, da smo **kao kršćani svi jedna cjelina,** bila je tako jaka, te se nije uzdrmala ni onda, kad je jedan zagrebački biskup i ujedno hrvatski ban na razžarenu stolicu dao živa ispeći i onda na četvero raztrgati tobožnjega »seljačkoga kralja«, Matiju Gubca.

I proti magjarskoj političkoj grabežljivosti bili smo već svi kao jedna duša u ono nezaboravno doba, kad je **slavenska čovječanska** misao bila našoj sveučilištnoj mladeži tako draga, te je Gaj sveslavensku čovječansku pjesan Čehoslovaka Kolára nazvao sladjom od meda.

Ali ne trebamo ići ni tako daleko. Gle još nedavno, točno rečeno **dne 2. i 3. rujna 1906.** bio je sav Zagreb, a s njim u duhu i ciela Hrvatska, kao jedna velika obitelj, bez glupih gizdelina, bez silovitih činovnika, bez nepristojnih namiguša, bez nametljivih tudjinaca i bez šepirenja nadute švabštine i drzke magjaraštine. Ponavljam: Tisuće i tisuće hrvatskih srdaca skladno je kucalo; tisuće hrvatskih lica žarilo se jednim te istim ponosom; tisuće hrvatskih duša gorilo je jednom te istom nadom, jednim te istim uvjerenjem.

Sa strane nas gledaše samosviestni Niemac i kimajući glavom, govoraše: Toga ne bih nikad u Zagrebu očekivao. Iz prikrajka nas je motrila skupina madjarskih Židova i neprestano ponavljala: To je sbilja liepo, to je krasno, to je srdačno, to je idealno. Tko bi si mislio, **da Hrvati mogu biti ovako složni i ovako jaki!**

A i mi sami kao da smo postali sasvim drugi ljudi: nismo ta dva dana bili ni čisti, ni nečisti, ni Khuenovi, ni Košutovi, ni napredni, ni natražni, ni gospoda, ni seljaci, nego bijasmo samo **Hrvati i ljudi, bijasmo narod** — jer nas je sve obuzeo i kao preporodio **prosviećeni čovječanski duh** slavenske braće naše, jer nas je sve zagrijala vatra **čovječanske** slavenska sviesti.

Ta slavenska **čovječanska** (socijalna) sviest nije k nama **došla na pobjedničkim kolima kakvoga vojskovodje,** ni u šumi bajuneta kakvoga vojničkoga velikana. Tu je sviest k nama doniela jedna jedina **sveslavenska rieč: brate.**

Je l to bila samo **rieč.** Oni sokolski dani u Zagrebu pokazali su i dokazali, da je to mnogo više, da je to **misao,** koja već postaje djelom, da je to početak velike **duševne** sile, koja nam je već pod banom Jelačićem sačuvala narodni život, i koja se zove slavensko **bratimstvo u pravednosti i istini.**

Ima nas i bit će nas valjda uviek različitoga političkoga mišljenja, ali naš je čovječji i narodni osjećaj jedan te isti: jesmo i ostajemo Slaveni i ljudi a samo u takvo čovječansko i slavensko more neka teče i naša hrvatska rieka; samo za taj čovječanski i slavenski bedem neka se zakloni i naš stari djedovski hrvatski dom.

Slavensko sokolstvo razvija u prvom redu tjelesne mišice, pa gle koliko nas je podiglo i osviestilo svojim prirodnim i naravskim bratimstvima, svojim praktičnim čovječtvom.

Zdravo, brate! Taj pozdrav mnogo bolje razumije i seljak naš, nego onu robsku tudjinsku rieč: **Sluga pokoran.**

Uz ovakvo bratstvo, uz ovakvu čovječansku, **živu i pravednu slogu**

neka pristane sva naša inteligencija, a na čelu joj glavni grad Zagreb. Ali neka ne pristane uz to samo dva tri dana i samo ne sokolskom vježbalištu. Čovječanska (socijalna) misao mora prodahnuti naše novine i knjige, našu pjesmu i zabavu, našu prosvjetu i politički rad, sav naš privatni i javni život. I samo na tom temelju možemo i hoćemo i moramo se **svi** trajno složiti u velikoj obitelji, kojoj se veli narod i koja je već i sad hvala Bogu, nepredobivi živi bedem našemu djedovskomu hrvatskomu domu.

Napisao 1906. dne **4.** rujna.

Stjepan Radić.

Velika duša ruskoga seljačkoga naroda.

S obzirom na zločin, što ga počiniše hrvatski svećenici nalazeći se u Americi nad izaslanikom naše H. R. S. S. gosp. dr. Ƙežmanom, gdje ga optužiše pred američkom vladom kao boljševika i tim nanesoše veliku uvredu ogromnoj većini hrvatskoga seljačkoga naroda, koji se neustrašivo bori za obstanak svoje domovine Hrvatske i za svoja seljačka prava, dajem evo ovu sliku ruskoga seljačkoga naroda. Ujedno tom sgodom svim neprijateljima domovine Hrvatske i naroda seljačkoga poručujem kao seljak sliedeće:

Ako ste svećenici i ako želite, da vas narod bar **u crkvi** sluša, držim, da bi morali uviek imati na umu onu božju zapovied, koja glasi: Ne reci lažna svjedočanstva protiv bližnjega svojega! Vi optužujete našega izaslanika kao boljševika i tim većinu hrvatskoga seljačkoga naroda, **a nemate o tom niti pojma, što je to boljševik, i** kako se je provadjala boljševička ideja **na selu** u Rusiji.

Iz svoje neposredne blizine za vrieme dviju revolucija, godine 1917. kad sam ja bio ruski ratni zarobljenik **pune tri godine,** evo mogu navesti par slučajeva o kojima sam bio sam često živim svjedokom; kako su radili ruski seljaci, te sad to mogu dokazati i ovim svećenicima, kojima se toliko mota po glavi ruski boljševizam.

Za vrieme carskoga režima u Rusiji većinu zemlje posjedovali su grofovi i baruni, car i pravoslavna crkva. Većina ruskih seljaka obradjivala je pod težki harač vlastelinsku zemlju. Proti ruskomu seljaku imao je car **četiri milijuna** policajaca i šest stotina hiljada Kozaka, koji su narod držali u očajnom robstvu.

Poslije prve ili ožujske revolucije 1917. dodju seljaci iz bližnjeg i daljnjeg sela k mojemu barunu, gdje sam živio jedanaest mjeseci, da im dade zemlju u zakup, **koje on nije trebao.** Dodjoše k njemu liepo, pristojno kao ljudi. Ali barun se na njih izdere i kaže, da ne da. Seljaci otidju. Dodju i drugi i treći dan i napokon nagovore baruna i on im dade zemlju u zakup. Sklope pogodbu i seljaci otidju mirno svojim kućama. Za dan, dva izoru i nasiju zemlju, koja je bila više godina pusta.

Ovo neka služi za opomenu onima, koji kažu, da je ruski seljak lijen i da samo g'eda, a da ništa ne radi.

Drugi je slučaj bio ovaj:

Poslije druge ili listopadske revolucije **god. 1918.** u zimi dodjoše lopovi noću i ukradu iz vlastelinske štale dva vola i dva konja. Drugi dan javimo cielu stvar barunu, a barun javi na oblast i za dva dana dodju k nama dva boljševika vojnika provadjati iztragu. Dodjoše k nama u sobu, pitaju, koji je bio noćni stražar, a bio je stražar naš čovjek, Hrvat, koji je lopovima morao otvoriti štalu.

Dalje ga upitaju kako izgledaju lopovi i na koju stranu su otišli. Na to reče naš jedan Hrvat iz Zagorja: Pa to su boljševici ukrali i vole i konje. Na to boljševički vojnik potegne pušku da će ga za ove riječi ubiti. Ali mi drugi skočimo, pograbimo za njegvu pušku i na veliku našu molbu odustane onaj vojnik da ga ne ubije. Na to reče našemu Zagorcu: »Kako ti možeš vrijedjati našu boljševičku čast? Ja kao boljševički vojnik mučim se po ovoj zimi, da uhvatimo lopove i da im na licu mjesta sudimo, da nikad više krasti i otimati ne će, to jest da ih ubijemo. A ti nas ovako vriedjaš!

Ovo sam na svoje rodjene oči vidio, i zato mogu kazati, da sve one lopovštine, koje su se sbivale u Rusiji za vrieme revolucije, da su sve pravili **lopovi i gospodski plaćenici,** samo da tim prikažu svietu, da je boljševizam opasan za sve države. Ja mislim, da nema države u kojoj ne bi i zločinaca bilo; zato se ne smije to upisati na račun poštenim ljudima.

Sada evo treći slučaj:

Mjeseca ožujka god. 1918., kada se je već sasvim raztepla ruska fronta i ljudi došli kućama svojim, jednoga dana dodju seljaci iz okolišnih sela na ovaj posjed, gdje sam ja bio, zadju u dvor na čelu sa predsjednikom seoskoga komiteta (odbora), i stanu viećati. Dok jedan govori, svi ga drugi mirno slušaju. Za tim popišu svu marvu i gospodarsko orudje, proračunaju zemlju, koliko dolazi rali **na svaku dušu** i zaključe, koliko se ima barunu ostaviti zemlje, a ova ostala zemlja, da se ima razdieliti **najprije onima seljacima, koji svoje zemlje nemaju, nego su** obradjivali vlastelinsku zemlju uz težki harač. I onda pozovu baruna, koji je stanovao u gradu, da dodje medju nje, najkasnije za osam dana i liepo se mirno razidju, **a da u nijednu vlastelinsku stvar nitko ni dirnuo nije.**

Dodje osmi dan. Seljaci ponovno dodju, zadju u dvor i čekaju, ali baruna nema i nema. Seljaci se stanu razilaziti, ali ga opet pozovu, da dodje za drugih osam dana. Na to ja zapitam, koji je razlog, da gosp. barun ne dolazi na njihov poziv. Tada mi odgovore, da se barun boji naroda, da bi ga možda ubili. Na to im rečem: »Pa kako to, ta ne izgleda gosp. barun tako loš čovjek.« Na to mi stanu nabrajati nepravdu za nepravdom, progon za progonom, osobito dok je barun bio volostni načaljnik, to jest kotarski predstojnik.

Od ovih progona evo jedan slučaj, što mi ga seljaci pripoviedaju. Nedjeljom i svetcem, kada smo se znali sakupiti stariji na razgovor, a mladež na zabavu, momci sviraju, a djevojke pjevaju i plešu, **a barun nenadano dodje medju nas** čas stoji i sluša, kada na jedanput **udri po ljudima korbačem i sve raztjera, pa onda smijući se, ode kući.**

Na to si ja pomislim: Bože moj, tko bi to **gospodi** učinio, kada su usred najljepše zabave, držim, da ne bi izmedju njih živ otišao; ali

seljak je morao da trpi i šuti i da takvoga gospodina još gospodski uzdržaje i **poštuje kao kakvo više biće**, a eto, gori je od zvieri.—

Poslie drugih osam dana seljaci se opet sakupe na dvor. Čas čekaju i kad tamo, eto ti na dvor kočije. Dodje ti barun sa svojom gospodjom.

Udje u dvoranu, **seljaci svi ustanu, liepo ga pozdrave i opet posjedaju**, a barun se sav **trese od straha ko šiba na vodi.** Na to se digne predsjednik seoskoga komiteta i reče: »Gospodine barune! Mi smo vas pozvali medju se, **da po volji naroda i po odluci seoskoga komiteta medju sobom zajednički stvar uredimo.**« Na to ga zapita: »Gospodine barune, odlučite, gdje hoćete da živite sa svojom obitelju, ovdje na ovom posjedu, ili u gradu. (Barun je imao u gradu svoju kuću gdje je zimi stanovao). Na ove rieči barun nije mogao od straha kazati ni rieči, nego njegova gospodja reče: »Mi smo odlučili da živimo ovdje na selu.« Na to kaže predsjednik: »E pa dobro; onu kuću, koju imate u gradu, dati ćemo onoj gradskoj sirotinji, koja svojeg krova nema. A Vama ovdje ostane ova kuća sa svim gospodarskim sgradama.

Još vam ostane dvorište, vrt i voćnjak, ukupno 4 rali. Povrh toga vam ostane na svaku dušu dvie i pol rali zemlje (barun je imao pet kćeri, jednoga sina ukupno 8 duša). Za tim vam ostanu dvoja teretna kola i kočija, dva pluga, dvie sijalice i dvie kosilice sa konjskim grabljama i sve gospodarske sitne stvari, a velika parna mlatilica ostat će zajednička. Od marve vam ostanu dva para radnih konja, dvoje ždrebadi, dvie krave, par svinja i ovaca i sva živad. Na to ga upita, da li je s time zadovoljan. Barun odgovori, da jest.

A ovu ostalu zemlju, nastavi predsjednik seoskoga odbora, orudje i marvu dat ćemo najprije **onoj sirotinji**, koja svoje zemlje nema, a obradjivala je vašu zemlju i to opet na svaku dušu dvie i pol rali. Još mu reče predsjednik: Gospodine barune, Vi ćete morati ovu zemlju, što vam je ostala, sami obradjivati bez sluge i bez radnika, i potom ćete upoznati život seljački i kako se težko krušac jede. Na ove rieči barunu navru suze na oči i on reče: Ljudi i braćo! Kako ću ja to činiti? Dosta sam star i slab, imam samu žensku djecu, sin mi je tekar 15 godina, niti znadem konje upreći, niti znadem plugom baratati. Ja ću morati sasvim propasti.

Sada nastane tišina. Svi mukom muče. I sada se digne jedan izmedju njih, umoli za rieč i kaže: Braćo moja i Vi gospodine! Jeste li zato, da nam odstupite ovu najveću sobu **za školu.** Vi sa svojom obitelju imate prostora dosta, a naše selo nema škole. Pa vi kako ste učen čovjek, bit ćete našoj djeci učiteljem, a Vaša gospodja i Vaša djeca u tom će vam pomagati. Učit ćete ih čitati, pisati i računati. **A mi ćemo vam vašu zemlju izorati i posijati, žito požeti, omlatiti i u žitnicu pospremiti. Ovaj predlog je jednoglasno prihvaćen,** zapisnik podpisan i ljudi se mirno razidju.

Za par dana dodju ponovno seljaci, te najprije dodju na red najsiromašniji. Svaki dobije dvie i pol rali zemlje na dušu, dva konja, jedna kola, plug, branu i jednu kravu. Za tim se razidju i stanu marljivo obradjivati zemlju. I eto to su one tobožnje boljševičke strahote, pred kojima danas drhće malo ne cijeli sviet. Ovo sam ja vidio i čuo za vrieme svojega zarobljeničtva u Rusiji. Ovo se je sbivalo na selima. A što je bilo po gradovima, ne mogu točno znati, ali sudeći po svem izašlo je mnogomu tlačitelju i izrabljivaču narodnomu po onoj narodnoj: Kako si prostreš, onako ćeš i leći.

Iza toga pozovu ruska gospoda u pomoć proti svojemu vlastitomu narodu austrijsku i njemačku carsku vojsku, koja dodje i otidje ne obavljena posla, a ruski seljački i radnički narod ostao je nepokolebiv u svojoj svetoj ideji, zavjerivši se jedan drugomu, da je bolje umrijeti, nego još jednom pod carsku i gospodsku vlast doći.

Ovo su kratke crtice iz Rusije, po kojima neka sude ona trojica svećenika u Americi. Moguće, da će onda vjerovati i osmu zapovjed božju, **te ju i obdržavati.**

A sada još ovo, gospodo svećenici: Kako se usudjujete ovakvoga šta učiniti proti svojoj domovini i proti svojem vlastitom narodu, ako imate još i koliko Hrvatstva u sebi i ako mislite još ikada vidjeti dragu domovinu Hrvatsku?

Da li ćete i vi moći uskliknuti one velike rieči slavnoga nam hrvatskoga pjesnika Preradovića, gdje vraćajući se iz tudjine u svoju domovinu Hrvatsku od radosti kliče:

Domovino, Majko sreće,
K tebi opet sin se kreće,
Od radosti suze lije—
U tvom polju daj mu groba,
Tvojim cviećem grob mu kiti.?

A Vama, hrvatska seljačka braćo, koji se nalazite u Americi, poručujem, da su prošla kod nas ona stara vremena, kada su narod seljački kod izbora **vukli za nos kojekakovi politički gospodski lopovi.** Danas u Hrvatskoj **seljak misli svojom glavom.** A vi, braćo, imate u Americi svoje **seljačke** vodje, **koji su otišli iz domovine kao pravi pristaše H. R. S. S. Njih slušajte, a ovakove lopove ostavite,** neka idu sami, pa da vidite, kuda će doći. Mi smo ovdje čvrsti i stalni, a i Vi nam pomozite, koliko možete, da nam rodjena gruda Hrvatska bude svoja i slobodna i u njoj slobodan sav hrvatski narod.

U Čučerju kod Zagreba, dne 29. srpnja 1922.

Franjo Malčić,
seljak i narodni zastupnik.

Nova seljačka Bugarska. - Svjetski rat i Bugarska.

Poznato je, da je prošli veliki rat prouzročio ogromne žrtve u ljudskim životima. Ali, žalibože, nisu to bile jedine ogromne žrtve, koje mu je ljudstvo pod vodstvom bezsavjesnih i proždrljivih vlastodržaca i kapitalista kroz punih pet godina doprinosilo, a koje mu još i danas neprestano doprinosi. Plodovi rada i muka, koje su kroz desetljeća milijuni i milijuni ljudi ulagali u razne prizvode i u razna uredjenja, bili su kroz punih pet godina razmrskani u zrak, spaljeni su u dim, ili su pokrili zemlju pepelom i smećem zaboravi. I upravo je čudno, da ljudstvo, koje je prije rata kojekako, a i na mnogim mjestima i teško živjelo, poslie uništenja tolikih potrebnih dobara, smaže još uviek snage, da se u najvećem dielu svieta ne samo kako tako živi, nego da i ponovno započimlje rad oko poboljšanja svojih životnih prilika i uvjeta. To je tim čudnije, što raznim mirovnim ugovorima ratne nedaće ne samo nisu uklonjene, nego su osobito za pobiedjene narode tako pogoršane i povećane, da se sviet, a naročito Evropa niti za ove ciele četiri godine od svršetka rata ne može pravo od ratnih nesreća oporaviti.

Ali, kakogod je to čudno, ipak je utješljiva pojava, da se je našlo i kod pojedinaca, a dapače i kod cielih naroda toliko razbora i volje, da su ne samo razumom shvatili da se uništeno dobro dade jedino stalnim i dobro smišljenim radom nadoknaditi, nego su to svoje shvaćanje počeli i praktično provoditi, snažnom voljom tako, kako bi se to pred ratom jedva bilo dalo i zamisliti.

Tako su na primjer Niemci, dotično njemački radnici sami uveli mjesto 8 satnog radnog vremena, **rad od 10 sati** dnevno, dok je seljačtvo gotovo svih naroda prionulo uz posao podpunom svojom snagom tako, kao da se žuri, da što prije nadoknadi ono, što je u ratu uništeno. Seljačtvo se je toga rada primilo punom snagom i ondje, gdje su svi drugi staleži kazivali sklonost k tomu, da što manje rade, a uz to ipak da što bolje žive.

Naročito snagu za oporavak i popravak ratnih nevolja pokazao je i pokazuje mali i bratski nam **bugarski narod.**

Kako je to naročita poslieratna pojava i kako bugarski narod dobiva svakim danom sve veći ugled u Evropi i sve veće značenje u našem narodnom i političkom životu — ponajviše baš radi toga svoga poslieratnoga preporodnoga rada —, vriedno je malo iz bližnjega pogledati, što se to u Bugarskoj dogadja i u čem je ta snaga bugarskoga naroda. Hrvatski narod, a naročito hrvatski seljački narod, imade još i posebni svoj interes, da upozna novu Bugarsku, koju je stvorila i još dalje stvara i izradjuje organizovano bugarsko seljačtvo, i to gotovo na isti način kako organizovamo hrvatsko seljačtvo stvara svoju novu seljačku Hrvatsku.

Ali prije, nego što pogledamo tu novu **seljačku** Bugarsku, reći ćemo rieč, dvie, o onoj Bugarskoj, koja je sudjelovala u svjetskom ratu i koja je svršetkom toga rata zajedno sa svojim carem Ferdinandom, ako Bog da, za uviek završila i prestala stvarati i širiti zlo i nesreću.

Kao drugdje, tako je i u Bugarskoj početkom svjetskog rata nastalo vaganje hoće li i Bugarska u taj rat ili ne će, a ako hoće, hoće li sa tako zvanom antantom (Rusijom, Englezkom, Francezkom i t. d.) ili će sa tako zvanim središnjim vlastima (Austrijom, Njemačkom i Turskom). Dok su se car i njegovi gospodski ministri natezali, na čijoj će strani Bugarska **ratovati,** dotle je bugarski **seljački** narod sa svojim vodjama bio za podpunu neutralnost, dakle **proti svakom ratu.** Napokon uza sav žestoki odpor seljačkih vodja proti ratu, o kojem će odporu biti poslie više govora, car i njegovi ministri zaključili, da Bugarska podje u rat uz Njemačku i Austriju, a proti Rusiji, Englezkoj i Francezkoj.

Kad je koncem 1918. bila pobiedjena Njemačka i njezine pomagačice (Austrija i Turska), bila je pobiedjena i Bugarska, te su tako i na nju pale sve one neprilike pobiedjenih država, koje su im pobjednici raznim mirovnim ugovorima prouzročili i nametnuli. Tako i Bugarska, uz dosta veliki gubitak svojih zemalja, mora plaćati pobjednicima ogromne svote u ime t. zv. ratne odštete, smije držati samo ograničeni i dosta maleni broj vojske i t. d.

Kako je to sve na Bugarski narod djelovalo i što je on poduzeo, da krivce te svoje nesreće kazni a svoju domovinu da uzprkos toga ne samo sačuva, nego i uredi i obnovi, vidjet ćemo malo dalje. Inače, tko želi upoznati predratnu Bugarsku, neka potraži knjigu: **Obnovljena Bugarska,** koju je napisao i g. 1917. izdao Stjepan Radić.

I. BUGARSKI SELJAČKI NARODNI SAVEZ.

Osnutak, ciljevi i načela saveza.

Temelj novoj, seljačkoj Bugarskoj, dotično Bugarskoj u kojoj će podpuno vladati i upravljati ne samo seljaci od pluga i motike, nego i gospoda seljačkoga duha, taj temelj postavljen god. 1899. kad se je na poziv nekih narodnih prijatelja u Pljevnu sastala mala četa tada još gotovo nepoznatih ljudi, koji su osnovali t. zv. **»Bugarski seljački«** ili kako oni vele **»zemljodjelski narodni savez«.** (Iste je godine počeo izlaziti i onaj prvi, mali seljački list **Dom.**) Medju tima do tada nepoznatima osnivačima toga seljačkoga saveza bili su, uz sazivače Janka Zubanova, vinogradara i Canka Bakalova, polodjelca i narodnog pjesnika, mladići Aleksander **Stambolijski,** učenik Zubanova i poslie djak u Njemačkoj, te pučki učitelj-početnik, Aleksander **Dimitrov,** koji je prošle godine, kao seljački vojni ministar, ubijen.

Kakov je glavni temelj toga saveza, vidi se već po tom, što polazi sa gledišta, da je seljačtvo samo za sebe narod. Da medjutim taj savez upoznamo, kako treba, potrebno je pogledati uzroke osnutka, ciljeve i načela, kako ih označiše sami njegovi osnivači.

Prvi je **uzrok** postanku saveza razočaranje naroda sa dotadašnjim političarima i političkim strankama; drugi je uzrok gospodarsko izrabljivanje seljačkoga naroda sa strane gospodujućih staleža; treći je razlog ponizivanje i prezir seljačtva, kojim su drugi staleži uzprkos tobožnjoj uzakonjenoj ravnopravnosti svih ljudi i staleža susretali seljake. Četvrti uzrok stvaranje staleža učitelja, radnika itd.),

koji su se udruživali, da poprave svoj život i svoj položaj. Napokon peti i šesti uzrok osnutka saveza je obća spoznaja seljačkoga naroda, da ga može spasiti samo njegova vlastita snaga, te čvrsta vjera i nada, da je seljačtvo svojom požrtvovnošću i samo prigorom sposobno stvoriti takvu moć, koja će seljačtvo napokon dovesti do onog upliva i položaja, koji ga pripada.

Kako su ovi uzroci bili obćeniti, a razpad starih političkih stranaka sve očitiji, razumije se, da se je broj članova saveza brzo počeo povećavati. Ali je zanimljivo, da je već u početku bilo, pojedinačnih slučajeva, da je iz Saveza koji taj član izstupio. O takvim iztupima veli jedan bugarski pisac ovo: Dogodilo se samo to, da je onaj, koji se sam odsjekao od svoga stabla, izkopao sam sebi grob i u nj pao. (Tako je bilo i u našoj seljačkoj stranci. I od našega stabla odpalo je nekoliko grana — neplodnih gospodskih, koje i onako nikad ne bi bile procvale i urodile).

Iz spomenutih uzroka postanka i osnutka saveza vide se u glavnom i **ciljevi** njegova rada, koje možemo razrediti u ove četiri skupine: Prvi je cilj udruživanja seljačtva u seljački savez, da skupi sve bugarske seljake u jednu cjelinu i da ih tako učini sposobnima za obću političku, gospodarsku, prosvjetnu i družtvenu **borbu**. Osnivači saveza, naročito njihov glavni vodja Stambolijski, polaze naime sa stanovišta, da i u ljudskom životu kao i u cieloj prirodi svaki dobiva toliko prava, koliko si ih sam izvojuje, te da samo oni, koji imadu dosta snage, da sebi izvojuju sve povoljne uvjete života, imadu pravo na uredjen i valjan život. Za to da je potrebno, da i seljačtvo svoja prava izvojuje **samo**, dotično, da i on dodje do onoga upliva, koji je potreban, da se svi državni poslovi vode i uredjuju u prvom redu prema potrebama ogromne većine naroda, dakle prema potrebama seljačtva.

Da savez to zaista može postići, potrebno je, da uz obću slogu u savezu vlada naročita disciplina iliti naročiti red, kojemu se mora svaki član bezuvjetno pokoravati. Razumije se, da taj red ustanovljuju jedino svi članovi saveza, dotično većina tih članova. Zanimljivo je, da vodstvo saveza poslie dvadeset godišnjeg političkoga rada i izkustva, smatra najvećim neprijateljem i saveza i cieloga seljačkoga naroda one članove, koji bi bilo kojim načinom smetali, ili **čak rušili taj red** i tako unosili zbrku u redove organizovanoga seljačtva. Nevaljalština takovih članova sastoji poglavito u tom, što oni sami ne priznaju temeljnog načela pravoga demokratizma iliti prave vlade naroda, naime, da se **manjina** mora bezuvjetno pokoravati odlukama većine.

Drugi je **cilj** saveza, da interese bugarskoga seljačkoga naroda zastupa i brani **svagda i svagdje**.

Treći mu je cilj, da seljački narod dobije u svoje ruke vodstvo obćinskih i državnih poslova. Ovaj treći cilj naročito je uzbunio sve dotadašnje gospodske vlastodržce; doveo ih je do toga, da su se u času, kad je prije tri godine bugarsko seljačtvo zaista preuzelo vladu, da su se **sve** gospodske stranke kao jedan čovjek složili **proti** toj seljačkoj vladi tako, da bi taj, kako ga seljaci sgodno nazvaše, »**crni blok**«, bio tu vladu brzo i srušio, da organizovano seljačtvo nije svoje redove ne samo čvrsto uzdržalo, nego ih je još svojim radom i svojom požrtvovnošću tako proširilo i ojačalo, da je vodja toga seljačtva i predsjednik sadašnje seljačke vlade, **Stambolijski**, mogao nedavno mirne duše reči: Dvadeset smo godina bili u opoziciji, a sada ćemo ostati barem dvadeset godina na vladi, to jest tako dugo, dok kao vlada provedemo ono, što smo kao opozicija tražili.

Napokon četvrti cilj Seljačkoga Saveza jest, da medju svojim članovima i medju cielim seljačkim svietom razvije što jači smisao za samopomoć i da spremi čestite i odvažne branitelje seljačkih prava i napokon da razvije smisao za družtvenu solidarnost (uzajamnost).

Uz poznavanje uzroka postanku saveza i njegovih ciljeva važno je upoznati barem najglavnija njegova **načela.** Velim, barem najglavnija, jer bi me potanko razpravljanje i upoznavanje tih načela predaleko odvelo, a u ostalom držim, da za naš seljački sviet, koji pozna rad i načela Hrvatske republikanske seljačke stranke, nije hvala Bogu, potrebno, da se potanje bavim načelima bugarskoga seljačkoga narodnoga saveza, jer su ta načela u glavnom ista sa načelima naše seljačke stranke.

Važno je još spomenuti ovo načelo: Bugarski seljački savez je **čisto seljačka** organizacija, a to znači, da mu članovi mogu biti samo **seljaci,** a školani ljudi redovito samo oni i toliko, koji i koliko potječu **iz seljačtva,** ili koliko imadu izravno posla sa seljačtvom. Izuzetak od toga načela može samo u vrlo važnim slučajevima učiniti **savezna glavna skupština ili kongres.**

Bugarski seljački savez priznaje narodnu, ustavnu i parlamentarnu vladu. To treba naročito iztaknuti radi toga, pošto se kod nas, osobito u gradskim političkim redovima, hoće često vladu bugarskoga seljačtva prikazati kao neku vrst boljševizma, koji svoju vlast ne osniva na volji narodne većine, nego na odredbama radničke manjine iliti na tako zvanoj diktaturi proletarijata.

Bugarski seljački savez je trajni mir sa svima susjedima, a proti **svakom** nasilju državne vlasti, a naročito protiv raznih policajnih nasilja, proti sredovječnim mukama po zatvorima i t. d. Savez je nadalje za osiguravanje zdravlja i života **svih** državljana i svima sredstvima, kao i za najviše prosvjetu cieloga naroda.

Privatno vlasničtvo zemlje i drugih dobara je temeljno načelo saveza, te iznimke od toga u vrlo važnim slučajevima, radi **obćih** interesa, može učiniti samo cieli narod po svojim zastupnicima. Za takvu iznimku sam savez priznaje tako zvanu zakonitu konfiskaciju iliti zaplienu cielih imanja, ili samo jednoga diela onih velikih bogatstva, za koja se može **nesumnjivo dokazati,** da su postala nepoštenim ili očito izrabljivačkim načinom.

Savez je proti svakomu tlačenju i proti svakoj nepravdi na tako zvanim narodnim manjinama. Da narod nema neprilika s činovničtvom, savez je za to, da činovnike postavlja izborima narod sam. To svoje načelo opravdava savez naročito tim, što su po dosadašnjim redu gotovo u svim državama činovnici više službenici kralja i njegovih vlada, nego li službenici naroda i tim glavni stup i podpora svih onih nepravda i nasilja, koja dosadašnji vlastodržci nad narodom vrše.

DVADESETGODIŠNJI OPOZICIONALNI RAD BUGARSKOGA SELJAČKOGA SAVEZA.

Podizanje sela i organizacija seljačtva.

U običnom životu veli se, da će onaj, tko se naučio pošteno služiti, znati i pošteno gospodariti. Ako to vriedi, a mi držimo, da vriedi, i za politički rad, t. j., da će onaj, tko se naučio voditi poštenu, razboritu i odlučnu opoziciju, znati pošteno, razborito, ali i odlučno vladati, onda bugarski seljački savez imade zaista sa sadašnjom seljačkom vladom svoju budućnost podpuno osiguranu. **Opozicionalni** rad sadašnje seljačke vlade bio je naime za cielih dugih dvadeset godina tako svestan, dubok i širok, mukotrpan, a uz to nada sve odlučan, da može kao najljepši i živi primjer političkoga rada poslužiti svima onima, koji politički rad ozbiljno shvaćaju, a kao ozbiljna pouka onima, koji misle, da se pravi i trajni politički uspjesi dadu postići preko noći pokornim popuštanjem ili ludom pobunom. Vriedno je za to, da bar letimice pregledamo taj rad.

Prvi i najvažniji posao saveza bio je, slično kao i kod naše hrvatske republikanske seljačke stranke, da što prije otvori oči onomu, kako ga naši nazvaše, velikom sliepcu t. j., onomu seljačkom svietu, koji je raznim gospodskim strankama radi svoga političkoga neznanja prije kojih 20 do 30 godina bio samo izborni i glasački materijal. Slično kao hrvatsko i bugarsko je selo u to vrieme driemalo: U cielom selu gotovo nije bilo čovjeka, koji bi se bio zanimao za javne ili političke poslove. O čitanju knjiga, naročito o čitanju novina i po cielim krajevima nije bilo ni govora, a tamno carstvo nepismenosti bijaše ogromno. Radom seljačkoga saveza nastao je u tom takav preokret po bugarskim selima, da su se dotadašnji vlastodržci u prvi čas upravo zabezeknuli, a onda su se takvoga rada medju seljačtvom počeli **sve više bojati.** Jedni su u tim probudjenim seljacima počeli gledati seljačku drzovitost, drugi su počeli seljacima govoriti, **da za njih nije politika,** te neka se radje drže pluga i motike, a politiku neka ostave tobože učenim ljudima itd. Seljačtvo je preko tih prigovora ili šutke prelazilo, ili je još jače počelo sakupljati svoje redove. Seljački list »Zemljodjelska Zaštita«, koji se je u početku — kod osnutka stranke — štampao u kojih 3000 primjeraka, nije se mogao držati dulje od 3 godine. U početku nije bolje išlo ni njegovom nasljedniku koji se zove »Zemledelsko Zname«, (Seljačka Zastava), ali je tu naskoro nastao preokret tako, da se je list počeo raspačavati najprije u 3, pa u 5, pak u 10 i 20 hiljada, dok nije dosegao **i 40 hiljada primjeraka,** te je to danas najvažniji i najčitaniji bugarski list.

Slično je bilo i sa seljačkim knjižicama, u kojima danas ima i preko 100 hiljada primjeraka knjiga od **pojedinih knjižica.** Danas pojedina sela imadu 40 do 200 brojeva »Seljačke Zastave«. Pojedina sela kupuju od Saveza **na stotine** raznih knjižica. Osnivaju se seljačke čitaonice, knjižnice, zabavna družtva, i t. d. Seljaci za odmora od kopanja ili košnje uzimlju novine i čitaju, a ne zaostaju za njima **ni ovčari,** (pastiri) »bugarski ovčari, najčudnija su to čeda prirode«, kako ih naziva sam bugarski seljak vodja, Stambolijski. Ti ovčari nose sa sobom u briegove knjige i novine i postaju sudionici borbe i rada cieloga seljačkoga naroda za svoje oslobodjenje.

Ovaj i ovakav rad donio je sa sobom još jednu naročitu pojavu: **Sa sela je nestalo bojazni i straha** ne samo pred gospodom, nego i **pred svakom, osobito pred nepravednom silom.**

I tako nastade novo bugarsko selo, u kojem vrije pun život, raste politička sviest i nova politička snaga. Bugarsko selo prestizava svoje gradove. Ono se zanima **za cieli javni život,** za dogodjaje na domu i u svietu, a gospodske stranke proživljuju težku bolest političkoga razpadanja. Ne pomaže im ni to, što su se bez obzira na različite svoje programe sve te gospodske stranke sjedinile, te su u pomoć pozvali čak i Turke.

To sve su samo sredstva, da se bolest razpadanja ublaži, ali ukloniti je ne mogu i ne će moći ta gospoda dotle, dok otvoreno i bezuvjetno ne priznaju seljačtvu ono pravo, koje ga ide i dok k tomu, seljačtvu ne pristupe kao njegovi iskreni pomoćnici i suradnici **bez i najmanje željice, da opet budu seljačtvu gospodari, tlačitelji i krvnici.**

Taj i takav uspjeh, donio je Savezu nadpolovičnu zastupničku većinu u sobranju (saboru) i vladu. To je najveći i najglavniji plod njegova rada.

Borba s carizmom. Revolucija 1918.

Jedan veliki dio posla seljačkoga saveza je njegova više nego desetgodišnja otvorena i odvažna borba proti carizmu. Vodje saveza držali su naime, da je takova otvorena politička borba na domaćem tlu najuspješnija, te da vriedi neprispodobno više od svih atentata i pobuna.

Borba saveza sa carem počela je godine 1908. kod jedne inače na oko neznatne sgode.

Kod otvaranja sabora bio je naime kao i kod nas običaj, da kralj svoj govor, kojim otvara zasjedanje, čita sjedeć i s krunom na glavi, dok narodni zastupnici moraju taj govor saslušati stojeći. Zastupnici seljačkoga saveza vidjeli su s pravom u takvom sredovječnom kraljevom ponašanju ne samo uredu narodnih zastupnika, i naroda samoga, nego i naročitu povredu ravnopravnosti naroda sa kraljem, pak su zato kod svake takve sgode i oni sjeli. Kraljevski ministri i njihove, kralju pokorne stranke, užasno na taj postupak seljačkih vodja graknuše, no pomoći si ne mogahu, dok nije kralj napokon odustao od one svoje kraljevske navike.

Drugi, ozbiljniji sukob saveza sa carizmom bio je god. 1910., kad se je radilo o tome, da se promieni ustav tako, da se caru dade pravo zaključivati **tajne** ugovore, pa onda pravo da protegne ustanove **vojničkih** zakona i na **gradjanske** osobe. Vodje saveza shvativši odmah svu ogromnu opasnost takvih promjena, ustali su svom žestinom proti tim promjenama. To im je donielo naročito neprijateljstvo i samoga cara i tadašnjih vladajućih stranaka: demokratske i cankovističke (od vodje Cankova). Ali, jer su vodje saveza tom prilikom ustali ne samo proti toj promjeni, nego i **proti monarhizmu u obće,** porasla je neobičnom mjerom **njihova snaga u narodu.**

Treći takav sukob dogodio se godine 1911. kod otvaranja petoga, tako zvanoga »velikoga narodnoga sabora« (konstituante), kad je car Ferdinand i opet htio da prekorači svoja prava tim, što je htio

i taj veliki sabor **on** sam otvoriti. Kako je takav veliki sabor sazvan glavno za to, da odredi prava i dužnosti caru, razumljivo je, da mu je prisutnošću carevom, što obično znači i pod komandom carevom, slobodan rad onemogućen. Znajuć to predstavnici seljačkoga saveza, zaključili su na najoštriji način proti tomu protestirati (prigovoriti), to više, što ih je inače bilo razmjerno malo, pak im drugi način političke borbe nije preostao. Taj im naum nije baš bilo tako lahko provesti, jer je vlada, doznavši nešto o tom, upotriebila sva moguća sredstva, da zastupnici seljačkoga saveza **na otvorenje konstituante u obće ne dodju.** Ti su zastupnici medjutim stvar tako udesili, da su se ne samo oni, nego i zastupnici nekih drugih, naročito socialističkih stranaka, u času svetčanoga otvorenja našli na okupu u saboru. Vlada, zastupnici stranih država i gospodska galerija, sve je to bilo takodjer na okupu u času, kad se car spremao na čitanje svoga govora! U to ustane **Stambolijski** i počne čitati svoj protest. Vladine stranke, da tu sramotu svoju i svoga gospodara prikriju, počele su vikati caru »Živio«. No Stambolijski se nije dao smesti, već je počekao, dok se vika stišala, a onda je nastavio i dovršio svoj protest.

Četvrti sukob s carem imao je god. 1914. **sam Stambolijski,** kad je prigodom jedne velike skupštine govoreći o nesretnom bugarsko-srbskom ratu g. 1913., rekao: »Ako ima pravde i zakona u toj pokvarenoj zemlji, za ludi zločin od 16. lipnja 1913., kad je objavljen bugarsko-srbski rat, car Ferdinand treba da se objesi tu na spomeniku cara Osloboditelja. (Carem Osloboditeljem zovu Bugari ruskoga cara Aleksandra II., koji je 1876. naviestio Turskoj rat radi Bugarske i koji je Bugare oslobodio od Turaka). Razumije se, da su sliedili progoni i procesi.

Peti, najozbiljniji, najznačajniji, i za nas najvažniji sukob bugarskoga seljačtva s carem Ferdinandom, dotično sa carizmom, bio je 4. rujna (po starom kalendaru) 1915. Za nas je taj sukob najvažniji za to, jer on najočitije tjera u laž svu onu hrvatsku, a još više srbsku **gospodu** koja tvrde, kako je tobože i bugarski **narod** bio kriv tomu, što je Bugarska pošla u rat proti Srbiji. Već sam napried u kratko spomenuo, na koji je način Bugarska ušla u svjetski rat. Godinu dana kolebala je Bugarska vlada izmedju rata i mira; dva puta bila je već gotova da podje u rat, ali je **na odlučni zahtjev** seljačtva i njegovog saveza od toga nauma odustala. Napokon se vlada počela i po treći put spremati na rat. To spremanje naročito je podpomagala svima sredstvima Njemačka, gdje se dapače u saboru govorilo o nekih 50 milijona maraka, koje da dobije Bugarska za ulazak u rat. Seljački je savez po treći put upro svu svoju snagu, **da rat spriječi.** Da u tom lakše uspije, savez je izabrao svoja tri predstavnika — Stambolijskoga, Dimitrova i Dragieva, — da odu **ravno caru** i da kod njega svoj cilj postignu. Ta trojica su se prije polazka caru sporazumila još sa predstavnicima manjih stranaka, koje su bile proti ratu, te su tako zajedno **dne 4. rujna 1915.** pošli k caru, kojemu je Stambolijski naročito razložio odpor seljačkog naroda proti ratu. Kako je taj put k caru svršio, vidi se po ovom: Dne 10. rujna 1915. izašla je zapovied za mobilizaciju; dne 11. rujna se po cieloj Bugarskoj razglasilo, da je seljački vodja Stambolijski ubit; 12. je spriečen prvi pokušaj, da ga ubiju. 13. je izdana zapovied, da ga uapse, a 15. je uapšen. Dne 30. je rujna započeo rat; 1. listopada predana je Stambolijskomu obtužnica, kojom se za nj traži **kazan smrti.** Dne 9. listopada 1915. bude Stambolijski osudjen **na doživotnu tamnicu.** Malo prije dne 5. je postrieljano mnogo vojnika za to, da se spriječi pokret u vojsci, kojemu je bila svrha, da Stambolijskoga oslobodi i da se spriječi rat. Dne 6. listopada i dne 10. studena 1915. bila je ponovno glavna razprava proti Stambolijskomu i još proti drugim vodjama seljačkoga saveza glavno radi njihova rada u zadružnom »Narodnom magazinu«. Početkom 1916. podignuta je obtužnica i proti Stambolijskovoj ženi i proti mnogim drugim udruženim seljacima.

Tako je eto pošla Bugarska u svjetski rat. Vrata tamnice i puščana zrna ugušila su glas savjesti predratne Bugarske, a na bojnim poljanama ginuo je bugarski seljak, ili je stvarao i skupljao novu snagu, da njom vrata tamnice otvori, svoje zlotvore da odtjera, a sebi da stvori ljepšu i sretniju budućnost prema riečima samoga Stambolijskoga: Osobna i obća stradanja i muke će proći, ali će ostati zalog sjajnije budućnosti Bugarske.

Da ove žrtve nisu bile uzaludne, ni ove nade izprazne, dokazom je još jedan, posljednji sukob bugarskoga seljačtva s carem Ferdinandom. Dok je naime rat najjače bjesnio, a ratna sreća sladila časove caru i njegovim slugama, dva glavna protivnika rata i cara: seljačtvo i njegov vodja Stambolijski nisu mirovali: Seljak je sve potajice mrmljao na ratno bjesnilo i skupljao svoje sile, da u sgodan čas dovrši rat i makne cara, a njegovi su vodje u težkoj tamnici spremali bezbroj pisama i knjiga, koje su imale pokazati seljačkomu narodu pravi put do onoga, za čim on sam čezne. Tako je u zatvoru sam Stambolijski napisao cieli niz knjižica, koje su danas pravo evandjelje bugarskomu narodu.

Već od početka rujna 1918. počelo je na ratištu medju vojnicima seljacima neko posebno gibanje, koje je dobilo jačega izražaja iza 25. rujna, kada se pročulo da je Stambolijski pušten iz zatvora. To ime išlo je od usta do usta, ili kako kaže jedan od glavnih vodja pobunjenih vojnika — sadašnji zastupnik Damjanov, to ime išlo je kao grižnja savjesti od podporučnika do cara i od stražara do ministra. Dne 26. rujna 1918. podje oslobodjeni Stambolijski i drug mu Rajko **Daskalov** na frontu, gdje ih dočekaju pobunjeni vojnici sa željom i sa zahtjevom, da ih vode u Sofiju protiv dinastije i protiv svih krivaca rata i ratnih nesreća. Pobunjeni vojnici, članovi seljačkog narodnog saveza, htjeli su — kako reče sam Stambolijski —svojom revolucijom postići: 1. svršetak rata, 2. proglašenje Bugarske republike, 3. kaznu krivaca rata, 4. da se ratnim bogatašima i i milijonašima uzme dio bogatstva u korist naroda i države i t. d.

U početku je revolucija imala sjajan uspjeh, ali, kad je car Ferdinand proti pobunjenima poslao pet **njemačkih** divizija, nisu pobunjenici takvoj sili mogli odoljeti i morali su se razići. No pobunjenu vojsku je bilo moguće raztjerati,

ali nije bilo moguće ubiti **onaj duh,** koji je medju tim od prvih pobunjenika prešao **na svu bugarsku vojsku,** koja je kretala na Sofiju i tražila, da car ide. I car Ferdinand je otišao, zapravo pobjegao, misleći prije toga Bugarskoj zadati još jedan jaki udarac tim, da ju strovali u pakao ludjačke gospodske revolucije. Osnova na sreću nije uspjela, makar su ju i te kako podupirali svi caredvorci, dosadašnja vlada i njezini gospodski pomagači, koji su po odlazku carevom sve strijele uperili proti seljačkomu savezu i njegovim vodjama. Daskalova i Stambolijskoga su na pr. osudili na smrt i razpisali veliku nagradu onomu, tko ih ubije. No ta biesna potjera trajala je jedva **tri mjeseca.** Počeo se dizati **sav demobilizovani seljački narod,** uzprkos što je proti toj revoluciji bila sva štampa **glavnoga** grada **Sofije** i sva strašljiva i pokvarena bugarska **inteligencija.** Nastojanja organizovanoga seljačtva donosila su sve ljepše i ljepše plodove: Dvie su gospodske vlade seljaci srušili, a treću su najprije prisilili, da pusti na slobodu sve zatvorene učesnike revolucije, a onda su ju svojom mirovnom i političkom organizovanom snagom, većinom glasova na izborima konočno odpuhnuli i predali svoju sudbinu u ruke svojih seljačkih prvaka pod vodstvom svoga prvoga vodje, Stambolijskoga.

Cara Ferdinanda je nasljedio doduše sin Boris, ali je njegov položaj sgodno označio Stambolijski, kad mu je rekao: Vladat će te kao car, dok Vas narod bude htio. Prohtije li se narodu sutra da ima republiku, bit ćete Vi običnim državljaninom Bugarske.

Organizacija zadrugarstva.

Već sam napred spomenuo, da je jedan od temeljnih ciljeva bugarskoga seljačkoga narodnoga seveza, da bugarsko selo organizira na jedino zdravom temelju svakoga napredka, na temelju samopomoći. Tu je savez prirodnim putem došao i do toga, da organizaciju zadrugarstva uzme kao jedan od glavnih svojih poslova. Savez stoji na tom stanovištu, da baš u Seljačkom Savezu politika ima posla, jer prava politika jest **u ozbiljnom radu** za prosvjetu, gospodarski i družtveni napredak.

Početak bugarskog seljačkog zadrugarstva pada u natrag na kojih 18 godina, šta znači, da je kojih 4 do 5 godina mladje **od političkoga** seljačkoga pokreta, pak su tako oba dva pokreta zajedno i rastla: politički pokret kao **stariji,** a zadrugarski, kao **mladji** brat.

Predaleko bi me dovelo, da o tom zadrugarstvu kažem onoliko, koliko bi bilo sgodno i potrebno, pak ću samo onako letimice spomenuti neke primjere, koji naročito obilježuju i bugarski seljački narod, a i zadružni rad njegovoga političkoga saveza.

Središtem zadružnoga rada je **Bugarska poljodjelska banka,** koja nije doduše čisto zadružna, već državna ustanova, a kojoj je prva zadaća svestrano podupirati **seljačke** gospodare. Ona ujedno tako jako zadružno središte, da su bez nje ne bi dao ni misliti onakav zadružni napredak, kakav vidimo u Bugarskoj. Poljodjelska banka ima 100 milijuna leva vlastitog kapitala i 250 milijuna uložaka, a pozajmila je na pr. **na osobnu vjeresiju** (na seljačko poštenje i radinost) 125 milijuna, na tako zvane **varante 230 milijuna i t. d.**

O podjeljivanju ove vjeresije spominje prvak češkoga zadrugarstva **Klindera,** koji je nedavno posjetio bugarske zadrugare, ove naročito zanimljive slučajeve: Banka daje zajmove na osobnu vjeresiju do 10.000 leva (kao naših kruna) na **jedan jedini podpis dužnikov, dakle bez ikakvih jamaca,** pak ipak je u području podružnice u Sofiji u zadnje tri godine od 14.000 dužnika uprava morala **samo od šestorice** tražiti izplatu sudbenim putem.

Ovo je u istinu vjeresija na **seljačko poštenje.**

Banka nadalje **nikada** ne odkazuje podijeljeni zajam osim, ako bi dužnik učinio nešto, što bi zajam naročito bacalo u opasnost. Imade slučajeva, da je čovjek dužan zajam već **preko 30 godina,** a banka mu ga ipak nije odkazala jer su bančini povjerenici ustanovili, da radi obiteljskih i gospodarskih nepilika nije dužnik **mogao** zajam izplatiti.

Da se olakša podjeljivanje zajmova na nekretnine (hipoteku), a i podjeljivanje osobnih zajmova, vode se kod občina posebne zemljištne knjige ili ti neka vrst **gruntovnice.** Za vodjenje zemljištnih i varantnih knjiga, te za procjenu nekretnina ili robe ne plaća seljak **nikakvih** pristojba. Po zakonu ne smije se 1 hektar (1 ral i tri četvrt) zemlje od jednoga gospodarstva nikako zadužiti.

Prema posebnom zakonu moraju **sva** gospodarska družtva i sve zadruge biti članovi Bugarske poljodjeljske banke, kojoj je polovicom 1921. pripadalo od 1862 organizacije 1077 vjeresijskih zadruga, 212 proizvodnih družtava, 512 konsumnih (potrošačkih) udruga (u gradovima i na selu) i 61 radničko udruženje (sindikat).

Ravnateljstvo banke bira na predlog ministra poljodjeljstva **sabor.** Sada je predsjednikom banke ministar pravosudja **Radolov.**

Čisto zadružno novčano središte je **»Bugarska poljodjelska sindikalna (družtvena) banka«,** koja je g. 1919. pod vodstvom Al. Stambolijskoga osnovana kao središte kotarskih poljodjelskih zadružnih saveza. Takvih je saveza, koji imadu i svoja posebna imena, kao Vjernost, Narodni orač, Snop, Život, Plug i t. d., u banci udruženo 80, a glavna im je zadaća, kao i banci samoj, da proizvode svojih članova prikupljaju i prodaju, te da na drugoj strani nabavljaju za svoje članove sve gospodarske i kućne potrebštine. U poslovnoj godini 1919. do 1920. imala je banka sa svojim članovima 150 milijuna, a g. 1920. na 1921. oko 100 milijuna čistoga dobitka, od kojega prema pravilima spada 60% onim seljacima, koji su svoj prirod preko banke prodavali, 25% ide fondu (pričuvama) za podizanje zadružnih skladišta, 10% ravnabije od velike Poljodjelske banke manji ili veći **predujam,dok** mu se utrženi ostatak isplaćuje, kad se roba konačno proda. Primljeni predujam zapiše se na varantu, te se tako ne može dogoditi, da netko robu dva put proda. U ostalom Varantnu vjeresiju smije podjeljivati samo Poljodjelska banka.

* **Varanti** su posebni listovi ili arci, na kojima je zapisano i po odredjenim osobama potvrdjeno, koliko tko imade u kojem skladištu ili inače za prodaju priredjeno kakve **robe:** žita, vina itd. U Bugarskoj takve varante vode i potvrdjuju občine, te je tako svakomu seljaku **omogućeno,** da na svoju za prodaju odredjenu robu do-

teljstvima i upravi, a 5% centrali i dvjema državnim bankama (narodnoj i poljodjelskoj). Banka i njeni savezi osobito su mnogo prikupili i prodali duhana i ružinog ulja, s kojeg je Bugarska po cielom svietu poznata. Osim toga kupila je ova banka u Sofiji ogromni parni mlin, koji dnevno melje 8 vagona brašna.

Novčano zaledje banci je spomenuta državna Bugarska poljodjelska banka.

ovih dviju banaka imadu i čisto Bugarski zadrugari, koji osim zadružni **Savez bugarskih seljačkih zadruga,** rade marljivo na tome, kako bi te tri zadružne ustanove sjedinili i cieli zadrugarski posao još zgodnije razredili.

Kao mali, ali zato tim poučniji primjer zadružnoga rada na selu, neka nam posluži **vinarska zadruga,** zvana Gamza, u Suhindolu, koja je u samoj g. 1920. preradila 1,200.000 kg groždja. Zadruga je osnovana 1912., te ima oko 300 članova (sa zadružnim udjelima po 50 leva). Za uredjenje podruma, te ogromnih cementnih (sa 500.000 l) i drvenih (sa 200.000 l) kaca itd., dala je zadruzi vjeresiju državna Poljodjelska banka. U god. 1920. kupila je zadruga četiri velike bačve (po 75.000 l) i to po jednu iz Češke, Madjarske, Njemačke i iz Austrije, da se vidi, koja je roba najbolja, te će se odanle naručiti daljnje bačve.

III. RADNA DUŽNOST SVIH DRŽAVLJANA U BUGARSKOJ.

Zakon o radnoj dužnosti.

Vidjeli smo, kako je nakon dugoga i mučnoga rada bugarskomu seljačtvu napokon uspjelo, da **samo** preuzme — dobivši na izborima većinu — posve samostalno sve državne poslove, to jest svu vladu, pod vodstvom svoga prvaka, ministra predsjednika **Stamboliskoga,** evo već preko tri godine. Prirodno je, da je takova **seljačka** vlada, imajući pred očima poratni težki položaj Bugarske, najprije pomislila na ono, što je najvažnije, naime na to, da narod **sveobćim obvezatnim radom** popravi, što je razoreno, i da priradi sve ono, što je potrebno, da se Bugarskoj osigura bolja i sretnija budućnost. Na obnovu svoje domovine sveobćim radom morao je bugarski narod najprije pomisliti i zato, što Bugarska nema ni onoga novčanoga ni trgovačkoga bogatstva, koje ima na pr. Engleska, ni one obće gospodarske organizacije, koju ima na pr. Njemačka. Ostaje joj dakle jedino **rad,** koji je, kako sgodno veli glavni ravnatelj organizacije radne dužnosti, **Stojanov,** spasio Bugarsku od jarma turskoga i grčkoga, i koji ju jedini može obnoviti i preporoditi.

I za to je **već u lipnju g. 1920.** stvoren **»Zakon za trudovata povinnost«,** to jest zakon za radnu dužnost, po kojemu (čl. 1.) »svi bugarski podanici obiju spolova, kad navrše: mužkarci 20 godina, a djevojke 16, podpadaju pod radnu dužnost, t. j. pod obvezatni javni rad«.

Radnoj je dužnosti cilj (čl. 2.):

a) da organizira i javno iskoristi radne sile u zemlji, da se tako podigne proizvodnja i blagostanje;

b) da kod svojih državljana, **bez obzira na njihov družtveni položaj i imovinsko stanje,** razvije ljubav za javne poslove i za tjelesni rad.

c) da podigne moralni (ćudoredni i duševni) gospodarski položaj **naroda, uzgajajući** kod državljana sviest o dužnostima prema sebi i

prema družtvu i priučavajući sve odrasle razumljivim načinima rada na podizanje narodnoga gospodarstva!

Prije, nego priedjemo dalje na sam zakon, valja spomenuti neke naročite neprilike, koje je seljačka vlada uvodjenjem toga zakona imala.

Tu je prije svega, kao što se je dalo i očekivati, užasan otpor gotovo sveukupne tako zvane inteligencije, a zapravo one gospode i onih gradjana, koji su bili navikli, da samo **zapoviedaju,** i po malo »komotiziraju«, a seljački i radnički sviet da ih sluša i za njih tegli. Preko toga odpora gospode proti tomu zakonu prelazila je i prelazi seljačka većina i vlada od prilike onako, kako su ta gospoda, dok su bila na vladi, prelazila preko želja, zahtieva i potreba seljačkoga naroda. Ide dalje za svojim poslom i svojim putem, a tko se ne pokorava tomu **zakonu,** za toga se već nalazi lieka. Tako je to u samoj Bugarskoj, doma.

Ali su mnogo veće neprilike, koje su seljačkoj vladi pravila organizovana gospoda **izvan Bugarske,** gospoda susjednih i zapadnoevropskih gospodsko-kapitalističkih država, te bi — što valja naročito naglasiti — bila ta gospoda valjda i onemogućila provedbu takvoga zakona, da stvar nije veoma dobro, pametno i **razborito,** upravo mudro smišljena i udešena i da se ta gospoda ne boje svojih radnika i seljaka, a bome, dobrano i — Rusije. Dakako, da ta gospoda nisu najprije **tomu** prigovorila, što **i gospoda** moraju raditi, nego prigovoriše ponajviše tomu, što tobože ta organizacija rada nije drugo, nego prikrivena vojnička organizacija. Po mirovnim ugovorima Bugarska naime smije držati samo vrlo maleni dio prave stajaće vojske, pa je onda ovako tobože izigrala mirovni ugovor. Ta je vika gospode išla tako daleko, da se je tom stvari moralo baviti čak vrhovno vieće saveznika (antante) u Parizu, koje je medju tim stvorilo zaključak, da radna dužnost u Bugarskoj **nema ništa zajedničkoga sa vojničkom organizacijom,** već naprotiv, da je takva radna dužnost i organizacija rada **životni interes Bugarske.** Kod toga je to vieće ipak preporučilo seljačkoj vladi, da neke stvari u zakonu izmieni, kako bi se odklonila svaka bojazan prigovarača. Medju tim je seljačka vlada stekla već neko izkustvo u tom poslu te je i sama bila nakanila neke stvari promieniti, dotično usavršiti. Tako su nastale u prvom zakonu neke važne promjene.

Tako je spomenuti čl. 1. nadopunjen tim, da su na rad obvezani mužkarci od 20. do 40., a žene od 16. do 30. godine, te da se može na jedan put na rad pozvati najviše 30 % (po sto) od svakoga godišta.

Prema čl. 3. radna se dužnost svih odraslih izkorišćuje za podizanje reda i narodnoga gospodarstva, naročito: **uredjivanjem puteva,** poštanskih naprava, željeznica, kanala, izsušivanjem bara i močvara, podizanjem javnih, **školskih i zdravstvenih sgrada,** pošumljivanjem briegova, uredjivanjem i obradjivanjem državnih, kotarskih i obćinskih školskih uzornih gospodarstva i pokusnih postaja, radom u tvornicama i t. d.

Najviše je prigovora i razprava bilo radi čl. 4., koji je u početku glasio: »Radna dužnost je osobna, te se **ne dozvoljava nikakva zamjena.**« Taj je paragraf kasnije promienjen tako, da se do 30 % svih radnih obvezanika (u glavnom

gradu Sofiji do 40%) **može odkupiti,** a odkupninu, koja se ravna u glavnom prema položaju i imetku dotičnoga obvezanika, uredjuje posebnim pravilnikom ministarsko vieće. Tom, seljačkoj vladi u glavnom iz vana nametnutom promjenom zakon o dužnosti rada mnogo je izgubio od svoje prvobitne moralne snage, koju mu je davalo prvo njegovo podpuno izjednačenje **svih staleža** u radu, a oslabljeno je i ono načelo, da je i **tjelesni** rad tako vriedan i častan, kao i svaki drugi.

Na drugoj je strani opet takva promjena uklonila i neke nedostatke u provedbi radne dužnosti. Mnogi obvezanici, bilo radi svoga zvanja, bilo opet radi tjelesne slabosti, **nisu mogli** obavljati dane im poslove, čim je i rad postao bezuspješan, a osim toga nije njihovo »markiranje« dobro djelovalo na druge, koji su na tim poslovima radili. Uz to su novčana sredstva mnogih obćina tako skromna, da im nije bilo moguće bez novčane pomoći upotriebiti sve one radne sile, koje su obćinama stajale po zakonu o radnoj dužnosti na raspolaganje.

Po zakonu odkupnina ne smije biti manja od 100 leva za jedan dan, a ako se uzme u obzir još i to, da su kod odredjivanja obvezanik., kojima je dozvoljen odkup, obćinama ostavljene dosta slobodne ruke, može se reći, da se dobro, koje odkupnina donosi, barem izjednačuje lošom stranom odkupa.

Prema proračunu glavne uprave mogla bi naime odkupnina dati godišnje do 200 milijuna leva.

Prema čl. 4. **oslobodjeni** su za uviek od radne dužnosti samo podpuno nesposobni, vojnici pod zastavom i **udate žene.** Oslobodjeni radi nesposobnosti plaćaju posebni odkupni porez.

Članak 5. odredjuje, da se nijedan bugarski državljanin ne može izseliti ili primiti tudje državljanstvo, dok ne izpuni svoju radnu dužnost. Tko bi to ipak pokušao, kazni se tamnicom od najmanje jedne godine (čl. 24.).

Članak 6. dopunjen odredjuje, da r e d o v i t a radna dužnost traje **za muškarce 8 mjeseci, a za žene 4 mjeseca,** te se može razdieliti na više godina.

Polakšicu (čl. 7.), da mogu raditi samo polovinu toga vremena, dobivaju jedino uzdržavatelji obitelji, naročito: za rad sposoban sin jedinac ili kći jedinica za rad nesposobnih roditelja; jedini za rad sposoban brat ili sestra malodobne ili nesposobne braće i slično. No, i takve se polakšice daju samo **siromašnim** obiteljima, koje nemaju nikakvog imetka, ili imadu godišnji dohodak manji od 1500 leva.

Privremenu odgodu (čl. 8.) izvršenja radne dužnosti dobivaju bolestnici, dok se ne oporave i mladež, koja polazi srednje ili visoke škole, dok ne svrši škole, te kažnjenici dok ne izvrše kaznu zatvora (čl. 9.).

U slučaju velikih prirodnih nesreća (čl. 10.), narodne nevolje i neodgodive potrebe, mogu po zaključku ministarskoga vieća biti na **privremenu** ili i z v a n r e d n u radnu dužnost do četiri tjedna pozvani **svi mužkarci do 50 godine,** a i **mladji od 20 godina.**

Radnu dužnost obavljaju (čl. 13.) odieljeno: mužkarci u svojoj županiji ili najdalje u mjestima blizu županije, a **žene u mjestu svoga stanovanja.** Učitelji i upravljači rada obavljaju svoju dužnost ondje, gdje je to potrebno.

Paragrafi 14. do 22. govore o organizaciji rada.

Paragrafi 23. do 30. govore o kaznenim odredbama za neizpunjavanje zakonskih ustanova.

Tako se čl. 23. odredjuje kazan tamnice do dvie godine za onoga, tko bi ili sam pokušao ili komu drugomu pomogao izmaknuti od radne dužnosti. Kaznom od najmanje jedne godine tamnice kazni se onaj, tko bi ili sam sebe osakatio, ili u tom pomogao drugoga sa svrhom, da izbjegne radnoj dužnosti (čl. 25.). Čl. 27. odredjuje kazan od jedne do tri godine tamnice za one, koji bi krivo sastavljali popise ili spise potrebne za obavu radne dužnosti, a sa svrhom da koga protuzakonito od te dužnosti izvuku. Osobe, koje nemarno izrabljuju dodieljene im radne sile, kazne se globom do 5.000 leva ili tamnicom do jedne godine; ako to čine hotice ili sviestno, kazne se dvostruko.

Tko putem štampe, javnih govora ili na koji drugi način podjaruje koga na neizpunjavanje zakona o radnoj dužnosti, kazni se težkom tamnicom do tri godine i globom do 5.000 leva (čl. 28.).

Organizacija radne dužnosti.

Za provedbu zakona o radnoj dužnosti ustanovljena je kod ministarstva javnih radnja tako zvana generalna direkcija iliti **glavna uprava radne dužnosti,** koju prema novomu zakonu vode tri stalna člana. Za razredjivanje i za što bolje iskorišćivanje posla na rad pozvanih državljana uredjen je kod svakoga županijskoga inženjerstva po jedan **županijski ured za radnu dužnost,** koji je izravno podvrgnut glavnoj upravi i koji se sastoji od odsjeka: **upravnoga, tehničkoga i gospodarskoga.** Neposredni organi toga ureda jesu **obćinska poglavarstva.**

Županijskih ureda imade u cieloj Bugarskoj 15, a svaki od njih ima svoje vieće, kojemu je predsjednik županijski inženjer, a članovi su mu županijski šumar, liečnik i veterinar. To vieće sastavlja za obavu različitih radova potrebni plan, koji onda odobrava, dotično popravlja glavna uprava, koja ujedno vrši i kontrolu, da li se poslovi kako valja obavljaju.

Radni obvezanici diele se prema svojoj spremi i prema potrebi rada na radnike: poljske, tehničke, zanatlijske, rudarske, ribarske i t. d. Da se obvezanici što bolje spreme za pojedine poslove, otvara glavna uprava potrebne tehničke i obrtničke tečajeve, škole i radione, uzorna gospodarstva i t. d.

Uz svaki županijski ured osnovana je i posebna **zadruga,** koja sprema hranu, odiela i druge potrebštine za one, koji u toj županiji obavljaju radnu dužnost. Za to te zadruge i imadu svoje vrtljare, mesare, pekare, krojače, zidare i druge obrtnike, a često su tu i uzorne obrtničke radione, gospodarstva, vrtovi i t. d. Rad i u tim zadrugama obavlja se prema zakonu o radnoj dužnosti, a samo radnici specijalisti i obučavatelji dobivaju neku vrst nagrade. Hranu, koju takve zadruge spremaju, dobivaju samo oni, koji rade daleko od mjesta svoga stanovanja, te oni, koji, kao namještenici imadu pravo na nju.

Kako se organizira i provodi sam posao, ustanovljuje posebni **provedbeni naputak,** iz kojega spominjem samo ovih nekoliko važnijih ustanova:

Obvezanike pozivlje na rad glavna uprava preko županijskih, kotarskih, dotično obćinskih ure-

da, te su ti obvezanici dužni doći na posao u točno odredjeni dan i sat, te na točno odredjeno mjesto. Od časa, kad se prijave, podpadaju obvezanici pod odredbe voditelja dotičnih poslova. Svaki obvezanik mora sobom donieti potrebno »sječivo«, to jest orudje i alat. Ako je ikako moguće, mora u pozivu obvezanika biti naznačeno, kakav alat treba sobom ponieti. Obvezanicima, koji nemaju ili nisu donieli svoga alata, daje potrebno orudje uz posebne uvjete obćinsko poglavarstvo. Za izgubljeno orudje plaća krivac dvostruku njegovu vrijednost. Tko dodje na rad bez orudja, a da za to nema opravdanoga razloga, plaća 10 leva dnevno za posudjeno orudje.

Već prije početka rada mora biti sve točno razredjeno i razdieljeno: mjesto, ljudi, orudje, upute i t. d., da se može rad sa uspjehom provesti. Svaki radi posao, koji mu se dodieli. Radi se cieli dan s odmorom od 10 minuta poslie svakih 50 minuta, te s velikim odmorom od 1 do 1 i pol sata o podne, dok traje objed. Rad nadziru posebni nadzornici, koji se brinu i za razne potrebe radnih družina: za vodu, liekove i t. d. Kišoviti i sniežni dani računaju se za cio radni dan samo onda, ako se je radilo dulje od pol dana.

Zakašnjenje na rad kazni se tako, da je obvezanik za svaki zakašnjeni sat ili dio sata dužan ili raditi pol dana dulje ili platiti poludnevnu nadnicu. Visinu tih nadnica odredjuje obćinsko vieće prema mjestnim prilikama. Takva nadnica ne može biti niža od 50 leva. O svim globama vodi obćinsko poglavarstvo posebni popis, te ih utjeruje najkasnije mjesec dana iza obavljenoga dotičnoga posla.

Isto tako vode se posebne bilježke o cielom radu i za cielo vrieme njegova trajanja. Te se bilješke svakih pet dana skupljaju i na koncu rada radi razračunavanja izradjuju i šalju glavnoj upravi.

Dosadašnji rezultati iliti uspjesi obvezatnoga rada u Bugarskoj.

Zakon o radnoj dužnosti star je samo 2 godine. Razumljivo je dakle, da se uspjesi njegova djelovanja ne mogu ni izdaleka točno pregledati. Ali uza sve to već ono, što je poznato, tako je sjajan dokaz vrijednosti toga zakona, da su svi prigovori proti njemu tek napuhnuti mjehurići gospodske oholosti ili gospodske žuči.

Kod prosudjivanja tih uspjeha valja u prvom redu iztaknuti uspjeh **moralni:** kod svih državljana počela se dizati i učvršćivati sviest o njihovoj snazi, o družtvenoj solidarnosti i jednakosti, o vriednosti tjelesnoga rada i t. d. U mnogim i mnogim obćinama obvezanici su, sviestni sebi prave vriednosti takvoga rada, **dobrovoljno radili 12, 15 i 20 dana dulje,** nego što im je bilo propisano. Ogromni moralni uspjeh rada je naročito i u spoznaji ogromne većine državljana, da su tim radom obavljeni mnogi i mnogi **obće koristni** poslovi, koji inače ne bi bili ili nikada obavljeni, ili bi bili obavljeni kasno i s ogromnim troškovima svega naroda.

Nije manji od toga moralnoga uspjeha, ali je za to i za svakoga sliepca vidljiviji uspjeh zakona u zaista obavljenim poslovima. I ako podatci, koji taj uspjeh pokazuju u brojkama, nisu još sasvim podpuni, naročito za upravno-financijalnu godinu 1921.—1922., to su ipak i ti podatci takovi, da se iz njih dobiva dovoljan pregled uspješnosti obvezatnoga rada. Podatci su radi preglednosti razdieljeni na uspjehe pirvremenoga ili izvanrednoga rada (prema čl. 10.), koji je obavljen na temelju prvobitnoga zakona u jeseni 1920. i u proljeće 1921., te na uspjehe **redovitoga** rada (prema čl. 6. zakona), koji je obavljan većinom u god. 1921. i nešto malo početkom god. 1922. i to već prema ustanovama promijenjenoga zakona. Podatke donosimo prema knjizi, koja je izašla francezki pod naslovom »Le travail obligatoire en Bulgarie« (Radna dužnost u Bugarskoj), a koju je napisao **Kristo Stojanov,** glavni ravnatelj radne dužnosti (1922.).

Uspjesi izvanrednoga obvezatnoga rada.

Pokušaj izvanrednoga obvezatnoga rada proveden je na temelju čl. 10. zakona o radnoj dužnosti i ministarskom naredbom od 30. rujna 1920. Na temelju te naredbe pozvani su svi mužkarci na **10-dnevni rad** u vrieme od 1. listopada 1920. do 15. ožujka 1921. Na datume, kad će koji doći, nije se strogo pazilo, već su **obćinska vieća bila ovlaštena,** da sama ustanove, kad će obvezanici doći na rad i koje će poslove obavljati.

Prema podatcima, koje je do sada dobila glavna uprava od 1123 obćina (od svih 2.493), pozivu se odazvaše 275.493 obvezanika (od pozvanih 312.982).

Od 60 vrsti najrazličitijih obavljenih poslova, kao primjer spominjemo, da je tim radom: izgradjeno 207 km, a popravljeno 110 km cesta; izgradjeno 345 km, a popravljeno 506 km raznih puteva; ulica je izgradjeno 96 km, a popravljeno 156 km u više od 100 sela; **sagradjeno je 619 mostova, a popravljeno 264;** šljunka je dovezeno 74.438 kubika i 5.896 kola, a pieska 26.876 kubika i 3.973 kola; gradjevnoga drva je dovezeno 2.931 kubik i posječeno 20 ha; zdenaca je izkopano 109, a popravljeno 259. Osim toga **su uredjeni svi izvori i zdenci u 20 sela;** kanala je prekopano 42 km, a graba 43 km; zidova je sazidano 2.296 kubika (kub. metara); criepova izradjeno 65.000; **sagradjeno je 12 škola,** 1 crkva, 3 minareta, 4 obćinske sgrade, 9 staja, 1 žitnjak, 3 kovačnice, **2 ciglane, 1 pilana,** a cieli niz je takvih gradnja popravljen; postavljena su **444 brzojavna stupa** i žice u 3 sela; pašnjaka i šuma očišćeno je 37 ha, a šikara 21; posadjeno je **9.179 komada** drveća i t. d., i t. d.

Uspjesi redovitoga obvezatnoga rada.

Dne 20. travnja 1921. pozvano je prvih 700 do 800 ljudi, a dne 1. lipnja daljnjih 10.000, od kojih je stavljeno na razpolaganje — od pridošlih 7.535 obvezanika — ministru poljodjelstva 2.400, ministru javnih radnja 2.270, ministru željeznica 2.260, ministru trgovine i ministru vojnom 605 obvezanika.

U 246.452 radna dana tih obvezanika upotrebljeno je za 80 i više najrazličitijih vrsti radova, slično kao i kod izvanrednoga rada, u glavnom: za uredjenje željezničkih i inih puteva, za sječenje šuma, za tučenje kamena, za gradnju raznih obće koristnih sgrada, za iztovarivanje razne robe, za uništavanje gusjenica, za iskopavanje dudova, za uništavanje korova (291.862 kvadratnih metara), za gradnju živica (oko 6.000 m), za vezanje snopova (13.286), za mlaćenje žita (86.180 kg), za obradjivanje kukuruza (12.236 ha), za žetvu (461 ha), za čišćenje i vezanje vinove loze (1,080.000 kvadratnih metara), za obradjivanje vinograda (15.000 ha),

za košnju (oko 60 ha), za obradjivanje druge zemlje (oko 80 ha), za ciepljenje (oko 15.000 komada) i okapanje (63.678) voćaka, za natapanje, te napokon 10.211 dana za njegu stoke i t. d., i t. d.

Kao redoviti obvezatni rad upotriebljen je još posebno tako zvani **tromjesečni rad samo za podizanje bugarskog sela:** za uredjenje ulica i puteva, za gradnju zdenaca, izvora, napajališta, za podizanje škola i drugih javnih sgrada, mostova i t. d.

Ako se vriednost toga dosadašnjega rada preračuna na vriednost u novcu, iznosila bi: Vriednost redovitoga rada okruglo 34 milijuna leva, vriednost tromjesečnoga rada 106 milijuna, a vriednost izvanrednoga rada 500 milijuna, dakle **ukupno 640 milijuna leva,** naprama sveukupnim troškovima rada i njegove organizacije **od 113 milijuna leva.** Vriednost rada u godini 1922. cieni se na **okruglo 990 milijuna,** a troškovi na **170 do 200 milijuna,** te je, dakle, jasno, koliku ogromnu i novčanu korist imade cieli bugarski narod od radne dužnosti. Ta korist je to veća, što gotovo tri četvrtine toga rada služe izključivo za podizanje i unapredjenje **sela** i seljačkoga života.

Planovi iliti osnove za bližu i dalju budućnost.

Zakon o radnoj dužnosti protegnuo je svoje djelovanje i na takova područja, gdje nije moguće za ovako kratko vrieme ustanoviti pravoga uspjeha u obće, jer je to više polaganje čvrstih temelja za budućnost, nego gradnja za sadašnjost. Treba naime **usavršiti organizaciju radne dužnosti** u ona tri prije spomenuta glavna odsjeka ili sekcije: upravnoj, gospodarskoj i tehničkoj.

Upravni iliti administrativni odsjek morat će sve veću pažnju posvećivati izradbi što boljih osnova za provedbu rada, te odgoju osoblja za stručno vodjenje i nadzor raznih poslova. Važna zadaća čeka taj upravni odsjek, **da u rad uvede i žene,** dotično mlade djevojke, kako to propisuje zakon. K provedbi toga diela zakona nije se, naime, do sada moglo pravo pristupiti, jer je, kako veli sam prije spomenuti glavni ravnatelj Stojanov, stvar dosta osjetljiva, pak treba tu stvar temeljito proučiti i postupati vrlo oprezno, vodeći uviek računa o položaju žene u obitelji, o običajima puka i o poštovanju, koje žena ima u narodu.

Manji pokusi u okružju sofijskom i tirnovskom pokazali su, da će možda jedino gradske djevojke, koje većinom i inače ne rade u obiteljima, biti moguće zaposliti prema ustanovama toga zakona. Stvar, medju tim, iz mnogih razloga nije ni tu jednostavna, pak ju treba dalje oprezno proučavati. Nije izključeno, da će se na koncu ta ustanova zakona morati ukinuti ili barem toliko promieniti, da žene i djevojke ne budu toliko pozivane na rad, koliko na vježbanje i nauk u raznim praktičnim, gospodarskim i kućnim poslovima.

Tako će valjda biti tim više, što drugi, **gospodarski odsjek** organizacije marljivo sprema sve uvjete i sve prilike za takvo **školovanje,** ne samo žena, nego i mužkaraca. U tu je svrhu gospodarski odsjek već učinio i neke pokuse, koji su donieli već i prve uspjehe, a doniet će ih, ako bog da, brzo i više.

Tako je ta ekonomska ili gospodarska sekcija preuzela kraj Sofije jednu dosta zapuštenu **ciglanu,** koju je obvezatnim radom sasvim

preradila tako, da je sada prava škola za vježbanje ciglara, a uz to još izradjuje dnevno 25 do 30.000 opeka. Tom opekom se pokrivaju $^4/_5$ (četiri petine) sveukupne potrebe države, županija i obćina za gradnju škola.

Od ministarstva rata dobila je glavna uprava dužnosti rada **tvornicu drvene gradje** (stolarija) u Šumenu i **krojačnice** u Šumenu i u Slivnu. Sva ova poduzeća gospodarski odsjek glavne uprave preuredjuje i usavršuje. U svakoj krojačnici imade 160 radnih obvezanika-naučnika, a dok se poduzeća podpuno urede, bit će ih i više. Proizvodi tih poduzeća upotrebljavaju se u prvom redu za pokriće potreba glavne uprave i okolišnog naroda, a onda istom za drugo, dok se novo izvježbani »majstori« šalju kao obučavatelji k raznim županijskim uredima dužnosti rada. Slično rade i **postolarije** (čizmarije) u Gornjoj Baniji i **vapnara** Babino-Malo.

Gospodarske škole u Kabjuku (kraj Šumena) i u Sv. Nikoli (kraj Kaludjerova) uredjene su tako, da budu uzor okolišnim seljacima i pouka onima, koji na njima — po zakonu o radnoj dužnosti — rade. Naročito živo radi škola u Kabjuku, koja već ima i jednogodišnji prirod. Jednakoj svrsi služe i **vrtna gospodarstva** (vrtljarije), koja su uredjena gotovo u svakoj županiji kao škole, a drugo, za pokriće potreba županijskih gospodarskih odsjeka radne dužnosti, slično, kao i dvie **ribarske škole** u Orehovu i u Varni.

Na taj eto način gospodarska sekcija uz znatnu pomoć sekcije **tehničke** udovoljava ne samo sve više potrebama organizacije radne dužnosti, već sprema nove, izškolane pojedince za dobro njihovo i cieloga naroda. Na taj se način — pomoću nekoliko hiljada radnih obvezanika — rješavaju i takva pitanja narodnoga života i napredka, kojih država sama po sebi, a valjda ni privatnici sami ne bi mogli u obće riešiti. Na taj se način ide napokon stalno za onim velikim ciljem, što si ga zakon o radnoj dužnosti, dotično njegovi tvorci, bugarsko seljačtvo i njegovi vodje postaviše, a taj jest:

zakon o radnoj dužnosti, dotično njegovi tvorci, bugarsko seljačtvo i njegovi vodje, postaviše, a taj jest:

od Bugarske stvoriti **sa najmanje mogućim novčanim sredstvima** zemlju savršene gospodarske organizacije;

zajedničkim radom državljana svih staleža, zanimanja i stranaka, postići njihovo sbliženje, izjednačenje i izmirenje, te napokon:

bezplatnim radom uloženim u zajedničke interese uzdržavati medju državljanima i državljankama osjećaj žive ljubavi prema Bugarskoj.

Ostvarenje ovoga velikoga cilja znači preporod i obnovu Bugarske, znači put k — novoj Bugarskoj. I za to će ustanova radne dužnosti ostati kao prva kulturna uredba, a seljačka ju vlada može s punim pravom smatrati najsretnijom reformom, koju je moglo ostvariti samo zdravo, sviestno i organizirano bugarsko seljačtvo.

U Dugom selu (Zagreb).

Josip Predavec, gospodar i narodni zastupnik.

Seljačkomu učitelju i vodji

k njegovoj pedesetgodišnjici.

Zdravo zviezdo vodilice
Puka seljačkoga,
Zdravo uro budilice
Roda hrvatskoga.

Pred Vidovom četir' dana
Pol je tebi vieka,
Glava ti je ovjenčana
Slavom iz daleka.

Od početka škole eto
Bio si Hrvatom,
Seljaka si napred meto,
Smatrao ga bratom.

Borac ti si bio svuda
Proti svakoj sili,
Gospodi si posto luda,
Nam mučenik mili.

Ti si bistre upro oči
U seljačku raju,
Što u mraku i težkoći
Čeka konac vaju.

Živom riečju, radom pera
Umna duša tvoja
Nastojaše, da otjera
Neznanje bez broja.

Svaku kuću našeg roda
Um je tvoj obasjo,
Napredak je i sloboda
Po tebi nam zasjo.

Uz tvoj nauk, svi smo eto
Sada jedna snaga,
Sve nas vodi geslo sveto,
Republika draga.

Za sve patnje, za sve trude
Seljaci ti žele
Što slavnije moći bude
Spremiti veselje.

Deset puta sto tisuća
Seljačkih pristaša,
Slobodna su sve to pluća,
Republika naša.

Velik broj je, al još veća
Ljubav ti je prava,
Koja te se sada sjeća,
Jer si naša glava.

U Zagrebu, glavnom gradu,
Dom seljački dići,
Za prosvjetu, ne paradu,
Kuda ćemo ići.

Tisuću nas dati može
Svak po hiljadarku,
A ti, dobri, dragi Bože
Užgi ljubav žarku.

Da od onog milijuna
Drugih svih pristaša
Baš do vrha bude puna
Ta blagajna naša.

Sad svi znamo, da trebamo
Usred Zagreb grada
Živu sliku i priliku
Seljačkoga rada.

To će biti dom veselja
Seljački dom pravi,
Spomen našeg učitelja,
Koga narod slavi.

Dom seljački, dom naš bratski
Radića Stjepana;
Nek se kupi rod hrvatski
Tu sa sviju strana.

Tu naš seljak nek' pokaže
Svietu na vidiku,
Da poštenjem, radom slaže
Svoju republiku.

Tu nek' svatko vidi, čuje
Radićevo djelo,
I kako ga odlikuje,
Baš hrvatsko selo.

Juro Valečić,
seljak i narodni zastupnik iz Vel. Maslenjače kraj Daruvara.

Izbor predsjednika seljačke stranke u Novigradu godine 1908.

Razvija se čarni barjak
Zlatom izpisan.
Vjera v Boga, ljubav, sloga,
Seljačka je stran.

Zora sviće, seljak kliče:
Sad dolazi dan.
Neka nam je slogom svetom
Rad naš ovjenčan.

Tko još spava, nek se budi;
I nek ide tam,
Gdje se narod cieli kupi
U seljački hram.

Raduje se sin seljački,
Šta je njezin član,
Jer seljačka stranka tjera
Tisućljetni san.

Narod cieli tako želi,
Da je poštovan,
Da baš seljak mora biti
Sada izabran.

Da zastupa mučenika,
Koj je pravedan,
Koji svima želi život
Miran, ugodan.

Seljačke su marne ruke,
Žuljeva pun dlan,
Seljak svojim radom stvara
Domovinski stan.

Bez seljaka živit nemre
Niti jedan član,
Niti vojnik, ni činovnik,
Grof, ni samostan.

Tko seljaka ludom zove,
On je glupan sam,
Seljačkom se mukom hrani,
Nek ga bude sram.

Sve, što seljak ima svoga,
Priskrbio si sam,
Nikad nikom, koj ga prosi,
Ne veli: ne dam.

Zato neka stalež svaki
Sad prione k nam,
Neka udju svi Hrvati
U seljački hram.

Nek se bore za slobodu
Kao Frankopan,
Neka ljube naša prava
Ko Jelačić ban.

Tko pristane drage volje
Uz seljačku stran,
Dokazat će tim najbolje
Da nije tiran.

Koji ljubi barjak slavni
Crven, biel i plav,
Ljubit će i rod pradavni,
Radin kao mrav.

Hrvatska je domovina
Baš seljački stan,
I najveća joj milina
Seljak ponosan.

U Sigetcu, kbr. 9. kod Koprivnice.

Franjo Mandin, seljak.

Duševni vodja srbskoga naroda -- republikanac.

Današnji vlastodržci u Beogradu muče se, kako bi čitavom svietu dokazali, da je srpski narod u svojoj duši, po tom kako osjeća i po tom kako misli kraljevac i da pravih republikanaca medju Srbima nema.

To mišljenje uspjelo je srpskim gospodskim strankama nametnuti i u Hrvatskoj, tako da jedan veliki dio hrvatskog naroda, naročito školanih ljudi, ni ne vjeruje, da bi se medju Srbima mogao ozbiljno razmahati republikanski pokret.

Najodlučniji su monarhisti medju Srbima srpski varoški bogati gazde, koji listom pripadaju srpskoj radikalnoj stranci.

I tako se u političkoj poviesti Srbije dogadja ono, što se često opaža u poviesti političkoj, da je stranka, radikalna, koja se u narodu učvrstila kao stranka borbena, kao stranka, koja je rušila tiraniju i nasilje, koja se je borila i proti okrunjenim vladarima i njihovom plaćenom činovničtvu, stranka, čiji su predstavnici ginuli po tamnicama, podizali ustanke i borili se za slobodu svojih občina, za samoupravu seoskih jedinica proti birokratskoj centralizaciji, da je ta ista stranka postala najednom služnica i dvora i dvorskih klika, zagovornica centralizma najnesposobnije i najbezstidnije birokracije (činovničtva).

Da se probudi iz groba osnivač, duševni otac i učitelj svih začetnika radikalne stranke Svetozar Marković čudom bi se krstio, da vidi, što je postalo od njegovih učenika.

Pa ipak

Svetozar Marković,

osnivač srbske radikalne stranke bio je jedan od najdubljih i najsmjelijih republikanaca u predratnoj Srbiji.

Čitatelje će »Božićnice« zanimati da čuju, štogod o patnjama, stradanjima, životu i radu tog velikog sina jednog napaćenog naroda, i da se uvjere, kako su lažne bile bajke o raju i slobodi, koju da je uživao seljački narod Šumadije, prema pripoviedanju naših gospodskih služnika monarhizma.

Život Svetozara Markovića.

Porodica Marković doselila se u Srbiju iz Stare Srbije sa Kosova.

Sam se Svetozar rodio od oca činovnika, čini se u mjestu Jagodini 1846.

Još kao diete ostao je bez roditelja.

Pučku školu, a i gimnaziju svršio je u Srbiji. Kao mladić počeo se živo zanimati za biedu sirotinje. Bolila ga nepravda, što se nanosila seljačtvu i radničtvu i njegova se mlada duša bunila proti svakoj sili i nasilju, proti laži i okrutnosti javnoga mnijenja i vladajuće gospode.

Već kao djak okuplja on oko sebe drugove i nastoji, da u njihovim dušama probudi nezadovoljstvo sa močvarnom, pokvarenom okolinom, da bi ih oduševio za rad.

Po svršenim srednjoškolskim naucima odlazi u

Rusiju

da uči na visokoj inžinirskoj školi.

U Petrogradu ostaje dvije i pol godine i to je vrieme najvažnije za njegov daljni život.

Tu se on sastaje sa ruskim velikim revolucijonarcima i svom toplinom svoje mlade duše siše njihove prevratne ideje.

Baš u to vrieme najače se razvija podzemna Rusija.

Ruski carizam na vrhuncu je svoje moći. Svaka se slobodna misao progoni. Revolucionarci ginu po Petrogradskim tamnicama, bivaju osudjivani na smrt i gonjeni u Sibir u progonstvo.

Černiševski, Hercen, Dobroljubov stavljaju se na čelo pokreta za oslobodjenje seljačtva iz robstva spahijama, za ukinuće kmetstva.

Poljski ustanak, koga su pomagali slobodni mislioci Velike Rusije svršava istina porazom, al ostavlja dubok trag u dušama boraca za slobodu.

Rus Bakunjin kupi dobrovoljce u pomoć Poljacima... Ruski djaci tuku se u redovima dobrovoljaca. Gradjani kupe novac za pomoć ustašama, a časnici Rusi uskraćuju poslušnost, da idu protiv Poljaka.

Niču tajna družtva. Revolucija okuplja svoje prve apostole i mučenike.

Gospodar je Rusije »oberpolicajmajstor« Trepov. Sve što misli, što diše slobodno i čezne za boljim čovječanskim životom, hapsi se i šalje u Sibir.

Kod onih, što vladaju, buja žedja za bogaćenjem i uživanjem Špekulira se na veliko, a javno mnienje gradova odzvanja halabukom zabava po uzoru zapadno evropskih kavanskih lumparija, dok narod strada i propada.

Sve je djačtvo revolucionarno razpoloženo. I u takvo družtvo dolazi Svetozar Marković. Novi ga duh osvaja, on upija pjesmu slobode i blaži svoju mladu dušu sanjama o ljepšoj i boljoj budućnosti svoga naroda.

U istom času u Srbiji poslie ubistva kneza Mihajla vlada bjesnilo dinastičnog terora i činovničkog nasiljništva i on mladić od dvadeset i dvije godine stvara odluku:

»Kocka je bačena, piše on prijatelju Belimarkoviću, oni počinju borbu! Sam protiv sviju.«

Da se još bolje upozna sa pravim ljudskim životom, da upozna sve zablude zapadno evropske civilizacije, biedu tvorničkih bezkućnika velegrada putuje u

Švajcarsku.

To je tada bila jedina slobodna zemlja u Evropi. Jedina republika, gdje se je vidilo, do kakvog se savršenstva može dovinuti narod, koji sam sobom upravlja. To je bilo utočište svih progonjenih. Osim velikog broja Rusa nalazi tu on borce za slobodu svih država u Evropi, koji progonjeni po svojim vladama nalaze zaklona u Švajcarskoj. Tu se on sastaje i sa srpskim djacima višoškolcima.

Svom požudom slobodarske duše guta on djela tadašnjih svietskih umova, koji traže za čovječanstvo velike reforme.

U Švajcarskoj upoznaje se on sa socijalističkom literaturom Njemačke i republikanskom književnošću najvećih Francuza.

I njegovu maštu očara misao bratstva i sporazuma medju svim narodima.

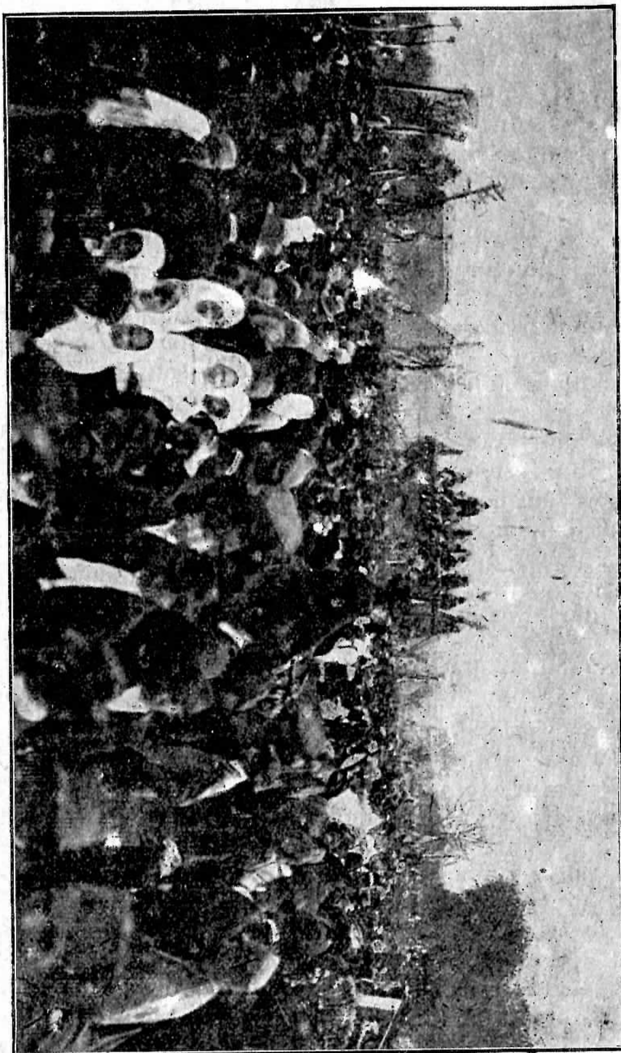
»Mir i pravda medju ljudima, društvo bez kraljeva i čovječanstvo bez granica« lozinku Viktora Hugoa (čitaj: Iga) upisuje on duboko u svoje srce.

Osnutak velike evropske republike »Sjedinjenih država evropskih«, opće pravo glasa za sve, sloboda rada bez izrabljivanja čovjeka po čovjeku, sloboda sasta-

janja i udruživanja, sve te sanje velikog broja učenjaka izpunjaju mu dušu.

Godine 1870. ode u Ženevu, da nauči francuski i da se tek 1871. povrati u Srbiju..

baci na okupljanje seljačtva mnogo vremena potrošio skupljajući djaštvo i školane ljude te organizujuć gradske zanatlije, jer radničtva u gradovima u smislu zapadno-evropskog proletarijata nije ni

Velika seljačka republikanska skupština u Gjurgjevcu, u Hrvatskoj Podravini, dne 1. svibnja 1921. (Rodno mjesto seljačkoga prvaka i zastupnika Tome Jalžabetića.)

Rad oko ujedinjenja omladine.

Pokojni Marković precienjivao je važnost gradske omladine. I zato je mjesto da se svom snagom

bilo u Srbiji.

Ne može se reći, da njegov rad medju djačtvom nije imao nikakova uspjeha, ali je on na taj način

potrošio mnogo snage, mnogo energije, na jedan gotovo jalov rad, jer bi ti isti ljudi koje je jednom uvjerio o potrebi svojih ideja kašnje pod dojmom života i borbe popuštali i smalaksavali.

»Treba znati, kako su bili strašni dinastični terori u ono vrieme« uzvikuje Skerlić, pisac knjige o životu Svetozara Markovića.

Marković ulazi u dnevnu borbu i lomi koplje proti tadašnjoj, na oko doduše slobodoumnoj, ali u istihu nasilnoj činovničkoj upravi Srbije.

U društvu sa nekoliko drugova pokreće razne listove, koji redom propadaju, jer ih guše vlastodržci i jer nemaju dovoljne potpore naroda, koji još nije spreman na borbu.

Žestoka borba sa vlastodržci dovodi ga konačno u

zatvor.

15. siječnja 1874. bude stavljen u iztražni zatvor radi nekih članaka u »Javnosti«.

Sobu, u kojoj je bio zatvoren, opisuje u svojim pismima prijateljicama Ninkovićevim: »Soba je na gornjem spratu nekog starog trošnog zdanja. Tamna je i prljava, jer se nije bog zna kad krečila, čadjava je, jer se furuna puši, a uz to je sva šarena — neko je iz duga vremena tukao stjenice, pa je sada s tim krvavim tragovima ceo duvar išaran. Patos je od cigle, prozori razglavljeni kao vrata — — — —.«

20. veljače 1875. bude osudjen na godinu i po dana zatvora i u travnju mjesecu iste godine po pravomoćnosti osude odpraćen na izdržavanje kazne u Požarevac.

Požarevačko tamnovanje uništi sasma njegovo zdravlje. Već prije je patio na želucu, no tu se bolest pretvara u tuberkulozu.

Jedva je dočekao dan slobode 16. studenoga da odmah sutradan krene u srce Šumadije, u Kragujevac, gdje se tada okupljao najveći broj slobodoumnih republikanaca i tu počinje nov list »Glas javnosti«.

Progoni se nastavljaju. Drug njegov Cenić odlazi na robiju sudjen na osam godina, a Alavantić na deset godina.

Bolest se Markovićeva pogoršava i on se jedva dade nagovoriti od drugova, da ode na liečenje na more, no u pol puta stiže ga smrt u Trstu.

To je bilo u sriedu 26. veljače godine 1875. u 4 sata u jutro.

Daleko od prijatelja, sahranjen bez buke, u ranoj mladosti, umrie čovjek, čiji život, misli i borbenost još su dugo poslie ispunjale i okupljale sve one duhove predratne Srbije, koji su želili, da mjesto nasilja i tiranije zavlada sloboda i pravednost.

Republikanstvo Svetozara Markovića.

Marković je bio otvoreni republikanac.

Kad su ga zbog jednog članka još kao djaka lišili državne pripomoći za školovanje (štipendije) piše on:

»Nama nije ni najmanje stalo hoće li se vlada dinastije Obrenovića (tada su u Srbiji vladali Obrenovići) završiti na IV. Obrenoviću, na njegovom sinu ili unučetu. Ali nama je stalo, da se srpskom narodu ujamče svi uslovi za njegov svestrani razvitak....«

Njegov drug i sumišljenik Pera Todorović pozdravlja njegov povratak iz inozemstva riečima:

»1870. godine vlada u Srbiji dinastijska razuzdanost; narod zapušten u svakom pogledu; sve partije rastrojene; knjiga i novina

skoro nikakvih; žandar, potkazivač i nepovjerenje prekrilili Srbiju (baš kao i danas);.... tada se vraća u Srbiju djak od 23 godine, slaba zdravlja, iznemogao; on nosi u mozgu svome smelu nauku u srcu ubedjenje (uvjerenje) i gvozdenu volju rada — — — —«

I kad je već nezadovoljstvo zahvatilo sve redove, gone ga i on mora da bježi iz domovine optuživan da sprema prepad na dinastiju Obrenovića...

To je bilo u vrieme, kad je cenzura plienila čak i prevod Šilerovog »Vilhelma Tela«, kad su policajci na ulicama mlatili političke protivnike i kao skitnice ih proterivali preko granice. I kad su antidinastičari osvanjivali mrtvi po zatvorima...

Marković se prebaci čamcem preko Save ali vodi dalje pokret iz emigracije.

Državni tužilac plieni njegove spise» jer da »podražuju« duh revolucionarni proti vladaoca i pozivaju narod na bunu protiv svog vladaoca.«

»Od birokracije (činovničke vlade) oteti vlast i dati je narodu« to je bio Markovićev konačni cilj.

»Onaj, koji hoće i slobodu i monarhiju, ili laže, ili nezna, što govori« piše on u članku »Srpske obmane.«

Taj njegov republikanizam godine 1874. prihvaća jaka grupa seljačkih poslanika.

»Pokret je bujao kao gorski potok u proljeće. Gonjenja ga nisu mogla ustaviti...« piše Skerlić, govoreći o Svetozaru Markoviču.

»Prvi put od kako postoji naša Srbija, narodna masa, svesno i sistematski, u ime svojih interesa, vodjena po ljudima iz svoje sredine, ustaje proti vladarske i birokratske eksploatacije zemlje, sa modernim programom narodnog suvereniteta, tražeći vladavinu naroda narodom, Srbiju ne jedne porodice, ili vlasničke gomile, no Srbiju cieloga naroda, naroda, koji radi i stvara. I taj istorijski sukob naroda sa apsolutizmom i birokracijom izpunit će političku istoriju Srbije čitavih trideset godina. U toj krvavoj borbi, u kojoj su dvie narodne pobune, tri prieka suda, stotine stieljanih ljudi iz naroda, hiljade, koji su okove vukli, u kojoj je sa druge strane bila abdikacija jednoga kralja, ubivstvo drugoga kralja, istrebljivanje ciele jedne dinastije, pobjeda je najzad ostala političkim idejama Svetozara Markovića.« Tako piše Skerlić o Markoviću.

Balkanska federativna republika.

Zanimivo je znati, da je Svetozar Marković, prem je silno ljubio svoju domovinu Srbiju, tako, da se je u nju vraćao i onda, kad je sigurno znao, da ga u njoj čekaju progonstva i zatvori, zamišljao ne nasilnu, imperijalističnu, otimačku Srbiju, već Srbiju, koja bi živila u podpunom skladu sa svojim susjedima.

»Stari nacijonalistički program srbkosti je suviše uzan; valja spajati načelo narodnosti »sa opštim čovječanskim naprednim pojmovima«. Pored oslobodjenja od spoljnih neprijatelja potrebno je i oslobodjenje od unutarnjih zala u državi, opštini, školi, porodici...«

»Oslobodjenje jednoga naroda od tiranije drugih naroda samo je jedan kolut (karika) u lancu drugih sloboda.«

On je za federaciju naroda na balkanskom poluostrvu.

To je posliedica njegovog gledanja na sviet.

On je u svemu federalista. On si i državu zamišlja kao slobodan savez obćina, koje moraju da imaju što veću samoupravu i da su podpuno zaštićene od birokratskog centralizma.

Markovićev odnos prema seljačtvu.

U mladjim svojim godinama Marković je više čitao svjetsku književnost socijalističku nego proučavao prilike u svom vlastitom narodu. Napunivši glavu knjigama, on život seljaka nije dobro poznavao.

No što je sa godinama postajao stariji, to je bivao dublji, a osobito po svom povratku iz emigracije, počeo se sve više uvjeravati, da ono, što važi za narode srednje i zapadne Evrope, gdje je već seljačtva bilo gotovo i nestalo, a radničtvo iz dana u dan postajalo siromašnije, ne mora vriediti za Srbiju.

Da je malo dulje poživio i da je više zalazio u seljačtvo, on bi po svoj prilici postao vodja pravog seljačkog pokreta, kakav se danas razvija u Hrvatskoj.

Unatoč toga, on je već tada oštro prigovorio tadanjoj činovničkoj upravi Srbije, beš zbog toga njezinog nerazumievanja za seljačke potrebe, za seljački život.

Seljačtvo je u Srbiji baš u vrieme njegovog povratka iz inozemstva inokoštini, od starinskog na-

Prelaz od zadružnog gospodarstva inokoštini, od starinskog načina života novomu bio je za srbsko seljačtvo težak.

Cincari i Goge, razni Grci, Armenci i Jevreji naseliše se po odlasku Turaka po varošima i počeše isisavati srbsko seljačtvo. Zelenašenje i lihvarenje su počeli trgovci mehandžije i dućandžije.

U slabim godinama, koje su baš tada zavladale, ode mnogi seljački posjed na bubanj, a kupovahu ga varošani.

»Počevši od slugu i trgovačkih kalfa pa do činovnika i kmetova, ceo je svet davao svoju gotovinu u zajam. Činovnici i kmetovi (općinski viećnici) uzimali su obično iz javnih kasa novac pod obični interes, pa ga davali seljaku uz zelenaški (lihvarski).... Činovnici uortačuju se na ovaj način sa zelenašima... da svoje kapitale umnože«, piše Slobodan Jovanović.

Samo jedan zelenaš imao je 1856. stošezdeset i četiri parnice i 141 postavljenu intabulaciju.

Svetozar Marković ustaje oštro proti ovom izrabljivanju naroda.

On žigoše ovo žalosno stanje oštro.

»Industrije gotovo nikako i nema u Srbiji«, piše on. »Na zemljoradničkom staležu stoji svom težinom stalež zanatlija i trgovaca s povrh ovih stalež birokracije.

Stalež trgovaca i kapitalista u Srbiji je sasvim malo razvijen, a stalež birokracije gotovo jedini sastavlja stalež eksploatatora.

... Sav se narod, po njegovom umnom i političkom položaju, deli na klasu, koja vlada — inteligenciju, i klasu nad kojom se vlada — prost narod. Prvi su vaspitani savršeno u birokratskom duhu i zanimaju se uvodjenjem raznih francuskih, pruskih, austrijskih i drugih ujdurama, gdje su ugušile u narodu svako slobodno razvijanje i demoralisale ga. Druga klasa ostaje bez svakog obrazovanja. Nije mučno pogoditi, kako se je moralo razvijati ekonomsko stanje naroda u ovakim prilikama. Mali sopstvenici — seljaci — u prvoj

fazi razvića srpske gradjanstvenosti, jedva su mogli toliko da zarade, koliko da svoju porodicu izrane. Što su se više razvijale državne potrebe, t. j. vladajuća klasa i njezino izdržavanje, tim su se više povećavali razni danci, a s time i siromaštvo radničke klase. Neproduktivna upravljajuća klasa izazvala je još i drugu neproizvodnu. Obrazovani činovnici — što nije nikakvo čudo — imali su kud i kamo više potreba za život, nego ma kakav seljak, njima se prohtjelo da imaju raskošan »mebelj«, dragocene ukrase — jednom rieči — sve što usavršava »komotan« i raskošan život. To je izazvalo klasu trgovaca, koji su van zemlje kupovali ove stvari za potrebu činovnika ili »gospode«, kao što ih u opšte zove srpski seljak. Vi biste se začudili kad bi ma u kojoj varoši u Srbiji videli dućan, u kome bi svagda našli stvari od najnovije pariške mode, a medjutim u celoj Srbiji ni u jednoj varoši ne možete vidjeti, da se izradjuju najpotrebnije stvari za zemljoradnju: kose, lopate, drza zemljoradnju: kose, lopate, drža, žalje, grabunje itd., sve se to dovlači iz Austrije. U Srbiji se mahom narod zanima zemljoradnjom, a i do danas tamo nema ni jedne zemljodelske škole! Ja hoću da vam u istinu pokažem takav užasan kontrast s toga, da bih vam u jedan mah morao pokazati, kako je ekonomsko razviće srpskog naroda išlo sasvim naopačke, u prkos svima zahtevima nauke i zdravog razuma.

Slika razmene proizvoda u Srbiji: jedini produktivni zemljodelski stalež proizvodi sirove produkte, od kojih prodaje toliko, da može isplatiti porezu, a ako mu ostatak ne stigne za uzdržavanje porodice, onda mora da gladuje ili da se zaduži, što je sasvim običan pojav.

Jedan od tih produkata, koji se proda, ide na samo izdržavanje zemljoradničkoga staleža u samoj Srbiji, a drugi deo ide preko trgovaca na stranu za stvari, koje su potrebne višoj klasi i koja ih kupuje od svoje plate, koju joj siromašan narod daje. Trgovac vršeći ovaj trojaki proces šiljanja zemljodelskih produkata na strani, dobavljanje espapa sa strane i razmene ovih espapa sa platom činovnika, razume se, vuče otuda dobiti toliko ne samo da živi, nego još da se uzdigne u onaj viši stalež, i tako teče kapital, dokle medjutim seljak s dana na dan u sve veću i veću bedu pada.

Sad je u Srbiji nastao proces, u kome će ceo narod da stane u jedan stalež proletarijata.

Broj ljudi, koji ne mogu da plaćaju danak, s dana na dan sve veći biva u selima i u varošima, a u okolinama većih varoši sva je zemlja prešla u ruke nekolicine, a seljak radi na tudjoj zemlji.

I tako se u varošima primetno obrazuje stalež trgovaca, kapitalista, naročito u Beogradu, koji je postao magazin za strane fabrikate.

Ko je pratio ekonomski razvitak u Srbiji za potonjih deset godina, taj je morao da primeti, kako se brzo vrši proces podele naroda na klasu proletarijata-radnika u klasu kapitalista. Radenički stalež brzo koraca onome stanju, u kome propada i protivu koga ustaje ceo radenički svet na zapadu.«

Predaleko bi nas odvelo, da navodimo sredstva, kojima je Svetozar Marković mislio odstraniti zlo.

Da se doskoči zlu traži, da narod preuzme vlast u ruke u prvom redu u obćini.

Obćina ima biti ona organizacija, koja će seljaka zaštititi od propasti i kojoj će on naći pomoći u nevolji.

Dakako obćina kao slobodno udruženje seljaka.

Savez obćine uredjenih poput ruskog mira, značili bi po njegovom mišljenju podpun preporod u smislu velikih osnova slavenskih mislilaca.

Osim toga zagovarao je on već onda organizaciju seljačkog kredita putem zadružnih kooperativnih družtava i putem pučkih štedionica.

Marković nije doživio pobjedu svojih liepih osnova, ali je potakao velik broj mladih školanih ljudi, a još veći broj seljaka i radnika, da brigu o svom napredku uzmu sami u ruke.

Dr. Gjuro Basariček, nar. zast.

Sirotinjo - i selu si teška.

(Pripoviest iz života čovjeka siromaka.)

Napisao *Mijo Stuparić*, seljak, (selo Vidrenjak, obćina Ludina, kotar Kutina).

I.

Zvao se je Petar Pavlović.

Služio kod mene godinu i šest mjeseci, pred kojih osam godina. Bio je onizak, krupan momak, širokih ramena, jakih šaka i mišica. Prâm guste, crne kose, oštre kao griva, padao mu preko čela od očiju, iz kojih je odsjevao neki čudni, vražji bljesak. Taj bljesak zamjećivao se osobito u času srdžbe i jada, koji ga je često spopadao, jer je bio dosta upaljive ćudi. Ne bijaše spretan, ni hitar oko sitnoga posla, ali kad je trebalo u šumi natovariti kakav deblji komad drva na kola, dosta je bilo samo reći — nuder se malo napni, — pa da vidiš. Jakim šakama uhvatio bi komad i bacio ga na kola kao od šale. A onda, nasmjehnuvši se, pogledao bi me kroz onaj pram kose izpod šešira kao da mi je htio reći: Vidite, ovako se radi.

Prvu godinu prilično smo se snosili. Ali daljnih šest mjeseci išlo je težko. Naučio se bio na rakiju. U nedjelju, čim se dočepao slobodnog vremena, izgubio se poslie objeda, te se istom pod noć dovukao kući na klimavim nogama.

Jednu nedjelju rekoh mu: »Petre, ti ćeš u četiri sata po podne izvesti konje na pašu u polje. Izmučili su se radne dane, pa danas treba da se odmore i napasu. Je si l razumio?«

— Kako ne bi razumio, kad se »rvacki« govori, — reče on, navuče šešir na glavu i ode.

Spremao sam se na prijateljski sastanak, koji je bio urečen isti dan u pet sati po podne. Odbiju četiri sata, doba je s konjima na pašu, ali nema Petra. Već je i pol pet, još ga nema. A ja sam prijateljima bio obećao, da ću na sastanak doći za stalno. Vrieme je prolazilo, a meni ne bijaše druge, nego izvedoh sam konje na pašu sve msleći: doći će Petar, pa ću ja još stići na sastanak. Al hoćeš? Ure su prolazile, sunce već zapadalo, a Petru nigdje traga, ni glasa. O, čekaj ti gade, danas ću te

pozvati na red, naljutim se sam u sebi. Odvedem konje kući. U to odnekud sa sela začujem krupni glas Petra, gdje iz puna grla pjeva:

— Ej, što ja marim, kad se pobećarim...

Za čas eto ga u dvorištu. Šešir mu na zatiljku, a onaj pram kose razpršio mu se po čitavom čelu.

— Čuješ ti, i t. d., oštro ću ja. Tako li ti mene slušaš...

— Šta, šta, danas sam ja svoj gazda — udarao se on šakom u prsa.

— Ako si ti gazda, ne možeš biti sluga. Zašto nisi došao, kad sam ti rekao?

— Pa šta onda?... — odvrati on — ošinuo me svojim zakrvavljenim očima, u kojima kao da je sam vrag kresao varnice.

Planuo sam na ovu bezobraznost:

— Čuješ ti, gade nevaljani! Za tri dana poberi svoje krpe, pa se nosi...

— Šta!... vikne on kao ranjena zvier strašno kunući. Iz džepa potegne odulji šiljast nož i posrne prama meni... Goloruk i iznenadjen skočim prama kućnim vratima, a on za mnom s nožem u ruci. Dvorištem odjekne krika i zapomaganje mojih ukućana. Nasrnem na vrata i osjetim iza sebe udarac noža u vrata, tek što sam ih za petama zatvorio. Pred vratima ustavio se Petar psujući i pjeneći se kao biesno pseto i mašući nožem.

Njegova divlja, žestoka ćud provalila je svom snagom. Za čas eto mene na vrata i ja uperim iz šake svietlu ciev na Petra.

— Nude sad!...

On se zagleda u mene i kao da je popuštalo njegovo junačtvo.

— Makneš li se samo, ustrielit ću te kao psa.

— A — a — a — tako to, vi s revolverom... Ne trebam ja takvog gazde, koji s revolverom ide na mene... Idem ja u Zagreb za kočijaša, tamo će meni biti bolje.. mrmljao on klampajući prama štali i pobirući svoje stvari.

— Aha — i pijana vrana znade, što je jastreb — pomislih radujuć se i takovomu svršetku.

Oko mene okupila se moja obitelj uplašena i sa suznim očima.

— Gdje si ga uzeo, — upita me žena sa strahom na licu.

— Koga?

— Revolver!...

— Gledaj!... Otvorim šaku i pokažem joj jednu od onih svietlih limenih cievi, na koje je ona sukala predju.

Medju tim Petar je dalje spremao svoje stvari podjedno mrmljajući: Idem u Zagreb, tamo će meni biti bolje. Ne trebam ja gazde, koji s revolverom ide na mene.

I otišao je ne pitajuć ni za račun jer se je uviek brinuo, da ima makar nešto preplate. Ja mu opet vrlo rado poklonih ono malo preplate, samo da što prije ide s onim svojim nožem i s vragom u očima.

II.

Od onda nisam ga vidio više godina. Ali jednog dana upravo me iznenadio. Došavši s polja opazim ga, gdje sjedi usred drvociepa na panju i maše nogama...

— Zdravo Petre!

— Zdravo gazda!

— A odkuda ti?...

— Eto vidite — — iz svieta!

— Pa kako si? Kako živiš?

— Siromaški...

— Hm! Pa hajdemo u kuću, dok mi izpripoviediš, kud si se sve klatario...

— Nisam se klatario... Neprestano sam u Zagrebu...

— Gle, gle, već si možda postao tamo i kućevlastnik... — od šale ću ja.

Jednak sam sa štakorima! Samo što štakori na plaćaju stanarine, a ja moram, odkud mu drago...

Hrvatska seljačka nošnja iz Moslavine.

— Vražji kućevlastnik — odvrati on, — ustane s panja i protežući se dizao stisnute šake u vis...

Bio se jako promienio. Od onoga krupnoga ugojenog momka sad je eto koščat, suh, izmožden čovjek. Sa čela nestalo mu onoga

gustoga prama kose, koji mu je podavao pravi bećarski karakter. Kaput i hlače s mnogim rupama, kao da su miševi kroz njih imali svoju utrku, bijaše gradskoga kroja, ali mjera kao da bijaše nadležna negdje drugdje, daleko od njegovoga tiela.

Koracao je za mnom prama kućnim vratima. Neko čudno čuvstvo obuzelo me, osjetivši njegovu prisutnost. Sjetih se onoga njegovoga noža i dogodjaja pred više godina. Dok sam otvarao vrata, on ih je pozorno promatrao huncutski se osmiehkujući... Sigurno se i on sjećao našega rastanka...

Sjedosmo za stol... On se znatiželjno ogledavao po sobi...

—Davno je, što sam kod Vas bio...

— Prošle su četiri godine.

— Hm, hm!

— Petre, rekoh, pogledavši mu u oči. Reci mi iskreno, bili ti mene u istinu bio onda nožem?..

— Čujete, gazda, da Vam po duši rečem, — imao sam pravu volju, — odvrati on sigurnim glasom... Ja sam onda cielo po podne pio rum, a kad ja rum pijem, svejedno kao da sam vrag u meni kolo zaigra. Dobro je bilo, što ste onda imali revolver.

Bilo mi čudno oko srca. U njegovim očima svietlucalo se opet ono nešto vražjega... Neugodno me se dojmilo ovo njegovo čudno izpričavanje, a opet dopala mi se njegova iskrenost! Da odagnam svaki neugodni osjećaj, upitam ga:

— Pa što si ti zapravo u Zagrebu? Majstor, trgovac, činovnik, kandiddat za »črlenu lampu«, šta li?

— A — a, a... nijedno od toga. Radim u papir-fabriki.

— Težak posao?

— Dosta težak. Po čitav dan bacam nekakova »cula« u vis. A slaba plaća... Četrdeset kruna na dan — šta je to? To nije dosta za stan i hranu, samo za mene, a žena i djeca, e...

— Oženio si se, čovječe?

— Oženio, da, oženio...

— Koliko imaš djece?

— Dvoje. Dječaka i djevojčicu i... zašuti, pa pogled upre u stol...

—Vidite, nastavi on. Plaća slaba, a nas četvero. Za koji mjesec bit će nas i još jedan više... Ona doduše prisluži nešto s pranjem, ali to je sve premalo. Nikada ne smiješ biti sit. Već upravo ne mogu onih »cula« (omota) bacati u vis... Ovako više dalje ne ide...

— Hm, hm...

— Nego, znate, što sam nakanio? Poći ću s mojima na selo. Ići ću na nadnicu, pa gdje radio tu i večerao. Još ću uzeti u zakup koji komad zemljišta, zasijat ću ga, pa tako hraniti ženu i djecu. Što mislite, ovo bi bilo za mene sgodno stanovati preko puta u ovoj kućici Blaža Tomića?

— Pokušaj, ali slušaj Petre. Nadnica na selu nije stalna zaslužba. Tri dana imaš zarade, tri dana opet nemaš. A dobra zemlja ne dobiva se u zakup. Dobiješ li kakovu jalovu, zapuštenu zemlju, skupo ćeš platiti plug, sjeme i zakupinu, a slaba korist od toga. — Promisli...

— Ali, upane on, lakše ću svakako proći na selu nego li u gradu. Da Vi znate, kako se na Jelačić placu za dobre novce malo toga dobiva... A i za drva je puno lakše na selu, nego li u gradu... Tu ih ima u svakoj živici, a u gradu za dobre novce malo šta. Jest, tako je to! A onih »cula« ne ću više bacati u vis... Ne mogu, bole me prsa... Ni ne ću — pa eto...

I s negodovanjem odklanjao on moju primjetdbu i ustavši naglo sa stolca reče: »Idem do Blaža. Pokušat ću. Ne vjerujem ja... u selu će meni biti bolje...«

III.

Malo dana iza toga, eto Petra, gdje cestom kroz selo vodi svoju obitelj. Dodjoše željeznicom iz Zagreba. On je stupao napried, a za njim žena sa dvoje djece.

— Zdravo gazda! — pozdravi on opaziv me na dvorištu...

— Zdravo Petre! Eto tebe opet u selo.

— Došao sam eto i s familijom. Vidiš, Sofija, ovo ti je bio moj gazda, reče ženi kimnuv glavom na mene.

Zaustaviše se. Ženu držahu za ruke njezina djeca, dječarac i djevojčica. Dok je djevojčica mirno gledala preda se, dječarac je, željan majčinog naručaja, dizao sitnu ruku i nogu u vis, uprvši molеće oči u majčino lice, koje mu se milo smiešilo. A bijaše žena Petrova još posve mlada, ugodne vanjštine. U nje bijaše liepo lice, velike plave oči, u kojima se zrcalilo ipak nešto divljega. Punoća struka odavala je njezino blagoslovljeno stanje. Ona i djeca bijahu odjevena u cielo i čisto odielo, dok je Petar bio odjeven u onom prošupljanom kaputu kao i ono prije...

— To je dakle tvoja familija?

— Jest.

— Koliko je godina malomu?

— Tri...

— A djevojčici?

— Četiri...

— Kako to? Ti si bio kod mene pred četiri godine neoženjen.

— Hm... nasmieši se Petar huncutski — videći, da sam ga ulovio. Vidiš, Sofija — okrene se on k ženi i pokaže joj prstom preko puta stojeću kuharnicu susjeda Blaža, vidiš, ono će biti naš novi dom.

I žena sa djecom podje pred onu kućicu, motreći ju sa svih strana. Tada se Petar prikuči bliže k meni i tiho, kao da se boji, ne bi li ga još tko čuo, stane pripoviedati:

— Vama ću sve po istini reći. Ona je prije moga dolazka u Zagreb ašikovala (ljubakala) s jednim kočijašem. A kad je taj vidio, da će se iz toga nešto izleći, odmaglio je ostavivši nju samu. Tada na njegovo mjesto dodjoh ja, upravo kad sam od vas otišao i upoznao sam se s njom. Svidjela mi se — i što ćete, gazda, zavolio sam ju kao oči svoje. Nisam ju prestao voliti ni onda, kad je porodila kćerku, diete onoga kočijaša. Ona mi se jedina duboko zasjekla u pamet i u srce. Tješio sam ju — u njezinom jadu, u njezinoj boli i suzama; uzdržavao sam ju svojom zaslužbom, ma da sam sam oskudievao, kad je ona za vrieme poroda ostala bez službe. A kasnije, kad joj se sa mnom dogodilo nešto slična, kao i s onim kočijašem, vjenčao sam ju. Nisam ju mogao ostaviti kao onaj kočijaš. Volio bi, da me grom ubije, nego da nju ostavim. Jer ako sam ja i siromak i nagao sam, da, — ali sam pošten čovjek. Volim ju, i recite gazda, što vam drago, nije ona kakva god.

I Petar je ponosno pogledavao k onoj kućici na svoju ženu, oko koje su djeca nešto veselo čavrljala. Upravivši zatim korake k svojima dovikne mi:

— Kad budete trebali nadničara, samo mi recite. Ja sad mogu svaki dan...

IV.

Naše selo dobilo je tako jednu obitelj više. Neki seljani, koji su običavali sve oko sebe prorešetati, govorahu:

— Pa kako će on živjeti ovdje s familijom? — Niti je ruha niti je kruha, a onaj krevet i stolci, što su dovezli sa sobom, ne mogu se jesti. — A odakle drva i stanarina... e?...

Nadošlo hladno jesensko doba. Ljud su rado švrljali oko peći. — Svatko je sa zabrinutošću pogledavao na svoj drvocjep. Zima na pragu; šuma daleko, a put pokvaren.

Ja sam imao na drvocjepu liep kup odpadaka sa otesanoga hrastovoga i bukovoga drva. — Već dva puta — govorila mi je žena:

— Meni se čini, da netko po noći nosi drva s našega kupa. — Komadi su porazbacani i kup je porušen. —

— Ah, idi — odvratim. To se tebi samo čini... Još nije nam nitko krao drva, pa valjda ni sada ne krade. —

Jedno jutro pozove me žena na drvocjep. — Gledaj, reče mi, jučer pod noć ove sam komade složila na kup, a kroz noć evo što je toga porazbacano. A gledaj ovu rupu. — Najbolji komadi fale. —

I u istinu, na južnoj strani kupa bila je duboka jama, iz koje je netko vadio komade. — Odlučih slijedeću noć stražiti. — Tko se to usudio? Da vidimo!...

Mjesečina kao bieli dan. — Nebo urodilo zviezdama koje su na onoj hladnoj vedrini treptale tako jasno, kao da su poput alemova posebno brušene i svietlane, da bolje krešu u ovu vedru noć mjeseca studena. — Oštri dah sjevernjaka lebdio u zraku i krošnjama jabukovoga i šljivovoga stabalja. — Gole grančice drveća drhtahu kao u groznici, a suho, pocrnjelo lišće po zemlji tiho šuškalo u noć. — Vrhovi susjedovih jablana dizahu se visoko pod zviezde, a sjena njihova veličanstveno je padala daleko preko ceste u dvorište i šljivik. — Svud mir i svečana tišina. — Samo u brlogu i u kotcu čulo se je jako hrkanje pozaspalih krmaka. Odnekud sa sela dopiralo do uha tanko lajanje mladoga psa. Sa tornja ludinske crkve, u noćnu tišinu odbije deset sati.—

Sjedio sam ogrnut u kabanicu za jabukovim stablom u tamnoj jablanovoj sjeni. — Ovako zaklonjen čekao sam, kad će se pojaviti tat. — Pogled mi neprestano uperen na kup odpadaka, koji je, obasjan mjesečinom, stajao mirno i nepomično kao da mi se ruga. — Napokon zamjećivao sam u sebi neko prekaravanje, neku čudnu ironiju prama samomu sebi. — Zašto ja tu sjedim u hladnoj jesenjoj noći i svojom pojavom iznakažujem onu dugu, — pravilnu jablanovu sjenu? — Zašto sam se dao od žene uvjeriti o nekakovom tatu, a tatu nigdje ni traga? — Ala sam strašno mudar! Dok cielo selo mirno spava, — ja ovdje ščučuren zievam u ovu vedrinu, u zviezde — očekujuć, ako ništa drugo, a ono hunjavicu. — I već se htjedoh dići s moga zakloništa, kad li začujem neki tihi šušanj. — Sa vrta izpod šljivika zamjećivali se potajni koraci. Za čas ukaže se na mesečini čovječji lik. — Tiho, na prstima, stupao je čovjek prema dvorištu postajkujući i ogledavajući se oko sebe. — Tada čučne uz plot, odrine letvu, provuče se i uzpravi i eto ga na drvocjepu, kraj kupa. Čovjek se ogleda još jednom desno i lievo, a mjesec je obasjao njegovo bliedo, sablastno lice... On je to, Petar, pomislih u sebi — prepoznavši ga. — Tada čučne uz kup i desnicom na lievu stane slagati najbolje komade drva. A kad je naslagao toliko, da su mu drva zaklonila rame i glavu, uzpravi se sa naručajem uz prigušen uzdah.—

— Petre, što radiš?

Čuvši moj glas, koji ga je nemilo iznenadio, Petar se strese, a onaj naručaj odpadaka s negovih ruku padne sa štropotom na zemlju. — Zabezeknut ostao je kao prikovan na mjestu. —

— Petre, to nije liepo. — Ti kradeš — rekoh mu, koracajuć prama njemu. Što ti misliš?

— Oh, gazda, promuca on drhtavo, turiv ruke u žep. Nemojte, nužda mi je....

— Ali krasti se ne smije. Ako te tužim — eto te u zatvoru. Što ćeš onda? Ti imaš ženu i djecu, pa kakova će to biti sramota za njih i za tebe.

— Nemojte, oprostite, molio je on — stojeći na mjestu poput stupa. — Nužda mi je. Zarade nema nikakove, sada u jesen, a jesti se mora i kuhati nešto. — Najteže mi je za ta nesretna drva. — Zima je, treba ložiti, a u mene ni prebite pare, da kupim što drugo, a kamo li drva. — Ne mogu živjeti sa djecom i ženom u hladnoj sobi — sad u zimi — ne mogu. — Oprostite gazdo, ne ću više ovako...

Smilio mi se. Na onom njegovom upalom, mjesečinom obasjanom licu odrazivala se u istinu nužda.

— Hajde, pa nosi, što si pokupio, — rekoh mu. Neka ti bude za sada. Ali u buduće mani se toga posla. —

Odmah je slobodnije odahnuo.— Čučnuo opet k zemlji i trpajući s nova komade u naručaj govorio:

—Hvala vam, gazda! Ne ću više ovako. Odslužit ću ja to na proljeće, kad se posao otvori. Pošteno ću vam odslužiti. Samo mi recite, kad budete trebali nadničara...

U jutro bilo je dosta zabadanja od žene, pošto je opazila još veću jamu u kupu. — Čudo je, što nije tat ukrao i čuvara, — govorila je.. Ja sam šutio. —

Sliedećih noći bio je kup netaknut. — Petar je skoro svaki dan pod noć sa živica kupio suvarke, a njegova žena sa ona tri ili četiri šljivova stabla — što su okruživala njihov stan, pomno kidala sve suhe grančice, što joj je bilo za podpaljvanje... No doskora je i toga nestalo.

Pritisla ljuta smrzavica. — Snieg je pod nogama škripio, uhvativši se za zemlju kao kora za stablo. —

Jednu vedru, zviezdanu večer začujem, kako netko u susjednoj živici pod vrtom sječe drvo. — Udarci sjekire odjekivali su na onoj vedrini kao glas u praznoj crkvi. — Medjutim se i susjed pojavio na svom dvorištu, dozivajući ženu:

— Ej, ženo, daj mi sjekiricu. Idem, da vidim, tko to sječe u našoj živici.... Za čas nastala galama. — Susjed je vikao:

— Prokleti gade! Kako se usudjuješ krasti tudje drvo... a...a? ... Odmah da se kupiš odavle. Ili hoćeš, da ti ovom sjekiricom otvorim pamet?

Susjed je zatim na ramenu donio liep komad drva i ispripoviedi ženi:

— Onaj vrag, Petar, što po čitave noći snaži tudje živice i krade drva, posjekao nam u živici najboljega jasena. — I odnio bi ga bio,

da me nije bilo. — Bi, duše mi. — Sam ga je vrag donio u naše selo.

Petru bijaše već dozlogrdilo ovakovo nabavljanje ogrievnoga drva. — Zato jedno po podne ode on sa saonama i sa slugom svoga stanodavca susjeda Blaža — u šumu po drva. — Ipak, pomislih, pobrinuo se negdje za drva, što će mu biti na dulje vrieme. — U neko doba noći dovezoše drva, a u jutro rano, — eno prolaze selom dva žandara i jedan lugar, a predvodio ih trbušast krupan čovjek vlastnik malenoga gaja iz susjednoga sela. Sliedeći trag saona navratiše se ravno na Petrovo dvorište, gdje nadjoše jedan hrastov komad i nešto granja. —

Marica Vražić, Repušnica Kutina.

— Hej, komšijo, — kucnu žandar prstom na prozorčić — izidji der malo. — Za par časaka izadje Petar. — Na nogama mu drvene šlape, što si ih je sam načinio, na ledja bacio kaput, dočim je glavu zaboravio pokriti kapom. — Vidjelo se, da je istom ustao. — Nemalo se začudi opaziv došljake. —

— Ej, delijo, odkuda tebi ovaj hrast? poviče trbonja.

— Nije to hrast, gazda, odgovori Petar. — To je samo hrastov vrh i malo granja. — To sam ja našao u onom malom gajiću pod živicama. —

— Jeste li ga čuli, okrene se trbonja k svojoj pratnji. — Magarac, da mu nema para! Lopov! On je našao to u onom gajiću pod živicami u mojem gaju! — Znaš li ti, — okrene se k Petru, — da bi po tebe bilo bolje, da si metnuo prste na žeravicu, nego na moje drvo. —

— Sretan si, što te moje oko nije opazilo. Da si ptica, uteko ne bi, — reče lugar i pritegne pušku jače uz rame. —

— Nemojte, ljudi, ako Boga znate, — progovori Petar. — Siromak sam, nužda mi je za drva. Ne mogu mirno gledati, da mi se žena i djeca smrzavaju u kući...

— Tko tebe za to pita, prezirno će trbonja. — Što mene briga za tvoju ženu i djecu... Meni je moj hrast više, nego tvoja djeca i s tobom skupa. — Silnoga plača u svietu, da se posmrznete. — Takvo fino sjeme! Barem bi bilo manje zla u svietu. —

— Jeste li vi čovjek, — planu Petar. — Imate li vi srca?

— Što laješ pseto, — zakrči mu rieč stariji od žandara, podigavši usad puške prama njegovim prsima. —

Nastao krič njegove žene i djece... Petar posrnu korak natrag. — Blied i drhćući od biesa naličio je više mrtvacu — nego li živom stvoru. — Tada pozvaše na red i susjeda Blaža, Petrova stanodavca. — Spočitnuše mu sukrivnju u kradji drva, jer je u tom poslu dao Petru na razpolaganje svoga slugu, saone i konje. — Vlastnik hrasta, — onaj trbonja sa širokim pljosnatim nosom i izkrivljenim ustnama, okrene se k susjedu Blažu, i stojeći kao kakav strogi častnik, koji svojim podčinjenima tumači dnevnu zapovjed, odkreše:

— Obojicu ću vas predati sudu. Vi, kao imučniji, platit će te odštetu za hrast, a ovaj tu, — pokaže prstom na Petra, — odsjedit će svoje....

I odoše. — Petar je kao utučen stajao na mjestu i gledao u zemlju, a susjed Blaž koracao je polagano k svojoj kući i češajući se iza uha mrmljao:

— Sam ga je vrag doveo k meni na stan. — Eto, eto, kuga ga Božja, u kakovu me nepriliku uvalio. A za moju dobrotu, što sam mu dao konje i saone. Eto, gledaj, neprilike s čista Božjega mira...

Poslie ovoga nastala izmedju Petra i susjeda Blaža neka napetost, — gotovo neprijateljstvo. — Grožnja nadutoga vlastnika onog komadića drva, — da će biti predan sudu, neprestano mu kopala po glavi. — Za njega, koji nije nikada obilazio oko sudova, — koji je mrzio dangubu i svaki nepotrebni trošak, — to je bio veći udarac, nego da je tko šakom po kičmi.. On da trati dane oko sudova, pa da plaća odštete, a za tudju korist. — On je poduše poslao slugu, da doveze Petru malo granja, jer je držao, da siromaku u nuždi treba

pomoći. — Ali da bi radi toga došao u kakovu nepriliku, ne bijaše mu ni na kraj pameti. — A sada, gle, s čista mira pritisnut će ga sud, danguba i trošak. — U sebi je proklinjao onaj čas, kad je Petar došao k njemu na stan.

Petra je tako s dana u dan tištio njegov težki položaj. — Na svakom gotovo koraku osjećao je biedu i gorčinu života. — A živjeti se mora! Pa ti ljudi, taj sviet! Za malo granja, za komad drva, koliko buke! Najviše ga je boljelo, što je susjed Blaž prestao davati i ono malo mlieka, što mu je svako jutro dolazilo u kuću. — Ona kap mlieka, pa nješto iz dućana, — i kuburilo se, — po malo, — dani su prolazili. No sad je i trgovac odkazao Petru svaku vjeresiju. — Jer puno računa skupilo se već na papiru, a odplate ne bijaše niti filira. — Isto tako bilo je i sa stanarinom. — Petar je uztrajno hrabrio sebe i svoje vjerovnike:

— Ne bojte se, molim vas, — počekajte. Na proljeće, kad se posao otvori, — zaslužit ću, — pa ću platiti... Sve ću platiti...

Sve ove nevolje i tegobe života napuniše Petrovu dušu jadom i čemerom; — otvrdnuše njegovu i onako — oporu ćud. Postade biesan, razdražljiv. — Svoj bies — izkaljivao bi obično na djevojčici. — Kad se je mala Marija kao psetance zgurla vani pod strehom, i rukama otirala suze, — bio je znak, da je Petar biesnio. —

V.

Zima se približavala svomu kraju. Blago proljetno sunce osmješkivalo se na zemlju, na kojoj se otapljao snieg. — Ovdje, ondje, po obroncih, kud je nestalo sniega, zelenila se prva proljetna trava.— Uzorane brazde pušile se na suncu, sa zemlje dizala se u vis laga-na para poput tanane magle. — Sva priroda odisala je novim, svježim dahom ranoga proljeća. —

Jednu nedjelu po podne došao je Petar k meni. — U ruci držao je dvie cedulje. Čim je ušao u kuću, bacio je cedulje na stol.

— Gledajte, gazda, kakvi su ovo papiri... Eto, čas prije donio mi ih starješina.

— Ovo su ti dva poziva za sud, Tuži te trgovac za dug i opet tužen si evo radi kradje onoga nrastovoga drva. —

Hm! Trgovac! Pa odkuda bi mu smogao, dok ne za služim? — I onda opet na sud radi onoga komadića drva. — Eto, vidite, pa kako će onda siromak čovjek — živjeti na svietu! — Dva puta pješke u Kutinu na sud. — Pet sati hoda tamo, — pet natrag, — to je deset sati. A nisam pravo zdrav, bole me prsa. — Ovaj kašalj dobio sam još u Zagrebu u papir-fabriki i sad me sve bolje davi, i tu me nješto škaklja, — pritisnu Petar ruku na prsa, pa onda nastavi:

— I gazda Blaž dobio je poziv na sud. — Sigurno radi onoga drva. — Vidio sam starješinu k njemu dolaziti. — Ala će biti srdit! —

— A šta ste vi ono neki dan galamili...?

— Svadjali smo se...

— Pripoviedao mi je Blaž. — Tužio mi se, da si mu ubio kokota i još da si mu se zagrozio, da ćeš mu upaliti štalu.

— Hm! Da, jesam... promrmlja Petar... Ubo kokota i zagrozio se! — Nego nisam ja kriv... Ovako je bilo. — Imam ja dva mala kokota kao dva goluba. — Dobio sam ih od Štefa Grgića. — Pilio ja njemu četiri dana drva, namučio se za njih — ljudski. — Što ćete, kad treba i to. — Žena mi u porodu — trebat će juhu, — da se okriepi. —

Kad sam im ono jutro mrvio komadić kruha pred kućom, eno gazdinoga kokota, zaleti se u moje mališe kao jastreb, i poče ih perušati, da im je perje letjelo zrakom, — i stane im zobati mrvice. — Evo, pomislih, ovo je prava slika moga života! — Ovo je goso, stanodavac, a ovi mališi — su njegovi stanari, siromaci, podložnici. On ima pravo na mrvice, na život, on ima pravo perušati ih — gaziti i tlačiti... Ovako eto i mene svaki vrag peruša i tamani. — U meni je uzavrela krv. Ej, goso, ne ćeš tako, dok sam ja tu! — Uhvatim klip, bacim ga na nj i stresem mu krunu s glave. — Jedva je dospio, da se provuče preko plota i odmah je počeo nogama testament praviti. — Opazi to gazdarica, dozove gazdu i eto graje. - Obojica su došli k meni u kuću i zahtievali, da smjesta platim stanarinu i da se selim kud mi drago. — Počeli oni meni previše nabrajati ono glede kokota i stanarine, dok nisam pograbio nož i zagrmio: Šutite i primirite se! Jer, budete li vi mene tjerali odavle, sinut će nad vašim kravama bolje — bolje, nego što sija kod vraga u paklu. — Tako sam im odkresao. — I neka sam. — Žena mi u porodu, djeca mi, štono rieč, — bez ruha i kruha, i onda još seli se izpod krova na zmanje (pašnjak) gol i bos kao ciganin. — Što bi vi rekli — u ovakovoj neprilici?

Petar je govoro živo, otresito i drhćućim rukama mahao izpred sebe kao da će se s kim pohrvati. Lice mu bijaše bliedo, upalo i otegnuto, ustne mu podrhtavale. — U očima mu se iskrilo opet ono nješto vražjega. U navali biesa i srčbe spopane ga ljut kašalj. — Motreći ga ovakova sjetih se rieči susjeda Blaža, koji mi je dan prije govorio:

»Šta ti ovakav mari? Nož u šake — pa: sinut će ti nad kravama, — to je njegovo. Time će on platiti stanarinu i sve druge dugove. Jest, takav je on! I tebe bi bio ono nožem, da nisi mao revolver. Bi, pripoviedao mi je...

— A šta je ono bilo sa šljivom, upitam Petra. Blaž kaže, da si mu posjeko i šljivu.

— Jesam i to, potvrdi Petar. Nekakova stara — kvrgasta šljiva stajala je za mojim stanom, upravo na drvocjepu. — Kad sam sva drva potrošio, posjekao sam šljivu sve misleći: Ne će propasti sviet. Što ćete, gazda, — najgore mi je za drva. A ložiti se mora.

— Vidiš, Petre, opet ću ja. Šljivu si posjekao, kokota ubio, stanarinu nisi platio...

— Platit ću ja, — upane Petar oštro u rieč. — Dok se posao otvori i dok zaslužim, sve ću platiti... Nadam se, da ću dobiti posao na štreki. — U »partiji« treba još jedan radnik i ja sam se prijavio. Što mislite, gazda, — to bi bilo fino! Svaki dan stalna zaslužba, a kad prodje mjesec, eto ti gotove pare. Tada bi sve pcplatio...

VI.

Svanuo mjesec lipanj. Vedri, sunčani dan, da je milota. — Kadkada smrkne se nebo, šine kiša, pa opet liepo. — Sitna, biserna rosa svako jutro obilno okitila i nakvasila polja i livade uz bogatu božju prirodu. Na polju jedrio klas, po livadama i nizinama uzbujala trava. U ranu zoru oko kuće cvrkutale lastavice obliećući oko svoga gniezda. — Sa livada javljala se kukavica, a za njom šareni futavac (futač, funtek), sakriven negdje u šupljoj vrbi. — Ljudi ustajali rano, ali prije nego izadjoše u

polje i livadu, uzimali zalogaj kruha u usta, da ih ne prevari futavac ni kukavica. Jer, tko u proljeće na tašte prvi puta čuje futavca, zlo je, bit će onu godinu nesretan. A tko kukavicu i triput gore. Susjed Blaž običavao je svako jutro, čim je ustao, narivati u čala zvonca o vratu konja i marve. — Na livadama zviždala britka kosa po rosnoj travi, dalje opet ozvanjalo zveketanje brusa — po oštrici. — Sa »štreke« (željezničke pruge) odmnievalo muklo udaranje krampa, čuo se zapoviedajući glas vodje »partije«. Svud vre-

Anica Strahinšćak, hrvatska seljačka pjesnikinja iz sela Oborovski Novaki, kotar Dugo selo kod Zagreba.

usta duhana, u koliko se može iz duhankese potegnuti sa dva prsta. — Njega eto — ne će na tašte zateći ni futavac, ni kukavica.

Prije sunca žurili se ljudi po poslu, koga je bilo na pretek, na sve strane. — Sa pašnjaka čulo se pucketanje pastirskoga biča, brenva, buka i život. — Medjaši u polju i livadi dovikivali jedan drugomu: Tko sada nema posla, nije čovjek. —

I Petar je zaposlen. Nekako od polovice svibnja — uzeli ga na štreku u »partiju«. — A kad minu radni sati na željeznici, u kasnu

večer uredjivao on gredice na čijem vrtu, ili u rano jutro kosio čiju livadu. Zasluživao je tako na sve strane, radio, što no rieč, dan i noć, — ali uz to kašljucao sve jače i na očigled — slabio. — Kad se u rano magleno jutro, u livadama pod živicom čulo zviždanje kose po travi i uz to suho — otegnuto kašljanje — znalo se, da je to Petar. —

Jedno jutro, o izhodu sunca, sastanem Petra na stazi, što vodi iz livada u selo. O lievom ramenu visi mu kaputić, — na ramenu kosa.

— Gotovo, domahne mi on rukom i usili se na smiešak. — Prevario sam zoru i pokosio livadu. —

A sada?

— Na štreku. —

— Iz zaslužbe na zaslužbu . . . —

— Da. Tako mora biti, dok se dade zaslužiti. — Ovu livadu mogao sam još jučer u jutro pokositi, nu znate, što mi se dogodilo?

— Što?

— Prospavao sam svu noć na livadi. — Čujte. Prekjučer na večer dogotovio sam kod Grgića uredjenje vrta. U šest sati na večer mine posao na štreki, a sunce još na nebu sije. I ja, što ću drugo, nego s lopatom na čiji vrt, ili s kosom na čiju livadu. — Ondje zaslužim večeru i koju krunu, ovdje opet toliko, u jutro sam već zaslužio forintu. — Opet mi na štreki zaslužba ne će uteći. — E, sad je fino! Što ćete, gazda, moram, da me zima sa djecom ne zateče bez svega kao i prošla. — Nego ovo sam vam htio pripoviedati. — Preksinoć, kad sam dogotovio onaj vrt, bila je već liepa mjesečina, — dodjem kući, — bacim lopatu u kut, uzmem kosu i odoh u livadu. — Obećao sam Grgiću, da ću mu do dana pokositi livadu, da mu se trava kroz dan posuši. — Kad ja u livadu, sve me nješto vuče k zemlji, a trava kao da me mami u svoj naručaj . . . Bacim kosu, protegnem se po travi — oči mi se same zaklope i, čini mi se, da je to potrajalo tako dugo, što bi tri nabrojio. — Kad otvorim oči, a ono se na iztoku žari, a po meni hladna pala rosa. — Jel će to mjesec pa drugi put izaći? Za čas izadje sunce. Oho! S Bogom moja košnja danas. Doba je na štreku! Ali jučer cieli dan kašalj me davio, i po više puta zbacio sam krv. —

— Čuvaj se Petre, rekoh mu. — Ti nisi zdrav. —

— To mi je i liečnik rekao. —

— Bio si kod liečnika?

— Da. Imamo mi našega doktora od štreke. — Plaćamo mi za to.

— Pa što veli liečnik?

— Što veli? Puno toga on veli. Lahko njemu reći! Ne smijete ništa raditi, veli mi on, dobru hranu morate jesti, o podne čašu staroga crnoga vina morate popiti. — E, čudan je svat taj liečnik! On misli, da mi imamo na štreki pun stol bieloga i crnoga vina, pa od straha, da ja ne bi posegnuo za bielim, preporučio mi je crno. A kuda bi ja dospio, da ništa ne radim, pa da pijem vino? Što bi moja sirotinja, moja žena i djeca? Ja popijem kadkada ruma za krunu, dvije . . . To je jeftinije, a grije. —

— Ne šali se Petre . . . Slušaj ti liečnika. —

— E, čast, slušam. Ali, kad veli: ne smijete raditi, svejedno, kao da je rekao: Ne smijete živiti. — Jedva sam dočekao čas, kad sam na prvoga podigao ono nekoliko kruna za 14 dana zaslužbe. — Što sad s njima, na koju li stranu? Sve misli u jednu i ja kupio kruha, da se djeca bar jedno vrieme do sita najedu. A srdi se trgovac, što nisam njemu namirio dug, srdi se Grgićka, koja mi za djecu daje onu kap mlieka; srdi se gazda za stanarinu; sr-

di se sav sviet. — A ja im velim: Čekajte, ljudi, — doći će opet prvi, pa ću dati redomice svakomu po nješto. —

Padoše prvi traci jutarnjega sunca kroz granje i lišće šljivika — na rosnu zelenu travu i na krivudastu stazu. I ja se raztadoh s Petrom, koji se žurio, da ne zakasni na štreku. —

VII.

Malo dana nakon ovoga razgovora opazim rano u jutro — Maricu, — Petrovu djevojčicu, gdje izlazi iz dućana — otirući rukom suze sa očiju. — Na vratima ukaže se trgovac stroga lica i dovikne djevojčici: — Kaži otcu, da ne dam više niti za filir na vjeresiju. — Uviek mi samo obećaje — i pred sudom mi je obećao, da će mi platiti dug čim prvi put zasluži, a kad podigne plaću na štreki, onda me ne gleda. — Opet sam ga predao sudu. Nema tu pardona!

Nekoliko časaka posle opet je djevojčica otirala suze i izlazila sa praznim lončićem iz dvorišta susjede Grgićke, koja je za njom vikala:

— A jok. Nema toga više! Ne dam više ni kapi mlijeka. Zašto da ja tudju djecu badava hranim mliekom? Ne curi meni mlieko s krova s kišom. A jok! A kad ti otac dodje do novca onda ga nema k meni, pa da reče: Evo, susjeda, ovoliko vama za mlijeko. A jok! Nema toga više! Ne dam, ne!

Podne je. Sunce je okomito uperilo svoje žarke trake na zemlju, sušilo pokošenu travu, grijalo onu bielu, krivudastu, izpucanu stazu, što vodi iz našega sela kroz livade dalje u polje... Žurio sam se tom stazom, da stignem što prije na livadu radi sušenja siena... Pred željezničkom prugom, na puškomet, presieca stazu jaka živica, preko koje vodi prielaz. Približujući se živici, začujem dječji razgovor. — Priključim se bliže i opazim preko živice Petrovu djecu: djevojčicu Maricu i dječaka Ivicu. — Na travi, u hladu mladoga hrastića, sjedila su djeca; djevojčica na krilu držala zamotak, a dječak se spustio uz sestricu, držeći se rukama za njezino krilo. —

— A kakav je to sir? upita Ivica Maricu.

— Okrugli, bieli sir — — —

— Daj mi ga pokaži!

— Ne, — branila se Marica rukama. Znaš, da je mama rekla, da ga ne smijemo dirati. — Onda ne bi tata imao za podne što jesti...

— Ne ću ja dirati. Samo da vidim, kakav je sir . . .

— Ne, — pusti Ivica — prihvati djevojčica rukom dječaka, koji je rukama pograbio zamot. —

— Daj mi ga samo pokaži!...

— Na, ali ne smiješ dirati, reče Marica i razveže zamot. — Na tanjuru ukaže se frižki bieli — sir...

— To je sir! poviče mali Ivica veselo. — Liep, okrugao, kao kotač Grgićevoga Jože. I još ljepši... Jeli tvrd ili mekan, upita radoznalo mali i htjede, da se prstima dodirne sira...

— Ne diraj, zaprieti Marica prstom — zavezujući rubac. — Mama bi te šibom. Onda bi plakao...

— Plakao?! A zašto je mama danas plakala?

— Zato, odvrati Marica. U dućanu nam više ništa ne daju. Ni susjeda Grgićka neda nam više mlieka. —

— Pa što ćemo mi onda sutra jesti?

— Ja ne znam. — Ništa nemamo za sutra, rekla je mama. I zato je plakala.

Hrvatska seljačka nošnja od Karlovca.

— A zašto nam susjeda Grgićka ne da više mlieka?

— Zato, jer joj ga tata nije platio...

— Hm! čudio se mali, komu bijaše nerazumljivo, kako to, da oni više ne će dobivati mlieka samo zato — jer ga tata nije platio...

Djeca ustanu i upute se dalje stazom prama željeznici, na kojoj su radili težaci, a medju njima i njihov otac... Ja sam ih iz daleka sliedio...

Težaci na željeznici marljivo udarahu krampom, podbijajući onaj sitni savski šljunak pod trupove, u koje opet zabiše jake željezne čavle učvršćujući tračnice. Krupne kapi znoja padahu sa čela radnika, koji su se žurili, da prije dolazka vlaka dogotove posao...

Na rubu željezničke pruge, sunčanim žarom ugrijanom šljunku, sjedio je Petar, pognute glave, težko dišući. — Mala Marica razvezala rubac i stavila pred otca komad kruha i tanjur sa friškim sirom. — Petar uzeo u usta zalogaj kruha i sira, prožvakao kao na silu, a onda odrine od sebe kruh i tanjur i reče:

— Jedite djeco ja ne mogu....

Mali Ivica plesnuo na to veselo rukama i bacio se svom svojom snagom na sir, dočim je Marica postrance plaho pogledavala na otca...

— Kako si, Petre, upitam ga, približivši mu se.

— Zlo, odvrati on ne podignuv očiju...

— Boli te u prsima?

— Jako — kimnu on glavom... Zadušit će me tu, — pritisne ruku na prsa... Ne mogu više mahati krampom. Ne mogu...

— Uzimaš li kakav liek?

— Ah mahne on rukom i ušuti... Nisam ga dalje mučio. — pitanjima. — Podupro glavu dlanovima i časak zurio preda se. — Za tim se okrene k malom Ivici i videći, kako marljivo trpa sir u usta, pogladi mu rukom onu kuštravu kosu na tjemenu i bolno progovori:

— Jedi, sinko, jedi! Barem danas budi sit. Sutra više i onako ne maš što jesti. Gladovat ćeš — siroto moja! A kad mene nestane, — gladovat ćeš dalje — bez nade, bez pomoći.... Siroto moja!

Udarci krampa padahu po onom kamenu, te se činilo, kao da kidaju Petrovo srdce, kao da paraju onu tanku, prokidanu mrenu njegova života. Sunce je žarilo, podne zazvonilo, težaci po polju ustavili posao, skinuli kape i oklopili ruke na molitvu. — Samo radnici na željeznici, sa znojnim i zaprašenim licem, još udaraju krampom, još zabijaju čavle. —

Sa zmanja (pašnjaka) čula se kletva pastira, koji je vraćao nemirno blago. —

Žurilo mi se, ali se nisam mogao tako lahko oprostiti od Petra i njegove djece. — Neka tuga — zaokupila me svega gledajući Petra slomljena od boli, — malu Maricu, kojoj su krupne suze kapale na krioce, onoga sitnoga Ivicu, što se eto davi sirom ne shvaćajući u svojoj djetinjoj duši onu krutu sbilju života. U takvim mislima pružim Petru ruku:

— S Bogom, Petre...

— S Bogom, gazda, — prihvati mi on ruku i pogleda me tako bolno, tako toplo, kao nikad u životu...

VIII.

U jutro rano, nakon ovoga rastanka, skupilo se na cesti pred Petrovim stanom susjedi i seljani i nješto živo raspravljali...

— Znao sam ja, da će tako biti... govorio je trgovac. Uviek mi je bilo u glavi: pojest će njega noć, a s njim će otići i mojih četrdeset kruna. I to se eto dogodilo...

— A moje mlieko? javi se Grgićka. Tko će mi ga platiti? Petar ili Pavao? Znam ja, znam; sve je to meni moja dobrota kriva! ... A Ali, — ne ću ja više tako. — A jok! Nikomu ništa ne dam više na vjeresiju, nego iz ruke u ruku. — A jok! Gotovo za gotovo...

— A moja stanarina? javi se susjed Blaž. A još sud i parnica radi njega za ono drvo! E, ljudi, što bi vi nato rekli? A ja velim: Neka mu Bog oprosti — grieh, neka ga voda nosi, samo kad mi nije posvietlio nad kravama. —

Vrata i prozori Petrova stana bijahu širom otvoreni, a Petru, njegovoj ženi i djeci i njegovim stvarima nigdje traga ni glasa... Petar je negdje našao kola i u noći, kad sve spava pokupio sve svoje i otišao...

— Kamo je otišao? pitali su ljudi....

— Otišao je u Zagreb — javi se izmedju ljudstva mlad momak, koji je sa Petrom radio na željeznici. — Žena će mu na nadnicu, a on će u špitalj...

— To bi boglo biti, oglasi se Grgićka. — On niti nije za drugo, nego za »špital«. —

IX.

Sliedeću nedjelju donio je opet starješina susjedu Blažu poziv na sud radi onoga drva...

— Eto, vidiš napasti, tužio mi se on. — Nije li to k vragu spodobno? Kakva su naša gospoda kod suda, još bi me mogli i zatvoriti. — Prava i zdrava, ni kriva ni dužna... Ali idem ja odmah sutra u Zagreb, prijavit ću ja to sve na magistrat. — Jer, ako mene odsude na globu, neka njega barem zatvore... E, nema tu šale! Odmah sutra idem...

— No, jeste li našli Petra, upitam susjeda — drugi dan opaziv ga na dvorištu. —

— Nema ga više, odvrati on. Umro je treći dan u « špitalju».

— A žena i djeca?

— Ah, ne pitaj... Sirotinja! ... mahnu susjed rukom...

Zdravlje i bolesti naših domaćih životinja.

Najvažnija grana naših gospodarstva jesu bez sumnje domaće životinje. Osjeća to sigurno svaki seljački gospodar, a osjeća to i cielo narodno gospodarstvo, naročito banske Hrvatske, koje je već pred ratom za prodanu i izvezenu stoku primalo godišnje oko 115 milijuna kruna, što bi prema približnoj današnjoj pedesetero-strukoj vriednosti iznosilo blizu 6 milijarda kruna. A koliko je vriedila ona neprodana stoka, dotično, koliko vriedi sva naša stoka danas, može sebi svaki jedva pravo i predstaviti. Znamo samo, da te svote idu sigurno do visine nekoliko desetaka milijarda.

Pa ipak ne bi trebalo proći više od nekoliko naših sela i sračunati ogromne štete, koje imadu naši seljački gospodari zbog raznih bolesti i neprilika kod stoke, i svatko bi se lahko uvjerio, kako malo pažnje posvećuju toj ogromnoj vriednosti svojoj i sami seljački gospodari, a i oni mnogi veterinari i one oblasti, koje si prisvojiše brigu nad tom narodnom imovinom ili im tu brigu povjeriše današnji vlastodržci.

Seljački naši gospodari i onda, kad su zaista najbolji i najnapredniji, upravo se čudnom tvrdokornošću **ne služe** ni iz daleka dovoljno onom pomoćju, koja im se

pruža, a ne služe se tom pomoćju čak ni onda, kad im primjeri kod najbližih susjeda daju gotovo posvemašnju sigurnost, da bi im ta pomoć bila od velike koristi. Ja sâm sam imao prilike ne samo uputiti naše ljude, nego im i pokazati mnoge od tih stvari; a ovih sam se dana imao prilike ponovno sastati s nekim seljačkim gospodarima, koji već više godina daju ciepiti blago proti bedrenici, pak ipak jedva se je našao po koji taj gospodar, koji bi bio te primjere sliedio.

Nego, valja biti pravedan, da ne bi izgledalo, kao da sebi naš sviet **ne će** pomoći. Ta tvrdokornost imade daleko više razloga izvan moći i volje naših seljačkih gospodara, nego u njima samima.

Da stvar bolje upoznamo, spomenut ću neke od tih razloga. Tu je prije svega **sveopća neupućenost** i nepoznavanje i najvažnijih bolesti, a još veće nepoznavanje načina liečenja; tu je nadalje cieli niz što nepotrebnih, što nejasnih **veterinarskih propisa, koji cielu veterinarsku službu stavljaju u red policajske službe,** mjesto, da veterinar u toj službi što jasnijom i širom poukom, a glavno, što boljim i sigurnijim primjerima bude živi pionir poznavanja bolesti i liečenja stoke. Tu je napokon i nerazmjerno **skupo** i neorganizirano liečenje stoke. Naplata putnih i dnevnih troškova veterinara, kao i liečnika, tih dvaju najvažnijih činovnika na selu, **tako je neuredjena,** da je ta naplata gotovo sasvim ovisna o dobroj voljici tih činovnika. Osim toga je i njihov rad **tako malo podvrgnut kontroli i odgovornosti** za možebitne propuste i počinjene štete, da na primjer mnogi gospodari **samo za to ne dadu blago ciepiti,** jer se boje — iz izkustva — da ne bi baš ciepljeno blago uginulo.

Nikada na ime nije gospodarima dosta razloženo, koliko je sigurnosti i koliko opet opasnosti od nepravilnog ciepljenja, a još manje je gospodarima tko za te štete jamčio; onda je prirodno, da se gospodari takvomu ciepljenju opiru. (Drugdje na pr. **država preuzima jamstvo za štete, koje bi kod ciepljenja nastale).**

Koliko cielomu uspješnom radu veterinarstva škode i mnogi veterinarski propisi dokazuje ovaj primjer: U velikoj upravnoj obćini **Dugoselo** pojedina su sela udaljena jedno od drugog i do **15** kilometara. U jednom malom selu na zapadnoj granici obćine pojavila se slinavka i šap i uslied toga nije blago iz **ciele** općine, dakle ni iz onih 15 kilometara udaljenih sela na istočnoj granici obćine, smjelo na sajam. Ali je za to moglo ići i išlo je na sajam blago iz sela susjedne obćine, koje je od onoga **zaraženoga sela jedva jedan kilometar daleko!**

Ni mudrac poput starog Šalamuna ne bi mogao shvatiti opravdanost takve odredbe, ali se je ona morala provesti, jer tako to propisuje veterinarski zakon, koji je ustanove za male seoske obćine, zapravo za pojedina sela u **Austriji,** jednostavno prenio na naše velike obćine, često sa 15 i više, što većih što manjih sela.

Još je jedan veliki, a možda i najveći razlog, za što seljački gospodari s nepovjerenjem, a često upravo i s neprijateljstvom gledaju na rad školanih veterinara i onda, kad oni zaista hoće i mogu gospodarima biti na pomoć.

Kako naime u drugim stvarima i poslovima, tako je sebi seljački sviet morao već od davnine **sam** pomagati i kod liečenja stoke. Pomagao je sebi svaki sam, ili je opet cielomu selu, a često i cieloj okolici, pomagao koji vještiji seljak ili seljakinja, pomagalo se »barbirenjem«, raznim travama i dračevima, »pregovorima«, »urocima« itd.; jednom rieči, pomagalo se, kako se je najbolje znalo i moglo. Bilo je tu sigurno i nevaljanih, a možda i za zdravlje ljudi i drugih životinja opasnih liečenja. Osobito ona »tajna« liečenja, koja su provodile **ciganke** bila su opasna; ali je sigurno i to, da je tu bilo i mnogo dobrih i valjanih stvari, a još je sigurnije, da su mnoga od tih liečenja zaista i pomagala, jer se inače sigurno ne bi tako dugo u narodu držala. I u to dolazi novo, školano veterinarstvo, koje, mjesto, **da ta liečenja i njihove uspjehe točno i pravilno izpita,** te da seljačkim gospodarima pokaže jasno i nesumnjivo, da oni, veterinari, **bolje i uspješnije lieče,** to školano veterinarstvo proglašuje sve one domaće načine liečenja i domaće liekove nevaljanima i glupima, proglašuje ih »babskim poslovima«, **domaće ljekare i ljekarice progoni,** a samo kod najtežih stvari, kad ne zna naći pravoga izlaza i pravoga načina liečenja, popušta, a to, dakako, dobro dolazi onim domaćim ljekarima, da omalovaže **sav rad** školanog veterinarstva.

I tako nastade čudan boj izmedju ljekara i naroda na jednoj strani, a školanih veterinara i liečnika — jer je slično bilo i u liečničtvu i u liečenju ljudi — na drugoj strani.

Medjutim je za nas gospodare na selu sigurno, da **i jedni i drugi imadu u nečem pravo,** a u nečem krivo, a naša je stvar, da sami počnemo što pazljivije pratiti i izpitivati njihove poslove i da se što obilnije poslužimo s onim, što nam **dobra i jedni i drugi nose.** I za to ćemo se mi ovdje najprije porazgovoriti o onom, što nam donose **školski veterinari** i njihovo izkustvo, a sve naše prijatelje molimo, da nam — pošto je toga malo ili nimalo poznato — opišu i jave, **što na to vele oni naši »domaći«:** što zamjeraju, kako i čim lieče, kakovi su im uspjesi, a i to, kako se plaćaju, da možemo prvom sgodom **i to drugima našima objaviti.** Uz to ćemo nastojati da po malo odstranjujemo i sve one druge zapreke, o kojima smo čas prije govorili i koje nam prieče, da sebi ne možemo pomoći barem ondje, gdje je to moguće. Morat ćemo se, dakle i toga posla primiti sami.

I. Briga za zdravlje naših domaćih životinja.

Jedna stara poslovica veli: »Najbolje liečenje je čuvanje zdravlja«, a valjda ste čuli i za onu priču, kako su postale buhe i uši. Nekoj se babi — naime — nije htjelo raditi i ona umoli dragoga Boga, da joj tobože, dade kakavgod posao. Bog je tada obaspe buhama i ušima, te je od tada imala tuckanja, dok je potukla buhe i uši. Tako eto — veli priča — postadoše buhe i uši radi liene čeljadi. A tako se, kako znadete i sami, dogadja svakomu, tko ne čuva zdravlja, te onda, kad zadobije bolest, jauče, a često bome i tucka buhe i uši.

Najviše nam dakle vriedi čuvati zdravlje, a vriedi to i za životinje. E, pa u tome i jest ta mudrost — reći ćete, — kad znadem blago očuvati zdravim, onda mi ga ne treba liečiti. Ali, kako ću mu očuvati zdravlje?

Možda će biti dobro, da prije, nego što na to pitanje odgovorimo, da stvar malo okrenemo, pak da se porazgovorimo o tom, kako dolaze i kako postaju pojedine bolesti. Tu će nam biti najbolji učitelj život sam.

O bolestima, zapravo o ranama i neprilikama, koje sebi iz jogunluka ili iz nespretnosti prouzroči živinče samo, o tom nije vriedno ni govoriti; jer gdje treba i takve uzroke bolesti odstranjivati, tu je uzaludna svaka pouka.

Uzroci **pravih** bolesti možemo u glavnom ovako razdieliti. Na uzroke **vanjske i unutrašnje,** na bolesti, koje prouzrokuju naprastne životinje, dotično životinjice (na pr. uši, gliste, metilj itd.), te na bolesti, koje prouzrokuje bilje (pokvarena hrana, otrovno bilje na paši), dotično sitne biljčice, zapravo gljivice, koje prouzrokuje najteže i najopasnije, tako zvane priljepčive ili zarazne bolesti. Bolesti može nadalje prouzročiti i širiti i **zrak, mjesto,** gdje blago žive, posudje iz kojega jede i pije itd. Napokon može uzrok bolesti biti i u nemaru, neznanju i u neurednosti samoga gospodara.

Ima bolesti, koje se prenose izravnim doticajem blažčeta sa drugim bolestnim blagom, a ima i takvih, koje dolaze, što no rieč, po zraku.

Kraj takvih, tolikih, a i još drugih raznih uzroka bolesti, dakako, da gospodar ne bi smio ništa drugo raditi, nego neprestano gledati u svoju stoku, kad bi je htio sačuvati barem kako tako zdravu. Ali, ako te uzroke malo pobliže promotrimo, opazit ćemo zaista, da imade nekih tako obćenitih stvari, dotično poslova, s kojima će se ipak u 90 po sto slučajeva moći blago sačuvati od gotovo najvažnijih bolesti.

Tu je prije svega **red i čistoća** kod blaga. Pravom se gospodaru zaista ne će tako lako dogoditi, da mu na pr. blago muče **uši,** da vozno blago izdere i nažulja vozna oprema (hamovi, jaram i slično), da mu telad oboli od sisanja krava sa zamazanim vimenom i sisama, da mu blago leži u blatu i kalu itd. Dobrom će se gospodaru riedko dogoditi i to, da mu blago bude zločesto i divlje kad se **liepim postupkom** dade blago zaista tako priučiti i pripitomiti, da i djeca s njim i oko njega lako rade.

Uredjenje valjanih, prostranih i zdravih staja jedan je od najvažnijih poslova, kojima se blago najlakše čuva od najvećeg dijela bolesti. Staje tijesne i tamne, u koje sunce može jedva kroz koju luknjicu, kao u tamnicu; staje, koje su izvrgnute propuhu, ili su opet zatvorene kao loši podrumi; staje, u kojima je pod takav, da sebi na njem čak i noge lomi; takve su staje gotovo leglo najtežih bolesti. I najsiromašnijem je gospodaru moguće, da staju tako sagradi, da u nju može **dosta zraka a glavno, dosta sunčanog svjetla,** koje je pravi i najjači otrov za većinu uzročnika zaraznih bolesti; da pod barem od teže zemlje dobro sbije; da i takav pod, jasle ljestve, lance i t. d. od vremena do vremena **vapnenom vodom polije i opere.** Vrijedi to jednako za staje goveda i konja, kao i za svinjce i peradnjake.

Zdrava i valjana hrana, paša i voda osigurava stoku od mnogih i mnogih bolesti. Pokvarena i pljesniva hrana prouzrokuje svu silu bolesti u želudcu, u grlu, u disalima, crijevima i t. d., kao na pr. proljev, pobacivanje, upalu crije-

va, koliku grižu i slično. Zelena hrana, mokra paša, **osobito na nuće** vodom s pašom na močvarnim livadama prenosi se naročito metilja. Hrana i paša, u kojoj imade otrovnoga bilja (na pr. mrazovca, kojim u jeseni onako liepo ružičasto procvatu mnoge naše livade), ili lišća koje je bilo štrcano galicom, takva hrana djeluje kao pravi otrov, a može prouzročiti i uginuće životinja. Kalna, nečistoća, prevruća ili prestudena voda može osim raznih upala prouzročiti i pobacivanje.

Neuredna hranitba i gojitba stoke prouzrokuje doduše sama po sebi manje bolesti, ali stvara jedan od glavnih uvjeta svih bolesti tim, što neuredno hranjeno i gojeno blarče slabi i kržljavi, a poznato je, da na kržljavce ide svako zlo. Bolje je valjano hraniti i gojiti jedan komad, nego kojekako tri komada blaga, osobito je važno, da se dobro hrani i goji **mlada stoka,** kojoj uz dobru hranu treba naročito mnogo zraka i slobodnog kretanja.

Jedan od najvažnijih poslova za očuvanje zdravlja domaćih životinja jest svakako **čuvanje životinja od zaraznih bolesti.** Kako su to bez sumnje najopasnije i najteže bolesti, potrebno je, da se malo zadržimo kod tih bolesti, dotično, da se porazgovorimo o tom, kakve su to bolesti, kako nastaju i kako se gospodari od njih najlakše i najbolje čuvaju.

Zarazne, priljepčive ili prenosne bolesti zovu se takve bolesti, koje prouzrokuju gotovo uviek sasvim male sitne gljivice, i koje se prenose od jedne životinje na drugu, a i od jednoga čovjeka na drugoga. U nekoliko riedkih slučajeva prouzrokuju takve bolesti : sasvim sitne, sitne životinjice, kao na pr. kod svraba. One sitne gljivice, koje su glavni uzročnici zaraznih bolesti, na primjer sušice kod ljudi ili kod životinja, bedrenice, kolere itd., zovu se **bakterije ili bacili.**

O tim bakterijama sve se češće govori i po našim novinama i knjigama, jedno radi njihove važnosti za cieli ljudski život, a drugo i radi toga, jer se bez poznavanja barem glavnijih stvari o tim bakterijama, ne dadu pravo razumjeti sva ona sredstva, koja ljudi upotrebljavaju, da od zaraznih bolesti obrane sebe i svoje domaće životinje, pak i mnogo bilje i biljevne proizvode. Ja sam sam o tim bakterijama napisao jednu razpravicu u »Zadrugaru«, koledaru hrvatskih seljačkih zadruga za god. 1921., a najbolja hrvatska knjiga o tom baš za naše gospodare je veća knjiga, koju je napisao županijski veterinar **Dragutin Pozajić** pod naslovom: **»Kako da očuvamo zdravlje domaćih životinja«,** pak naše čitatelje na te knjige upozorujemo. Za one pak, koji do tih knjiga ne mogu tako lako doći, spomenut ćemo radi boljega razumievanja o djelovanju tih bakterija ovo:

Već od najstarijih vremena znali su ljudi, da mrtvo tielo, osobito, ako je na vlažnijem i toplijem mjestu, počne brzo gnjiti; no opazili su i to, da u velikoj suši, vrućini ili u velikoj zimi tjelesa ili u obće ne gnjiju, ili barem gnjiju polagano. Od davnine su ljudi zamietili kvasac za kruh, vidjeli su, da od sladkoga mošta postaje jako vino, a znali su i to, da mnoge opasne bolesti dolaze »po zraku«. To je sviet znao, dotično vidio, ali pravoga uzroka

tim pojavama nije znao sve do pred kojih 200 godina. Istom, kad je oko godine 1675. jedan Nizozemac izbrusio komad stakla tako, da su se kroz to staklo, tako zvano **povećalo**, od kojega je poslie načinjen tako zvani **sitnozor** ili **mikroskop i dalekozor**, da su se vidjele stvari mnogo veće, nego što su u istinu, — istom od toga doba — a osobito od prije kojih 80 godina — počeli su učenjaci upoznavati i proučavati ona sasvim sitna bića, koja se zovu bakterije, a koja se gdjekada zajedno s nekima njima sličnima nazivaju i mikrobi (od grčkih rieči: mikros = malen i bios = život), dakle maleni životi.

Učenjaci su dosta dugo vremena te mikrobe, dotično bakterije, od kojih se neke dosta brzo pomiču i giblju, smatrali sitnim **životinjicama**; no poslie se ustanovilo, da su one doduše na medji izmedju životinjskog i biljnog svieta, ali, da po svom načinu života spadaju više medju **biljke**, naročito medju **sitne gljivice**.

Kako takvih sitnih bića imade na stotine i stotine vrsta, od kojih su mnoge vrsti točno proučene, razumljivo je, da se ona medju sobom znatno razlikuju i po svom obliku, po veličini, a i po cielom svom djelovanju.

Po veličini ima bakterija, koje su velike jedva jedan tako zvani mikromilimetar (to je tisući dio jednoga milimetra), a pravi je golijat medju njima jedna bakterija, koja je velika 16 takvih mikromilimetara. To je takva veličina, da bi i takvih bakterija trebalo nekih 550 komada složiti jednu do druge, da ispune duljinu jednog milimetra, a da pokriju prostor od jednog kvadratnog milimetra, trebalo bi ih nekih 300 hiljada komada.

Po obliku ima tih bakterija okruglih, plosnatih, dugoljastih, kao niti ili lanci, imade ih u obliku čekića, štapića, prstiju i ruke, grančica, svežnjića i t. d. Taj je **oblik prvi znak**, po kojem se pojedine vrsti prepoznavaju. Uz put spominjemo, da veliki dio bakterija u obliku štapića nosi ime **bacila**, pak se to ime često upotrebljava i za sve bakterije.

Kako se pojedine vrsti miču, gibljn ili pokreću, može se ustanoviti istom posebnim spravama, t. zv. već prije spomenutim mikroskopom iliti sitnozorom.

Bakterije se miču obično uslied kakvoga vanjskoga utjecaja: svietla, topline, elektriciteta. Većina bakterija bježi od jakoga svjetla i od prevelike vrućine.

Ako bakterijama prijaju životne prilike, to se one vanredno brzo plode i razmnožuju i to glavno tako, da se jedno tjelešce jednostavno razdieli, razpukne na nova živa bića, koja onda bilo pojedince, ili u raznim skupinama dalje živu i opet se na slični način razplodjuju. To dielenje ide kod nekih bakterija tako brzo jedno za drugim, da se na primjer uzročnik azijske kolere dieli svakih 20 minuta, što znači, da bi se takvih bakterija za 24 sata iz jedne jedine na plodilo mnogo i mnogo milijuna, radi česa i jest ta azijska kolera jedna od najopasnijih bolesti. (Možda će se komu činiti nevjerojatnim, ako se pojedina bakterija svakih 20 minuta razpolovi, da bi iz toga za 24 sata mogli izaći milijuni. Takovi neka pokušaju sami računati!)

Možda će tko pomisliti: E, ako se bakterije tako množe i razplodjuju, to će one — ili bi to već bile i do sada mogle učiniti — jednostavno cieli cviet preplaviti i uništiti. Tako bi to i bilo, da se priroda sama na razne načine nije pobrinula, da tomu stane na kraj. Bakterije trebaju za svoj život i razvoj hrane, topline, vlage, mjesta i t. d., a toga svega nije svagdje onoliko, ni u onakvoj mjeri, kako bi to bakterije za život trebale. Osim toga imaju bakterije i svojih jakih i velikih

S izložbe seljačkoga blaga u Vrbovcu.

neprijatelja: **jako svjetlo, sušu**, razne kisele i otrovne tekućine, te pojedine vrsti bakterija jedne proti drugima. Uz to i bakterije same, kad se na jednom mjestu previše razplode, izlučuju kao neku nečist, koja ih onda brzo kao otrov uništava. (Na tom se svojstvu bakterija osniva na pr. priredba raznih ljekovitih cjepiva).

Za hranu služi bakterijama i njima sličnim kvasovcima ista hrana, kao i drugomu bilju: ugljik, dušik, kisik, vodik, sumpor, fosfor, vapno, željezo i t. d. Tu hranu uzimlju one iz raznih tjelesa i tvari, na kojima živu, te jedan dio te hrane upotrebljavaju za svoj rast i razvoj, a iz drugug diela prave razne proizvode — kao, recimo, krava od siena mlieko! — kao na primjer od groždjanoga sladora alkohol, a od mliečnoga sladora u mlieku posebnu kiselinu i kiselo mlieko.

Rekli smo, da bakterije prave i kao neku otrovnu nečist, što se dogadja na primjer na mesu, kad dulje stoji i počne se kvariti, t. j. kad se u njem počnu razvijati posebne bakterije. Tu postaje onda jedan naročiti otrov, s kojim su se već i mnogi ljudi otrovali. Slično kvare opet druge bakterije, recimo, maslac, koji njihovim radom postaje gorak ili žuhak; jaja, koja počimlju zaudarati i t. d. Neke

bakterije opet kod svoje hranitbe proizvode posebne boje i svjetlo: mlieko pomodri ili dobije crvene pjege; isto takove pjege znade dobiti i kruh; na sirovom mesu vidi se u tami često neko svjetlucanje, čemu su uzrokom razne bakterije.

Zimu, dotično studen podnose bakterije dosta dobro, te ih ni velika zima ne može ubiti; ali se u zimi ipak ne mogu razvijati. Zato im veća toplina dosta škodi. U vodi, koja je topla preko 60 stupnjeva Celsija, **većina bakterija već za 10 časaka pogiba.** Zato se i preporuča za raznih pošasti **kuhati vodu,** da se bakterije tih pošasti unište. No, žalibože, ima bakterija, koje podnesu i daleko veću toplinu, dapače, neke ju od njih i same stvaraju, kao na primjer bakterije siena, koje, ako sieno nije u redu i suho pospremljeno, znadu sieno tako zagrijati, da se kadkada i zapali.

Bez vode i vlage ne mogu bakterije doduše nikako napredovati, ali mogu u svojim sjemenkama ostati žive **i desetke godina,** što se vidi naročito kod bedrenice, ako nije dobro provedeno raskuživanje poslie bolesti.

Opasnost od bakterija povećava se i tim, što se gotovo sve bakterije lako prenose od čovjeka na čovjeka ili od životinje na životinju i zrakom, hranom i pićem, i samim običnim dodirom odiela ili tiela. Takovo prenašanje bolesti zovemo **zarazom ili infekcijom.** U tom zlu još je dobro, što se ne mogu **sve** bakterije, dotično sve te bolesti prenositi na svakoga čovjeka, ili na svaku životinju. Tako na primjer kolera živadi ne prelazi na čovjeka, a opet tifus s čovjeka ne prelazi na životinje, dok na primjer bedrenica prelazi sa životinje i na čovjeka, te nisu baš riedki slučajevi, da su i ljudi poumirali od bedrenice. Slično je na primjer i sa bjesnoćom pasa.

Iz ovoga, što smo makar i malo obširnije spomenuli o bakterijama kao o uzročnicima zaraznih bolesti, lako ćemo shvatiti, na koji će način gospodari najlakše sačuvati i sebe i svoju stoku od tih zaraznih bolesti.

Čistoća staja, svinjaca i kokošinjaka, posudja, opreme i orudja, koje dolazi u dodir sa stokom; dosta zdravoga i čistog **zraka i jakoga svjetla;** zdrava hrana i piće, najbolja je zaštita proti svim tim bolestima. Uz to treba paziti i na to, da nam u staje i u dvorište ne ulazi tudja bolesna stoka, a naša stoka da ne ide tamo, na sajmove, puteve itd., kamo dolazi tudja bolestna stoka. I gospodari i njihovi ukućani neka se čuvaju takvih zaraženih mjesta, da si bolest ne navuku u kuću i u gospodarstvo. Ako se je medjutim već bolest negdje pojavila ili ako već gospodar ili stoka mora dolaziti na sumnjiva ili zaražena mjesta, onda se valja latiti drugih jačih sredstava, t. zv. sredstava za **raskuživanje** iliti za **desinfekciju.** To su ona oštra i kisela sredstva, koja bakterije uništavaju ili barem slabe.

Medju takova sredstva spada u prvom redu, kako smo već spomenuli, vruća, dotično **kipuća voda,** kojom se mogu barem u prvom času raskužiti odiela, plahte, ručnici itd. Željezni predmeti raskužuju se najlakše, ako ih se u vatri **razžari.** Vrućoj vodi slično, ali nešto jače djeluje i **lug,** ili lužina.

Najbolje domaće sredstvo je svakako **vapno ili kreč,** koje se upotrebljava ili kao prašak ili kao

vapneno mlieko. To vapneno mlieko napravi se tako, da se na 10 l vode dade oko 1 kg negašenog vapna. Vapno i vapneno mlieko upotrebljava se naročito za izpiranje i bieljenje štala, jasala, posudja itd., za raskuživanje uginulih životinja i koža itd.

Mnogo jača i mnogo sigurnija sredstva jesu: **karbolna kiselina, kreolin, lysol,** (lisol) **i formalin.** Sve su to sredstva, koja može svaki lako kupiti u ljekarni i bez liečničke ili veterinarske dozvole. No kako su to većinom prejaka, dotično u gušćem stanju i otrovna sredstva, potrebno je prije svega, da svaki gospodar i sam pazi, a naročito da upozori **djecu i družinu,** da se tim tekućinama ne bi otrovala. Uz to valja te tekućine upotrebljavati u jako razriedjenom stanju. Tako se upotrebljava karbolna kiselina i lisol u 1 do 3% (postotnoj) raztopini, što znači, da se na sto litara vode daje 1 do 3 litra karbolne kiseline, dotično lisola. Kreolin i formalin upotrebljavaju se u 3 do 5% raztopini.

Tim sredstvima raskužuju se, dotično izpiru ruke, rane, posudje itd., svi oni predmeti, po kojima bi se bolest mogla prenieti. To se čini već u slučaju, ako se gdje bolest pojavi, a još više valja tim sredstvima razkužiti sve predmete, mjesta i osobe, koje su imale posla sa bolestima, ili od zaraznih bolesti uginulim životinjama.

Naročiti način čuvanja stoke od zaraznih bolesti jest t. zv. **ciepljenje** proti pojedinim bolestima. To ciepljenje sastoji se jedno u tom, da se čovjeku ili životinji uštrca u krv posebna tekućina, u kojoj imade bakterija one bolesti, proti kojoj hoćemo ciepiti, samo što su te bakterije vrlo slabe, dotično posebnim načinom tako oslabljene, da zdravlju ne mogu ništa naškoditi. A ciepi se tim i takvim bakterijama za to, da se tielo i krv životinja na njih polagano priuči, dotično da se u tielu stvore oni protuotrovi bakterija tako, da poslie lakše podnese one prave, jače bakterije te bolesti. Tako se na primjer ciepe mala djeca proti kozicama ili boginjama, od kojih su poslie gotovo cieli život osigurana. Slično se ciepi stoka na pr. proti bedrenici, šuštavcu itd., od kojih je onda stoka osigurana 6 do 12 mjeseci od bedrenice, a od šuštavca 12 do 18 mjeseci. Zato se takvo ciepljenje, i zove **zaštitno ciepljenje,** dok se drugo ciepljenje kod kojega životinji uštrcavamo već gotove one prije spomenute protuotrove, zove **ljekovito ciepljenje.**

Ciepivo za zaštitno i za ljekovito ciepljenje priredjuje se posebnim načinom na raznim životinjama, a može ga radi pogibelji, da se bolest ne razširi upotrebljavati **samo veterinar.** To se čini još i radi toga, što se zaštitno ciepivo smije uporiebiti samo dok još životinja nije obolila, jer kada je već bolesna, mora se već upotriebiti ljekovito ciepivo. Kod najvećeg diela zaraznih bolesti dosta je težko ustanoviti i njihovu vrstu i njihov početak. Opasnost zaštitnoga ciepljenja već oboljelih životinja leži u tome, što oboljela životinja već ima i sama u sebi bakterija bolesti, pak ako joj ih još uštrcamo, može se bolest tako pojačati, da životinja ugine.

Prije nego predjemo na pojedine bolesti, bit će dobro, da rieč, dvie kažemo o nekim stvarima, koje su važne kod čuvanja zdravlja, dotično kod postupka sa bolestima.

Tu je prije **svega mjerenje topline** pojedinih životinja, što je od naročite važnosti za brzo ustanovljenje bolestnoga stanja živinčeta. Posebni toplomjer, kojega bi moglo imati barem nekoliko gospodara zajedno, turne se u gužnje crijevo i tu pridrži 3 minute. Obična, srednja toplina iznosi kod konja 37 do 37 i pol stupnjeva (37.5); kod goveda 38—38.5; kod ovaca 39—39.5; kod svinja 39.5—40, a kod peradi 42 stupnja. Čim se ta toplina digne za pol stupnja (0.5) stupnja, znak je, da živinče ima vrućinu.

Za čišćenje (proti zatvoru), koje je često potrebno obaviti na brzo, jer je već tim mnoga neprilika kod stoke odklonjena, upotrebljava se najbolje ricinusovo ulje i gorka sol i to prema veličini životinje gorka sol od 100 do 500 i do 1000 grama, a ricinusa nešto manje (50—300—800g.).

Kod **davanja liekova u tekućinama** valja naročito paziti, da tekućina ne udje u dušnik, jer tu može biti vanredno pogibeljna. Dobre su za ulivanje tekućina u grlo boce sa dugim grlom, ili prikladne štrcaljke, pomoću kojih se tekućina polagano, i oprezno u blažče ulieva. Svinjama nije u obće potrebno ulievati liek u gubicu, već im ga valja pomiešati s takvom hranom ili pićem, koje rado jedu ili piju.

Za obloge proti vrućici upotrebljavaju se krpe umočene u prestajalu — ni hladnu ni toplu — vodu, a moraju biti **dobro** izžmikane. Te se krpe metnu preko tiela, i tu se sasvim pokriju suhim gunjem, te dobro zavežu. Mokre krpe valja svaka 2 do 3 sata mienjati.

Za obloge na rane upotrebljavaju se topli kolačići od sredine kruha, od krumpira i od lanenoga sjemena, a ako je potrebno, može im se primiešati i kakvo ljekovito ili razkužujuće sredstvo.

Za hladjenje rana upotrebljavaju se oblozi od vlažne zemlje ili pilovine, kojima je dobro pridati nešto octa.

II. Vanjske i unutrašnje nezarazne životinjske bolesti i neprilike stoke.

Najčešća vanjska neprilika kod stoke jesu **rane,** koje mogu nastati na mnogo raznih načina: udarcem, zasjekom, padom, nažuljem i td. Manje rane obično same zaciele, ali se često dešava i kod takvih rana, a kod većih još i više, da se razviju u velike i opasne bolove, od koji blažče može i uginuti. To se dogadja obično iz dva razloga: ili je rana načinjena kakvim otrovnim predmetom, zardjalim željezom i slično, ili je u ranu došla razna nečist, a s njom i hiljade raznih sitnih bakterija, koje odmah prouzrokuju gnjilež i gnojenje, što često ranu i bolest znatno povećava. Da se to sprieči, potrebno je svaku ranu dobro izprati, a ako je koliko mesa ili kože otrgnuto, treba to čistim i oštrim nožem ili škarama obrezati. Za izpiranje rana najbolja je karbolova ili lysolova (lizol) voda, koju si može svatko sam prirediti tako, da u litar dobro prokuhane ili barem čiste vode dade oko 20 grama karbola ili lysola, kojega bi svaki gospodar **uviek morao imati** u kući već i radi izpiranja rana i radi razkuživanja za slučaj ljudskih bolesti. Izprane rane najbolje je poprašiti **jodovim** praškom i dobro povezati. Ovakav će jednostavni posao u u 90 od sto slučajeva pomoći i biti dovoljan, da se spriečе mnoge nesreće, koje se još danas dogadjaju.

Teže slučajeve, naročito kod konja, treba, dakako, povjeriti veterinaru, ili barem kojemu, takovu poslu vještu čovjeku u selu ili okolici.

Medju vanjske neprilike za stoku spadaju svakako **uši i krpelji,** ili klopovi, koji naročito kvare kožu. Tu je čistoća najbolji liek, ali, ako već toga gada na stoci ima, valja proti ušima upotriebiti pranje stoke svaka 3—4 dana 5 postotnom raztopinom kreolina, a staju i pribor dobro oprati barem vapnenom vodom. Nije dobro u stajama konja i goveda držati perad, jer uši s peradi rado prelaze na tu stoku.

Proti ušima na ždrijebadi preporuča se mazati ušljivu ždrjebad mašću, koja se načini od 50 dielova riblje masti i jednog diela svinjskog sala. Mast treba na ždrjebetu ostaviti 2 do 3 dana, a onda ju toplom vodom dobro izprati i kožu slamom osušiti. Lug, sapunica, lužina iz duhana takodjer često pomažu proti ušima.

Proti krpelju ili klopu, kojega nije dobro rukom čupati, jer mu glava obično ostane u koži, gdje poslie prouzrokuje gnojenje i gnjilež, najbolje je sredstvo, da ga se polije sa nekoliko kapi špirita, ulja, petroleja ili benzina, i on će sam izpasti iz kože.

Proti glistama preporuča se davati po jednu kavsku žličicu terpetinovoga ulja.

Najopasniji životijski uzročnik bolesti kod bolesti kod ovaca i kod goveda je svakako **metilj.** Metilj obični je plosnati crv, dugačak 20—30 milimetara, a visok 5—13 milimetara, dok je jedna druga vrst metilja od prilike petina ili šestina veličine običnoga. Metilj napada jetra, gdje u žučnim dielovima tiela snosi jajašca, koja s izmetinama izlaze iz blažčeta, da se onda poslie duljega vremena i posebnoga razvoja za vlažnih godina kao mladi metilji nadju na močvarnim livadama i pašnjacima, gdje se zavlače u biele sitne kukuljice. Tu ih s pašom i travom pojedu ovce ili goveda, u kojima iz želudca polagano dolaze u jetra, koja onda, ako je metilja više, izgrizu i unište — često zadju čak i u trbuh — uslied česa blažče slabi, dok konačno ne pogiba. Dakako, to biva obično samo onda, kad je metilja u jetrima mnogo. Ako u jetra dodje tek po koji metilj, a osobito, ako je napadnuto blažče jače, tu blažče bolest obično preboli. Bolest počimlje na kraju ljeta, te se nastavlja u jeseni i početkom zime. Najopasnije je doba konac zime i rano proljeće — siečanj—svibanj. — Za bolesti životinje slabo jedu, propadaju i mršave, u najopasnijem dobu počimlju se pojavljivati po guši i vratu, po nogama i po trbuhu vodene otekline, dok napokon blago tako ne oslabi, da ne može više ni ustajati.

Najbolja pomoć proti metiljavosti je, da se stoka ne tjera na močvarne i poplavne livade i pašnjake i da joj se ne daje sieno s takvih livada; a, ako je paša ili hrana sumnjiva, neka se blagu dade prije iztjerivanja malo soli. Inače se preporuča blagu davati krepku hranu sa izsjeckanim orahovim lišćem.

Proti metiljavosti je najbolji **liek** tako zvani **distol,** koji se u novije vrieme s velikim uspjehom upotrebljava, osobito, ako se upotriebi pravovremeno, još u jeseni ili početkom zime. Dobiva se u bakteriološkom zavodu u Križevcima, danas uz cienu od oko 200 do 300 K za liek za jedan komad

stoke. Inače se je dobro u toj stvari, čim se kod blažčeta pokaže što sumnjivo, posavjetovati s veterinarom.

Od životijskih uzročnika bolesti i neprilika stoke valja spomenuti i šugu ili **svrab.** To je zapravo posebna vrst zarazne bolesti, koju prouzrokuju sasvim male sitne životinjice, koje kopaju u koži male kanaliće. Uslied toga koža počimlje crveniti, svrbljeti, krastaviti, dok napokon ne počne i dlaka padati. Šuge ima više vrsta i na svim domaćim životinjama, ali je najopasnija kod konja i ovaca, a može se prenieti i na čovjeka. Liečiti valja svrab odmah, čim se na kojem mjestu pojavi, jer se inače znade tako razširiti, da ciela stada zarazi, a u tom slučaju ne samo, što liečenje strašno dugo traje, nego može i mnogo stoke poginuti. Liečenje u većem najbolje će se obaviti po uputi veterinara, dok se u manjem može liečiti tako, da se svrabljiva mjesta ošišaju, dobro izperu i sapunicom, a poslie 5% raztopinom kreolina ili duhanskom vodom (u 1 litar vode prokuha se 150 grama duhana).

Od važnijih unutarnjih bolesti valja spomenuti:

Pobacivanje, koje može nastati uslied udarca u trbuh ili pretežkog rada, uslied pokvarene hrane ili prehladne vode. Tu je najbolje na takve stvari paziti, pak će se nesreći izbjeći. Pobacivanje može nastati i kao zarazna bolest, no tu će uspješno liečenje moći obično provesti samo veterinar. Za gospodare je važno, da pobačeni plod barem vapnenom vodom dobro poliju i razkuže, te dobro zakopaju, a posudje, opremu i stajski uredjaj, koji dolazi u doticaj sa bolestnom materom, da razkuže i operu slabim lysolom.

Nadam (napuhnuće) goveda nastaje ponajvše uslied zelene paše ili hranidbe raznim djetelinama (osobito prije cvatnje), grahoricama, mladim žitaricama, kiselim travama, ukiseljenom zelenom hranom, a može nastati i onda, ako se poslie hranjenja raznim okopavinama (krumpirom, repom) blažčetu odmah daje mnogo vode. Nadam mogu prouzročiti i druge, naročito otrovne biljke, zatim razni (oštri predmeti, koji mogu želudac pokvariti. No obično će nadam nastat uslied onih prvih uzroka, pak je za to i tu najbolja pomoć, ako se pripazi, da blažče ne pase i ne jede onakvu hranu, koja mu može naškoditi.

Razlog nadmu je u tome, što hrana, kad dodje u prvi želudac, u tako zvani burag, počne naglo i jako kvasiti, uslijed česa se razvija mnogo plinova, koji ne mogu iz želudca tako brzo, kako bi bilo potrebno, čime se želudac tako proširi, da to postaje opasno i po život blažčeta.

Pomoć proti nadmu, kojega gotovo svak gospodar i sam lahko razpozna, sastoji se glavno u tome da se što prije iz želudca iztisnu oni plinovi. To se može učiniti ili tako, da se polievanjem blažčeta hladnom vodom, trenjem rukama i slamom po lievoj bočini i slabini stisne želudac tako, da iz njega počnu polako izlaziti plinovi. Da se izlazak plinova olakša, dobro je da se blažčetu nekoliko puta izvadi jezik i onda splete od slame uže, koje se marvinčetu provuče kroz usta i sveže za rogove tako, da ga mora žvakati. Dobro je to uže malo namazati kolomazom ili katranom. Da se olakša izlazak plinova izvrsno se upotrebljava t. zv. **trokar** ili troplastica, koju bi trebao imati barem svaki četvrti ili peti gospodar u selu. Trokar je zapravo jedna posebno uredjena ciev, koja se na lievoj bočini, gdje se nadam najviše vidi, zabode u kožu, dotično u napuhnuti želudac (burag). Uslied toga izadju plinovi sasvim lahko iz želudca i pogibelj je otklonjena, tek treba mjesto uboda karbolom ili sličnim sredstvom izprati i kolomazom ili katranom namazati.

Od sredstava, koja se blažčetu daju kod nadma piti, dotično, koja se u nj ulievaju, najbolja je rakija (četvrt do pol litre) i vapnena voda, koja se napravi tako, da se u litru vode dade kao orah velik komad negašenog vapna.

Proljev, upala crieva, poremećena probava, sve su to bolesti, koje nastaju najvećim dielom uslied pokvarene hrane, nečiste ili prehladne vode, uslied prehlade, a mogu nastati i kao zarazne bolesti, osobito proljev i kod mladih životinja. U prvom slučaju bit će obično dosta, da se blagu dade bolja, suha i lahko probavljiva hrana, obično u mlakom prokuhanom stanju te topli oblozi oko trbuha. Kao dobra hrana preporučaju se prokuhani trov ili trinje od siena i prokuhani ječam. Dobro djeluje i obustava hranidbe, a telad, ždrijebad i t. d. dobro je prihranivati svježim jajima.

U težim slučajevima, kao i u slučajevima zaraze, bit će svakako dobro pozvati veterinara.

Ovima je bolestima slična i **kolika,** koja se osobito često pojavljuje kod konja. Neki tvrde, da preko 10% konja pogiba od te bolesti. Kolika je bolest želudca i crieva, a uzroci su joj dosta različiti: kod mladih konja mogu je prouzročiti gliste u crievu, kod starijih loša probava, pokvarena hrana, zatvor, grčevi, a osobito je opasna proždrljivost. Znakovi bolesti jesu: konj prestane jesti, zieva, ogleda se, kopa nogama, tuče se njima po trbuhu, leže i naglo ustaje, počne se od bolesti svijati i valjati i slično. Prva pomoć proti kolici je, da konja taremo po trbuhu i po cielom tielu octom (sirčetom) i gužvama od slame, te da ga pokrijemo toplim gunjem. Dobro je u gužnje crievo turiti namašćenu ruku, izvaditi balegu i nalijati svaki četvrt sata dosta sapunice i mlačne slane vode. U težim slučajevima valja se i tu obratiti na veterinara, a na konja dotle valja pažiti, da se ne valja, jer bi se u tom slučaju lahko zauzlala crieva. Inače je dobro, da se konj pomalo sprodje i da koje vrieme mirno proleži.

Gnojenje papaka, upala i pucanje kopita, su zapravo bolesti, koje nastaju ponajviše uslied nemara ili barem uslied nepažnje gospodareve. Sve se te bolesti očituju u šepanju, slabom teku, a često i u vrućici. Gnojenje lieči se tako, da se rana otvori, dobro očisti i razkuži raztopinom kreolina ili lysola. Upala kopita lieči se puštanjem krvi, trenjem nogu i jakim hladjenjem upaljenog kopita. Ako se bolest za nekoliko dana ne izlieči, ima malo nade u ozdravljenje i konj će će obično ostati šepav. Da kopita ne pucaju, treba konje dobro kovati, kopita češće oprati i namazati vaselinom. Nije za mazanje dobro upotriebiti običnu mast, jer se ta mast lako upali i time kvari i nagriza kopito. Popucano kopito treba dobro oprati i razkužiti, te namazati katranom i dobro omotati. Pukotine je još dobro na krajevima razžarenim željezom tanko izpaliti.

Otok nogu nastaje uslijed skupljanja smrdjive žućkaste tekućine

u koži doljnjih dielova nogu. Sprječava i lieči se ta bolest najbolje čistoćom (pranjem i sušenjem) nogu, a kao liek upotrebljava se još i pranje nogu 4% raztopinom modre galice ili stipse (alauna).

Zuberine nastaju jačim skupljanjem krvi izpod nebca kod konja. Lieče se, ako se oboljelo mjesto tare slanom vodom ili octom i izpire raztopinom stipse.

Izložba seljačkoga blaga u Vrbovcu, izmedju Zagreba i Križevca.

Siputljivost nastaje obično uslied velikog naprezanja, a može se pojaviti i poslie neizliečenog kašlja. Siputljivi konj težko diše i suho, muklo kašlje. Za vrieme težeg rada brzo se uznoji i zaduva i teško se opet smiruje. Bolest se ne da izliečiti, ali se dade znatno ublažiti tako, da se konjima ne daje pokvarena, prašna i presuha hrana, osobito slama.

Mjesečna sliepoća konja nastaje ponajviše u zagušljivim i tamnim stajama i pašom na težkom i nizkom zemljištu. Oboljelo oko počne suziti, zamuti se i konačno sasvim pobieli. Poslie kratkog vremena oko se kao očisti, ali se bolest brzo povrati. To se opetuje nekoliko puta, dok konj konačno ne osliepi. Ni ta se bolest ne da liečiti, tek ju je moguće vlažnim oblozima donekle ublažiti. Najveća opasnost te bolesti je u tome, što se nasljedjuje, to jest prelazi od roditelja na pomladak.

III. ZARAZNE BOLESTI.

Bedrenica.

Jedna od najopasnijih zaraznih bolesti goveda i konja jest svakako bedrenica. Bedrenicu prouzrokuje posebni bacil, koji se pojavljuje najčešće u proljeću i ljetu, naročito u nizkim, poplavi izvrgnutim krajevima. Okuženje nastaje, kad životinje klice bolesti pojedu ili popiju, čime te klice preko želudca i crieva predju u krv, gdje se bolest onda dalje razvija. No, može okuženje nastati i tako, da se kod t. zv. barbirenja ili puštanja krvi prenesu klice s bolestnog na zdravo blažče; bolest može prenieti i vjetar, a i čovjek.

Bolest se pojavljuje u dva oblika: u vanjskom i unutrašnjem. Vanjski oblik je dosta riedak, a opaža se naročito po tome, što životinje počnu iznenada po vratu, po lopatici, po rebrima ili po bedrima (zato bedrenica) oticati. Otekline su iz početka vruće i bole, a poslie se ohlade i ne bole više. Kad takvu oteklinu dirnemo prstom, ostaje na njoj jamica. Za razliku od drugih oteklina kod bedreničkih oteklina životinje uviek već iz početka prestanu jesti, drže se tužno i težko dišu i stenju.

Unutrašnja bedrenica dolazi češće i mnogo je žešća. Ta se zapravo obično pojavljuje kao kap ili kako drugdje zgodno vele, kao prostrel. Znaci su joj obično velika vrućina, klonulost, drhtanje i proljev. Smrt nastaje često u jednom času, a obično poslie nekoliko sati. Svakao, kad blažče naglo i bez ikakvog jačeg vanjskog znaka ugine, valja posumnjati, da bi to mogla biti bedrenica. Ta sumnja je to važnija, jer je kod bedrenice, jedno vrlo težko često i veterinaru bolest u pravo vrieme razpoznati, a drugo, kada ju razpozna, obično je već prekasno za ikakvu pomoć. Zato je mnogo važnije, da se na bolestnim i uginulim životinjama ustanovi ta bolest, da se onda radi očuvanja ostalih životinja mogu poduzeti sve mjere zaštite i možebitnog liečenja. Za to se i preporuča, da se osobita pažnja posveti lješinama od bedrenice uginulih životinja i to jedno za to, da se bolest lakše ustanovi, a drugo za to, da se sprieči daljnje širenje bolesti po tim lješinama.

Lješine od bedrenice uginulih životinja jako se nadmu, iz stražnjice, iz rodnice, te na nos i na gubicu udari krv ili krvava pjena. Iz narezanih žila curi crna, nezgrušena, više puta pjenasta krv; unutrašnjosti sve su takodjer napunjene crnom krvi. Sve su to uz naglo uginuće gotovo posve sigurni znaci bedrenice. Točno će bedrenicu moći ustanoviti istom veterinar, kojega valja u takvim slučajevima već i za to odmah pozvati, da i sam poduzme i da pouči gospodare, kako bi i oni znali i mogli poduzeti sve, što je potrebno, da se bedrenica dalje ne širi.

Rekli smo već napried, da je bedrenica zarazna bolest, a rekli smo i to, kako se spriečava širenje zaraznih bolesti. Od bolesti uginule životinje, njihove dielove i sve, što s njima dolazi u doticaj, valja dobro razkužiti, meso, kožu, dlake i t. d., treba što spaliti, što dobro vapnom polijati i barem 2 m duboko zakopati.

Da se bolest dalje ne širi, treba kod sumnjivih životinja provesti ljekovito, a kod ostalih barem zaštitno ciepljenje; mokre livade i pašnjake valja osušiti, a ako je dokazano, da su zaraženi klicama bedrenice, valja ih po mogućnosti preorati i nekoliko godina kao oranice upotrebljavati. Troškovi s time skopčani, makar često i bili veliki, sigurno će se gospodarima za kratko vrieme dobro izplatiti.

Pošto bolest može prieći i na čovjeka, osobito preko raznih ranica, valja te ranice prije kakvog

posla sa bolestnim životinjama dobro povezati, a poslie obavljena posla ruke, odielo i t. d. dobro oprati i razkužiti.

Zanimljivu stvar obzirom na bedrenicu i na druge zarazne bolesti spominje prije spomenuti veterinar Pozajić o ciganima, koji dobrim dielom prenose razne bolesti iz jednoga kraja u drugi, a da kod toga sami ne nastradaju. Evo, što on veli: Cigani su već po svojoj naravi i zbog svoga tvrdoga načina života veoma odporni, te im tako lahko ne naškodi ni loša ni pokvarena hrana. Ciganče se već u mladim svojim godinama polahko priučava na razne bolesti, pak mu poslie ni ta bolest ne može tako naškoditi, kao drugim ljudima. Valja zato na cigane i na ciganske konje dobro paziti, da bolest ne prenose iz jednoga kraja u drugi.

Slinavka i šap.

Slinavka i šap je zarazna bolest, koja napada glavno goveda, a nešto rjedje, osobito slinavka, i ovce, koze i svinje. Bakterije, koje tu bolest prouzrokuju, nisu, žalibože, još do danas točno poznate, a nije još sasvim točno niti to ustanovljeno, da li je to jedna, ili su dvie bolesti. Zna se samo, da se obično pojavljuju zajedno. Slinavka se pojavljuje u gubici, i to najprije kao mali crveni prištić, a poslie kao mjehurić na čeljustima, na zubnom mesu, na jeziku i na ostalim dielovima ustiju. Ti mjehurići su u početku napunjeni bjelkastom ili žućkastom tekućinom, koja poslie postane sivo-biela. Iza nekoliko dana ti mjehurići popucaju, a iza njih ostanu crvene ili crveno-smedje rane, koje počnu za dan dva cieliti.

Posljedica takvog oboljenja jest, da se blagu počne iz ustiju cieditI mnogo sline, da blago počne sve po manje jesti, uslied česa sve više slabi i mršavi.

Kod šapa počnu životinje najprije šepati i sve teže hodati. Ako takvom blažčetu malo točnije pogledamo noge, dotično t. zv. krunu papaka i mjesto izmedju papaka, opazit ćemo na koži isto onakve ili slične mjehuriće, kao kod slinavke. Kad ti mjehurići popucaju, pomieša se tekućina iz njih sa sokom (mokraćom) gnojnicom), sa prašinom i drugim nečistotama, te se tako oko papaka načine kraste i tako počne rana pomalo cieliti, dok iza kojih 8—14 dana ne zacieli. Posljedica bolesti jest, da se gornji dio papka odlupi od kože, i odpadne, a izpod njega naraste novi papak.

Osim u gubici i na papcima pojavljuju se mjehurići te bolesti i na vimenu i sisama krava, a znade bolest prieći i na pluća, u želudac i crieva. Kod takvih bolesti pokvari se mlieko, a telad, koja takve krave siše, obično pogiba.

Za čuvanje stoke od slinavke i šapa, kao od zarazne bolesti, vriedi isti postupak, kao i kod drugih pošasti. Kod poslovanja oko bolestnih životinja i kod razkuživanja valja dobro paziti, jer ta bolest može prieći i na ljude.

Rekli smo, da je bacil, uzročnik te bolesti još nepoznat, pak je prema tomu i liečenje otežčano, dotično, ne da se provoditi putem ciepljenja, već samo putem razkuživanja, dotično, kod slinavke i šapa posebnim putem, tako zvanim okuživanjem. Razkuživanje papaka obavlja se izpiranjem 3% raztopinom modre galice, a izpiranje ustiju obavlja se raztopinom stipse (alauna) ili odvarom ili odkuhom hrastove kore ili žalfije.

Medjutim, sva su ta sredstva više za ublaživanje bolesti, nego za liečenje, pak su za to i veterinari i napredni gospodari izkustvom ustanovili, da je najbolje svu stoku u isto vrieme okužiti, a onda gledati pojedinim komadima prije spomenutim sredstvima bolest ublaživati tako, da blago previše ne omršavi i ne propadne. Neki se naši gospodari iz raznih, lahko shvatljivih, a često i s neshvatljivih razloga tomu okuživanju protive, ali se time postizava samo to, da se bolest u pojedinim krajevima strašno dugo povlači, mjesto da je nestane već za koji mjesec dana. Možda je tomu dosta kriv i sam postupak mnogih veterinara!

Inače se samo okuživanje obavlja dosta jednostavno: uzme se komad domaćega platna, tim se platnom pokupi slina bolestnoga blažčeta i namže gubica drugih, zdravih životinja.

Kad sve životinje u kojem dvorištu bolest prebole, treba provesti razkuživanje dvorišta, staja itd.

Šuštavac.

Šuštavac je zarazna bolest mladih goveda, a sastoji se u tome, da se u mišičju životinja razvija na jednom ili na više mjesta oteklina, koja pod pritiskom šušti. Zaraza šuštavcem dogadja se slično kao i kod bedrenice: ranama na koži ili kroz želudac i crieva, a pojavljuje se naročito u nizinskim i močvarnim krajevima. Otekline šuštavca najčešće se pojavljuju na butovima, na ledjima, na prsima i na vratu. Ako otekline prerežemo, izlazit će iz njih u početku tamnocrvena krv, a poslie musava, crnocrvena pjenušasta tekućina. Goveda u početku prestanu jesti, dobiju visoku groznicu i počnu šepati na prednju i stražnju nogu. Kasnije životinje sve teže dišu i stenju, noge im se ohlade i ukoče, dok napokon ne uginu.

Spriečavanje širenja te bolesti je slično, kao i kod bedrenice, a pošto proti šuštavcu nema do danas pravoga lieka, jedina je i, hvala bogu, uspješna pomoć, tako zvano već prije spomenuto zaštitno ciepljenje, koje dakako može provesti samo veterinar. Za to je i tu, kao i kod bedrenice, potrebno, da se što prije pozove veterinar.

Bjesnoća.

Bjesnoću prouzrokuje nepoznati bacil, a pojavljuje se doduše najčešće medju psima i mačkama, ali se može, redovito ujedom ili ugrizom prenieti i na druge životinje, a i na čovjeka. Kod životinje je bolest, kad se već pojavi, neizlječiva, a ne provodi se ni zaštitno ciepljenje, jer ne bi imalo velike vriednosti, a bilo bi i preskupo. Zaštitno ciepljenje provadja se jedino kod ljudi u t. zv. Pasteur (Paster)- ovim zavodima. Takav zavod imademo i mi u Zagrebu, te se u njemu oni, koji se odmah iza ujeda bjesne životinje u zavodu dadu liečiti, zaista i zaštite od posljedica bjesnoće.

Glavni znakovi bjesnoće jesu: u početku životinja postane tužna, neobično mirna i povlači se u samoću; kasnije promieni glas i počne glodati i razne predmete gutati, dok napokon ne počne napadati, grebsti i gristi često tako jako, da si čak i zube polomi. Takvi jaki napadaji za neko vrieme malo popuste, da se onda opet ponove, dok životinja od silnih muka i slabosti ne ugine. Pobješnjele životinje najbolje je poubijati, kako to i zakon propisuje, a razku-

živanje provesti, kao i kod drugih zaraznih bolesti.

Sakagija.

Sakagija je zarazna bolest kopitara, naročito konja, a može se prenieti na psa, a i na čovjeka. Sakagiju prouzrokuje posebni bacil, a prenosi se obično tako, ako konji jedu iz istih jasala ili piju iz iste posude, iz koje je jeo ili pio bolestni konj. Bolest se pojavljuje ili tako, da iz jedne ili obiju nozdrva teče žutozelena, a kadkada i krvava tekućina, da se u nosu pojave najprije prištići, a onda izgrižene ranice u obliku zviezdica. To je nosna sakagija. Plućna sakagija pojavljuje se kao mukli, slabi, suhi kašalj, kod kojega životinje bivaju sve mršavije, a kadkada im se pokaže krv na nos. Treća vrst sakagije, t. zv. kožna sakagija, pojavljuje se kao pokožni ili podkožni čvorovi, veliki poput leće, a gdjekada i kao lješnjak ili kao orah.

Od sakagije, koja znade gdjekada i jako dugo trajati, životinje vrlo oslabe i omršave, gdjekada im odebljaju noge, dok napokon prije ili kasnije ne uginu. Čuvati životinje od sakagije nije baš jako težko, ako samo dobro pazimo čim, kako i iz česa hranimo i napajamo konje. To treba činiti uviek iz vlastitog posudja, a ako već moramo upotrebljavati tudje posudje, valja takvo posudje barem dobro oprati. Razkuživanje uginulih životinja i sumnjivih mjesta treba provesti kao kod drugih zaraza. Liečenje od sakagije oboljelih životinje je bezuspješno.

Spolna zaraza kod razplodnih konja.

Spolna zaraza je priljepčiva bolest, koja se širi kod pripuštanja i to, pastuh može zaraziti kobilu ili kobila pastuha. Zaraziti se mogu životinje i tako, da ako čovjek, koji čisti i njeguje bolestne životinje, čisti i zdrave, a da kod toga ne pazi na razkuživanje. Bolest prelazi iz plodila u krv, gdje ju je osobito u početku vrlo težko razpoznati. Istom iza kojih mjesec dana, a gdjekada i iza više mjeseci, počne se opažati kod pastuha, kako im nateče mošnja i puzdra, kako se iz mokraćne cievi ciedi sirkasta ili žučkasta, ponešto mutna sluz i kako se je mokraćni otvor zacrvenio. Otok mošnje od ove bolesti razpoznaje se od drugih otoka mošnje tim, što nije vruć i što životinja ne pokazuje, da je taj otok boli. Za vrieme bolesti životinje se često pripravljaju na močenje, ali ne moče, već puštaju samo po koju kap mokraće i kod toga pokazuju velike boli i štrpću stražnjim nogama.

Kod kobila nabrekne najprije rodnica, sluznica se zažari, a iz rodnice iztiče sluz, kao kod pastuha. Kod mokrenja pokazuju iste znakove kao i pastusi.

Poslie toga tako zvanog prvog stupnja, dolazi drugi, u kojem se na koži pojavljuju okrugle pjege, t. zv. taliri, a živci životinja pokazuju sve veću osjetljivost. I tako se bolest sve dalje razvija uz neprestane pojave novih oteklina, katara i groznica, dok konačno životinje ne iznemognu i ne uginu. Bredje kobile obično već u drugom ili trećem mjesecu pobace.

Čuvati konje i kobile od te bolesti moguće je samo tako, da se uz obće mjere kod zaraznih bolesti zaraženi pastusi ili zaražene kobile nikako ne pripuštaju, dotično, da se i u malo sumnjivim slučajevima pripuštaju uz posebni oprez, naročito, da se pazi na čistoću, a spolovilo pastuha da se iza svakog pripusta polije i opere 2% raztopinom lysola.

Opasnost širenja ove bolesti povećava, što je izkustvom dokazano, da se preko polovica oboljelih životinja sama svojom snagom bolesti odhrva i barem prividno ozdravi. To obično zavodi gospodare jedno, da bolest ne smatraju tako opasnom, a drugo, da prividno ozdravljenje životinje smatraju podpuno zdravima, što one u istinu nisu, te se tako najlakše bolest prenosi. Ta se neprilika povećava još i time, što veterinarska nauka ne zna proti toj bolesti sigurnoga lieka, pak se često jednostavno zapoviedalo, da se bolestne životinje postrielja, čime je nepovjerenje i zatajivanje bolesti sa strane seljačkih gospodara samo povećano.

Možda će, naročito obzirom na to, što ta bolest nanosi ogromne štete gospodarima, najbliže vrieme, koje će više voditi računa o potrebama seljačkih gospodara, u toj stvari, kao i u mnogima drugima, sličnima, donieti znatno poboljšanje i razumno riešenje tih pitanja.

Svinjska zaraza i svinjska kuga.

To su doduše dvie različite bolesti, ali se obično pojavljuju tako zajedno, da je zapravo težko razpoznati, od koje zarazne životinje pogibaju. A u ostalom, nema to niti osobite praktične vriednosti, jer je liečenje i jedne i druge bolesti dielom u obće nemoguće, a dielom pokazuje vrlo slabe uspjehe, dok je čuvanje svinja od tih obiju bolesti od prilike jednako.

Znaci zaraze, i to najjačeg oblika, jesu, da svinjče dobije veliku groznicu, da se zavlači u slamu, po tielu mu se pojave crvene pjege, na nos mu udari krv, te za kratko vrieme od 12—24 sata životinja ugine. Slabiji oblik zaraze pokazuje znakove upale pluća: veliku groznicu, grčeviti kašalj, težko disanje, z početka zatvor, a poslie proljev sa krvavim izmetinama, na tielu crvene pjege, što sve traje 1—2 tjedna, nakon česa svinjče ugine. Manje je opasan treći oblik, kod kojega svinje samo kašlju, malo teže dišu, imadu proljev sa smrdljivim izmetinama, dok napokon iza 3—6 tjedana neki komadi ne uginu, a drugi se oporave.

Znaci kuge, koja ima četiri oblika jesu: 1. kod čiste svinjske kuge, da svinjče prestane jesti, zavuče se turobno u sieno ili slamu, oči su mu zažarene, prvog ili drugog dana bljuje žućkastu sluz, te da obično vrlo brzo ugine, a tek malen dio tako oboljelih svinja se spašava. Kod ostalih su triju oblika kuge znaci oboljenja slični znakovima zaraze ili znakovima prvog oblika kuge.

Čuvanje svinja od tih obiju bolesti jednako je čuvanju od svih zaraznih bolesti. Koliko se u obće može liečenjem i njegom kod tih bolesti pomoći, to zavisi mnogo od snage pojedinih životinja, od jakosti bolesti, ponešto i od toga, da bolestnim životinjama dajemo lakšu hranu i čistu vodu. Neki preporučaju, a i ja sam sâm s uspjehom upotrebljavao proti zarazi ovaj liek: u ¾ (tri četvrtine) litra 50% alkohola valja raztopiti 15 grama kreozota. Od te raztopine valja na jedno odraslo svinjče jedan put na dan u napoju ili u mlieku dati 2 obične žlice; na manje prase po jednu kavsku žličicu. Samo treba taj liek dati odmah u početku bolesti.

Proti kugi upotrebljava se u novije doba ciepljenje po t. zv. Hutirovom načinu. No kako to

ciepljene valja provesti odmah u početku bolesti, a mora ga provesti veterinar, potrebno je, da se i u slučaju ove bolesti gospodari što prije obrate na veterinara.

Svinjski vrbanac.

Vrbanac prouzrokuje bacil, koji ulazi u tielo po ranama na koži ili putem probavnih ustroja, te znade, osobito ljeti, kao prava pošast uništiti ciela stada svinja. Prema tome je jasno, da se vrbanac širi hranom, dotično pašom, napojem, te svim onim sredstvima ža kod toga nije ni nabrekla, ni ne boli, a ako crvenu ili modru kožu pritisnemo prstom, nestat će na mjestu pritiska crvene, dotično modre boje, ali će se za kratko vrieme opet povratiti.

Oboljele životinje slabe, težko dišu, tu i tamo im udari na nos krv ili pjena, dok trećeg ili četvrtog dana ne nastupi smrt ili se bolest pretvori u dulju od nekoliko tjedana, u kojem vremenu obično svinjče tako omršavi i oslabi, da konačno ugine. Bolest prebole, i to po gdjekada, samo one svinje,

S izložbe seljačkoga blaga u Vrbovcu.

i putevima, kojima se zarazne bolesti u obće šire.

Znakovi vrbanca jesu slični onim znakovima zaraze i kuge, pak je radi toga i dosta težko i izkusnim gospodarima razpoznati ga od onih drugih bolesti. Jedini sigurniji znak vrbanca jest, da koža po trbuhu i prsima, po vratu i između stražnjih nogu postane crvena, a kratko vrieme iza toga crvena boja prelazi u modru. Koje su obolile od posebne, treće vrste vrbanca, od tako zvanog vrbančevog osipa.

Čuvanje svinja od vrbanca obavlja se na isti način, kao i od drugih zaraznih bolesti: čistoćom, razkuživanjem, odjelivanjem zdravih svinja od bolesnih, zabranom pristupa stranima i ukućanima na mjesta, gdje su bolestne svinje, zdravom hranom i t d.

Sreća je, što proti vrbancu imademo izvrstan liek u jednom cjepivu, pak je zaista prava griehota, što se naši seljački gospodari, uzprkos svih neprilika, koje bi možda s tim ciepljenjem imali, tim cjepivom više dapače mnogo ne služe. Kod toga, dakako, imade ta velika potežkoća, što se uz vrbanac često pojavljuju i druge svinjske bolesti, proti kojima to cjepivo ne koristi, te tako vrlo često i nehotice izlazi, kao da ciepljenje proti vrbancu nije pomoglo. Tu će dakako, mnogo pomoći vještina i savjestnost dotičnoga veterinara, koji će imati svakako izpitati točno znakove bolesti. dotično bolest samu.

Kolera peradi.

Jedna od najopasnijih i najpogubnijih zaraznih bolesti kod naše peradi je kolera. Upravo je nevjerojatno, da se kod tolikih užasnih gubitaka na peradi od te bolesti tako malo pažnje toj pošasti posvećuje. U nekim krajevima nema valjda gospodarstva, gdje ne bi barem jedanput na godinu sva perad poginula.

Kolera se prenosi izmetinama, hranom, vodom, najčešće uginulom peradi, a mogu je prenositi i ljudi, ptice, muhe i t. d. Znaci kolere jesu dvostruki: kod žestoke vrste kolere prestane perad jesti, klone, dobije proljev, a često s mjesta ili barem već za koji sat pogiba. Kod manje žestokih slučajeva živad postaje turobna, glavu turi pod krilo i stoji mirno, ili ide kao pijana. U daljnjem toku bolesti živad polagano slabi, dobiva proljev, kod kojega su izmetine najprije žutosive, a poslie musavo-zelenkaste, zaudaraju jako i uprljaju i sljepljuju perje u okolici stražnjice. Živad riedko kada preboli tu bolest.

Proti bolesti je i tu bolje i uspješnije živad čuvati od bolesti, nego je liečiti. Čistoća kokošinjaka, dobra i zdrava hrana, razkuživanje i uništavanje uginulih životinja i t. d., sve su to sredstva, koja bi doniela sigurno najboljih uspjeha, kad bi barem najbliži susjedi jednako postupali, no svakako, bilo kako bilo, ta će sredstva pak najviše pomoći. Liečenje od kolere može se uspješno provesti samo ciepljenjem posebnim cjepivom, koje je u novije vrieme počeo razpačavati Jugoslavenski serum zavod u Zagrebu. To cjepivo nije doduše još sasvim sigurno, ali je već do sada pokazalo tako liepih uspieha, da je vriedno napraviti barem pokuse. Istina je doduše, da je to cjepivo razmjerno dosta skupo (dodje na 1 komad peradi oko 14 K na godinu), ali, ako se uzme, da su to dva, najviše tri jajeta, onda je račun odmah povoljniji. U obće, kad je rieč o skupoći liekova, istina je, da bi ti liekovi mogli biti jeftiniji, a kad budu obće prilike za seljački narod povoljnije, i bit će jeftiniji, ali za to dotle ne treba puštati, da trpimo nepotrebnu štetu, već treba i sadašnju cienu liekova prosudjivati prema koristi, koju nam donese.

Tako bismo bili nabrojili u kratko i barem najvažnije bolesti naše stoke.

Osim ovih bolesti imade još cieli niz i zaraznih i nezaraznih bolesti, koje bi bilo vriedno spomenuti i o njima se porazgoovriti. Imade još i kod ovih, tu spomenutih bolesti štošta, što bi valjalo reći, no za to sve nema ovdje mjesta, pak će to trebati reći našim čitateljima drugom zgodom. Možda ćemo tom drugom zgodom moći štošta reći i o tome, kako naši ljudi u

kojem kraju s pojedinim bolestima postupaju i kako i čim ih lieče, radi česa ponavljamo svoju već prije spomenutu molbu, da nas naši prijatelji o tom što obiljnije izvješćuju. Mi ćemo se s naše strane opet rado odazvati onim našim prijateljima, koji bi se u ovim stvarima na nas obraćali za savjet.

Tko bi htio sasvim potanko što znati, naročito o zaraznim bolestima, toga ponovno upozorujem na prije spomenutu obsežnu knjigu veterinara D. Pozajića, s kojom smo se i mi, naročito kod opisa razpoznavanja nekih zaraznih bolesti, ovdje češće poslužili.

Još samo rieč. Možda će mnogi, sudeć po **današnjim** prilikama, što i zamjeriti, što smo tako često upućivali seljačke gospodare na pomoć veterinara. Držimo, da se već danas i tu prilike toliko popravljaju, da se i seljački gospodari mogu s pouzdanjem i s uspjehom obraćati na mnoge veterinare, pak bi bila velika šteta, da se tim pravom i tom prilikom ne posluže, kad im to uztreba. A gdje to još ni danas nije moguće, tu ne preostaje drugo, nego složno uprieti sve sile, da se i takve veterinare makar i prinuka, da vrše svoju dužnost i službu u prvom redu onako, kako to bude koristilo seljačkim gospodarima. Slično će trebati učiniti i sa raznim veterinarskim zakonima i propisima, koje će što prije trebati preurediti tako, da ne budu neprilika, nego pomoć onima, kojih se najviše tiču.

Josip Predavec.

Hrvatskoj braći.

Oj Hrvati, dični sokolovi,
Poslušajte par redaka ovi:
Mi imamo dičnog sokolića,
Divno ime Stjepana Radića.
Gdje se koji Hrvat nalazio,
Njegovim se perom probudio;
Svaki Hrvat veselo sad kliče:
I Hrvatskoj nova zora sviće.
Hrvatska je krasna domovina
Hrvatima omilila svima.
Pa sad braćo, složno na sve strane
Ajdmo liečit naše težke rane.
Još njekada, kad sam diete bila,
I kada sam školu polazila,
Učila sam povjest svu u školi,
Hrvatske su bile težke boli.
Za svoj dom je Hrvat uvjek strado,
Uvjeke se, braćo, boljem nado,
A sad braćo divna nam je sgoda
Za slobodu hrvatskoga roda.
Pastir mladi pjeva kod svog stada,
Da sloboda Hrvatskom zavlada;
Još nam viče iz gorice vila,
Čovječnost da nas bi izbavila.
Kad se prava čovječnost proglasi,
Nas Hrvate to će sve da spasi.
Mirotvornost kad će se prozvati,
Hrvat ne će više robovati.
Hrvatskomu dan će svanut rodu,
Kad ovakvu stvori si slobodu.
Čujte dobro, braćo naša mila,
Čovječnost je jača nego sila.

U Hagnju (Sv. Ivan Žabno, dne 6. studena 1921.

Izpjevala seljačka djevojka
Marija Mihić.

Čestitka i molitva.

Lipanjska je noćca izminula,
Kišica nam polja porosila,
A ja sam se iza sna prenula
I ovu sam pjesmu izmislila,
Jer ja ljubim domovinu svoju
I svu braću u seljačkom roju.

Znamenita je to godinica,
Radićeva pedesetljetnica,
Sretan li je onaj časak bio,
Kad se Radić Stjepan narodio.
Blagoslovi Bože, ono mliešce,
Što odhrani ovakvo djetešce.

Još sretnija ona ura bila,
Kad mu duša moć je zadobila.
Te on stranku seljačku osnova,
Da seljaku svane sreća nova.
Da se skupi sve, što k sebi spada,
Zrele glave i sva srca mlada.

I Radić je narod okupio,
I zato je utamničen bio.
Stotinu je muka prepatio,
Al se nije sili pokorio.
Jerbo njegva duša služi Bogu,
A Bog ljubi pravicu i slogu.
I Bog strašnu tamnicu otvori,
A naš Radić nama progovori:
Novi put se narodu otvara,
Republiku da si seljak stvara.

Radića je narod razumio,
Ovim putem sav je pohrlio.
Složio se u hiljadu četa,
Da mu sila nikakva ne smeta.
Ne u čete ljutih buntovnika,
Već u čete božjih pravednika.

Bože mili, ti se nama smili,
Da bi uviek pravednici bili.
Našem vodji život dug podieli,
Da do kraja skupi narod cieli,
Da Hrvate i Hrvatsku vodi,
K pravednosti, miru i slobodi.

U selu **Novaki** (Oborovo, Dugo selo) dne 1. lipnja 1921.

Anica Strahinić,
seljačka djevojka.

U spomen 8. prosinca 1920.

Mili Bože gledaj sa nebesa,
Kakova su na zemlji čudesa,
Šta gospoda od naroda rade,
Kakove mu zadavaju jade.

Al' prosinca osmoga baš dana,
Sva Hrvatska bila je sabrana,
Kad nas bilo petdeset tisuća,
Sve bez pila i bez jela vruća.

Stojeći uz našeg predsjednika
Kao oko živog žrtvenika,
Sve na kiši i u blatu silnu,
Slušajući besjedu umilnu.

Sto barjaka hrvatskih gledeći,
S konjanika tisuć ponoseći,
Glasba svira, u srce te dira,
Nije jedna, svake hvale vriedna.

Narod vrvi kao mrav i crvi,
Svatko hoće da j' na pretek prvi,
Pa da čuje, Radić što divani,
Koj seljaka i Hrvatsku brani.

Kako Radić domovinu slavi,
Kako temelj on slobodi pravi;
Hvaleć Bogu na seljačkoj slozi,
Moleći se: Bože nam pomozi,

Hrvatska seljačka nošnja iz Šestina kod Zagreba.

Da smo od sveg zla oslobodjeni,
Da smo uviek pravedni, pošteni,
Da nas ljubav s čovječnošću
sdruži,
Da nas sila nikad ne okruži,

Mir i pravo hrvatskoga roda,
Da procvate i u njem sloboda.
Sjetimo se Jelačića bana,
Sjetimo se onog sjajnog dana.

I ja sam se onog dana kleo,
Makar samo suho drvo jeo,
Makar bistru rosu s lišća pio,
Da ću biti, što sam onda bio.

Makar bio tužan i čemeran,
Da ću uviek domu ostat vjeran.
Sjećajte se ove uspomene
Starci, momci, djevojke i žene.

Sjećajte se onih svetih rieči,
Gdje sav narod sve stojećki kleči,
Gdje sav narod pjevajući moli.
Tko će takvoj snagi da odoli?

Nek se silnik smije porugljivo,
Neka piše glupo i lažljivo,
Pletivo je naše izpleteno
I odielo naše sašiveno.

Stari lanci svi su raztrgani,
Nasilnici stari zakopani.
Kako ovi, tako će i novi,
A Ti, Bože, sve nas blagoslovi!

U **Kraljevcu** (kraj Zagreba), na dan sv. Ivana Krstitelja 1921.

Vjekoslav Herjanić, seljak,
predsjednik organizacije H. R. S. S.

Silnicima nema više lieka.

Mili Bože, vidi sa nebesa,
Što se rade po zemlji čudesa,
Kako pate hrvatski seljaci,
A još gore njihovi prvaci.

Ali seljak sad seljaka vodi
K miru, radu, kulturi, slobodi,
Svud se seljak kupi, uči, slaže,
Jedan drugom bratski da pomaže.

Istinu sad vidimo mi pravu,
Jer smo mnogi izgubili glavu,
Misleć branit domovinu milu,
A braneći baš tudjinsku silu.

Rat je prošo, dost je bilo straha,
Hoćemo sad slobodnoga daha,
Hoćemo sad prosvjete i mira,
Jer iz mira sreća sva izvira.

Svi seljaci sad su borci pravi,
Da im ne bi odoljeli lavi,

A kamo li sinje kukavice,
Što pred silom padaju ti nice.

Kako vidim, čudo se dogadja
Seljački se narod preporadja,
A gospoda sve natražke idu,
Ko da ništa ne čuju, ne vidu.

Niti vide osmoga prosinca,
Kad smo rekli svi do pojedinca,
Da ih ne ć'mo više izabrati,
Da več ne će na pročelje stati.

Mislite li još naš prevariti,
Vidjet ćete, da to ne će biti:
Da nam date i meda i mlieka
Nema seljak za vas više lieka.

U Brodskom Stupniku, 24. rujna 1921. godine.

Josip Maras, seljačko momče.

Hrvatskomu Seljačkomu Domu.

Što živućih je na zemlji bića,
Pčela, mrava i sitnih crvića,
Gorskih zvieri, pjevačica ptica,
Dom si gradi sve, i lastavica.
Gle, ovakva stvorenja neznatna
Znadu da je domak kuća zlatna,
U kom svatko da si otpočine
Vrućim ljetom, ko i usred zime.
Pogledajmo one sitne mrave,
Zašto svoj dom zajednički grade?
Jer su slabi sam za sebe svaki,
Kad im prieti dušmanin opaki.
Svi seljaci podjimo za njima,
Dom sagradit, zajednički svima,
Služiti će svim na ponos diku,
Nama svima, ko i predsjedniku.
Petdeset je proživio ljeta,
Još mu sada njegov razum cvjeta,
Kojim naše oči on otvori,
A dušmane sve u prah obori,
Koji kažu i pred nama lažu,
Da seljaci Radića pomažu,
To seljački Dom da biti ne će,
Već Radićev, on je dobre sreće.
Svaki onaj, koji to govori,
Da za uviek usta on zatvori,
Ne treba nam oči sad da truni,
Kada istih do grla smo puni.
Kad bi njemu u istinu bio,
Svak bi od nas drage volje htio,
Dobro znamo da to Radić ne će,
Već u korist članova okreće.
Tu će svima znanjem koristiti,
Knjige dobre o svem poučiti,
Gospodarstvu i sve što nam treba,
Da nam nitko ne otima hljeba.
Eto, seljak živež u grad nosi,
A gospodin još nam svim prkosi.
Zato složno prionimo radu,
Izpunimo našu dobru nadu,
Svaki udjel, koji više može —
U proljeće na rad, pomoz Bože!
Blagoslovi Bože naše trude,
Domovina da nam sretna bude,
Naše geslo: Vjera je u Boga,
Tu nas spaja sve seljačka sloga.

U **Trsteniku** (Čučerje, Zagreb),
dne 6. studena 1921.

Izpjevao
Tomo Lepušić, seljak.

U spomen 8. prosinca 1920.

Oj hrvatski od viek rode slavni,
Za koga su pali velikani,
Slavni vodje naših pradjedova, —
Duh vaš živi u vjernih sinova!
Uspomene slavnih mučenika
Frankopana, Zrinskog, Kvaternika
I još Gubca pravednoga srca —
Vjenci slave cvatu vaše danas,
Jer svoj život žrtvovaste za nas.
Velko djelo, što ste započeli,
Mi seljaci kraju smo priveli.
U zaborav to doći ne smije,
Dok u našim grudma srce bije.
A i kada nas već ne će biti,
Potomci će od nas baštiniti
Uspomenu prosinca osmoga,
Dan preslavni roda seljačkoga.
Od tada smo ko i naši stari,
Domovini svojoj gospodari.
Svjest od tada ima seljak svaki,
Po toj sviesti svi smo istom jaki,
Sviest seljačka sva je naša snaga,
Vriednija je za nas od sveg blaga.
Toga blaga kad ne bi imali,
Mi Hrvati već se ne bi zvali.
Hvala Bogu sviest kad tu imamo,
Ne ćemo ju nikomu da damo,
Svoje ćemo dobro čuvat znati,
A u tudje ne ćemo dirati.
Vjekove su bili gospodari
U hrvatskoj zemlji naši stari,
Pa što hoće sad nekoje lude,
Da im Hrvat na svom sluga bude!?
To ne smije nit to biti ne će,
Da nam vlada kojekako smeće,
Izrod kakav bez poštenja, stida,

Koji hoće Hrvatsku da kida,
Koji tiekom dvadesetog vieka,
U nas svakom ne štuje čovjeka;
Koji narod kao masu ruži,
A sam robski za dinare služi.
Od kad svjestni mi seljaci jesmo,
Ovo smeće na nas ti je biesno.
Te nas mrzi, gazi i progoni,
Gore nego stari madjaroni!
Ali mi smo stalnost pokazali,
Kad većinu svoju smo izbrali,
Koja za dom radit, trpit znade,
Jer poštenje seljačko imade.
Zapriseglі svome su se rodu,
Da će branit hrvatsku slobodu.
Na to narod i svi zastupnici
Zakleše se domu i pravici.
Što smo rekli svi mi dobro znamo,
Dom i pravo rušit mi ne damo.
Jer na Nebu Bog je samo jedan,
A na zemlji narod složan, vriedan.
Bog nam daje mučenike prave,
Koji za nas ne žale ni glave.
A mi, braćo, hrvatski seljaci,
Sada istom budimo junaci,
Ne pod puškom čovječanskom tugom,
Već u polju za seljačkim plugom,
I na svakom našem dogovoru,
A najviše na svakom izboru.

U **Feričancima** (Našice) 1. prosinca 1921.

Imbro Stanek, seljak.

OBLASTI, UREDI I NAJVAŽNIJE ZNAMENITOSTI U ZAGREBU.

Carinarnica: Trenkova ul. br. 8. } (blizu državnoga kolodvora).
Porezni ured: Katančićeva ul. br. 5. }
Financijalno ravnateljstvo: Opatička ul. br. 20. } (Gornji grad).
Državna blagajna: Opatička ul. br. 20. }
Narodna banka: Jurišićeva ul. br. 17. (blizu sajmišta).
Trgovačka i Obrtnička komora: Trg 29. listopada br. 1. (iza kazališta).
Socijalna skrb: Markov trg (vladina sgrada do sabornice).
Državno odvjetničtvo: Zrinjski trg br. 5.
Sudbeni stol: Zrinjski trg br. 5.
Kotarski sud I-II: Sudnička ul. br. 2. (kraj sudbenoga stola).
Kotarska oblast: Vodnikova ul. br. 1 (iza sveučilištne knjižnice).
Redarstveno ravnateljstvo (policija): Petrinjska ul. br. 14.
Ured za ukonačivanje stranaca: Mihanovićeva ul. br. 2. (Starčevićev dom).
Hrv. seljačko gospodarsko družtvo: Dalmatinska ul. br. 3a.
Hrvatski Seljački Dom i blagajna **fonda organizacije HRSS:** Prilaz br. 9.

KONZULATI:

Amerika: Zrinjski trg 19.
Austrija: Markov trg 9. (dvorište).
Belgija: Ulica baruna Jelačića 4. (kraj bolnice milosrdne braće).
Čehoslovačka: Jurišićeva ulica 21.
Engleska: Cesta B. br. 33. (kraj tvornice Penkala).
Francuska: Zrinjski trg 19.
Grčka: Jelačićev trg 24.
Italija: Preradovićeva ulica 2.
Nizozemska: Gajeva ulica 32.
Njemačka: Mihanovićeva ulica 2. (Starčevićev Dom).
Poljska: Boškovićeva ulica 2. (Ugao Akademičkoga trga).
Rusija: Marovska ulica 3.
Španija: Trg 29. listopada 1918. br. 1. (iza kazališta).
Švicarska: Preradovićeva ulica 24.
Uruguay: Starčevićev trg 4/II.

SAJMOVI

1. U Hrvatskoj i Slavoniji.

Andrijevci 5. maja, 28. avgusta.
Andrijaševci 15. avgusta i 30. novembra.
Babina greda 21. aprila i 7. avgusta marveni, 24. aprila i 7. avgusta robeni.
Badljevina, prvu nedjelju iza rim. kat Sv. Ivana Krstitelja, 29. avgusta.
Babska, prvi i treći dan po Tjelovu, 6., 7. i 8. sept.
Bakar 13. do 15. jula, 1. i 30. nov.
Banovajaruga 1. maja, 17 avgusta.
Bednja 22. marta, 9. maja, 14. avgusta. 28. sept. i svakog ponedjeljka.
Beška, prva nedjelja po katol. vel. Gospojini, prva nedjelja po katol. Blagovjesti svakog petka.
Biškupec 14. avg. i 7. sept.
Bizovac, 19 marta i 20. sept
Bjelopolje, prva nedelja po pravosl. Spasovu, na pravoslav. duhov. ponedeljak i 26. oktobra.
Bjelovar 17. Aprila, 29. maja, 17. sept., 20. oktobra. Mesečni svakog prvog poned. Tjedni svakog četvrtka.
Bosiljevo, prvi utorak po Spasovu, 26. marta, 24. aprila, uskrsni utorak, poned. po Vidovu i 14. sept.
Bošnjaci, 8. nov. marveni, 11. nov. robeni.
Brckovljani, u nedelju po Tjelovu, u ponedeljak iza 2. jula, u ponedeljak po sv. Jakovu, 30. sept. i 13. novembra.
Breznički hum, 15. februara, 15. maja, 8. juna, 23. jula, 18. avgusta, 12. novembra.
Brezovica, na sredoposni ponedeljak 11. juna i 7. avgusta.
Bribir 29. juna i 29 novembra.
Brinje, svakog ponedjeljka.
Brod na Kupi, 19. marta i 23. aprila.
Brod 4., 5. i 6. aprila sa marvom, a 7. i 8. aprila sa robom, 3., 4. i 5. juna sa marvom, a 6. i 7. juna sa robom, 30. i 31. juna i 1. avgusta sa marvom, a 2. i 3. avgusta sa robom, na 22., 23. i 24. novembra sa marvom, a 25. i 26. novembra sa robom. Tjedni svakog četvrtka.
Bučica dolj. 24. aprila, 13. juna, 29 avgusta, 18. oktobra i 8. decembra robom.
Cerna 15. avgusta i od 26. do 29. sept (15. avgusta i 29. sept. sa robom).
Cetin grad, 19. marta, 30. juna, 16. avgusta i svake subote.
Crikvenica 15. jan., 15. avgusta i prvu nedelju po Uskrsu.
Čabar, ponedeljak pred Duhove, ponedeljak po skapularskoj nedelji i ponedeljak po Maloj Gospi.
Čađavica, tri dana prije Spasova, tri dana prije Petrova, tri dana prije Martinja marveni, a robom su na Spasovo Petrovo i Martinje.
Čalma 26., 27. i 28. marta, 6., 7. i 8. nov. (28. marta i 8. novembra robeni).
Čazma 8. marta, 20. aprila 23. jula, 8. avgusta, prvog ponedeljka posle Sveta Tri Kralja, prvog utorka po Duhovima, prvog ponedeljka po sv. Kati, 23. oktobra i svakog utorka.
Čepin na drugi dan rkt. Duhova i 11. nov., a robeni na rkt. Duhove i 21. novembra.
Čerević, 20. i 21. juna i 18., 19. i 20. jula i svake subote.
Dalj, 5. maja i 30. oktobra. Tjedni svake subote.
Daruvar trg, u subotu pred pravoslav. Belu Nedelju, 1. aprila, u subotu po pravosl. Spasovu, 27. juna, 26. jula, 21. avgusta, u ponedeljak po rim.-kat. Maloj Gospi, 21. oktobra i svake subote.
Davor 24. febr., 12. jula i 8. sept.
Delnice, 24. juna, nedelju posle 15. oktobra, mesečni svakog prvog četvrtka u mesecu.
Djakovo 20., 21 i 22. jan., 24., 25. i 26. aprila, 24., 25. i 26. jula, 26., 27. i 28. oktobra. Mesečni svakog prvog u mesecu izim onih meseci kad se obdržava godišnji sajam. Tjedni svake nedelje.
Donja Stubica u subotu pred pokladama, u subotu pred prv. kvat. nedeljom, u subotu pred Cvetnicom, u subotu pred drugom kvaternom nedeljom, na dan pred Petrovo, na dan sv. Lovrinca, u subotu pred anđeoskom nedeljom, u subotu pred trećom kvaternom nedeljom, u subotu pred Terezijom, u subotu pred adventskom nedeljom, u subotu pred četvrtom kvaternom nedeljom. Tjedni svakog ponedeljka.
Donji Lapac, godišnji drugi dan pravoslavnih Duhova i svake srede.
Donji Miholjac, tri dana prije Cvetne nedelje, na sv. Kilijana, 8. jula, tri dana prije sv. Mihajla. Na te se dane obdržavaju marvinski sajmovi, a robeni na Cvetnu nedelju, na nedelju posle sv. Kilijana i na sv. Mihajla. Tjedni svakog četvrtka.
Donji Rajić, 19. avgusta sa robom.
Dragalić 29. avgusta sa robom.
Drenovci, 27. sept. marveni, a 29. sept. robeni.
Dubica svake subote.
Dubrava 17. jan., 24. februara, 1. aprila, drugi ponedeljak po Tjelovu, 11. jula, 11. avgusta, 1. septemb., u subotu po Miholju, 15. novembra i svakog četvrtka.
Dugoselo 9. febr., 8. marta, 8. maja, 27. juna, 26. jula, 4. septembra, 21. oktobra, 4. decembra.
Dvor svake nedelje.
Erdevik 7., 8. i 9. aprila, 27., 28. i 29. septemb., 7. i 8. jula, 27. i 28., oktobra i svakog četvrtka .
Farkaševac 23. maja, 6. avgusta i 29. sept.
Feričanci 14. i 19. marta, 5 dana prije duhova, na Duhovsku nedelju, 29. avgusta prva nedelja iza sv. Stjepana kralja, 27. oktobra, 1. novembra. Tjedni sajam svake srede.
Fužine 13. juna.
Gaj 4. aprila, 10. maja, 21. avgusta, 25. novembra.
Galdovo 12. nov., na četvrtak po beloj nedelji.
Garčin 21. juna.
Garešnica 3. jula, na trojački rimokatolički utorak, u ponedeljak po Anđeoskoj nedelji, 28. oktobra. Tjedni svakog utorka.
Gjurgjevac, 7. jan., 6. febr., 12. marta, 24. aprila, dan posle Spasova, 30. juna, 29. jula, 10. avgusta, 4. septembra, 18. oktobra, 19 novembra. Tjedni svakog četvrtka.
Glina svake srede.
Golubinci 20., 21. i 22. maja, 6., 7. i 8. sept. Tjedni svakog petka.
Gora pete nedelje po rim.-kat. Uskrsu 26. jula, 15. avgusta i 8. septembra.
Gornja Rijeka, 10. marta, 31. jula i svakog ponedeljka.
Gornja Stubica 20. marta, 23. apr., subotu pred Duhovima, drugu subotu po Petrovu i Pavlovu, 5. avgusta, drugu subotu po Miholju, 10. novembra i svake subote.
Gornji Miholjac, 3. aprila, 3 dana prije pravosl. Duhova, 6. avgusta i 12. oktobra. (Sa robom uvek tri dana kasnije.)
Gornji Rajić 29. juna i 21. decembera i svake srede.
Gospić svakog petka.
Gračac na rimokat. sv. Đurđa, na pravosl. Spasovo i svake subote.
Gradište 2. oktobra marveni a 4. okt. robeni.
Grubišno polje 20. marta, 4. novembr., osmi dan po rimokat. Spasovu, 10. aprila i na dan posle imena Marijinog u sept. Tjedni svakog ponedeljka.
Gudovac 20. juna i 29. avgusta.
Gundinci 21. februara i 27. juna, marveni, 24. februara i 30. juna robeni.
Hercegovac 3. febr., 19. avgusta.
Hrastovica, utorak po Duhovima i 24. avgusta.
Hrtkovci svake nedelje.
Ilok, 24. aprila, 13. juna, 2. avgusta, 23. oktobra i svakog petka i nedelje.
Inđija 1., 2. i 3. juna, 17., 18. i 19. decembra, 22., 23. i 24. aprila, 27., 28. i 29. sept. Tjedni svake nedelje.
Irig dva dana pre pravosl. Teod. subote, 26., 27. i 28. avg., prvi dan pravosl. Duhova i svake nedelje.
Ivanec 7. januara, 14. februara, 1. maja, 25. maja, 21. jula, 28. avg., ponedeljak prije Šimunova i svake srede
Ivanić grad 12. marta, 24. aprila, 15. maja, 30. juna, 12. jula, 29. augusta, 22. septembra, 4. oktobra, 6. nov. i 21. decembra. Tjedni svake nedelje.
Ivanska 15. aprila, 25. juna, 17. jula, 15. sept. i 10. oktobra.
Ivanovoselo 4. maja, 28. avgusta.
Jamnička kiselica, utorak po sv. Trojstvu, 5. i 16. avgusta.
Jasenovac 16. avgusta, 8. novembra, a 7. jula, 15. avgusta, 8. septembra i 6. dec. sa robom i svakog utorka.
Jastrebarsko 7. januara, utorak posle Duhova, ponedeljak po Škapularu, 9. sept. i 7. decembra. Tjedni svakog ponedeljka.
Kapela 20. aprila, 13. juna, 22. i 23. jula, 12. sept.
Kaptol 22. juna, a 29. juna sa robom.
Karlovac na Miholjice, na Vidovo, (15. juna), na Jakobovo (25. jula), na Miholje (29. sept.), na Tominje (21. dec.). Tjedni svakoga petka.

Kašina 14. febr., ponedeljak posle Vidova i 24. avgusta.
Klanjec prvi ponedeljak posle triju kralja (padnu li tri kralja u ponedeljak, obdržaje se sledeći ponedeljak). Dan prije fašnika. Svaki prvi ponedeljak posle kvatre. Cvetni ponedeljak. Četvrti ponedeljak posle Uskrsa. Prvi ponedeljak posle Petrova. Prvi ponedeljak posle sv. Lovrenca. Na dan sv. Leonarda, a ako taj padne u nedelju, održaje se sledeći dan. Tjedni svakog utorka.
Klenak, drugi i treći dan pravosl. Uskrsa, drugi i treći dan pravoslav. Duhova, na pravoslav. Petrovdan.
Kloštar 21. marta, 8. maja, 8. juna i 5. jula.
Kloštar-Ivanić 3. i 26. febr., 25. juna, 16. avgusta, 9. sept., 28. okt., 9. dec. i dan po pravoslav. Spasovu.
Kobaš 15. avg. i na prvu nedelju po Miholju. (Robeni sajmovi).
Koprivnica 3. febr., 26. marta, 4. maja, 2. jula, 28. oktobra, 7. decembra. Mjesečni svakog trećeg ponedeljka u mjesecu. Tjedni svakog ponedeljka.
Korenica svake subote.
Kostajnica 12. marta, 26. jula, 28. sept. i 19. novembra svakog ponedeljka.
Krapina 3. febr., 19. marta, 5. i 16. maja, 27. juna. Ponedeljak po Škapularu. Ponedeljak po Preobraženju. Ponedeljak po imenu Marije. Na Miholje. Na Martinje. Na Nikolinje. Mesečni svaki prvi četvrtak u mesecu. Tedni svakoga četvrtka.
Krapinske Toplice 14. febr., 24. apr., 4. septembra i svake subote.
Križ 22. maja, 13. juna, prvi ponedeljak po Jakobovu, 15. sept.
Križevci 20. januara, 14. februara, u ponedeljak po Cvetnici, 3. maja, trojački utorak, 27. juna, 18. jula, 2. avgusta, 14. septembra, 18. oktobra, 11. novembra, ponedeljak prije Božića. Tjedni svake subote.
Kukunjevac 3. juna i na sv. Petku sa robom.
Kutina 4. maja, prvu sredu po sv. Petru i Pavlu, prvu sredu po sv. Klari i svake srede.
Kutjevo 1. sept., a 2. jula i 8. nov. s robom.
Kuzmin 12. i 13. jula sa marvom, 14. jula sa robom.
Lasinja 19. marta, 18. aprila, u subotu po Spasovu, 20. jula, 22. avgusta i 19. novembra. Tjedni svakog ponedeljka. Ako dani 18. apr. i 22. avg. padaju na nedelju, tada su sajmovi prvi ponedeljak po Markovu, dotično po Kraljevu.
Lekenik 15. maja, na ponedeljak po sv. Trojstvu, 5. jula i 29. sept.
Lepoglava 26. marta i 14. oktobra.
Levanjska varoš 19. marta.
Ličko Petrovo selo, 13. jula i svakog utorka.
Lipovljani 19. marta, 20. jula, 8. decembra.
Lovas 9., 10. i 11. novembra. Tjedni svake srede.
Lovinac, svakog četvrtka.
Ludbreg, u subotu pred Cvetnicom, 1. maja, u sredu pred Tjelovo, 16. jula, u subotu pred Malu gospu, u subotu pred Tomašem i svake srede.
Ludina 9 maja, 5. jula, 3. avgusta i 5. septembra.
Lupoglav 4. avgusta i 20. oktobra.
Mače 21. aprila, 10. maja, 15. juna, 16. avgusta, 4. i 18. oktobra, 4. novemb. i svake subote.
Maja, treće nedelje po Uskrsu i 20. jula.
Maruševac 18. maja, u ponedeljak posle sv. Čisla, 17. avgusta.
Medak, svakog utorka.
Mitrovica 20., 21. i 22. marta, 4., 5. i 6. maja, 31. jula, 1. i 2. avgusta, 19., 20. i 21. septembra, 29., 30. i 31. oktobra i svakoga petka i nedelje.
Moravče-Bjelovar, u ponedeljak posle Trojstva, na dan sv. Izidora, ponedeljak posle imena Marije i na dan sv. Roka.
Morović 13., 14. i 15. avgusta i svake srede.
Mrkopalj 1. maja, 10. avgusta, nedelju posle 8. sept.
Narta 13. maja.
Našice 5. i 10. marta, 8. i 13. juna, 10. i 15. avgusta, 25. i 30. novembra i svake nedelje.
Nijemci 23. i 24. nov. samo marveni sajam, 25. novembra samo robeni sajam, i svakog četvrtka.
Nova Gradiška 25. marta, 21. avgusta, 1. nov., na pravosl. Duhove i svake subote.
Nova Kapela, osmu nedelju po Duhovima, u sept. na svetac »ime Marija« i svakog petka.
Nova Pazova 23., 24. i 25. marta i svake srede.
Novi 20. jan., prvu nedelju u mesecu maju i 13. decembra.
Novi Mikanovci, od 15. do 24. avgusta.
Novi Slankamen 17., 18. i 19. marta, 16., 17. i 18. oktobra i svake subote.
Novska 20. januara, 25. marta, 15. juna, 18. oktobra i svakog ponedeljka s marvom.
Nuštar, tri dana prije Duhova i na Duhove, 23., 24., 25. i 26. jula, 28. i 29. sept., 11. i 12. marta.
Ogulin, svake srede.
Okučani, 20. januara, 8. maja, 13. jula, 8. novembra, te na pravoslav. Cveti i Blagovesti sa robom. Tjedni svakog petka.
Orahovica 28. januara, 2. febr., 28. aprila, 3. maja, 20. septembra i 20. i 25. novembra.
Oriovac 5. novembra, 14. nedelju po Duhovima.
Osijek, 16. i 17. jan., 22. i 23. aprila, 31. maja i 1. juna, 18. i 19. jula, 17. oktobra, 23. i 24. novembra. Mesečni svake prve subote u mesecu. Tjedni sajmovi svake srede, svake subote i svake nedelje. Na mesečne se sajmove ne dogoni blago.
Otočac, svake srede.
Otok 18. marta, 13. i 21. juna i svake subote.
Ozalj 25. febr. i 21. juna.
Pakrac, drugi dan pravosl. Duhova, 2. jan., 7. aprila, 2. avgusta i 21. sept. i svakog četvrtka.
Petrinja, na Veliki Petak, na petak posle Tjelova, 10. avgusta i 21. decembra i svakog utorka.
Petrovaradin 24. februara, 29. juna i 11. novembra.
Pitomača 10. aprila, 15. maja, 15. juna, 20. jula, i dan posle Imena Marijina u sept. Tjedni svake srede.
Plaški svakog utorka.
Pleternica 6. decembra, a 25. jula sa robom i svake srede.
Podgorač 11. i 16. maja, 6. i 11. novembra.
Podravska Moslavina, tri dana prije mladog Uskrsa, tri dana prije Male Gospe.
Podravski Novigrad 14. februara, 19. marta, 15. jula, 12. avgusta, 4. decembra. Mesečni svakoga prvoga petka u mesecu. Tjedni svakog petka.
Podsused 25. jula, 11. septembra i svakog ponedeljka.
Podvinje 25. marta i 10. juna.
Poljana 16. juna.
Pokupsko 10. maja, 15. i 30. juna, u ponedeljak po sv. Jakobu, 10. i 29. septembra.
Popovača 21. juna, 24. avgusta, 13. oktobra i svake subote.
Požega 10. januara sa marvom, a 17. jan. sa robom, 8 dana pred Cvetnicom sa marvom a na Cvetnicu sa robom, 8 dana pred Duhove sa marvom, a na Duhove sa robom, 8. okt. sa marvom, a 15. oktobra sa robom i svakog četvrtka.
Pregrada 12. marta, četvrtak po Uskrsu, 8. maja, 12. juna, 31. jula, 14. avgusta u ponedeljak po zahvalnoj nedelji, drugi dan po Leonhardu i svakog ponedeljka.
Prezid 29. aprila, 15. juna i ponedeljak po sv. Krunici.
Prilišće donje, četvrtak po Uskrsu i 6. novembra.
Rača 25. aprila, 30. juna, 20. jula, 15. i 16. avgusta, 8. i 9. sept.
Rajevoselo 19. i 20. jula.
Rakovica svakog ponedeljka.
Rasinja 24. februara, 21. juna, 16. septembra i 4. decembra.
Ravnagora 24. avgusta i 15. novembra.
Ruma 12., 13. i 14. februara, na pravoslavnu Cvetnicu, na pravosl. Spasov dan, na pravosl. Petrov dan, 10., 11. i 12. oktobra, 19., 20. i 21. novembra i svake subote.
Samobor 14. februara, 19. marta, na veliki petak, 22. maja, 28. jula, 10. avgusta, 21. decembra i svake subote.
Selce godišnji 18. oktobra i 25. novembra.
Semeljci 4., 5., 6. i 8. septembra.
Sesvete (kotar Zagreb), godišnji na Urbanovo, na Mariju Magdalenu i na Dušni dan.
Severin, na pravosl. Petrovo i sledeći dan 22. septembra po Matejevu i svakog četvrtka.
Sikirevci 16. i 19. marta.
Sisak 3. maja na Spasovo, 14. septembra, 19. novembra i svakog četvrtka.
Skrad 13. juna.
Slatina 18. marta, 9. jula, 31. avgusta, 16. decembra s marvom, a 19. marta, 12. jula, 1. septembra i 19. decembra sa robom i svakoga petka.
Slatinski Drenovac 7. jula i 11. septembra.
Slunj svakog četvrtka.
Sokolovac 15. maja na sv. Sofiju, 13. jula, dan posle pravosl. Petra i Pavla 26. avgusta, 22. septembra, dan posle pravosl. Male Gospe i svakog utorka.
Sošice 8. aprila, 7. maja, 16. juna i 13. jula. Mesečni svake prve subote u mesecu.
Sotin, u subotu i nedelju po Spasovu 17. i 18. oktobra.
Srb svakog petka.
Sremski Karlovci godišnji 2., 3. i 4. juna, 2., 3. i 4. decembra i svake subote.
Stara Gradiška 16. avgusta, 29. septembra i svakog četvrtka.
Stara Pazova 31. jula, 1. i 2. avg., 30. i 31. oktobra, 1. novembra i svakoga četvrtka.

Stari Jankovci 13. i 14. avgusta.
Stari Mikanovci 1. aprila.
Stari Slankamen 27., 28. i 29. juna.
Stenjevac 26. marta, 18. juna i 16. avgusta.
Stupnik 17. maja i 9. septembra.
Suhopolje 15. i 16. maja, 5., 6., 7. i 8. juna, 25., 26., 27. i 28. oktobra, 24. i 25. novembra i svake subote.
Sunja 19. marta, nedelja pred Ivanje u julu, 22. jula, 29. septembra i svakog petka.
Sveti Ivan Zelina 26. marta, na Veliki četvrtak, dan po Spasovu, dan po Tjelovu, 25. juna, 27. jula, 14. avgusta, 7. septembra i 30. novembra i svake subote.
Sv. Ivan Žabno, godišnji 1. marta, 15. aprila, 16. maja, 6. jula, 23. septembra, 11. oktobra i 2. novembra.
Sv. Petar Orehovec 10. maja i 30. jula.
Šamac 21. juna marveni, 29. juna robeni.
Šid 10., 11. i 12. februara, 17., 18. i 19. marta, 30. i 31. oktobra, 1. novembra, 10., 11., 12. i 13. decembra i svake subote rogatim blagom i konjima.
Šimanovci 5., 6. i 7. aprila, 6., 7. i 8. novembra.
Šišljavić u sredu pred Josipovom, 14. juna, 7. avgusta i 6. oktobra.
Topolovac 21. januara, ponedeljak po Cvetnici, 24. juna, 18. oktobra.
Topusko svakog utorka.
Tovarnik 22., 23. i 24. avgusta.
Trgovišće, Cvetni Petak, 4. maja, 28. juna, 26. jula, 21. avgusta, na dan po imenu Marije 4. oktobra i svakog ponedeljka.
Trojstvo, godišnji na dan po rimokat. sv. Trojici, 21. avgusta i 15. oktobra.
Udbina, godišnji u subotu pred god sv. Čisla. Tjedni svakog ponedeljka sa marvom.
Uljanik 8. jula, 29. septembra i svakog ponedeljka.
Valpovo 21. febr., 5. maja, 21. juna, 21. avg., 5. decembra marvinski, a 24. februara, 24. juna, 24. avgusta i 8. decembra sa robom i svake nedelje.
Varaždin, ponedeljak po glušnoj nedelji, Gjurgjevski, 20. maja, 25. jula, 25. avgusta, 18. septembra, 10. oktobra, 5. novembra, 21. decembra i svakog četvrtka.
Varaždinske Toplice, ponedeljak prije sv. Matije u februaru, ponedeljak iza sv. Filipa i Jakova u maju, ponedeljak iza sv. Ivana Nepomuka, u maju, ponedeljak iza Tjelova, ponedeljak iza Martinja i svake subote.
Velika Gorica 4. jan., ponedeljak po Svjećnici, utorak prije Josipova, 1. maja, ponedeljak po Tjelovu, 21. jula, 10. avgusta, ponedeljak pred Malom Gospom 21. septembra, 15. oktobra, 3. novembra i svakog četvrtka.
Velika Kopanica 29. sept. i četvrtak pred Trojstvom.
Velika Pisanica 26. marta, 10. juna i 27. septembra.
Veliki Bastaji 8. maja, 19. oktobra.
Veliki Grdjevac 9. maja, 24. jula i svakoga petka.
Veliki Poganac, 7. maja, 28. septembra.
Veliki Zdenci, 15. februara, 15. maja, 10. avgusta, 15. novembra i svake srede.
Veliko Trgovište u utorak pred fašnikom, utorak pred cvjetnom nedeljom, na sredu po Uskrsu, na utorak pred Duhove, 20. jula i 2. avgusta.
Vinica, u prvi ponedeljak iza proljetnih kvatra, ponedeljak po Markovu, prvi četvrtak po Tjelovu, prvi ponedeljak po Kraljevu, prvi ponedeljak po jesen. kvatr., 6. decembra izim ako je nedelja, onda sledeći dan.
Vinkovci, 30. i 31. januara, 13., 14., 15. i 16. maja, 3., 4., 5. i 6. avgusta, 29. oktobra i svake nedelje i četvrtka.
Virje, 20. januara, 4. aprila, 1. maja, 21. juna, 25. jula, 18. avgusta, 21. septembra, 11. novembra i svake subote.
Virovitica, 2., 3. i 4. januara, na Veliki petak, 27., 28. i 29. aprila, 29., 30. i 31. juna, 17., 18. i 19. septembra i 21. prosinca sa marvom, a 5. januara, na Veliki petak, 1. maja, 2. avgusta, 21. septembra i 21. novembra sa robom. Mjesečni 28. februara, 21. maja, 31. avgusta i 30. novembra, te svake nedelje i svakog četvrtka.
Vivodina, 1. maja i 11. avgusta.
Vojnić, svakog četvrtka.
Vrbovec, 30. januara, 19. marta, 25. aprila, 4. maja, 15. juna, 5. avgusta, 21. septembra, 15. oktobra, 3. novembra i svakog utorka.
Vrbovsko, 2. avgusta, 11. novembra.
Vrginmost, 7. maja, 5. avgusta, prvog četvrtka po pravoslavnom svetom Đurđu, četvrtak po pravoslavnom sv. Iliji i svakog četvrtka.
Vrpolje, 21. i 24. februara, 24. juna (14. februara samo sa robom, 24. juna sa robom i marvom).
Vugrovec, ponedeljak po Miholjici, 25. jula, ponedeljak po Miholju.
Vukovar, 1. marta, 29. i 30. aprila, 1. maja, 22., 23. i 24. juna, 13. i 14. septembra, 13., 14. i 15. novembra i svake nedelje i četvrtka.
Vukovje, 28. juna, 30. jula, na pravoslavni vaskrsni utorak.
Zabok, 13. februara, 21. maja, 6. avgusta i 25. novembra.
Zagreb, Cvjetni u četvrtak prije Cvjetnice, Markovski 26. aprila, Margaretski 13. jula, Kraljevski 21. avgusta, Šimunski 28. oktobra, Nikolinski 9. decembra. Tjedni svake srede.
Zaprešić, utorkom, 1. i 15. u mesecu.
Zemun, 11., 12. i 13. maja, 13., 14. i 15. avgusta, 25., 26. i 27. septembra i svake srede i petka.
Zlatar, 21. januara, četvrtak po Uskrsu, 21. juna, 11. avgusta, 15. oktobra i 5. decembra, te svakog utorka.
Županja, 1. februara i 26. avgusta marveni, a 29. avgusta robeni.

2. U MEĐIMURJU.

Čakovac, 3. februara, na cvetni ponedeljak, 29. juna, 2. avgusta, 13. oktobra, 25. novembra, i svake srede živahna trgovina.
Legrad, 12. marta, na sv. Trojstvo, 24. avgusta, 2. novembra, 13. decembra, i svaki utorak marvinski sajam.
Nedjelište, 10. marta, 15. juna, ponedeljak po anđeoskoj nedelji i 13. decembra.
Racka Kaniža, na belu sredu, 16. maja, 24. juna, 10. avgusta, na svaki drugi dan sajma je prošćenje.
Središće Mursko 2. maja, 20. avgusta, 26. oktobra.
Sveta Jelena kod Čakovca, 22. maja, 22. septembra.
Vidovec Dol., 26. aprila, 18. oktobra, a u nedelju po 15. junu prošćenje.

3. PREKO MURE.

Beletinec, 1. uskrsni ponedeljak, 2. i 24. februara, 3. i 25. aprila, 4. i 27. juna, 5. i 20. januara, 6. i 7. novembra, 7. dan po razl. apostola.
Kaniža, u Ugarskoj, 31. januara, 17. aprila, 5. juna, 14. avgusta, 9. oktobra, 9. decembra.
Lendava, 1. četvrtak pred Božićem na dan Viktora, Vel. četvrtak, Vel. petak, 14. septembra, 18. oktobra, 24. januara, na četvrtak u sredu posta.
Rakičan, 26. marta, na trojački utorak, 2. jula, 16. avgusta.
Sobota, 8. dan pred fašnikom, 2. aprila, na vel. poned., 24. jula, 25. avgusta, 6. decembra.

4. U DALMACIJI.

Benkovac, 23. juna, 6. jula, 8. septembra, 13. oktobra.
Bribir, 29. septembra.
Budva, nedelju, sredu i petak.
Cavtat, na Vel. Gospu od snijega, 5. avgusta.
Drniš, 13. juna, 27. avgusta, 20. septembra i 21. novembra. (Gospa od zdravlja.)
Dubrovnik, 3. februara. (Sv. Vlaho.)
Ercegnovi, sreda i subota.
Imotski, dva puta na tjedan.
Knin, 13. juna, 2. avgusta, 13. oktobra, i svake subote.
Kninsko polje, 5. maja.
Konjevrate, 24. juna.
Kotor, utorak, četvrtak i subotu.
Kupa, svake nedelje, zatim 2. i 3. februara, 23., 24. i 25. juna.
Makarska, 29. juna, 10. avgusta, 21. novembra, i svake srede i subote.
Metkovići, 20. jula.
Mirilović Zagora, (od Drniša) 25. juna.
Mokropolje, 30. oktobra.
Novi kod Trogira, 29. juna, 16. avgusta.
Obrovac, 19. marta, ned. duh. 8. septembra, 4., 5. i 6. oktobra.
Omiš, 15. i 16. maja, 1. i 2. avgusta.
Opuzen, 3. avgusta.
Orestovo i Pađene, 5. maja.
Postrana, 11. novembra.
Pločica, na Gospu od Karmela, 26. jula.
Podgora, 29. avgusta.
Pridvorje (Konavlje), 13. juna.
Rab, 25. jula, na dan sv. Jakova, 26. jula, na sv. Anu, 27. na dan sv. Kristofora, pokrovitelja grada i otoka.
Sinj, dva puta na tjedan, 2. avgusta i 15. avgusta.
Skradin, 8. i 30. septembra i 4. decembra.
Solin, 7. septembra.
Spljet, svaki ponedeljak i četvrtak.
Starigrad, 20. oktobra.
Šibenik, 25. jula, na dan sv. Jakova.
Trogir, 4. maja, na Spasovo, na Duhove, 13. juna, na Tjelovo i 14. novembra.
Vrgorac, 29. juna, i svake subote.
Vrlika, 1. nedelje u oktobru i svake nedelje.
Vrpolje (kod Knina), 25. jula.

Zadvarje (Dvare), 12. i 13. juna, 23. i 24. avgusta, a tjedno svakog petka.
Zaostrog, 2. i 15. avgusta.
Žerovnica kod Spljeta, 20. januara, 3. februara, 13. juna, 11. i 16. avgusta i 14. decembra.

5. U BOSNI I HERCEGOVINI.

Godišnji sajmovi.

Banjaluka, pred pravoslavne Duhove do subote.
Bos. Kostajnica, 20. do 22. septembra.
Bos. Novi, 10.—22. septembra.
Bos. Gradiška, 20.—21. jula.
Bos. Šamac, 29. juna.
Bos. Petrovac, 27. avgusta do 3. septembra.
Brezovo polje 23.—25. juna.
Bugojno, 30. oktobra, 2. i 3. novembra.
Cazin, 5.—7. maja.
Derventa, 27.—29. avgusta.
Fojnica, 12.—13. jula.
Grbavica, 24. juna, 20. jula, 4. oktobra.
Gradac (Dubočica), 26. jula.
Grahova (Pečenci), 18. avgusta.
Glamoč, 11. i 30. septembra.
Jajce, 11.—13. oktobra.
Kiseljak, na Ilijin dan.
Livno, 29. juna, do 4. jula, i 1.—3. novembra.
Ljubuški, 29. i 30. septembra, 1. oktobra.
Mostar, 22.—24. aprila, 16.—18. avgusta.
Obudovac, 6., 10. i 17. aprila, 11. jula 1. i 27. avgusta, i 20. septembra.
Orašje, 15. avgusta.
Prijedor, 1.—5. avgusta.
Ravno, 24. juna.
Sanski most, 18.—21. avgusta.
Srebrenica, 20.—22. septembra, 30. oktobra.
Sutjesko, 24. juna.
Šeher Novi, 8.—10. septembra, na kat. Malu Gospojinu. Nedeljni sajam čini se nedeljom.
Travnik, 6., 7. i 8. maja, Nikoljdan, (29. septembra) kroz 3 dana.
Trebinje, 8. septembra.
Tolisa, na Duhove 3 dana u Dol. Mahli, na Vel. Gospu, 15. avgusta, u Orašju, na Malu Gospu 8. septembra, 31. oktobra i 1. novembra u Dol. Mahli. — Sedmički sajam u Orašju svakog četvrtka.
Trmčina, 16. avgusta.
Turić, 13. juna.
Varcar Vakuf, 8.—10. septembra.
Veljamedja, 29. juna.
Zvornik, 2.—6. avgusta.
Zenica, 15. i 16. maja.
Žepče, 15.—17. avgusta.
Županjac, 11. juna, 27. avgusta i 11. oktobra.

Nedjeljni sajmovi.

Banjaluka, svaki utorak.
Bjelina, svaki petak i nedelju.
Busovača, svaki petak i nedelju.
Bugojno, svaki petak.
Brčka, svaki ponedeljak.
Bratunac, svaki petak.
Bihać, svaki petak.
Bos. Kostajnica, svaki ponedeljak.
Bos. Novi, svaku subotu.
Bos. Gradiška, svaku ned. i četvr.
Bos. Kobaš, svaku nedelju.
Bos. Brod, svaki petak.
Bos. Petrovac, svaki ponedeljak.
Čajnica, svaki utorak.
Cazin, svaki petak.
Derventa, svaki četvrtak.
Doljnja Tuzla, svaki petak.
Dol. Unac u Bastaši, svaku subotu.
Doljnji Vakuf, svaki četvrtak.
Doboj, svaki petak.
Fojnica, svaku sredu.
Foča, svaku subotu.
Gornji Vakuf, svaku sredu.
Goražda, svaki četvrtak.
Grahovo, svaki četvrtak.
Glamoč, svaku subotu.
Gračanica, svaki petak.
Gradačac, svaki petak.
Gacko, svaku nedelju.
Jajce, svaku sredu.
Kreševo, svaku subotu.
Kalinovnik, svaki ponedeljak.
Kozluk, svaku nedelju.
Kladanj, svaku sredu.
Krupa, svaki ponedeljak.
Kulen-Vakuf, svaki četvrtak.
Ključ, svaku subotu.
Konjica, svaki petak.
Lišnja, svaku nedelju.
Livno, svaku sredu.
Ljubinje, svaku subotu.
Ljubuški, svaki ponedeljak.
Maglaj, svaku sredu.
Modrić, svaki petak.
Mostar, svaku sredu.
Odjak, svaki četvrtak.
Osatica, svaki petak.
Pašinkonak, svaki petak.
Potvorac, svake srede i nedelje.
Prozor, svaki ponedeljak.
Peči, svaki ponedeljak.
Prijedor, svaki petak.
Prnjavor, svaku subotu.
Puračić, svaki petak.
Rogatica, svaki ponedeljak.
Rudo, svaku subotu.
Sanskimost, svaki ponedeljak.
Starimajdan, svaku sredu.
Srebrenica, svaki ponedeljak.
Skender-Vakuf, svaku sredu.
Sarajevo, svaki petak.
Travnik, svaki petak.
Tešanj, svaki utorak.
Tržac, svaku sredu.
Vlasenica, svaki petak.
Velika Kladuša, svaki utorak.
Vranograd, svaki petak.
Varcar-Vakuf, svaki ponedeljak.
Visoko, svaki ponedeljak.
Vareš, svaki ponedeljak.
Višegrad, svaku sredu.
Zvornik, svaki poned. i petak.
Zenica, svaku sredu.
Žepče, svaki petak.
Županjac, svaki ponedeljak i petak.

6. BAČKA, BANAT I BARANJA.

Ada, u nedelju i ponedeljak prije 19. marta, 15. juna i 25. oktobra.
Apatin u Bačkoj, 7. i 8. maja, 7. i 8. oktobra, ako prvi dan ne padne u nedelju tada se sajam sledeće nedelje u ponedeljak održava.
Baja, (Bačka), u poslednjoj nedelji pred 14. febr., 24. aprila, 22. jula 21. septembra, 6. decembra. Ako bi od potonjih 4 rokova koji dan na sredinu tjedna pao, onda se održaje buduće nedelje.
Bajmok (Bačka), 25. maja, 24. avgusta, 12. novembra. Ako ovi dani padaju na nedelju, onda u sledeći ponedeljak.
Barč, 1. aprila, 24. sept., 2. septem. i 9. decembra.
Batasek, u ponedeljak prije 19. marta 16. juna, 24. septembra i 28. avg.
Bermend, 29. sept. na Mihajla Ark. od robe vašar.
Čanad, 14. februara, 7. maja, 16. oktobra, 11. novembra.
Darda, 2. januara, u ponedeljak prije Spasova, 22. avgusta, 4. novembra.
Dombovar, ponedeljak, po trim Kraljima, na Đurdjevo, na Petrovo i Pavlovo i 30. novembra.
Jasenova, 21. maja, 11. oktobra.
Kikinda Velika, 24. aprila, 24. juna, 20. septembra i 1. decembra.
Lipa po st. kalendaru u ned. pred sv. Đurđem, na sv. Iliju, Malu Gospu, sv. Mihajla, petak i subotu pred ovim vašarima za blago vašar.
Vel. Kaniža, u ponedeljak pre 2. februara, Uskrsa, Duhova, 15. avgusta, 15. oktobra, 8. decembra traje 8 dana.
Novisad, 20. marta, 19. maja, 10. avg. 29. oktobra.
Pakša, u ponedeljak i utorak u tjednu, 16. maja, 16. jula, 21. septembra i 19. novembra.
Pančevo, u četvrtak u tjednu, 22. aprila, 9. jula i 18. sept. ili sledeći četvrtak kroz 4 dana.
Pečuh, ponedeljak po Svjećnici, ponedeljak prije Duhova, u ponedeljak i utorak tedna sv. Mihajla, u ponedeljak na pohod BDM. i Katarine. Svaki sajam traje nedelju dana.
Segedin, 17. februara, 5. maja, 31. jula, 10. oktobra, 30. novembra, od nedelje do ponedeljka.
Subotica, 24. februara, 16. maja, 28. juna, 8. septembra, 28. oktobra. Svaki ponedeljak i petak nedeljni.
Sent Andrija, 5. maja, 1. avgusta, 30 oktobra.
Sent Lerinc, 14. februara, 12. aprila, 10. juna, 4. septembra sajam za blago.
Srbobran, 12. marta, 26. jula, 20. septembra.
Sigetvar, u ponedeljak i utorak tedna 25. januara, 24. aprila, 23. juna, 8. avg. 29. sept. 19. novembra.
Šikloš, u ponedeljak tedna 19. marta, u ponedeljak po Presvetom Trojstvu u ponedeljak po Velikoj Gospi, 30. novembra, 2. decembra.
Temerin, 25. februara, 5 maja, 4. septembra i 22. novembra.
Uzdin, na ime Spasovo, na vel. nedelju i ponedeljak pred Šarlotom i Terezinom.
Vilanj, 4. aprila, 11. oktobra.
Vršac, pre Svećnice (star. kol.) cvetna nedelja, prva nedelja avgusta, zadnja nedelja oktobra, uvek od petka do ponedeljka.
Senta, u nedelju i ponedeljak prije 26. marta, 26. juna, 17. avgusta, i 19. novembra.
Sombor, na navešćenje Marije, na Spasovo, na Vel. Gospu i na sv. Katu.
Žakanj, 24. juna.

U SRBIJI.

(Sve po starom kalendaru).

U okrugu valjevskom: U Valjevu 30. jula i 20. septembra, u Obrenovcu 29. juna i 6. septembra, na Ubu 1. maja i 18. oktobra.
U okrugu vranjskom: U Leskovcu 6. maja i 4. septembra, u Vranji o Spasovu-dne.

U okrugu kragujevačkom: u Kragujevcu 21. maja i 21. novembra, u Aranđelovcu 23. jula, u Topolu 6. septembra, u Rači, 20. jula i 14. oktobra.

U okrugu krajinskom: u Kladovu 15. avgusta, u Tešici 26. avgusta, u Kru-Jabukovcu 29. juna.

U okrugu kruševačkom: u Aleksincu 29. juna i 14. oktobra, na Deligradu 25. aprila i 1. avgusta na Brusu 29. avgusta, u Tešini 26. avgusta, u Kruševcu 25. marta, 1. jula, u Trsteniku 2. avgusta.

U okrugu moravskom: u Jagodini o Spasovu-dne i 27. jula, u Čupriji 29. maja i 6. avgusta, u Paraćinu 24. juna i 11. oktobra, u Svilajnici 12. jula i 26. oktobra, V. Popoviću 25. avgusta, u Varvarinu 29. juna i 15. avgusta.

U okrugu pirotskom: u Vlasotincima 14. oktobra, u Pirotu 20. marta i 25. avgusta.

U okrugu podrinskom: u Ljuboviji 8. septembra, u Lešnici o Cvetima, u Loznici 15. juna i 15. avgusta, u Mitrovici 3. septembra, u Šancu 23. aprila.

U okrugu podunavskom: u V. Orašju 15. juna, u Palanci 23. aprila i 24. septembra, u V. Plani 2. septembra, u Grodskoj 6. oktobra, u Koračici i Stubici 21. maja, u Kolarima 6. avgusta i 18. oktobra, u Mihajlovcu 29. avgusta, u Lozoviku 22. avgusta, u Smederevu 24. juna.

U okrugu požarevačkom: u Goluncu 15. avgusta, u Kučevu 6. septembra u Petrovcu, 8. jula i 6. oktobra, u Četerež 5. septembra, u Aleksandrovcu 20. jula, u Žabarima 6. avgusta, u Požarevcu o Petrovu-dne i 14. oktobra, u V. Gradištu 26. jula i 29. septembra, u Srednjevu 29. avgusta.

U okrugu rudničkom: U Kraljevu 10. juna i 24. septembra, u Vraniću 14. oktobra, u Mrčajevcima 8. jula, na Raškoj, 15. aprila i 1. oktobra, u G. Milanovcu 9. maja i 6. oktobra, u Čačku, 1. maja i 29. avgusta.

U okrugu timočkom: u Banji 7. avgusta, u Knjaževcu, 30. juna, u Novom Hanu, 18. oktobra.

U okrugu topličkom: u Prokuplju 9. maja i 23. septembra, u Kuršumliji, 24. aprila i 26. septembra.

U okrugu užičkom: u Ivanjici, 1. maja i 29. septembra, u Požezi 29. juna i 6. septembra, u G. Bašti 21. maja, u Užici, 27. aprila i 14. oktobra.

U okrugu crnorečkom: u Boljevcu, 13. jula, u Zaječaru, 1. maja i 29. avgusta, u Zlotu 15. avgusta.

U Nišu o Spasovu-dne i 1. oktobra.

Redoviti tjedni sajmovi u Hrvatskoj i Slavoniji.

Nedelja: Djakovo, Gornji Kosinj, Hrtkovci, Ilok, Indjija, Irig, Ivanić grad, Osijek, Valpovo, Vinkovci, Virovitica, Vukovar, Začretje.

Ponedeljak: Bednja, Brinje, Stubica (svinjski tjedni sajam), Gornja Rijeka, Grubišno polje, Humski Brod, Jastrebarsko, Koprivnica, Kostajnica, Lasinja, Mali Bukovac, Novska, Podravski Novigrad, Pregrada, Rakovica, Trgovište, Udbina, Uljanik.

Utorak: Čazma, Desinić, Garešnica, Jasenovac, Klanjec, Ličko Petrovo selo, Medak, Mitrovica, Petrinja, Plaški, Sokolovac, Topusko, Vrbovec, Zlatar, Legrad, Prelog.

Srijeda: Donji Lapac, Feričanci, Gjulaves, Glina, Gornji Rajić, Ivanci, Kutina, Presečno, Lovas, Ludbreg, Morović, Nova Pazova, Ogulin, Osijek, Otočac, Veliki Zdenci, Zagreb, Zemun, Čakovac, Pitomača, Pleternica.

Četvrtak: Belovar, Brod, Donji Miholjac, Dubrava, Erdevik, Gjelekovac, Gjurgjevac, Krapina, Lovinac, Njemci, Oroslavlje, Pakrac, Pitomača, Požega, Sisak, Slunj, Stara Gradiška, Stara Pazova, Varaždin, Velika Gorica, Vinkovci, Virovitica, Vojnić, Vrginmost, Vukovar, Novi (Hrv. Primorje).

Petak: Antunovac, Beška, Erdut, Golubinci, Gospić, Ilok, Karlovac, Luka svakog drugoga i četvrtoga petka u mjesecu), Marija Bistrica, Nova Kapela, Okučani, Slatina, Srb, Sunja, Sv. Kuzam, Vel. Grdjevac, Zemun.

Subota: Cetingrad, Dalj, Daruvar, Drnje, Dubica, Dvor, Gornja Stubica, Gračac, Korenica, Krapinske toplice (svinjski sajam), Križevci, Mače (svinjski sajam). Nova Gradiška, Novi Slankamen, Osijek, Otok, Popovača, Ruma, Samobor, Srijemski Karlovci, Suho polje, Sv. Ivan Zelina, Šid, Varaždinske toplice, Virje, Zagreb, Severin (svinjski sajam).

Mjesečni sajmovi:

Svakog prvog ponedeljka u mjesecu: Bjelovar, Cernik, Rujevo, Jurovski Brod.

Svakog prvog utorka u mjesecu: Pisarovina, Prelog, Veliko Trgovište (raznom robom i stokom).

Vrbovsko (marvinski sajam).

Svakog trećeg ponedjeljka u mjesecu: Koprivnica.

Svake prve srede u mjesecu: Gola, Čakovac.

Svakog prvog četvrtka u mjesecu: Delnice, Kraljevac, Krapina, Donji Miholjac.

Svake prve sukote u mjesecu: Osijek, Sošice, Krapinske toplice.

Svakog prvog petka u mjesecu: Podravsku, Novigrad, Hum na Sutli.

Prvi četvrtak po 15.: Kraljevac, (svinjski sajam).

Tjedni sajmovi u Bosni i Hercegovini održavaju se na slijedeće dane:

Banjaluka, svaki utorak.
Bjelina, svaki petak i nedelju.
Busovača, svaki petak i nedelju.
Bugojno, svaki petak.
Brčka, svaki ponedeljak.
Bratunac, svaki petak.
Bihać, svaki petak.
Bos. Kostajnica, svaki ponedeljak.
Bos. Novi, svaku subotu.
Bos. Dubica, svaku subotu.
Bos. Gradiška, svaku nedelju.
Bos. Kobaš, svaku nedelju.
Bos. Brod, svaki petak.
Bos. Petrovac, svaki ponedeljak.
Cazin, svaki petak.
Čajnica, svaki utorak.
Derventa, svaki četvrtak.
Doljnja Tuzla, svaki petak.
Dol. Unac, u Bastaši, svaku subotu.
Doljni Vakuf, svaki četvrtak.
Doboj, svaki petak.
Fojnica, svaku srijedu.
Foča, svaku subotu.
Gornji Vakuf, svaku srijedu.
Goražda, svaki četvrtak.
Grahovo, svaki četvrtak.
Glamoč, svaku subotu.
Gračanica, svkai petak.
Gradačac, svaki petak.
Gacko, svaku nedelju.
Jajce, svaku srijedu.
Kreševo, svaku subotu.
Kalinovik, svaki ponedeljak.
Kozluk, svaku nedelju.
Kladanj, svaku sredu.
Krupa, svaki ponedeljak.
Kulen-Vakuf, svaki četvrtak.
Ključ, svaku subotu.
Konjica, svaki petak.
Livno, svaku sredu.
Ljubinje, svaku subotu.
Lišnja, svaku nedelju.
Ljubuški, svaki ponedeljak.
Maglaj, svaku sredu.
Modrić, svaki petak.
Mostar, svaku sredu.
Odžak, svaki četvrtak.
Osatica, svaki petak.
Pašinkonak, svaki petak.
Petrovac, svake srede i nedelje.
Prozor, svaki ponedeljak.
Peči, svaki ponedeljak.
Prijedor, svaki petak.
Prnjavor, svaku subotu.
Puračić, svaki petak.
Rogatica, svaki ponedeljak.
Rudo, svaku subotu.
Sanski most, svaki ponedeljak.
Starimajdan, svaku sredu.
Srebrenica, svaki ponedeljak.
Škender-Vakuf, svaku srijedu.
Sarajevo, svaku srijedu.
Travnik, svaki petak.
Tešanj, svaki utorak.
Tržac, svaku sredu.
Vlasenica, svaki petak.
Velika Kladuša, svaki utorak.
Vrnograč, svaki petak.
Varcar-Vakuf, svaki ponedeljak.
Visoko, svaki ponedeljak.
Vareš, svaki ponedeljak.
Višegrad, svaku sredu.
Zvornik, svaki ponedeljak i **petak**.
Žepče, svaki petak.
Županjac, svaki ponedeljak i petak.

Pristašama HRSS. Savjeti za sajam.

Ti na sajmu dugo ne pazari
Ako prodaš, novcem gospodari,
Ako kupiš, s blagom odmah kući.
Ni kunući, a ni pjevajući.
Trgovine nikome ne kvari,
Mnogo se ne miešaj s mešetari.

Djeci, ženi milošću donesi,
Ali malo, da ne škodiš kesi,
Stare znance veselo pozdravi
I poznanstvo novo si napravi.
Sobom uzmi Domića broj koji,
Pristašu bar jednoga osvoji.

Kava
Kakao
Čokolada
Praliné-bomboni

JULIO MEINL

DIONIČARSKO DRUŠTVO

Zagreb, Ljubljana, Maribor, Osiek i Sarajevo,

HRVATSKA

INDUSTRIJA KATRANA

D. D. ZAGREB

Poslovnica:	Souterrain
Trenkova ul. 18	Telefon 10-91

Izradjuje kovne ljepenke katranisane i asfaltne, sva sredstva za izoliranje vlažnih zidova, razkuživanje, tehničke masti kao: strojne i kolomasti i t. d. i t. d.

SELJAČKA TRGOVINA

STARČIĆ I ŠEGA

Bakačeva 5 ZAGREB Bakačeva 5

Prodaju se sve vrsti platna, **cajga i štofova,** te sve vrsti **pamuka za tkanje** kao: **ježek** (predjica), **končec, pamuk** (potka), **maveza, svila, pliš i druga roba.**

„GRAFAK"

IZVOZ JAJA

TRGOVAČKO DION. DRUŠTVO

ZAGREB

Telefon 25-74 „B" cesta br. 1.

Podružnica:
ZABOK, Telefon broj 3.

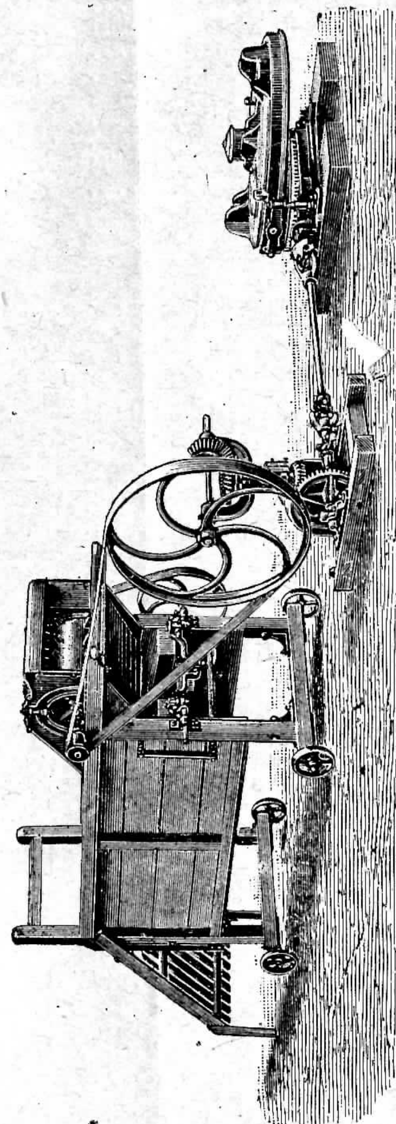
Podružnica:
VINKOVCI, Telefon broj 1-23.

PLUG D. D.

Stalna izložba strojeva u ZAGREBU Baroševa cesta

kraj tvornice Penkala kod državnog kolodvora

Brzojavni naslov: PLUG **Telefon broj 25-22**

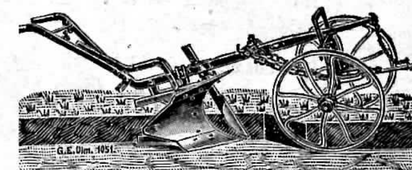

NA IZLOŽBI nalaze se u svako doba svi gospodarski strojevi iz prvorazrednih tvornica svjetskoga glasa u najboljoj izradbi i uz povoljne cijene. Napose imade:

plugova, okapala, brana, kultivatora, sijalica, kosilica travnih i žitnih, **mlatila** na ruku, **vitlo** i **motor, parnih garnitura** za vino, **runjila, gnječila, trijera, vinskih preša, sisaljka** za vino, **runjila, gnječila, rakijskih kotlova, mlinskih uredjaja, vage** svih sistema, **utege, pumpe** za zdence.

Preporučamo svakomu gospodaru, da se prije svake nabave popita za cijene i da posjeti tu stalnu izložbu.

Svi pretplatnici „Slobodnoga Doma" imadu znatno snižene cijene, a pogotovo oni, koji se mogu iskazati sa članskom iskaznicom.

Sadržaj ili gdje je što?

Strana